

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**ФОРМУВАННЯ У ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ**

Монографія

Харків
«Друкарня Мадрид»
2015

УДК 379.821.015.311:159.952.13

ББК 74.200я43

Ф 79

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання
НАПН України (протокол № 12 від 04.12.2014 р.)*

Авторський колектив: В. В. Вербицький, Л. М. Бондар, А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, Т. М. Кречотіна, О. В. Литовченко, О. П. Липецький, О. І. Любич, В. Л. Маринич, В. В. Мачуський, Н. В. Перепелиця, О. В. Просіна, Г. П. Пустовіт, Н. Ю. Сидоренко, Л. В. Тихенко.

Рецензенти:

Лавриченко Н. М. – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник НЦ МАНУМ;

Комаровська О. А. – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей : монографія / В. В. Вербицький, Л. М. Бондар, А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, Т. М. Кречотіна, О. В. Литовченко, О. П. Липецький, О. І. Любич, В. Л. Маринич, В. В. Мачуський, Н. В. Перепелиця, О. В. Просіна, Г. П. Пустовіт, Н. Ю. Сидоренко, Л. В. Тихенко. ; за ред. В. В. Мачуського. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. – 330 с.

ISBN 978-617-7294-11-4

У монографії представлено результати дослідження формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей, проведеного лабораторією діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання НАПН України.

Автори розглядають провідні теоретичні положення щодо впровадження компетентнісного підходу в позашкільній освіті. Визначено перелік базових компетентностей, що формуються у пізнавально-практичній діяльності вихованців позашкільних навчальних закладів за основними напрямками позашкільної освіти.

Монографію адресовано науковим і практичним працівникам системи освіти, педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів, аспірантам, студентам.

УДК 379.821.015.311:159.952.13

ББК 74.200я43

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІЗНАВАЛЬНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	10
1.1. Компетентнісний підхід в освіті як науково-педагогічна проблема.....	10
1.2. Базові (ключові) компетентності особистості як результат позашкільної освіти.....	17
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	49
2.1. Теоретичні концепти компетентнісного підходу до освіти й виховання дитини у позашкільних навчальних закладах.....	49
2.2. Теоретичні концепти, що становлять теоретико-прикладну основу компетентнісного підходу у позашкільній освіті.....	63
2.3. Компетентнісний підхід до конструювання навчально-виховного змісту у позашкільних навчальних закладах.....	84
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ТВОРЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ РІЗНИХ НАПРЯМІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	113
3.1. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей у гуртках еколого-натуралістичного напрямку.....	113
3.2. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей у гуртках соціально-реабілітаційного напрямку.....	134
3.3. Формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у гуртках науково-технічного та дослідницько-експериментального напрямів.....	167
3.4. Формування базових компетентностей вихованців позашкільних	

навчальних закладів у гуртках художньо-естетичного напрямку.....	172
3.5. Формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у гуртках гуманітарного та бібліотечно-бібліографічного напрямів.....	193
3.6. Формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у гуртках фізкультурно-спортивного та оздоровчого напрямів.....	203
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	233
4.1. Андрагогічні засади розвитку професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів.....	233
4.2. Організаційно-педагогічні основи розвитку професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів.....	247
ДОДАТКИ.....	269

ВСТУП

Тенденцією розвитку освіти у цивілізованому світі є впровадження у педагогічну практику компетентісно орієнтованої освіти, яка сприяє набуттю учнями компетентностей, необхідних у житті. Теорія компетентнісного підходу в освіті розроблялася і була представлена в працях зарубіжних учених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена. Українські перспективи компетентнісного підходу в сучасній освіті досліджували вчені І. Бех, Н. Бібік, О. Биковська, Л. Ващенко, І. Єрмаков, В. Вербицький, О. Локшина, О. Кононко, О. Пометун, О. Савченко та інші. Практичну реалізацію компетентнісного підходу, формування компетентностей особистості розкрили у своїх роботах російські вчені В. Болотов, І. Зимня, Е. Зеєр, А. Золотарьова, М. Катуніна, В. Лаптев, О. Лебедев, Н. Радіонова, В. Серіков, А. Тряпицина, А. Хуторський, С. Шишов та інші.

Поняття «компетентність» досить широке. До нього відносять навчальні здібності, знання та навички, моральні цінності, ставлення. Компетентний (від лат. *competent* — належний, відповідний — досвідчений у певній галузі, якому притаманні компетентність, поінформованість, обізнаність, авторитетність.

Різні науковці за структурою поняття компетентності вичленяють предметно-знаннєву, організаційну, технологічну, екологічну, правову, політичну, культурологічну, соціальну, економічну компетентність, а також компетентність у сфері комунікативної діяльності та у сфері особистого і повсякденного життя людини.

На думку О. Кононко, компетентність не означає лише доступну вікову поінформованість дитини в широкому колі життєвих проблем. Вона передбачає цілий комплекс характеристик: розвинений чуттєвий досвід; навички практичного життя; розвинені потреби, здібності, звички; набір базових особистих властивостей, які гарантують дитині пристосованість до життя; уміння орієнтуватись у змінних умовах, знаходити оптимальні засоби реалізації свого особистісного потенціалу [4].

Відповідно до концептуального положення академіка І. Беха, недоцільним є ототожнення навчальних здібностей, знань і умінь з компетентностями. Компетентність він трактує як досвідченість суб'єкта у певній життєвій сфері. Змістовий наголос робиться на досвідченості, а не на обізнаності чи поінформованості суб'єкта у певній галузі. Розкриваючи структуру досвідченості, І. Бех виділяє два рівні сформованості компетентності особистості: вищий і нижчий [1].

За стихійного способу формування досвідченості учень на певному етапі вікового розвитку шляхом проб і помилок, або ж за допомогою механізму наслідування, оволодіває рядом різноманітних практичних способів дій (комунікативних, соціальних, предметно-перетворювальних тощо). Вони забезпечують його функціонування насамперед у найближчому соціальному оточенні, а далі й у ширшому просторі.

Таким чином у нього формується як практична вмільість реалізації цих способів у певних ситуаціях (уміння й навички), так і відповідні знання про ці способи. При цьому у суб'єкта закономірно відсутня теоретична основа таких способів дій. Постійне вправлення у практичних способах дій приводить до розвитку досвідченості суб'єкта. Цей спосіб набуття досвідченості свідчить про нижчий рівень компетентності особистості (І. Бех). Визначальними характеристиками цього рівня компетентності є недостатня узагальненість та обмеження перенесення засвоєваних практичних способів дій на інші об'єкти, враховуючи специфіку нових обставин. Центральним мотивом цього рівня компетентності виступає потреба суб'єкта пристосовуватись до вимог, які ставить життя [1].

Як зазначає І. Бех, компетентнісний підхід в сучасній освіті повинен забезпечити вищий рівень компетентності учнів. Учений наголошує, що цей рівень репрезентується сформованістю у суб'єкта поняття „компетентність” як єдності, в якій науково орієнтовна основа дії визначає логіку її практичного виконання, що полягає в інтелектуально-моральній саморегуляції, спрямованій на ефективне вирішення суб'єктом певних життєвих проблем. Компетентність

вищого рівня як відповідне уміння спонукається мотиваційною основою, складниками якої є провідний мотив – прагнення до самоствердження та широкі соціальні мотиви. Принциповим моментом компетентності вищого рівня є його безпосередня залежність від якості навчальних здобутків, які повинні трансформуватися у систему компетентностей суб'єкта. Лише власні теоретичні надбання, стверджує І. Бех, мають достатній потенціал для такої компетентності. Отже, тільки педагогіка розвитку може забезпечити розвиток в учня компетентності вищого рівня [1].

Розглядаючи компетентнісний підхід, логічно буде коротко висвітлити основні положення поняття досвіду (досвідченості) стосовно учнівської молоді, зважаючи на її вікові особливості.

У процесі пізнання, власної практичної діяльності, формується індивідуальний досвід кожного суб'єкта. Чим досвідченіша людина, тим різноманітніша її діяльність, як результат, різноманітним стає й сформований досвід. Але індивідуальний досвід суб'єкта не може бути ізольованим від інших людей. Отже, у результаті пізнання людина вступає у взаємодію з іншими людьми, порівнює власний досвід з їхнім та збагачує його завдяки опануванню досвіду попередніх поколінь. Досвід людства складається із сукупності індивідуальних досвідів усіх членів суспільства.

Крім досвіду уродженого, біологічно наслідуваного, існує ще досвід власний, що надбудовується над ним. У людини обидва ці види досвіду наявні, але головне місце посідає третій: досвід суспільно-історичної практики, досвід людства, що засвоюється людиною під час життєдіяльності. Такий погляд збігається з думкою В. Попова, який доводить потребу розроблення поняття «досвід» взагалі, а також можливих специфічних видів досвіду як сторони людської практики [5].

У низці філософських праць досвід досліджується у зв'язку з аналізом специфіки наукового пізнання, а тому ототожнюється здебільшого з експериментом, або з чуттєвим пізнанням взагалі, а також розглядається як необхідна умова соціальної та історичної діяльності, спосіб діяльності та

механізм трансформації культури. Одночасно з цим, сама культура виступає механізмом наступності сукупного соціального досвіду.

У суспільних науках найпоширенішим є визначення досвіду як характеристики діяльності суспільства, соціальної групи чи окремої людини. Поняття досвіду містить структуру, умови реалізації того чи іншого способу діяльності. До основних рис досвіду належать об'єктивність, що виходить з об'єктивності навколишнього світу, але за наявності в досвіді суб'єктивних моментів, бо досвід не може бути цілком незалежним від суб'єктів, що діють та пізнають світ.

Оскільки суб'єкт здобуває певні знання, лише пізнаючи навколишній світ, то, своєю чергою, й освоєні знання стають підґрунтям для подальшого пізнання. У результаті формується досвід, який стає надбанням суб'єкта. Далі сформований досвід змінює не лише самого суб'єкта та його довкілля, але й процес власного пізнання, робить його дедалі глибшим та ширшим. Цей процес постійного вдосконалення суб'єкта завдяки збагаченню досвіду може тривати все життя людини.

У розумінні формування досвіду сучасні науковці виокремили етапи перебігу цього процесу, пов'язані передусім зі способами набуття досвіду, досвідченості людиною. До таких етапів належить уможлядний, який починається зі спостереження за навколишнім світом. Поступово в результаті першої самостійної діяльності формується первинний досвід, що характеризується самостійними, інколи помилковими спробами знайти вихід із ситуації, що склалася, з опорою на отримані знання.

Процес набуття досвіду також залежить від особистісних властивостей суб'єкта, що відображають розвинені особистісні якості, важливі для будь-якої діяльності, та сформовані інтелектуальні здібності. Чим більш кмітлива, ініціативна, обізнана з різних сфер життя людина, тим легше відбувається процес набуття досвіду, тим глибший та змістовніший буде досвід за своїм наповненням.

Набуттю досвіду сприяють діяльність суб'єкта, його спілкування та

взаємодія з іншими суб'єктами дійсності. Сформований досвід є підґрунтям для подальшого розвитку особистості суб'єкта. Чим досвідченіша людина, тим різноманітніша її діяльність, багатший словниковий запас, чіткіші дії, спрямовані на збагачення досвіду.

Узагальнюючи аналіз трактувань поняття «досвід», ми сформулювали власне розуміння поняття первинного досвіду учнів. Отже, первинний досвід учнів ми визначаємо як елементарну форму відбиття змісту діяльності, що, з одного боку, є сукупністю здобутих раніше знань, а з іншого — виступає необхідною умовою для подальшого їх збагачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І. Д. Бех // Виховання і культура. – 2009. – №12 (17,18). – С. 5–7.
2. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : монографія / О. В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 356 с.
3. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения : материалы к четвертому заседанию методологического семинара, 16.11.2004 г. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 84 с.
4. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 / О. Л. Кононко. – К, 2001. – 37 с.
5. Попов В. Чувственное, рациональное, опыт / В. Попов. – М. : Изд-во МГУ, 1976. – 120 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІЗНАВАЛЬНО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Компетентнісний підхід в освіті як науково-педагогічна проблема

Нині одним із завдань освіти є формування не лише цілісної системи універсальних знань, умінь, навичок, але також надання вихованцеві досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності.

Компетентнісний підхід передбачає не засвоєння учнем окремих одне від одного знань і вмінь, а оволодіння ними в комплексі. У зв'язку з цим змінюється, точніше, по-іншому визначається система методів навчання. В основі відбору і конструювання методів навчання лежить структура відповідних компетенцій і функції, які вони виконують в освіті. Розглянемо підстави для відбору і конструювання методів навчання на основі компетентнісного підходу.

Традиційно мета навчально-виховного процесу визначалася набором знань, умінь, навичок, якими повинен оволодіти випускник навчального закладу. Сьогодні такий підхід виявляється недостатнім. Дослідження свідчать, що в сучасних умовах формування знань, умінь і навичок не є головною метою освіти, бо для людини надзвичайно важлива не стільки енциклопедична освіченість, скільки здатність застосовувати здобуті узагальнені знання та вміння для вирішення конкретних ситуацій і проблем, **що** виникають в реальній діяльності.

Соціуму нині потрібні особистості, готові до залучення в подальшу життєдіяльність.

Тому компетентнісний підхід дає змогу з'ясувати, визначити рівень оволодіння випускником компетенціями, тим, що він може робити, яким способом діяльності опанував, до чого готовий. Компетентнісний підхід означає переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважною трансляцією

знань, формування навичок на створення умов для оволодіння комплексом ключових компетенцій, що характеризують потенціал особистості.

Цей підхід показує також здатності випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатофакторного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно та комунікаційно насиченого простору.

Компетентнісний підхід в сучасних соціально-економічних умовах має особливу актуальність у зв'язку з тим, що формування ключових компетентностей майбутніх фахівців допомагає бути конкурентоспроможними на ринках праці, безкризово і своєчасно пройти особистісну і професійну соціалізацію та адаптацію.

Багато дослідників відзначають, що поява та впровадження компетентнісного підходу в педагогічну практику пов'язані з недостатньою ефективністю і результативністю застосування парадигми в організації, змісті і побудові навчально-виховного процесу. Тому сутність компетентнісного підходу останніми роками викликала інтерес багатьох учених і практичних працівників освіти.

Науковці і практики розвинутих країн на початку 90-х років ХХ століття звернулися до питань компетентнісного підходу в освіті, які активно досліджуються в Європі на основі широкого міжнародного співробітництва. Тенденцією розвитку освіти зарубіжних країн є впровадження у педагогічну практику компетентнісно орієнтованої освіти, яка сприяє набуттю учнями компетентностей, необхідних у житті. Компетентнісний підхід до навчання охоплює, крім знань, умінь та навичок, також гуманістичні, культурні, естетичні, мотиваційні компоненти.

Засади компетентнісного підходу в освітніх системах розвинутих країн Європи були проаналізовані в Україні при виконанні у 2000–2003 роках проекту «Інновація та оновлення освіти для покращення добробуту та зниження рівня бідності». Обговоренню і дослідженню компетентнісного підходу в сучасній освіті присвячені праці О. В. Овчарук (розвиток компетентнісного підходу з позиції міжнародної спільноти та перспективи його

впровадження до вітчизняного змісту освіти); О. Пометун (реалізація компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн та його запровадження в українській освіті); О. Локшиною (моніторинг рівнів досягнень компетентностей); О. Савченко (ключова компетентність – уміння вчитися); Н. Бібік (рефлексивний аналіз застосування компетентнісного підходу); С. Трубачевої (умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі); Л. Парашенко (практичні підходи до формування ключових компетентностей у старшокласників). Реалізацію компетентнісного підходу у практиці шкільних дисциплін досліджують: С. Трубачева (природничі); О. Пометун, Г. Фрейман (суспільствознавчі). Загальні питання математичної компетентності вивчає С. Раков.

У змісті статей, монографій, досліджень і дисертацій російських учених детально й обґрунтовано розглядається на основі означеного підходу професійна компетентність педагогів (В. Болотов, В. Серіков, Н. Заруба, Л. Швачунова, Г. Ларіонова). Також досліджуються: комунікативно-дидактична компетентність (Т. Штикова), управлінська компетентність (В. Топоровський, П. Третьяков, Т. Шамова), компетентність професійного спілкування (Л. Аксьонова), інформаційно-комп'ютерна (М. Горюнова), міжкультурна (О. Власенко) та інші види компетентностей працівників освіти.

Загальним стосовно окреслених, часткових понять є «компетентнісний підхід в сфері загальної та професійної освіти», що являє собою, на думку В. Серікова і В. Болотова, певний рівень функціональної освіченості особистості.

Розглядаючи сутність поняття «компетентність», Г. Селевко визначає компетентнісний підхід так: соціуму, професійним навчальним закладам, а також виробництву потрібні випускники, які володіють не тільки певними знаннями, вміннями і навичками, а й готові безкризово долучатися до подальшої життєдіяльності, а також здатні на практиці розв'язувати завдання і життєві та професійні проблеми [26, с. 26].

В. Болотов і В. Серіков дають таке визначення компетентнісного підходу:

це такий вид організації та змісту освіти, «який не зводиться до знанневоорієнтованого компонента, а передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових (тобто таких, що належать до багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій» [4, с. 3–9].

Компетентнісний підхід представлений в науці як своєрідна відповідь на проблемну ситуацію в освіті, що виникла внаслідок суперечності між необхідністю забезпечити сучасну якість освіти, з одного боку, з іншого – невідповідністю багатьох викладачів, колективів освітніх установ вирішувати такі завдання традиційними, кількісними, і переважно екстенсивними шляхами, за рахунок подальшого збільшення часу навчання, а також обсягу інформації, потрібної для засвоєння вихованцями.

Компетентнісний підхід виступив освітньою відповіддю на актуальні потреби сучасного суспільства, особливо ринку праці. Така відповідь пов'язувалась з набуттям особистістю необхідних життєвих компетентностей. **Компетентнісний підхід у позашкільній освіті** – це підхід, що ґрунтується на застосуванні в меті, завданнях, змісті, формах та методах позашкільної освіти базових компетентностей особистості. Компетентнісний підхід підкреслює поєднання і практичну реалізацію знань, умінь, навичок, досвіду, культури. У процесі реалізації компетентнісного підходу відбувається переосмислення, що учень є не лише «носієм» певної сукупності «знань, умінь, навичок», а й соціальною істотою, яка має реалізуватися в майбутньому, виконувати соціальні ролі і вирішувати коло професійних і життєвих завдань. Метою компетентнісного підходу є забезпечення підвищення якості позашкільної освіти і виховання [1–3].

Це неможливо зробити без складної науково-методичної роботи педагогів. Якість цієї роботи залежить від правильного розуміння терміна «компетентність».

У своїй праці термін «компетентність» ми будемо розуміти як *досвідченість суб'єкта у певній життєвій сфері*. Змістовий наголос саме на досвідченості, а не на *обізнаності чи поінформованості* суб'єкта у певній

галузі.

Нашою метою є формування **вищого рівня компетентності** учнів. Відповідно до зазначеного, **компетентнісний підхід, у нашому розумінні**, повинен забезпечити несуперечливу *трансформацію суб'єкта учіння на суб'єкта розвиненої суспільної практики*, точніше на суб'єкта практичної діяльності як цілеспрямованого перетворення дійсності.

Методична реалізація компетентнісного підходу пов'язана з використанням таких педагогічних засобів, які б своєчасно забезпечували в освітньому процесі створення відповідних ситуацій, в яких синтезуються набуті навчальні знання й уміння та способи практичної діяльності.

До ідеї компетентнісного підходу впритул наближається **діяльнісний підхід**. Діяльнісний підхід, ставлячи за основне завдання розвиток теоретичної свідомості суб'єкта, апелює до формування *знань як переконань*, до формування наукового світогляду. З цією метою й залучаються фрагменти практики як полігону застосування засвоєних наукових знань. Цього разу практика справді слугує критерієм істинності пізнавальних результатів. Але все ж така скорочена (нецілісна) практика є лише засобом для формування переконань суб'єкта. У ній не формуються вищезгадані мотиви його майбутньої досвідченості.

Отже, кінцевою метою діяльнісного підходу до процесу навчання є перетворення того, хто навчається, на суб'єкта учіння.

Якщо за діяльнісного підходу фрагменти практики виступали засобом формування знань як переконань, то за компетентнісного підходу ця формула змінюється: навчальні надбання стають засобом досягнення цілі формування людини досвідченої.

Що стосується особистісно орієнтованого підходу, то він повинен повністю асимілюватися компетентнісним підходом. Цей виховний підхід, по-перше, одиницею особистісного розвитку суб'єкта вважає його вчинок, що мотивується певною морально-духовною цінністю як самовартісною формою активності. Тому лише за цього виховного підходу можливо без будь-яких

застережень говорити про духовно-практичне освоєння суб'єктом світу, про його морально-духовну практику стосовно світу людей і світу речей.

По-друге, цей підхід забезпечує морально-духовний розвиток суб'єкта, а не його пристосування до умов навколишнього середовища.

По-третє, особистісно орієнтований підхід до виховання, ґрунтуючись на механізмах свідомості й самосвідомості, приводить до виховання вищих сенсів життя людини і практичної орієнтації на них у своїй життєдіяльності.

Тож морально-духовна досвідченість особистості, яка передбачається компетентнісним підходом, безпосередньо пов'язана з використанням ідей особистісно орієнтованого виховання, за якого вихованець є суб'єктом суспільно значущої поведінки як істотного складника суспільної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Інваріанти особистісно орієнтованого підходу до виховання дитини / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2001. – № 2. – С. 5–8.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн.1 / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 206 с.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме / В. А. Болотов, В. В. Серіков // Педагогика. – 2003. – №10. – С.8–14.
5. Борисов П. П. Компетентностно-деятельный подход и модернизация содержания общего образования // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2003. – №1. – С. 58–61.
6. Єрмаков І. Навчання і компетентність: пошуки сенсу і змісту // Завуч (Шкільний світ). – 2005. – №19. – С.3–4.
7. Захарова О. Учит ли школа компетенциям? // Лицейское и гимназическое образование. – 2003. – №5. – С.8–17.
8. Калениченко О. Ключові компетенції самовизначення молоді у 12-річній школі // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №3. – С.61–62.
9. Карпенко О. М. К вопросу о компетентностном подходе в российском образовании // Инновации в образовании. – 2004. – №6. – С.5–13.
10. Клепко С. Ф. Дилема “факти-компетентності” // Управління освітою. – 2005. – №17. – С.2–3.
11. Компетентності та компетенції: до визначення понять в українському контексті // Відкритий урок. – 2004. – №17–18. – С.13–17.

12. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. – 2004. – №5. – С.3–12.
13. Львов Л. В. Формирование профессиональных умений у студентов ВУЗов: в помощь преподавателю / Л. В. Львов. – Челябинск, 2004. – С. 40.
14. Мазасва К. В. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / К. В. Мазасва, Н. І. Пугачова // Біологія. – 2005. – №12. – С.5–9.
15. Онопрієнко О.В. Формування базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Онопрієнко Олександр Васильович. – Черкаси – 2009 – 23 с.
16. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетентностей у майбутніх фахівців технічних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Петрук Віра Андріївна. – Київ, 2008 – 40 с.
17. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. – 2005. – №1. – С.65–69.
18. Поштарєва Т.В. Формирование этнокультурной компетентности // Педагогика. – 2005. – №3. – С.35–42.
19. Родигіна І. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів // Біологія і хімія в школі. – 2005. – №1. – С.34–36.
20. Родигіна І. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів // Біологія і хімія в школі. – 2005. – №1.
21. Родигіна І. Проблематика компетентнісного підходу до навчання у вітчизняній педагогічній літературі // Директор школи (Шкільний світ). – 2005. – №33. – С.15–17.
22. Родигіна І. Реалізація компетентнісного підходу до навчання (управлінський аспект) // Освіта і управління – 2004. – Т.7, №3/4. – С.18–22.
23. Родигіна І. Формування основних груп компетентностей учнів: можливості продуктивного навчання // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №2–3.
24. Родигіна І. Шляхи формування основних груп компетентностей учнів // Директор школи України. – 2004. – №8–10. – С.148–153.
25. Савенко А. Аспекты компетентности // Директор школы. – 2004. – №6. – С.40–48.
26. Селевко Г. К. Компетентности и их классификации / Г. К. Селевко // Нар. образ. – 2004. – №4. – С. 26.
27. Селевко Г. К. Современные образовательные технолог / Г. К. Селевко. – М. : Нар. образ., 1999. – 226 с.

28. Сергеев И. С. Как реализовать компетентностный подход в обучении // Преподавание истории и обществознания в школе. – 2004. – №3. – С.29–39.
29. Степанов Ф., Кузьміна Н. Базові компетенції сучасної людини / Ф. Степанов, Н. Кузьміна // Завуч (Шкільний світ). – 2002. – №29. – С. 4.
30. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре качества подготовки специалистов / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – №3. – С. 25.
31. Топоровский В. П. Аналитическая деятельность руководителя образовательного учреждения / В. П. Топоровский. – СПб., 2000.
32. Топоровский В.П. Развитие исследовательской культуры директора школы / В.П. Топоровский. – СПб., 2000.
33. Топоровский В.П. Управленческая компетентность директора развивающейся школы / В.П. Топоровский. – СПб. : ЛОИРО, 2001. – 211 с.
34. Тубельський О. Взаємодія вчителів у розробці компетентнісного підходу до змісту освіти, або Експериментальні педагогічні команди // Управління освітою. – 2004. – №17. – С.6–7.

1.2. Базові (ключові) компетентності особистості як результат позашкільної освіти

Сучасний етап розвитку освітньої галузі передбачає доцільність ефективнішого використання освітньо-виховного потенціалу навчальних закладів, спрямованого на розв'язання проблеми організації вільного часу дітей та учнівської молоді, задоволення їхніх потреб в особистісному розвитку, самореалізації, професійному самовизначенні. Соціальний попит на освіту, якому властиві практична спрямованість і широкі можливості для творчої самореалізації особистості, потребує оптимізації освітньо-виховної роботи в загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладах. Реалізація такого завдання можлива за умови дотримання вимог якості освіти, детермінованої сучасними інтеграційними процесами; побудови освітньо-виховного процесу на принципах соціалізації та гуманізації; удосконалення методико-педагогічних засад їхньої діяльності; єдності навчальних, виховних, розвивальних цілей і завдань. Особливу роль у розв'язанні зазначених проблем відіграє позашкільна освіта як соціальний

інститут виховання й розвитку дітей та учнівської молоді – невід’ємної частини освітньо-виховного простору, що сприяє формуванню особистості, розкриттю її творчого потенціалу; вихованню соціально значущих якостей і формуванню ціннісних, моральних орієнтирів.

Формування єдиного європейського освітнього простору передбачає зміну підходів до завдань навчання, виховання та розвитку підрастаючого покоління, здатного до активного реагування на зміни в життєвій діяльності. Освіта в інтересах збалансованого розвитку враховує пов’язані між собою екологічні, економічні та соціальні проблеми; сприяє зміні поглядів; забезпечує розвиток критичного мислення та використання особистісного потенціалу; розширює можливості для розроблення нових підходів до розв’язання проблем [32; 45].

На підставі вищезазначеного суспільно важливим є створення в позашкільних навчальних закладах освітньо-виховного простору (середовища), сприятливого для гармонійного розвитку особистості, подальший розвиток якого визначають соціальні, організаційно-технологічні, психолого-педагогічні чинники [7; 52; 53].

Аналіз наукових досліджень із зазначеної проблеми, організаційно-технологічних матеріалів позашкільної педагогічної практики свідчить про те, що *основна роль у формуванні позашкільного освітньо-виховного простору належить позашкільним навчальним закладам*. Це насамперед зумовлено тим, що за своєю сутністю освітньо-виховне середовище позашкільного навчального закладу є розвивальним. Його практична і творча спрямованість, за словами В. Вербицького, стимулює особистість до гармонійного розвитку, оволодіння творчими навичками, забезпечує формування її базових компетентностей, сприяє самовизначенню в подальшій професійній діяльності, що підсилює соціально-освітнє значення позашкільних навчальних закладів, у основу діяльності яких покладено принципи гуманізму, демократизму, єдності загальнолюдських і національних цінностей, безперервності, наступності, багатокладності й варіативності, добровільності, доступності та практичного спрямування [13].

Упровадження інноваційних підходів для підвищення якості навчально-виховного процесу, методичної, організаційної, управлінської діяльності є важливим теоретико-методологічним аспектом розвитку позашкільної освіти [27].

В освіті підходи поділяються на традиційні й інноваційні. У контексті традиційних підходів (знаннєвий, діяльнісний тощо) основною метою і змістом навчання є оволодіння знаннями, формування вмінь і навичок використання їх у практичній діяльності. Зокрема, знаннєвий підхід орієнтований на набуття учнями знань, визначених навчальною програмою. Діяльнісний підхід спрямований на формування в учнів умінь і навичок виконання навчальних завдань.

Останнім часом кількість підходів постійно збільшується. Особливого поширення набули диференційований, особистісно орієнтований, гендерний, компетентнісний, культурологічний підходи, що за своїм змістом є інноваційними.

За визначенням Є. Бондаревської, підхід – це усвідомлена орієнтація педагога-дослідника або педагога-практика на реалізацію у своїй діяльності сукупності взаємопов'язаних цінностей, цілей, принципів, методів дослідницької або практичної педагогічної діяльності, що відповідає вимогам освітньої парадигми [9].

У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених сучасного періоду висвітлені основні теоретичні й методологічні положення щодо впровадження різних підходів у діяльність навчальних закладів. У контексті їх використання в навчально-виховному процесі особливої актуальності набувають дослідження особистісно орієнтованого підходу (І. Бех, В. Кремень, С. Логачевська, Н. Ничкало, О. Савченко, Г. Якиманська, Г. Яценко та інші), особистісно-розвивального підходу (Л. Божович, М. Лейтис, А. Петровський, В. Сухомлинський та інші), модульного підходу (В. Аніщенко, І. Богданова, В. Плохій, С. Подолянчук, М. Чошанов та інші), диференційованого підходу (Н. Ничкало, Є. Рапацевич, Н. Розенберг, П. Сікорський та інші),

дитиноцентриських підходів: ідеографічних (унікально індивідуальних) і монотетичних (універсальних) підходів (Д. Дай, Дж. Рензуллі та інші) тощо.

Різні аспекти розроблення та реалізації компетентнісного підходу в освіті висвітлені в наукових публікаціях А. Андреева, Н. Бібік, О. Биковської, В. Болотова, Л. Ващенко, А. Вербицького, І. Єрмакова, І. Зимньої, О. Лебедева, О. Локшиної, О. Овчарук Р. Пастушенка, Г. Селевка, О. Пометун, Дж. Равена, А. Тряпціної, Р. Уайта, А. Хуторського, С. Шишова та інших.

Проте у сучасній психолого-педагогічній науці проблема щодо концептуального визначення *інноваційного потенціалу компетентнісного підходу* є не достатньо розробленою. Насамперед це стосується визначення його принципів відмінностей від наявних психолого-педагогічних концепцій діяльнісної та розвивальної спрямованості; подолання суперечностей між практичною орієнтованістю компетентнісного підходу і домінуючою предметно-теоретичною орієнтацією педагогічної практики загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів; підвищення ролі позашкільної освіти у формуванні профільних пізнавально-практичних, творчих, здоров'язбережувальних та інших компетентностей, соціалізації підростаючого покоління.

Суттєві проблеми виникають і на етапі визначення та диференціювання понять «компетенція», «компетентність». Зокрема, поняття «компетенція» використовується в багатьох контекстах і різних значеннях, а саме: коло повноважень будь-якого органу чи посадовця; коло питань, у яких певна особа має досвід і знання; особиста здатність фахівця розв'язувати професійні завдання; формально описані вимоги до особистісних, професійних, інших якостей фахівця; сфера відносин між знаннями та діями в людській практиці, прагматично орієнтовані риси особистості; сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що використовуються залежно від предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності. Поняття «компетентність» тлумачать як перелік стандартів, що чітко визначають якості людини, потрібні для якісного виконання своєї роботи;

навички, знання й уміння, що є значущими для компетентного виконання роботи; показник рівня розвитку особистості, її здатності використовувати компетенції в нестандартних умовах; спеціальна здібність людини, необхідна для виконання конкретної дії в конкретній галузі, що передбачається спеціальними знаннями, навичками, способами мислення, й готовність відповідати за свої дії; сукупність компетенцій; наявність знань і досвіду, необхідних для ефективної діяльності в тій чи іншій галузі тощо [1; 23; 29; 38].

Крім того, у багатьох наукових дослідженнях компетенції ототожнюються з компетентністю, а компетенція пов'язується з поняттям «потенційна активність» (готовність і прагнення до діяльності), а компетентність є близькою за значенням до категорії «реальна активність» (якість, що визначає ефективність процесу й результату діяльності). Іноді компетенції трактують як структурні складники компетентності [55].

Зазначене вище свідчить про доцільність постійної взаємодії наукової думки та практичного досвіду для вирішення актуальних проблем, пов'язаних із впровадженням компетентнісного підходу в закладах освіти. Йдеться, насамперед, про формування єдиного понятійного апарату, внесення змін до навчальних програм, розроблення методик і технологій навчально-виховної роботи, критеріїв оцінювання якості освіти тощо.

У контексті впровадження компетентнісного підходу в систему позашкільної освіти особливого значення набувають проблеми формування його теоретико-методологічних засад, зокрема щодо підвищення якості освіти (як процесу і як продукту педагогічної діяльності), пришвидшення інноваційних процесів (імпортування або продукування інновацій, їх впровадження, поширення), визначення нових пріоритетів у навчально-виховній, розвивальній, соціалізуючій роботі з вихованцями, створення умов для розширення їхньої життєвої компетентності (формування наукового світогляду особистості, забезпечення гармонійного розвитку, набуття досвіду взаємодії всіх суб'єктів навчально-виховного процесу під час пізнавально-творчої діяльності тощо).

Для розв'язання означених проблем у позашкільній освіті особливо важливим є постійне вдосконалення педагогічних систем дитячих і молодіжних творчих об'єднань, забезпечення в них сприятливих для гармонійного розвитку і соціалізації особистості умов. Навчити вчитися (культура оволодіння новими знаннями), навчити жити (культура побуту, здоровий спосіб життя), навчити жити разом (культура людських взаємостосунків), практична спрямованість навчання (використання набутих умінь і навичок у життєдіяльності) були і є актуальними завданнями діяльності педагогічних колективів ПНЗ. Тому функціонування педагогічних систем, сформованих у позашкільних навчальних закладах, спрямоване на постійне розширення поля креативності вихованців, формування в них стійкої внутрішньої мотивації до навчально-пізнавальної та творчої активності, розширення соціального досвіду, формування позитивної «Я-концепції». Це не лише забезпечує самореалізацію вихованців в обраних видах навчально-творчої діяльності, а й сприяє їхньому професійному самовизначенню та соціальній адаптації.

На думку О. Биковської, загальноєвропейська та світова тенденції до інтеграції та глобалізації в освіті, зміна освітньої парадигми, сучасний соціальний попит на якісну освіту зумовлює важливість оптимізації такої роботи – побудови навчально-виховного процесу в контексті впровадження інноваційних педагогічних технологій, удосконалення методико-педагогічних засад діяльності навчальних закладів для формування в дітей та учнівської молоді здатності засвоювати та використовувати знання на практиці. Виховання в позашкільній освіті має бути спрямованим на розвиток особистості з урахуванням її індивідуальності й унікальності життєвого досвіду. Це суб'єкт-суб'єктний процес, організатором якого, з одного боку, є педагог або педагогічна система, з іншого – учень, вихованець [4; 6].

Отже, на сучасному етапі перед національною системою освіти стоїть важливе завдання – виховання громадянина, спроможного до гнучкої зміни способів і форм життєдіяльності. Відповідно до цього, основним суспільним завданням закладів освіти є формування ключових компетентностей

особистості, що забезпечують її соціалізацію і становлення як свідомого громадянина своєї держави [52].

Сучасні соціальні потреби у вихованні компетентної особистості вимагають постійної роботи з модернізації освіти – забезпечення її відповідності запитам і можливостям суспільства, конструктивних змін у системі навчально-вихованої діяльності, переорієнтації на більшу продуктивність: уміння досліджувати, аналізувати, синтезувати явища навколишньої дійсності на основі системи знань і вмінь, детермінованих гуманістичними культурно-освітніми орієнтаціями [25].

На думку О. Литовченко, результатом навчально-виховного процесу має бути не лише оволодіння особистістю системами профільних знань, умінь і навичок, а й її здатність до ухвалення правильних рішень у різних життєвих ситуаціях. На розв'язання зазначених проблем і має бути спрямовано роботу навчальних закладів з упровадження компетентнісного підходу [29].

Компетентісний підхід у навчально-виховній роботі. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти ключові компетентності визначені як основи для самореалізації в суспільстві, успішної організації власного життя [17].

За визначенням О. Лебедева, компетентісний підхід як напрям у навчанні – це сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу й оцінки освітніх результатів [28].

Аналітичний огляд підходів до тлумачення поняття «компетентність» дає можливість зазначити, що багато дослідників цієї проблеми залишаються в межах традиційного підходу, спрямованого на пріоритет навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління [4; 20; 23; 26; 28; 29; 38].

Деякі зарубіжні вчені визначають компетентність як успішну поведінку в нестандартних ситуаціях, що передбачає розв'язання завдань, оперування інформацією, динамічними та важко інтегровальними процесами, управління якими потребує ґрунтовних теоретичних знань [62].

За І. Зимньою, у основі компетентності лежать складні особистісні

утворення, що мають інтелектуальні, емоційні та моральні складники [22].

Зазначене дає можливість тлумачити дефініцію «компетентність» як оволодіння необхідними знаннями для використання їх у життєдіяльності (ухвалення рішень і здатність усвідомлено й ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем).

Компетентності є важливим результатом освіти, що передбачає їх інтеграцію у зміст діяльності навчальних закладів. У сучасних наукових дослідженнях наголошується на тому, що компетентність формується на основі опанування системою наукових знань, умінь і навичок, які забезпечують гармонійний розвиток особистості, формування її світогляду, набуття соціального досвіду, підготовку до суспільного життя й професійної діяльності. Ключовими компетентностями є такі, що дають особистості змогу свідомо й раціонально будувати своє життя й досягати успіхів, тобто забезпечують успішну її самореалізацію [3; 21].

За О. Лебедевим, аналіз понятійного апарату, що визначає сутність компетентнісного підходу в освіті (сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу та оцінки результатів), уможлиблює виділення таких його особливостей:

- змістом освіти та виховання є дидактично адаптований соціальний досвід розв'язання пізнавальних, світоглядних, моральних, інших проблем;
- організація освітньо-виховного процесу полягає у створенні умов для формування в особистості досвіду самостійного розв'язання зазначених вище проблем у різних сферах і видах діяльності на основі використання соціального досвіду, елементом якого також є і власний досвід;
- оцінка результатів ґрунтується на аналізі рівня освіти та виховання, досягнутих у процесі навчально-пізнавальної та практично-творчої діяльності [28].

Теоретичною основою компетентнісного підходу є ідеї загального та особистісного розвитку, сформульовані в контексті психолого-педагогічних концепцій розвивальної та індивідуально орієнтованої освіти; ідеї

цілеспрямованості освітнього процесу, основним результатом якого є формування ключових компетентностей; створення умов для формування в учнів досвіду самостійного розв'язання пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних, інших проблем, що виникають у процесі навчання та виховання; оцінювання результатів оволодіння учнями теоретичними знаннями та практичними навичками на відповідних етапах навчання.

За О. Биковською, актуальність упровадження компетентнісного підходу в позашкільній освіті визначена необхідністю формування компетентностей особистості, що забезпечують розвиток її творчих здібностей, навичок самовдосконалення та самореалізації. Компетентнісний підхід забезпечує якісно новий, системний, цілісний результат, що сприяє підвищенню ефективності процесу навчання, виховання, розвитку та соціалізації, їхньої результативності. Це зумовлено тим, що позитивний вплив на один процес позитивно позначиться на інших. Одночасне розв'язання не одного завдання, а цілого комплексу сприятиме підвищенню ефективності роботи загалом, її інтенсивності [4].

Рівень сформованості компетентностей вихованця є показником, що дає змогу визначити його готовність до подальшого особистого розвитку й до активної участі в житті суспільства. Тому освітньо-виховна робота в позашкільних навчальних закладах має бути орієнтована на реалізацію особистісних потреб вихованців, розширення обсягу їхніх знань, стимулювання мотивів до навчання, прагнення до ранньої профорієнтаційної підготовки [57].

Для реалізації компетентнісного підходу педагоги мають створювати такі ситуації в освітньо-виховній роботі, які дають учням можливість виявляти ініціативу, самостійність, а сприяє формуванню ключових компетентностей – необхідних конкретних життєвих умінь [16].

Упровадження компетентнісного підходу, на думку В. Вербицького, посилює відповідальність педагогів позашкільних навчальних закладів і висуває перед ними низку вимог, головною з яких є створення психолого-педагогічних умов, за яких вихованці можуть вільно реалізуватися, розкривати

свої здібності й можливості [11].

Педагогічні колективи позашкільних навчальних закладів мають використовувати компетентнісний підхід для визначення стратегічних напрямів педагогічного впливу, створення умов для виховання в дітей та учнівської молоді толерантності та здатності до діалогу; розвитку громадських якостей, національної самосвідомості, патріотизму; реалізації форм і методів педагогічної взаємодії для формування у вихованців навичок і вмінь збереження здоров'я, культури організації вільного часу [12].

Дискусії в межах проекту «Освітня політика та освіта “рівний – рівному”», започаткованого спільною ініціативою Міністерства освіти і науки України та Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй сприяли з'ясуванню ключових компетентностей особистості, а саме:

- уміння вчитися – індивідуальний досвід самостійного навчання;
- загальнокультурна – розвиток культури особистості;
- громадянська – орієнтування в проблемах сучасного суспільно-політичного життя, уміння приймати правильні рішення для розв'язання проблем з урахуванням інтересів інших людей ;
- підприємницька – розроблення програми дій для задоволення власних економічних інтересів і потреб з урахуванням економічних, природних, інших ресурсів;
- соціальна – дотримання моделей толерантної поведінки, зважаючи на моральні норми;
- здоров'язбережувальна – збереження власного фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я [39; 47].

На нашу думку, оновлення концептуальної основи розвитку позашкільної освіти потребує визначення саме тих компетентностей особистості, на формування яких має спрямовуватися освітньо-виховний процес. Цьому сприяє використання як європейської, так і вітчизняної систем визначення ключових компетентностей.

Аналіз науково-методичної літератури з означеної проблеми допоміг

визначити *ключові (базові) компетентності особистості*, на формування яких має бути спрямована діяльність позашкільних навчальних закладів у контексті виконання соціальної місії, цілей і завдань позашкільної освіти, реалізації її концептуальних ідей урізноманітнення видів пізнавально-практичної, комунікативно-творчої діяльності дітей та учнівської молоді, що дасть їм змогу набути життєво необхідного соціального досвіду, оволодіти навичками практичної діяльності в сучасному суспільстві [5; 12; 15; 23; 25; 29; 38; 40; 56; 57; 60].

Отже, до ключових компетентностей, формування яких має забезпечуватися в процесі педагогічно керованої пізнавально-практичної і комунікативно-творчої діяльності дітей та учнівської молоді в позашкільному освітньо-виховному просторі, належать:

- *ціннісно-сміслові компетентності* – розуміння природного і соціального середовища, уміння орієнтуватися в ньому, усвідомлювати своє призначення і роль, уміти правильно вибирати варіанти розв'язання проблемних ситуацій;

- *загальнокультурні компетентності* – володіння знаннями та досвідом діяльності у сфері національної та загальнолюдської культури; духовних, культурологічних основ життя людства; основ сімейних, соціальних, суспільних традицій;

- *навчально-пізнавальні компетентності* – володіння знаннями, уміннями та навичками самостійної пізнавальної діяльності з елементами логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності (знання й уміння організації, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності);

- *інформаційні компетентності* – уміння самостійно шукати, відбирати, аналізувати, опрацьовувати, зберігати, передавати необхідну інформацію за допомогою інформаційно-комунікативних технологій;

- *комунікативні компетентності* – знання, уміння та навички роботи в групі, уміння виконувати різні соціальні ролі в колективі;

– *соціально-трудова компетентність* – володіння знаннями та досвідом родинних стосунків, діяльності в громадянсько-суспільній, соціально-трудовій сферах; уміннями користуватися правами та виконувати обов'язки; професійне самовизначення;

– *компетентності особистісного самовдосконалення* – володіння способами фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки, дотримання правил особистої гігієни; піклування про власне здоров'я, статева грамотність, внутрішня екологічна культура, безпечна життєдіяльність особистості [8; 27; 49].

Крім зазначеного, на нашу думку, важливим для позашкільної педагогічної практики є визначення ознак ключових компетентностей, здійснене О. Пометун. Серед них основними є поліфункціональність (можливість розв'язувати різноманітні проблеми особистого й суспільного життя), надпредметність і міждисциплінарність (уміння застосовувати знання з навчальних предметів у різних сферах життєдіяльності), багатовимірність (знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні та практичні вміння, творчі здібності, стратегії, технології, процедури, емоції тощо), забезпечення широкої сфери розвитку особистості (логічне, творче та критичне мислення, самопізнання, самовизначення, самооцінка, самовиховання тощо) [38].

За твердженням О. Литовченко, досягнення мети виховання особистості можливе за умов, якщо ключові компетентності формуються не лише в сім'ї та в загальноосвітньому навчальному закладі, а й у практично спрямованій системі позашкільної освіти, що організовує навчально-творчу діяльність дітей та учнівської молоді у сфері вільного часу. На думку дослідниці, формування ключових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів вдало співвідноситься з головною метою будь-якої освітньої системи – розвитком особистості, здатної до адаптації в різних життєвих ситуаціях. Формування в учнів компетентностей як інтегрального результату освітньо-виховного процесу в різноманітних творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів є актуальним у контексті розширення соціальних функцій

позашкільної освіти, зокрема щодо виховання творчої особистості, її соціальної адаптації, профорієнтації та допрофесійної підготовки [29].

Для сучасної системи позашкільної освіти важливими є дослідження британського вченого Дж. Равена, який вважає, що компетентнісний підхід передбачає виявлення в дитини унікальних якостей, важливих для успіху в тій чи іншій сфері діяльності; визначення таких освітніх цілей, коли на першому плані – творчий розвиток особистості; упровадження форм і методів навчання, що сприяють виявленню та формуванню компетентностей особистості з урахуванням її здібностей та інтересів; відмова від традиційних систем оцінювання досягнень [41].

Як вважає Т. Сущенко, виховний потенціал позашкільних навчальних закладів має всі можливості для залучення кожної дитини до активної перетворювальної діяльності, гарантує й забезпечує можливості практичного здійснення розвитку творчих інтересів і здібностей, вільний вибір виду діяльності [46].

Реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті передбачає переосмислення вихованцями значення для них пізнавально-практичної і комунікативно-творчої діяльності в гуртках, студіях, клубах, наукових секціях, наукових товариствах, що сприяє не лише оволодінню знаннями, уміннями та навичками, а й їх використанню для самовизначення в майбутньому, виконання різних соціальних ролей, розв'язання професійних і життєвих завдань [8].

За А. Каташовим, важливим в освітньо-виховному процесі будь-яких навчальних закладів є зорієнтованість на позицію педагогів, які мають бути координаторами і наставниками, а не джерелами готових знань [24].

Усе зазначене свідчить про те, що подальший розвиток позашкільних навчальних закладів потребує урізноманітнення форм і методів організації профільної пізнавально-практичної діяльності дітей та молоді; оптимізації умов для забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин; підвищення ролі позашкільного освітньо-виховного простору – просторового та середовищного об'єднання суб'єктів діяльності, між якими встановлено тісні взаємозв'язки, що

забезпечують ефективність навчально-творчої взаємодії. Це зумовлює потребу розроблення концептуальної моделі діяльності педагогічних колективів щодо впровадження компетентнісного підходу як в освітньо-виховний процес, так і в діяльність внутрішнього та зовнішнього компонентів освітньо-виховного простору (середовища), що є технологічно необхідним для максимального використання виховних і соціалізуючих можливостей позашкільних навчальних закладів (рис. 1.1).

Аналіз наукових публікацій, матеріалів з досвіду роботи позашкільних навчальних закладів дає змогу стверджувати, що на сьогодні достатньою мірою розроблені науково-методичні засади для реалізації концептуальної моделі впровадження компетентнісного підходу в освітньо-виховний процес, що сприяє підсиленню активності та креативної спрямованості педагогічного мікросоціуму. Формування базових компетентностей, особистісний розвиток вихованців, їхня творча самореалізація, на наш погляд, забезпечуються в процесі занять за навчальними програмами розвивального спрямування; інтегрованих занять із вихованцями різнопрофільних гуртків або різновікового контингенту, творчими та лідерськими групами; індивідуальної роботи з обдарованими вихованцями, із дітьми, які потребують підвищеної педагогічної уваги.

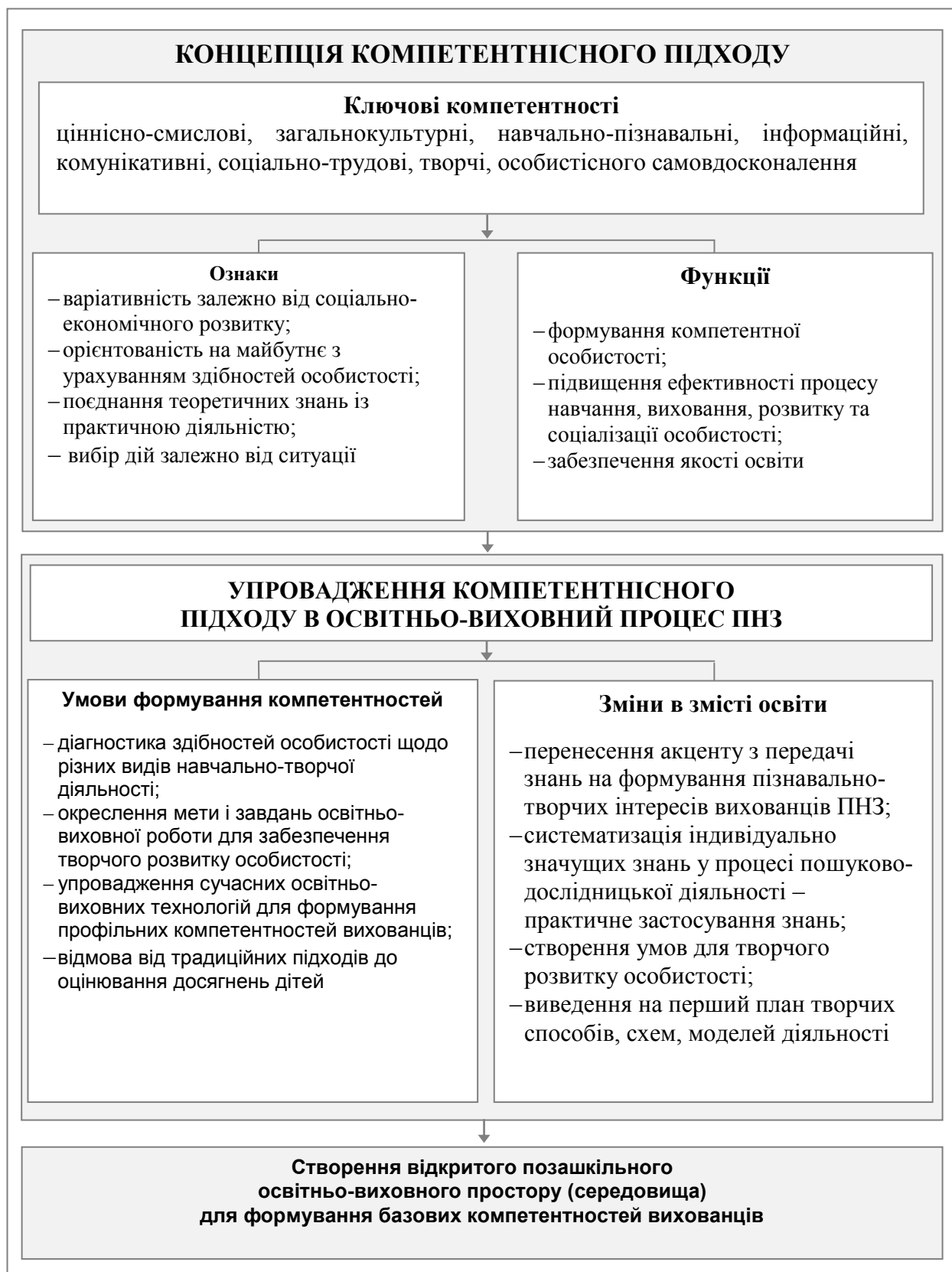

Рис. 1.1. Концептуальна модель упровадження компетентнісного підходу в освітньо-виховний процес позашкільних навчальних закладів

На нашу думку, упровадження компетентнісного підходу в освітньо-виховний процес позашкільних навчальних закладів є важливим чинником підсилення локальних інноваційних процесів, зокрема щодо удосконалення змісту та форм організації науково-дослідницької, пошукової діяльності дітей та учнівської молоді; оптимізації оздоровчо-виховної, екскурсійно-експедиційної, туристсько-краєзнавчої, фізкультурно-спортивної роботи; упровадження нових форм профільної освіти та допрофесійної підготовки; урізноманітнення форм масової роботи; розроблення та реалізації тренінгових психолого-педагогічних програм, соціально-освітніх проектів тощо.

Компетентісний підхід у методичній роботі. Запровадження компетентнісного підходу як одного із загальносистемних інноваційних процесів потребує перегляду методичних засад позакласної, позааудиторної позашкільної освітньо-виховної роботи, що є визначальним для розв'язання актуальних методико-технологічних проблем.

Першочергового значення набуває *проблема оновлення програмного забезпечення освітньо-виховної діяльності ПНЗ*. Зважаючи на їхні можливості щодо забезпечення потреб вихованців у творчій самореалізації, створення умов для здобуття особистістю знань і досвіду профільної пізнавально-практичної і комунікативно-творчої діяльності, можна стверджувати про значну варіативність такої роботи [27; 34].

Результати аналізу сучасного стану програмного забезпечення ПНЗ дають підстави для твердження про активне використання педагогами-практиками класифікації компетентностей, запропонованої О. Биковською [4].

Особливістю навчальних програм нового покоління є їхня спрямованість на формування частин профільної (спеціальної) компетентності особистості, серед яких:

– *пізнавальна* – оволодіння поняттями, знаннями про культуру, природу, техніку, суспільство;

- *практична* – формування вмій і навичок особистості застосовувати здобуті поняття, знання на практиці;
- *творча* – розвиток творчої діяльності, майстерності, здібностей, нахилів та уяви особистості;
- *соціальна* – виховання та розвиток загальної культури особистості, здатності до співпраці, соціальної взаємодії, самореалізації та самовизначення.

Не менш актуальною є *проблема розроблення та впровадження науково-методичних матеріалів про використання компетентнісного підходу* в практиці позакласної, позааудиторної, позашкільної роботи; її інтеграції з іншими підходами; упровадження в педагогічні системи, що є характерними для гурткової, клубної, шкільної, студійної форм роботи, діяльності інших творчих об'єднань. Особливе значення має:

- розроблення методичних і організаційно-технологічних матеріалів з проблеми формування творчих здібностей дітей та учнівської молоді в контексті формування їхніх життєвих компетентностей, необхідних для педагогів-практиків – організаторів позакласної та позашкільної діяльності дітей та учнівської молоді, студентів, магістрів вищих педагогічних навчальних закладів;
- організація конструктивної взаємодії між загальноосвітніми, позашкільними та вищими навчальними закладами, науковими та науково-виробничими установами, що дає змогу не лише створити цілісний позашкільний освітньо-виховний простір, а й забезпечити його компетентнісну спрямованість, високу ефективність, практичну та профорієнтаційну орієнтованість навчально-виховної роботи [51].

Важливою методичною проблемою є *проблема використання компетентнісного підходу в роботі з педагогічними кадрами*. Огляд наукової літератури дає можливість стверджувати, що нині особлива увага приділяється визначенню й обґрунтуванню різних компонентів професійної компетентності педагогів, зокрема інформаційної, комунікативної, теоретико-методологічної, автономізаційної (здатність до творчості, самовизначення, самоосвіти;

конкурентоспроможність), соціальної, продуктивної, моральної, профільної (предметної) тощо [33; 37; 42; 58; 59].

Сучасні вітчизняні науковці розглядають професійну компетентність педагогів як сукупність трьох складників: 1) предметно-технологічного; 2) психолого-педагогічного; 3) загальнокультурного. За висновками М. Вернікова, до основних показників педагогічної компетентності належать такі: особистісні перетворювальні й психологічні якості; усвідомлена роль педагога в навчально-виховному процесі; безперервне підвищення загальної і професійної культури; володіння методами педагогічного дослідження; конструювання власного педагогічного досвіду; результативність навчально-виховного процесу; активна педагогічна діяльність [14].

Шляхом аналізу наукової літератури та досвіду практичної діяльності *професійну компетентність педагога* визначено як комплекс професійних знань, умінь, навичок, що дають змогу реалізувати психолого-педагогічну, методичну, організаційну та просвітницьку діяльність; *професіоналізм педагога* – як теоретичну та практичну готовність до виконання педагогічної діяльності; *зміст його професійної компетентності* – як взаємодію таких трьох компонентів:

1) *інформаційного (теоретичного)* – наявність педагогічної ерудиції, що передбачає сформованість світогляду, загальну культуру, загально-педагогічні, профільні (предметні) педагогічні, психологічні знання, володіння методикою позашкільної освіти;

2) *операційного (практичного)* – професійна культура, культура мовлення, комунікативність, педагогічний такт, володіння різними технологіями та методами навчально-виховної й розвивальної роботи, методами моніторингу та корекції освітнього процесу, здатність до дослідницької роботи;

3) *мотиваційного (особистісного)* – захопленість роботою, любов до дітей, вимогливість, доброзичливість, здатність прищеплювати інтерес до

обраного профілю позашкільної навчально-творчої діяльності, спрямованість на постійне вдосконалення педагогічної майстерності.

У контексті багатопрофільності та багаторівневості системи позашкільної освіти важливо, на нашу думку, виокремити й обґрунтувати базові й специфічні складники професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів.

Базові складники професійної компетентності характеризують загальну теоретичну, методико-технологічну і валеологічну підготовку педагогів позашкільних навчальних закладів, сформованість їхнього власного досвіду роботи в системі позашкільної освіти. До числа таких складників, на наш погляд, належать:

– *психолого-педагогічний* – володіння знаннями з теорії загальної середньої освіти, уміння використовувати їх у практичній позашкільній діяльності;

– *загальнометодичний* – володіння загальними педагогічними методиками щодо навчання, виховання і розвитку підростаючого покоління; уміння застосовувати їх у різних умовах, формах і напрямках позашкільної роботи;

– *професійно-творчий* – гуманістична спрямованість педагогічної діяльності, професіоналізм, натхненність, досконале володіння методико-технологічним інструментарієм педагогіки співпраці і співтворчості тощо;

– *валеологічний* – володіння основними положеннями про формування, збереження та зміцнення здоров'я людини в духовному, психічному та фізичному аспектах; уміння використовувати їх в освітньо-виховній роботі; сформованість особистої здоров'язберезувальної поведінки; спрямованість на здоровий спосіб життя, його популяризацію.

Специфічні складники професійної компетентності визначаються особливостями діяльності педагогів-практиків (освітньо-виховна, організаційно-масова, науково-методична, соціально-педагогічна, психологічна діяльність тощо), інтенсивністю інноваційних процесів у позашкільних

навчальних закладах, а також їхньою відкритістю для взаємодії з місцевим соціокультурним простором (соціальне партнерство, соціально-просвітницька діяльність тощо). Серед основних:

- *профільний освітньо-виховний*, зумовлений специфікою освітньо-виховної роботи в профільних, загальнорозвивальних, профорієнтаційних, інших творчих об'єднаннях; особливостями профільної організаційно-масової, оздоровчо-виховної діяльності;

- *науково-методичний*, що потребує участі педагогічних колективів в розробленні актуальних науково-методичних проблем;

- *інноваційний*, обумовлений напрямами інноваційної діяльності педагогів (упровадження сучасних форм і методів навчально-виховної роботи як частин профільних педагогічних технологій в освітньо-виховний процес, розроблення програмно-методичного забезпечення тощо);

- *інформаційно-комунікаційний*, що визначена розширенням інформаційного поля освітньо-виховної роботи, ускладненням інформаційно-комунікаційних технологій, пришвидшеним розвитком медіа-освіти.

Крім зазначеного, важливими складниками професійної компетентності педагогів ПНЗ, на наш погляд, є специфічні соціальні компетентності, що формуються відповідно до напрямів професійної діяльності:

- *соціально-реабілітаційний* – зумовлений особливостями роботи з різним контингентом вихованців (діти з девіантною поведінкою, діти з особливими потребами), а також специфікою його соціально-творчої реабілітації;

- *соціально-просвітницький* – пов'язаний з необхідністю підтримки соціального партнерства з батьками вихованців, громадськістю, спеціалістами державних органів місцевого самоуправління, партнерськими організаціями тощо;

- *соціально-професійний* – визначений особливостями особистісної мотивації, самоорганізації педагогів, їхніми ціннісними орієнтаціями, уміннями розробляти та реалізовувати плани особистого професійного розвитку.

Аналіз матеріалів позашкільної педагогічної практики доводить обов'язковість професійно-творчого складника в усіх напрямках і видах професійної діяльності педагогів позашкільних навчальних закладів, що дає можливість визначити їхню професійну компетентність як професійно-творчу.

Отже, *професійно-творча компетентність педагога позашкільного навчального закладу* є інтеграційною характеристикою, що визначає сформованість комплексу професійних знань, умінь і навичок, особистісних якостей педагога, його творчих здібностей, інноваційної спрямованості, ціннісних орієнтацій і ставлень, особистісних мотивацій, важливих для забезпечення ефективності різних видів професійно-творчої діяльності, зокрема навчально-виховної, методико-технологічної, організаційно-масової, оздоровлювально-виховної, психолого-педагогічної, соціально-просвітницької тощо.

Підвищення рівня професійної компетентності педагогів у позашкільних навчальних закладах забезпечується різними напрямками науково-методичної роботи, зокрема організаційно-методичним, навчально-методичним, видавничим тощо. Спільним у таких напрямках є їхня спрямованість на консолідацію педагогічного мікросоціуму, підвищення ефективності інноваційних процесів, забезпечення розвитку ПНЗ, їхніх творчих об'єднань як цілісних освітньо-виховних (педагогічних) систем; теоретичну та методичну підготовку педагогів до участі в науково-дослідницькій роботі провідних наукових установ. Важливим напрямом роботи є організація та проведення науково-методичних заходів – методичного полігону для застосування особистісно зорієнтованих прийомів і методів роботи, зокрема творчо стимулювальних, проблемно-моделювальних, практично-тренінгових тощо [27; 35; 51; 54; 56].

Важливим фактором забезпечення ефективності процесів розвитку в позашкільній освіті є підвищення *управлінської компетентності керівників позашкільних навчальних закладів*, що передбачає ґрунтовне осмислення мети і завдань функціонування та управління закладом; знання сутності сучасних

організаційно-управлінських теорій, інноваційних ідей, підходів і технологій, що впроваджуються в системі позашкільної освіти; формування власного стилю та наукової організації праці.

Управлінська компетентність розглядається як сукупність особистісних якостей і здібностей суб'єктів управління, їхніх професійних знань, компетенцій, досвіду, що забезпечують можливість прийняття ефективних рішень, успішного управління педагогічними колективами, учнями, студентами, навчальними закладами [9; 18; 24; 29; 43].

За визначенням Т. Шамової, управлінська компетентність є основою посадової компетентності; сукупністю знань і вмінь, необхідних для виконання управлінських функцій, що відповідають основним напрямам, видам і формам професійної управлінської діяльності [61].

Важливими складниками управлінської компетентності, за В. Маслоу, є теоретична, технологічна, моральна та психологічна готовність керівників навчальних закладів до виконання управлінських функцій, які є їхніми посадовими обов'язками [30].

За визначенням Л. Оліфіри, різне тлумачення поняття *«професійна управлінська компетентність»* у сучасній системі управління освітою свідчить про багатоаспектність його психолого-педагогічного підґрунтя, що зумовлює потребу подальшого аналізу та розроблення механізмів формування [31].

З урахуванням зазначеного, зауважимо, що поняття *«управлінська компетентність керівника ПНЗ»* нами визначено як складне особистісно-професійне утворення, що інтегрує професійні теоретичні знання, практичні вміння та навички, професійно-особистісні якості, цінності, ставлення, мотивації керівника для кваліфікованого виконання управлінських функцій, що входять до його професійних компетенцій.

Організаційно-управлінські та методико-технологічні аспекти діяльності ПНЗ, упровадження компетентісного підходу в освітньо-виховну, методичну, організаційно-управлінську діяльність зумовлюють потребу визначення особливостей і конкретизації вимог до професійно-творчої діяльності

керівників. Відповідно до цього, нами виокремлено й обґрунтовано такі складники управлінської компетентності адміністративного складу ПНЗ:

– *управлінський* – зумовлений особливостями організації роботи з реалізації завдань сучасного освітнього менеджменту: бачення стратегії і тактики розвитку закладу (знання нормативно-правової бази; ефективність фінансово-господарської діяльності в місцевих соціально-економічних умовах); володіння науково-методологічними основами організації освітньо-виховної роботи; уміння прогнозувати, планувати, організовувати, контролювати діяльність закладу; уміння підбору та розстановки кадрів; залучення місцевих ресурсів (фінансових, матеріально-технічних, кадрових, медійних тощо);

– *професійно-педагогічний* – полягає в досконалому володінні сучасними методиками та технологіями освітньо-виховної роботи, умінні використовувати перспективний досвід колег у власній професійно-творчій діяльності; спрямованості на постійну самоосвіту і саморозвиток; сформованості особистісних якостей (системність і критичність мислення, відповідальність, креативність, інноваційність, ініціативність, високий рівень загальної культури тощо);

– *психологічний* – виявляється в прагненні до ефективного лідерства, здатності впливати на мікросоціум закладу; сильних волевих якостях, цілеспрямованості, прагненні до успіху, здатності до рефлексії, стресостійкості, комунікабельності, соціальної активності, умінні підтримувати позитивний соціально-психологічний клімат у колективі, толерантності у стосунках із колегами.

Отже, усе викладене дає підстави дійти висновку, що компетентність адміністративного складу позашкільного навчального закладу (виконання управлінської, психолого-педагогічної, науково-дослідницької, інноваційної, інформаційно-комунікаційної та інших видів діяльності) становить основу його професіоналізму – інтегральної характеристики, що поєднує професійно значущі особистісні якості з професійно-творчою компетентністю педагогів [27; 36; 43; 48].

Аналіз наукових досліджень, матеріалів позашкільної організаційно-управлінської практики дає підстави стверджувати, що ефективність упровадження компетентнісного підходу в управління позашкільного навчального закладу виявляється в:

- результатах роботи педагогічних колективів з виконання концептуальних завдань розвитку закладів;
- позитивних змінах в організаційно-структурних моделях закладів як основ освітньо-виховних систем локального організаційного рівня;
- сформованості профільних педагогічних систем (гуртків, шкіл, студій, клубів, наукових товариств тощо);
- підвищенні якості позашкільної освіти як продукту, що підтверджується особистими досягненнями вихованців, і соціально спрямованого освітньо-виховного процесу, про що свідчить рівень їхньої підготовленості до життя в сучасному суспільстві.

У контексті зазначеного підвищується роль організаційно-управлінської діяльності методичних і психологічних підрозділів позашкільного навчального закладу, що здійснюють моніторинг інноваційних процесів і методико-педагогічний супровід, оцінюють якість та результативність освітньо-виховного процесу, розробляють проекти концепції і програми розвитку закладів, забезпечують організацію роботи з підвищення професійно-творчого рівня педагогічних колективів.

Упровадження в систему позашкільної освіти технологій сучасного освітнього менеджменту актуалізує проблему підвищення управлінської компетентності методистів, які разом із керівниками позашкільних навчальних закладів мають стати ефективними менеджерами освітніх інновацій. Адже саме від їхньої професійно-творчої діяльності залежить інформаційне та методико-технологічне забезпечення інноваційної практики, ефективність освітньо-маркетингових досліджень, організація співпраці педагогічних колективів із науковими установами, удосконалення професійного і соціального партнерства [36].

Системоформувального значення набуває визначення шляхів розв'язання актуальних проблем щодо впровадження компетентнісного підходу, а також окреслення перспектив його використання для забезпечення ефективності інноваційних процесів, сталого розвитку системи позашкільної освіти, підсилення креативності та соціалізуючого потенціалу позашкільного освітньо-виховного простору.

Серед зазначених проблем основними є:

- відсутність загальнодержавної та регіональних організаційно-управлінських інфраструктур управління інноваційними процесами в позашкільній освіті, цільового фінансування інноваційних соціально-освітніх проектів і програм;

- недостатня компетентність адміністративно-методичного складу ПНЗ щодо ефективного управління інноваційними процесами;

- недостатня сформованість системи роботи з підвищення теоретико-методологічної компетентності педагогів – організаторів позакласної, позааудиторної, позашкільної освітньо-виховної роботи; їх практичної підготовки щодо впровадження інновацій, систематизованої науково-дослідницької діяльності;

- нерозробленість загальносистемних вимог до формування професійно-творчої компетентності педагогів з урахуванням специфіки профільної, валеологічної, психологічної, методичної, інноваційної, науково-методологічної та інших видів діяльності.

Отже, цілеспрямована робота з упровадження компетентнісного підходу в організаційно-управлінську діяльність, на нашу думку, забезпечує можливість реалізації таких загальносистемних перспектив:

- створення оптимальних інфраструктур для організації та управління інноваційними процесами на різних організаційних рівнях діяльності системи позашкільної освіти;

– підвищення суспільної значущості освітніх нововведень; створення системи інформування вихованців, батьків, громадськості про зміни, які відбуваються в позашкільній освіті;

– активізація співпраці науковців і практиків з питань удосконалення науково-методологічного та програмно-методичного забезпечення за напрямками інноваційної діяльності щодо оновлення змісту, форм, методик і технологій позашкільної освіти;

– оптимізації організаційно-функціональних моделей і, відповідно до цього, усіх напрямів діяльності ПНЗ; осучаснення педагогічних систем творчих об'єднань (загальнорозвивальних і профільних, профорієнтаційних, навчально-дослідницьких, соціально-реабілітаційних тощо);

– посилення ролі позашкільного освітньо-виховного простору (складника соціокультурного середовища), необхідного для спілкування, творчості, пізнавально-практичної діяльності дітей та учнівської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентного подхода в образовании [Електронний ресурс] / А. Г. Бермус. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru>.

2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентного підходу в педагогіці // Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (25–27 лютого 2013 р., м. Київ) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України [та ін.]. – К., 2013. – С. 18–26.

3. Биковська О. В. Методологічна сутність компетентного підходу в позашкільній освіті / О. В. Биковська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць – Запоріжжя, 2007. – Вип. 44. – С. 77–85.

4. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : монографія / О. В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.

5. Биковська О. В. Сучасні дослідження проблем позашкільної освіти / О. В. Биковська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 41. – С. 27–34.

6. Биковська О. В. Теорія компетентного підходу у позашкільній освіті / Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів : зб. матеріалів

Міжнар. наук.-практ. конф. (25–27 лютого 2013 р., м. Київ) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України [та ін.] – К., 2013. – 256 с.

7. Бондар Л. М. Застосування компетентнісного підходу в навчально-дослідницькій роботі в сучасному ПНЗ / Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця // Формування творчих здібностей дітей та учнівської молоді в процесі пошуково-дослідницької діяльності в позашкільному навчально-виховному просторі: компетентнісний підхід, еколого-натуралістичний аспект : метод. посіб. / за ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця, Н. Ю. Сидоренко]. – Суми : Університетська книга, 2010. – С. 127–139.

8. Бондаревская Е. В. Парадигмальний підхід к разработке содержания ключевых педагогических компетенций / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич // Педагогика. – 2004. – № 10. – С. 23–31.

9. Ващенко Л. Методологічні засади розробки стандартів для формування посадово-функціональної (професійної) компетентності керівних кадрів освіти // Післядипломна освіта в Україні. – К., 2011. – № 1.

10. Вербицький В. В. Еколого-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи / В. В. Вербицький – К. : СМП «Аверс», 2003. – 304 с.

11. Вербицький В. В. Позашкільна освіта у вимірі ХХІ століття / В. В. Вербицький // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки : зб. матер. всеукр. пед. конф. (2–3 грудня 2008 р., м. Київ) / за заг. ред. д-ра пед. наук В. В. Вербицького. – К. : АБЕРС, 2008. – 308 с.

12. Вербицький В. В. Про стан і перспективи розвитку позашкільної освіти // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки : зб. матеріалів Всеукраїнської педагогічної конференції, Київ, 2–3.12.2008 р. / [за заг. ред. В. В. Вербицького] – К. : АБЕРС, 2008. – 308 с.

13. Верніков М. Слово про академіка Степана Балея // Людина: становлення та розвиток / М. Верніков // Філософські пошуки. – Вип. IV. – Львів ; Одеса. Cogito – Центр Європи, 1997. – 387 с.

14. Від профільного навчання – до профільної освіти. Стратегія локальних змін у ПНЗ нового типу. Із досвіду роботи Палацу дітей та молоді м. Рівне : наук.-метод. посіб. / [за ред. І. Первушевської] – Рівне : ПДМ, 2010. – 606 с.

15. Гуцан Л. А. Компетентнісний підхід у сучасній освіті / Л. А. Гуцан // Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (25–27 лютого 2013 р., м. Київ) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України [та ін.] – К., 2013. – 256 с.

16. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти / Кабінет міністрів України. Постанова від 23.11.2011 р. № 1392. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
17. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
18. Єльнікова Г. В. Атестація керівників: проблеми і шляхи їх розв'язання / Г. В. Єльнікова // Управління освітою. – 2003. – № 21. – С. 12–13.
19. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посіб. / [за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. Н. Несен.]. – К. : ПП «Богдан», 2003. – С. 22–30.
20. Зарицька В. В. Формування здатності до самореалізації: програма для старшокласника / укл. В. В. Зарицька. – Запоріжжя : Час, 2004. – 24 с.
21. Зимняя И. А. Иерархическо-компонентная структура воспитательной деятельности / И. А. Зимняя / Воспитательная деятельность как объект анализа и оценивания ; [под общ. ред. И. А. Зимней] – М., 2003. – С. 13–24.
22. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исследоват. центр проблем качества подгот. спец., 2004. – 42 с.
23. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
24. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. – К. : Вид. К.І.С, 2004. – 112с.
25. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання, 1999. – № 5.
26. Кречотіна Т. М. Компетентісний підхід в освіті // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2012. – № 2 – С. 22–27.
27. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. 2004. – № 5. – С. 3–12.
28. Литовченко О. В. Виховання соціально компетентної особистості у позашкільних навчальних закладах / О. В. Литовченко // Позашкільна освіта: стратегія, інновації, практика : зб. ст. міжнар. наук.-практ. конф. – Суми : ВТД «Рудень С. І.», 2009. – С. 26–33.

29. Маслов В. І. Психологічна основа моделі компетентності директора школи // Директор школи, ліцею, гімназії : наук.-метод. журнал. – К., 2003. – № 1. – С. 12.
30. Оліфіра Л. Проблема формування професійної управлінської компетентності керівників закладів освіти в психолого-педагогічних дослідженнях / Л. Оліфіра // Теорія та методика управління освітою : наук.-метод. журнал. – К., 2010. – № 3. – С.4–10.
31. Освіта в інтересах сталого (збалансованого) розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoleague.net>.
32. Павлютенко Є. М. Практичне значення теоретико-методологічної компетентності директора школи / Є. М. Павлютенко // Управління школою. – 2005. – № 8. – С. 10–19.
33. Перепелиця Н. В. Методичний аспект процесу оптимізації систем роботи позашкільних навчальних закладів області / Н. В. Перепелиця // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2010. – № 2 – С. 47–54.
34. Перепелиця Н. В. Сучасні вимоги до організації методичної роботи у позашкільному навчальному закладі / Н. В. Перепелиця // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2010. – № 1 – С. 20–27.
35. Перепелиця Н. В. Шляхи вдосконалення науково-методичної роботи як складової менеджменту освітніх інновацій у ПНЗ / Н. В. Перепелиця // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2012. – № 1 – С. 16–21.
36. Полякова Г. Компетентність як орієнтація учителя на найвищий результат у своїй роботі / Г. Полякова // Завуч. – 2006. – № 34. – С. 8–10.
37. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – С. 66–72.
38. Проект «Освітня політика та освіта “рівний – рівному”» [Електронний ресурс] / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. – Режим доступу: www.ime.edu-ua.net.
39. Пустовіт Г. П. Психолого-педагогічна складова позашкільної освіти / Г. П. Пустовіт // Директор школи, ліцею, гімназії. – К., 2012. – № 2. – С. 9–12.
40. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

41. Саук В. І. Розвиток професійної компетентності вчителів географії у системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / В. І. Саук ; АПН України. Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти. – К. : ЦППО, 2007. – 20 с.
42. Сидоренко Н. Ю. Психологічні аспекти управлінської діяльності / Н. Ю. Сидоренко // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене – Вип. 1-2010. – С. 27–33.
43. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.
44. Стратегія ЄЕК ООН для освіти в інтересах збалансованого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoaccord.org>.
45. Сущенко Т. І. Концепція позашкільного педагогічного процесу / Т. І. Сущенко // Директор школи, ліцею, гімназії. – К., 2012. – № 2. – С. 40–43.
46. Тихенко Л. В. Підвищення професійної компетентності керівника позашкільного навчального закладу як запорука підвищення ефективності діяльності педагогічного колективу // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2010. – № 1 – С. 6–14.
47. Тихенко Л. В. Роль позашкільних навчальних закладів у організації вільного часу дітей і учнівської молоді / Л. В. Тихенко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць / [за наук. ред. О. В. Биковської]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2010. – Вип. 24. – 236 с. (2.2/52). – Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи.
48. Тихенко Л. В. Самоосвітня діяльність педагогів позашкільних навчальних закладів / Л. В. Тихенко // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 8–9 (117–118) – С. 103–105.
49. Тихенко Л. В. Шляхи удосконалення науково-методичної роботи в позашкільних навчальних закладах // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2011. – № 2 – С. 36–44.
50. Тихенко Л. В. Формування і розвиток позашкільного навчально-виховного мікросоціуму: практичний аспект / Л. В. Тихенко, Л. М. Бондар // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. – Суми : Університетська книга. – 2008 – С. 78–84.

51. Тихенко Л. В. Сучасні підходи до організації позакласної, позашкільної та позааудиторної роботи в навчальних закладах / Л. В. Тихенко, Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2011. – № 4. – С. 3–6.
52. Тихенко Л. В. Болонський процес і розвиток творчих здібностей учнів в МАН / Л. В. Тихенко, В. М. Брацихін // Тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів фізико-технічного факультету. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007 р. – С. 214–216.
53. Тихенко Л. В. Формування творчих здібностей старшокласників у процесі дослідницької діяльності в Малій Академії наук України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / Л. В. Тихенко ; АПН України, Ін-т проблем виховання. – К., 2008. – 19 с.
54. Улунова Г. Є. Компетентнісний підхід в освіті: проблеми та альтернативи / Г. Є. Улунова // Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект / за заг. ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Н. В. Перепелиця]. – Суми : Нота-бене, 2011. – № 2 – С. 46–49
55. Усатих Т. О. Формування екологічної компетентності дітей та учнівської молоді дітей та учнівської молоді в позашкільному навчальному закладі / Т. О. Усатих // Формування творчих здібностей дітей та учнівської молоді в процесі пошуково-дослідницької діяльності в позашкільному навчально-виховному просторі: компетентнісний підхід, еколого-натуралістичний аспект : метод. посіб. / за ред. Л. В. Тихенко ; [упор. Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця, Н. Ю. Сидоренко]. – Суми : Університетська книга, 2010. – С. 139–150.
56. Формування базових компетентностей у вихованців ПНЗ : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–27.02.2013 р., м. Київ) / [за ред. І. Д. Беха, С. Л. Дахнова, С. Г. Мартової, В. В. Мачуського]. – К. : Гранмна, 2013. – 255 с.
57. Харківська Н. І. Полікультурно компетентний педагог – вимога часу // Історія та правознавство. – 2009. – № 22–24. – С.15–21.
58. Яциніна Н. О. Формування інформаційно-технологічної компетенції майбутнього вчителя у навчальному процесі педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. О. Яциніна ; АПН України, Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти. – К. : ЦППО, 2007. – 20 с.
59. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Електронний ресурс] / А. В. Хуторской. – Режим доступу: www/eidos.ru/news/compet/htm.

60. Шамова Т. И. Управление образовательными системами : учеб. пособ. / [под ред. Т. И. Шамовой] ; Т. И. Шамова, П. И. Третьяков, Н. П. Капустин. – М. : ВЛАДОС, 2002.
61. Kirschner P. The Design of a Study Environment for Acquiring Academic and Professional Competence / Kirschner P., Vilsteren P.V., Hummel H., Wigman M. // Studies in Higher Education. – № 22 (2). – 1997. – P. 151–171.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

2.1. Теоретичні концепти компетентнісного підходу до освіти й виховання дитини у позашкільних навчальних закладах

Подальший розвиток демократичного і правового суспільства в державі, зростання темпів трансформації суспільних відносин вимагає пошуку нових підходів до освіти сучасного громадянина, формування його активної громадянської позиції стосовно навколишнього середовища чи окремих його об'єктів на основі усвідомлення й дотримання моральних норм суспільства, сформованої відповідальної поведінки і вчинків. Відповідно до цих положень, процес модернізації змісту освіти й виховання дітей та учнівської молоді в Україні, зокрема й позашкільної освіти, набуває позитивної динаміки. І ґрунтується на врахуванні позитивного досвіду минулих років та суттєвих змін, зумовлених сучасними тенденціями суспільного розвитку. А це, своєю чергою, передбачає якісне оновлення змісту позашкільної освіти відповідно до пріоритетних цілей сучасного освітнього простору держави. Означене оновлення полягає в актуалізації положень: цілісного розвитку особистості завдяки забезпеченню зростання її розумового, етичного, естетичного, емоційного, фізичного та соціального потенціалу; підготовці учнів до праці, активної ролі в економічному та громадському житті суспільства, до ефективної діяльності в умовах швидких змін технологій та мультикультурного суспільства; розвитку навичок наукового мислення, критичного осмислення дійсності та навичок вирішення проблемних життєвих ситуацій.

Тому модернізація сучасної загальної, а тим більше позашкільної освіти передбачає орієнтацію навчальних закладів на інтелектуально-творчий розвиток особистості, побудову змісту освіти й виховання на принципово нових підходах, на чітких "... уявленнях і параметрах результативності освітнього процесу, адже суспільний розвиток дедалі більше потребує людини

дослідницько-інноваційного типу” [2, с. 52].

Зважаючи на ці тенденції, у змісті Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Законі України “Про позашкільну освіту” актуалізовано увагу на тому, що провідною метою навчально-виховної діяльності різних навчальних закладів є формування і розвиток творчої та соціальної активності особистості, формування її системи гуманістичних й моральних цінностей, серед яких цінність людини визначається як провідна. “Біла книга національної освіти України” визначає головне призначення школи, яке полягає у формуванні ключових компетентностей, підготовці особистості учня до успішної життєдіяльності в сучасному змінному суспільстві, оформленні життєвого проекту особистості, становленні індивідуально-особистісної технології життєтворчості, орієнтації учня на життєву самовизначеність [1, с. 35].

Водночас актуальним щодо розгляду проблеми є усвідомлення того, що одне з перших визначень якості освіти з’явилося у документах ЮНЕСКО, зокрема у доповіді Міжнародної комісії з розвитку освіти “Вчитися жити: Світ освіти сьогодні і завтра”. За визначенням цієї Комісії, основною метою соціального розвитку є викорінення нерівності і становлення демократичного суспільства на засадах справедливості та перегляд якості освіти для забезпечення нової якості суспільства та нової якості демократії”. Крім цього, також акцентувалася увага на тому, що поліпшення якості освіти можливе лише за умови пізнання принципів наукового розвитку і загального прогресу у форматі локального соціокультурного поля навчання, через:

- визначення національного контексту розвитку компетентностей, які впливають на успіх у важливих сферах життя особистості (політичній та громадській сферах, сімейному житті, освіті, бізнесі);
- розумінні того, як ключові компетентності поєднуються із національними стратегіями розвитку та оцінювання умінь.

Саме останнє, на думку В. Кременя, актуалізує нині проблему

випереджального характеру не лише освіти, а й виховання особистості на тлі занепаду духовних і моральних цінностей українського суспільства. Таке виховання, відповідно до традицій української освіти, важить навіть більше, ніж освіта, яка сьогодні має настільки різновекторний характер (від ультранаціоналістичного, релігійного до квазірадянського й такого, що виховує ненависть до всього українського). Це завдає значної шкоди і пояснюється тим, що виховання в системі освіти залежить не від державної гуманітарної політики, якої немає, й концепції розвитку держави, яка також не існує, а від місцевої влади, яка на свій розсуд керує вихованням і освітою [2].

Визначальним *теоретичним концептом* компетентнісного підходу до освіти і виховання дітей та учнівської молоді у позашкільних навчальних закладах є врахування того, що саме ці заклади, як ніякі інші в освітній системі держави, з одного боку, забезпечують рівні стартові можливості для кожної дитини не лише у навчанні, але й у вихованні та розвитку, а з іншого – реалізацію кожною дитиною своїх потенційних можливостей, творчих здібностей, інтересів і потреб. Відтак, ефективний розвиток та формування особистості у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу пов'язується нами з оптимальним конструюванням навчально-виховного змісту, активними формами, методами та засобами його реалізації. За такого підходу, як зазначає І. Бех, "... утверджується спонтанійна корпоративна організація, за якої окремих суб'єкт підпорядковується певним колективним цілям, що і визначає успішність його досягнення" [3, с. 19].

Сутність навчально-виховного змісту розглядається нами як єдність філософських, культурологічних, світоглядних, психолого-педагогічних парадигм, як екстраполяція сучасних методологічних засад у його побудові, як проєкція духовної культури суспільства стосовно людини і довкілля, а не як розчленування його на природничо-наукове і соціогуманітарне знання з виокремленням виховних, навчальних і розвивальних можливостей кожного з них, що характерно для традиційної системи шкільної освіти і виховання учнів. Тоді першим етапом модернізації цієї унікальної системи освіти і виховання є

визначення її головної мети, яка, за нашим трактуванням, полягає, з одного боку, у становленні громадянина України, патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу, здатну виявляти національну гідність, орієнтуватися у своїх обов'язках і правах, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві; життєво компетентної, конкурентноспроможної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, професіонал, носій культури [5, с. 6–8]. А з іншого – у формуванні активного життєвого самовизначення зростаючої особистості, її здатності до побудови власної життєвої траєкторії завдяки трансляції основних ідей та цінностей європейського суспільства як обов'язкового елемента європейської інтеграції; озброєння педагогів технологією розвитку в особистості ціннісних орієнтацій та вмінь, необхідних для життєдіяльності в сучасному європейському співтоваристві; широко впровадження нових інтерактивних форм навчання, інформаційних та комунікаційних технологій. Отже, на думку І. Беха, “...завдання педагога полягають в тому, щоб спрямувати силу групи на формування у кожного її члена суспільно значущих цінностей і самовідповідальності за свої вчинки суспільну поведінку, а також запобігати особистісно деструктивним груповим діям” [4, с. 21]

За таких умов у наступному *теоретичному концепті* компетентнісного підходу до освіти й виховання дитини в сучасному змісті позашкільної освіти актуалізується думка К. Роджерса, який зазначав, що усвідомлена особистістю потреба розвиватися й удосконалюватися, змінювати способи сприйняття внутрішнього “Я” є віддзеркаленням власного інтелектуального і морально-духовного розвитку [5].

Схожу за своєю сутністю думку висловив Р. Мей, який розглядав процес формування й розвитку особистості як процес життєдіяльності вільної, духовно збагаченої й соціально інтегрованої особистості [6].

Отже, аналіз зазначеного вище дає підстави для висновку, що джерелом особистісного зростання дитини у межах позашкільної освіти на всіх етапах її

онтогенезу, як інтелектуального, духовного, так і фізичного, є результат активізації її творчого особистісного потенціалу. В його основі лежать природні потенціали дитини, що первісно містили в собі тенденції самореалізації чи самоактуалізації, завдяки яким особистість зростає зсередини і зумовлюється становленням власної “Я-концепції”. Актуальною в цьому контексті є думка В. Сухомлинського, що “...підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він уміє пильно вдивлятися не тільки в навколишній світ, а й у самого себе, коли він прагне пізнати не тільки речі і явища навколо себе, а і свій внутрішній світ, коли сили душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим” [7, с. 229].

Зважаючи на зазначене вище і знову звертаючись до аналізу психологічних механізмів формування “Я-концепції” дитини у процесі здобуття нею позашкільної освіти, актуальною вважаємо позицію К. Роджерса щодо її сутності. Учений розглядав її як ядро особистості, в якому сконцентрована здорова і конструктивна тенденція до самореалізації, самоактуалізації й самостановлення, що насправді є провідною і рушійною силою її життєдіяльності в соціумі. Саме такий підхід став підґрунтям модернізаційних змін щодо визначення сутності нової сучасної освітньої парадигми, яка детермінувала появу й утвердження в освітньому середовищі держави на всіх рівнях її здійснення категорії компетентності зростаючої особистості. Її сутність чітко орієнтована на: формування потреби індивіда в постійному поповненні та оновленні знань, формуванні й удосконаленні умінь та практичних навичок; створення ефективних умов для їх закріплення і перетворення на компетенції різного рівня складності і спрямованості, які загалом і становлять сутність категорії “компетентність”.

Отже, можна зробити висновок, що компетентність дає людині змогу ефективно й правильно оцінювати складні соціально-культурні, економічні, виробничі й особистісно життєво важливі ситуації, виробляти доцільні рішення з їх ефективного розв’язання та діяти відповідно до викликів і загроз соціального, культурного й економічного життя суспільства. Відтак, можемо

стверджувати, що бути компетентним – значить уміти мобілізувати наявні знання і досвід, свій творчий потенціал і волю у вирішенні конкретних проблем власної життєдіяльності у соціумі.

Наступним положенням є те, що компетентність як особистісна усвідомлена і засвоєна категорія чи, правильніше, уже певна інтелектуальна якість зростаючої особистості, за своєю сутністю не зводиться лише до усвідомлених і засвоєних знань, певним чином сформованих умінь і практичних навичок у їх кількісному й якісному співвідношенні. Водночас ми не заперечуємо, що домінантою у формуванні компетентності зростаючої особистості в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів є саме засвоєні ними системні знання, на основі застосування яких відбуваються процеси формування власного досвіду поведінки, вчинків і діяльності в умовах позашкільного навчально-виховного середовища. Тоді продовженням попередньої думки є положення, що формування компетентності зростаючої особистості, зважаючи на специфіку позашкільного навчального закладу, є довготривалим і не завжди прямолінійним процесом як у часі, так і географічних межах його здійснення (навчально-виховний процес позашкільного навчального закладу – найближче соціоприродо докілья). Ефективність формування компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів прямо пропорційна активності, сформованому творчому потенціалу, інтенсивності й спрямованості мотивів та потреб особистості, широті її інтересів, кола ідей, ідеалів та переконань.

Наступним *теоретичним концептом* компетентнісного підходу до освіти й виховання дитини у позашкільних навчальних закладах є створення ефективних умов для усвідомлення нею не лише пізнавальної й оцінної, але й регулятивної функції набутих знань, умінь та навичок. Саме тоді така діяльність, як зазначає І. Бех, набуває особливого значення у психологічній структурі особистості, тим самим забезпечуючи формування інтересів завдяки розвитку творчої активності свого внутрішнього “Я” з опорою на суспільні ідеї, ідеали, цінності й моральні норми [8, с. 34].

Тобто, за нашим висновком, прагнення перебудувати чи змінити власне “Я” і своє ставлення до життя, а саме на позитивно-конструктивне, зробити його зрілим, актуалізуються насамперед здібностями дитини відчувати себе особистістю як у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу, так і у спілкуванні та взаємодії з однолітками, старшими товаришами, вчителями і батьками. Отже, можемо стверджувати, що в розмаїтті динамічних процесів розвитку і становлення особистості у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу визначальною є активізація її особистісного потенціалу. Він пов’язаний зі зміною способів сприйняття власного внутрішнього світу, впливу на нього зовнішніх чинників соціокультурного середовища та безпосередньо виховних впливів учнівсько-педагогічного колективу, батьків та громади, членами якої вони є. У цьому контексті В.Сухомлинський зазначав, що “...пізнаючи навколишній світ, дитина має пізнати сама себе, проїнятися почуттям глибокої поваги до себе. Самоповага – це мати самовиховання. У почутті власної гідності – одне з найсильніших джерел людської честі, доброго імені, здорового самолюбства” [7, с. 286].

У цьому, як зазначає В. Кремень, полягає сутність трансформації авторитарної педагогіки на педагогіку толерантності, в якій би шанувалась особистість кожного учня, а навчання і виховання відбувалися відповідно до природних здібностей і психологічних особливостей кожної дитини. Це потрібно суспільству, бо без такої особистості ми не матимемо ані стабільної демократичної ситуації в країні, ані ефективної ринкової економіки, яка потребує активної, дієвої, відповідальної людини [9, с. 6].

Тобто, йдеться про формування соціально-особистісної компетентності, яка охоплює: розуміння і сприйняття етичних норм поведінки щодо інших людей і щодо природи (принципи біоетики); розуміння необхідності і відповідності нормам здорового способу життя; здатність до навчання протягом усього життя; здатність до критики та самокритики; креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; турбота про якість виконуваної роботи; толерантність;

екологічна грамотність. З огляду на зазначене вище соціальна компетентність – це загальне і широке визначення адекватного прояву соціального життя людини в сучасному суспільстві.

Відтак, можемо зробити висновок, що компетентність пов'язана з успішною адаптацією дитини до умов навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів і найближчого соціального оточення, що дає підстави трактувати її як соціальну компетентність. Її складниками, за нашим переконанням, є такі компетенції: життєво важливі знання, уміння і практичні навички, що забезпечують ефективність стосунків з однолітками, старшими учнями, педагогами і батьками та членами громади, розв'язання особистих і колективних життєво важливих проблем, детермінують вищі рівні соціальної активності, які Б. Оскарссон визначає як “особистісні та міжособистісні якості, здібності, навички і знання, що виражені в різних формах і різноманітних ситуаціях роботи і соціального життя” [10, с. 44]; цінносно-сміслова, загальнокультурна, особистісна, що розглядаються нами як здатності вихованців генерувати, приймати й дотримуватись власних відповідальних рішень та брати активну участь у прийнятті колективних рішень, за умови обстоювання своєї позиції; сформована громадянська позиція, толерантне ставлення й повага до інших, уміння знаходити ефективні шляхи розв'язання складних як власних, так і колективних життєво важливих проблем.

Зважаючи на зазначене вище, перед сучасною освітою постало неоднозначне завдання визначення як змісту цього поняття, так і підстав розмежування ключових компетентностей та переліку внесених у них компонентів. На основі такого підходу є всі підстави виокремити і теоретично обґрунтувати три групи ключових соціальних компетентностей:

- характеристика особистості, в якій визначальним критерієм є відповідність і спрямованість діяльності на формування гуманістичного потенціалу зростаючої особистості;

- характеристика, що передбачає наявність сформованих спеціальних знань, умінь і практичних навичок не тільки у конкретній діяльності, але й у

тих напрямках навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької і конструкторської діяльності та конкретної суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи дітей та учнівської молоді, що їй безпосередньо не стосуються;

– уміння встановлювати адекватні міжособистісні та конвенціональні стосунки у різних ситуаціях спілкування.

Своєю чергою, І. Ящук зазначає, що проблема формування соціальної компетентності особистості сьогодні є провідною у процесі виховання підростаючого покоління та підготовці його до життя в суспільстві. Науковець також наголошує, що формування основ соціальної компетентності слід розпочинати ще в дошкільному віці, коли формуються основи адаптації до соціального середовища. Тоді як В. Циба вважає, що зміст соціальної компетентності людини має поєднувати усвідомлення свого призначення, долі, життєвих цінностей та практичну їх реалізацію в умовах практики [11, с. 87–93].

Розвиваючи попередню думку, Л. Сохань та І. Єрмаков, досліджуючи структуру соціальної компетентності, виокремлюють такі основні її елементи: знання, уміння, навички, життєвий досвід та життєві досягнення особистості, що в сукупності виступають важливими та необхідними психологічними передумовами свободи її життєвих виборів, повноти життєздійснення та умови її життєвих успіхів [12, с. 139–140].

Отже, можемо констатувати, що соціальна компетентність має всі ознаки, які характеризують ключову компетентність особистості: поліфункціональність, надпредметність і міждисциплінарність, багатовимірність та забезпечення широкої сфери розвитку особистості. Вона також відповідає обґрунтованим міжнародними експертами основним критеріям, які є засадничими для відбору ключових компетентностей: сприяє досягненню результатів високого рівня на шляху до успішного життя та розвиненого суспільства, виступає засобом задоволення комплексних потреб і прагнень у широкому контексті та є важливою для особистості. Крім зазначеного вище, “...соціальної

компетентності властиві всі загальні якості та характеристики ключової компетентності особистості, що вирішальною мірою впливає на мету, зміст, характер і специфіку її формування у загальноосвітньому закладі” [13, с. 8–10].

На наш погляд, поняття соціальної компетентності на нинішньому історичному етапі набуває ще одного не менш важливого значення: його частиною обов’язково має бути *соціокультурна ідентифікація*. Ця педагогічна проблема виникає на межі історії, філософії та освіти. Існує низка об’єктивних причин, які обґрунтовують появу і, як наслідок, необхідність вирішення цієї проблеми. Так, однією із них є те, що у контексті сучасних геополітичних процесів, враховуючи основні положення теорії етногенезу Л. Гумільова, слов’янська цивілізація перебуває у фазі інерції, оскільки пережила фазу надлому. А для фази інерції характерна так звана консолідація пасіонарних (творчих, здібних, ініціативних) особистостей, які надалі повинні зберегти базисні цінності своєї культури, етносу, не зважаючи на протидію субпасіонаріїв. Поки цей процес перебуває в дії, можна говорити про збереження самоідентичності особистості [14, с. 433].

За такого розуміння проблеми, формування компетентностей зростаючої особистості у позашкільних навчальних закладах не тільки актуалізує процес її соціальної орієнтації в освітніх, соціальних, життєво смислових контекстах, але й спрямовується на засвоєння норм і правил суспільства. Це дає змогу трансформувати раніше засвоєні соціальні ролі, ціннісні орієнтації і сформований досвід у нових життєвих ситуаціях. Такі процеси значно розширюють і конкретизують імпліцитно закладену у понятті соціального розвитку особистості ідею її активного пізнання довкілля, в якій провідною умовою є визнання безперервності і багатомірності соціалізації як поступального руху індивіда до вищих рівнів адаптації.

Зважаючи на специфіку навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів, доцільним вважаємо виокремлення кількох провідних напрямів соціалізації зростаючої особистості. Серед них нами актуалізовано такі: першим є напрям, сутність якого полягає у розумінні процесу соціалізації

вихованця як трансляції культурно сформованих цінностей, норм і правил поведінки та діяльності, що характерні для сучасного розвитку українського суспільства. Отже, якщо провідним завданням соціалізації визначити міжпоколінну трансмісію культури, тобто завдання “передання у спадок”, від покоління до покоління всіх властивих конкретній культурі особливостей (від способів сповивання до уявлень про сенс людського існування), то соціалізацію можна розуміти як процес входження людини в культуру свого народу, а сам термін замінити поняттям інкультурації.

Другим шляхом, що має безпосередній зв’язок із попереднім напрямом і логічно вплітається в загальну канву процесу соціалізації, є етап засвоєння різних модусів соціального досвіду через залучення вихованців позашкільних навчальних закладів до мотиваційних та когнітивних процесів, наслідком яких є трансформація зовнішніх соціальних впливів на внутрішні її переконання. Тобто, йдеться про ефективне засвоєння дітьми та учнівською молоддю суспільно визнаних позитивних моделей поведінки, вчинків і діяльності відповідно до загально визнаних цим же суспільством ціннісних орієнтирів життєдіяльності індивіда у ньому. Важливим домінуючим чинником, що має безпосередній вплив на кількісні і якісні характеристики сформованих компетентностей зростаючої особистості, є саме саморегуляція і самодетермінація її потреб і мотивів, інтересів і бажань, що можуть розглядатись як показники особистісної зрілості індивіда.

Третій напрям, на нашу думку, його можна назвати результируючим, характеризує результати соціалізації зростаючої особистості до суспільних викликів і загроз. У такому контексті процес соціалізації слід розглядати більше як її елемент, тобто як процес адаптації вихованців позашкільних навчальних закладів у соціокультурному середовищі. Слід акцентувати увагу на тому, що на ефективність цих процесів мають вплив різні чинники, які можна згрупувати у три таких основних блоки: наявність сформованих системних знань, умінь і практичних навичок зростаючої особистості, які дають їй змогу віднайти найбільш ефективні шляхи зміни (удосконалення) своїх

ціннісних орієнтацій (освітніх, духовних, життєвих), що відповідно детермінують зміни у структурі й сутності “Я-концепції”; наявність сформованих умінь і практичних навичок, які допомагають вихованцю позашкільного навчального закладу знаходити доцільне співвідношення між уже сформованими ціннісними орієнтаціями й ціннісними ставленнями та відповідними змінами власної соціальної ролі й місця в учнівсько-педагогічному колективі позашкільних навчальних закладів, у найближчому оточенні однолітків, у відносинах з батьками і громадою, членами якої вони є. Ефективність цих процесів, як підтверджує аналіз педагогічної практики, залежить від інтенсивності усвідомлення і прийняття вихованцями позашкільних навчальних закладів сучасної системи цінностей українського суспільства, котра останніми роками зазнала значних трансформаційних змін. Саме усвідомлення зростаючою особистістю сутності суспільних змін, вибудова на цій основі власних вчинків, поведінки і діяльності відображають один з аспектів соціалізації – момент “входження” зростаючої особистості в суспільство.

Інший важливий аспект соціалізації полягає у створенні сприятливих умов для активного відтворення дітьми та учнівською молоддю уже засвоєного соціального досвіду, що і є домінуючим фактором набуття ними життєво важливих компетентностей. Сутність четвертого аспекту соціалізації становить процес визначення, обґрунтування у власній свідомості, а надалі конструювання як самостійно, так за сприяння педагогів позашкільного навчального закладу, вчителів загальноосвітніх шкіл, батьків та громади власного життєвого шляху. Важливим етапом цього процесу є відбір, систематизація й аналіз дітьми та учнівською молоддю здобутої ними у процесі навчання у загальноосвітньому і позашкільному навчальних закладах чи у власній життєдіяльності всієї сукупності інформації про світ, що її оточує. Провідним у цих процесах є визнання індивідом значущості для нього особисто цієї інформації та усвідомлення її важливості у побудові власних вчинків, поведінки і діяльності. Тобто, йдеться про формування у власній свідомості

образу соціального світу та визнання себе його частиною. Цей процес слід розглядати як процес соціальної ідентифікації; і чим він інтенсивніший і насиченіший емоційними переживаннями та соціальними зв'язками, тим швидше відбуваються процеси формування громадянина.

Також слід акцентувати увагу на тому, що визначення зростаючою особистістю свого життєвого шляху і його дотримання можливі за умови створення комфортного для неї освітньо-виховного середовища позашкільних навчальних закладів. Якісними характеристиками такого середовища є добровільність у визначенні напрямів, ступеня складності, часу на засвоєння навчально-виховного змісту, його відповідність інтересам, бажанням і потребам, ідеям, ідеалам і переконанням дитини, рівня педагогічного супроводу та важливості досягнутих як індивідуальних, так і соціально значущих результатів.

Отже, соціальна компетентність є однією з ключових компетентностей особистості, оскільки молоде покоління повинно бути здатним усвідомлено діяти, враховуючи власні уявлення про суспільний обов'язок та власну свободу, приймати самостійно рішення, брати на себе відповідальність, серйозно ставитися до власних громадянських прав та обов'язків, глибоко усвідомлювати, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу і держави. Оскільки успішна соціалізація передбачає, з одного боку, ефективну адаптацію дитини в суспільстві, а з іншого – здатність особистості певною мірою протистояти суспільству, зокрема тим життєвим негараздам, які заважають особистості саморозвиватися чи самореалізовуватися [15, с. 190].

Узагальнюючи зміст цього теоретичного концепту, слід актуалізувати увагу на тому, що різні тлумачення поняття соціальної компетентності зводяться до одного загального визначення – здатність максимально ефективно адаптуватися до життя в сучасному швидкоплинному суспільстві. Основними і достатньо важливими за цих умов є такі якості особистості, як здатність до безперервної освіти і накопичення соціального досвіду, за умови розуміння її

значущості, вміння працювати як самостійно, так і в колективі, відповідальність за доручену справу, наполегливість у розв'язання життєво важливих для неї проблем. Відтак, наступний висновок полягає в тому, що соціальна компетентність є складником громадянської позиції, системи ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, які характеризують людину як громадянина країни та суспільства. А формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини є одним із завдань національного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.
2. Кремень В. Г. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура : монографія / за ред. В. Г. Кременя. – К : Педагогічна думка, 2008. – 472 с.
3. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
4. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / Освіта України. – 2004. – № 94. – С. 6–10.
5. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Прогресс, 1994. – 480.
6. Rodgers C. R. Person to person / C. R. Rodgers, B. Stevens // The problem of being human. – N.Y. : Simon and Schuster. – 1967. – V. 5. – P. 341–384.
7. Мей Р. Искусство психологического консультирования : пер. с англ. / Р. Мей. – М. : Класс, 1994. – 144 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – Т. 5 : Статті. – К. : Рад. шк., 1977. – 639 с.
9. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання / Іван Дмитрович. – К. : Либідь, 2003. – 280.
10. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 447 с.
11. Оценка качества профессионального образования. Доклад 5 / под общ. ред. В. И. Байденко, Дж. Ван Зантворта. – М. : Европейский фонд подготовки кадров, 2001. –

218 с.

12. Циба В. Життєва компетентність у соціальній психології / В. Циба // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник. – Контекст, Київ 2000. – С. 87–93.

13. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.

14. Полякова Г. Компетентність як орієнтація вчителя на найвищий результат у своїй роботі / Г. Полякова // Завуч. – 2004. – № 34. – С. 8–10.

15. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 560 с.

16. Рогальська-Яблонська І. Дитинство в сучасних українських реаліях: проблема захисту прав / Інна Рогальська-Яблонська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – Випуск 44. – С. 186–191.

2.2. Теоретичні концепти, що становлять теоретико-прикладну основу компетентнісного підходу у позашкільній освіті

Продовжуючи розгляд сутності, структури та функцій компетентнісного підходу у змістових конструктах освіти й виховання особистості в позашкільних навчальних закладах, нами визначено ряд важливих теоретичних концептів, що становлять як суто теоретичну, так і теоретико-прикладну основу розв'язання цієї важливої для системи позашкільної освіти проблеми. Якщо у попередньому параграфі нами схарактеризовано блок теоретичних концептів, що мають більш методологічне й загально педагогічне значення для розвитку системи позашкільної освіти і виховання, то у змісті цього параграфу нами виокремлено й дано характеристику тим теоретичним концептам, які визначають траєкторію і стратегію розвитку важливих якостей зростаючої особистості, відповідно аналіз умов, які забезпечують ефективність цих процесів та психолого-педагогічних механізмів формування особистості, її саморозвитку й самостворення у позашкільних навчальних закладах.

У контексті останнього провідним *теоретичним концептом* нами визначено саме той, що характеризує особистість у парадигмі розвитку її творчих здібностей, формування творчого потенціалу й творчої активності у всьому розмаїтті її життєдіяльності в навчально-виховному середовищі позашкільних навчальних закладів. Актуалізація цієї проблеми позицінується думкою А. В. Петровського, який розглядав особистість як справжній суб'єкт активності у пізнанні, усвідомленні й зміні навколишнього світу, а головне діяльності. Простежуючи історію форм діяльності суб'єкта, він виокремив й характеризував сутнісні характеристики трьох послідовних етапів в генезі становлення феномену діяльності, а саме: а) функціонування або життєдіяльність індивіда як передумову діяльності; функціонування – перший і найпростіший прояв життя – може бути схарактеризований у контексті взаємодії суб'єкта з об'єктом, у ході якого забезпечується цілісність тілесних структур, що властива суб'єктові; функціонування ґрунтується на можливості безпосередньої взаємодії суб'єкта з його навколишнім оточенням; б) діяльність як умова виживання суб'єкта, усуває властиві попереднім етапам розвитку обмеження; за допомогою діяльності суб'єкт отримує змогу досягти предмета, який до цього був для нього недосяжним, але необхідним для функціонування; в) активність як вищу форму розвитку діяльності, оскільки в процесі розвитку особистості виникають нові, допоміжні форми взаємодії з навколишнім світом, спрямовані на забезпечення й підтримку самої можливості діяльності суб'єкта; ці форми руху складаються всередині попередніх діяльностей і, переростаючи в діяльність, мають самопідлеглий характер та стають тим, що може бути схарактеризовано як активність суб'єкта у процесах пізнання дійсності [1].

Враховуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що формування компетентності дітей та учнівської молоді у позашкільному навчальному закладі має спиратись не лише на засвоєння ними сукупності систематизованих знань, вироблення творчих умінь та практичних навичок у навчально-пізнавальній, пошуковій і дослідницькій діяльності, що також важливо, а більше на процеси їх практичного, а головне творчого, застосування у суспільно

корисній, масовій чи природоохоронній роботі. Підтвердженням нашої думки є позиція А. Г. Асмолова щодо різних напрямів пізнання, й на його основі побудови власного світу людиною залежно від різних за своїм змістом цінностей, або ж системи цінностей, уже вибудованих на цьому етапі її розвитку. Зокрема, і конкретних цілей, інтересів, установок, потреб та емоцій, загалом набутого життєвого досвіду, які в сукупності визначаються вибірковістю і відповідною спрямованістю свідомості суб'єкта, а відтак визначають спрямованість його вчинків, поведінки та творчої діяльності [2, с. 112].

У цьому контексті з позицій особистісно орієнтованого підходу, як основи формування компетентності дитини у позашкільному навчально-виховному середовищі, нами підкреслюється значущість розв'язання проблеми особистісного розвитку, саморозвитку і становлення індивіда у більш широкому і різноманітному за складом, спрямуванням і насиченістю різними аспектів життєдіяльності індивіда, а саме в соціокультурному середовищі (маємо на увазі логічну єдність соціокультурного і соціоприродного середовища). Зокрема, особлива увага, на думку І. Д. Бега, у таких процесах має надаватися обґрунтуванню інноваційних напрямів ефективного формування соціально позитивного вчинку й діяльності, творчого розвитку особистісного потенціалу дітей різного віку, закономірностей та чинників становлення їхньої морально-духовної самосвідомості й системи особистісних цінностей [3].

Останнє має значний вплив саме на процеси формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей у процесі пізнавально-практичної діяльності, що дає їм змогу активно залучатися у різноманітні форми спілкування й суб'єкт-суб'єктної взаємодії та творчої праці під час такої діяльності. Водночас вибудовувати власний алгоритм творчої діяльності щодо вирішення навчальних й пошукових завдань та практичних творчих дій і діяльності з вивчення довкілля.

У контексті зазначеного вище обґрунтування й характеристика наступного *теоретичного концепту* стала можливою на основі аналізу результатів педагогічних досліджень, що були здійснені останніми роками.

Такий аналіз засвідчив, що загальноприйнятий поділ чинників навчання, виховання і розвитку творчої особистості на зовнішні і внутрішні недостатньо повно розкриває це психолого-педагогічне явище, оскільки більшість чинників можна класифікувати як зовнішні, так і як внутрішні. За нашим висновком, доцільним є розгляд цього явища за умови врахування психолого-педагогічних, організаційно-педагогічних та соціально-педагогічних чинників формування досліджуваного феномену лише у їх логічній єдності, як системного утвору.

Однак, за нашим переконанням і результатами аналізу педагогічної практики, провідними є психолого-педагогічні чинники, оскільки саме вони детермінують процеси формування, а надалі – розвиток базових компетентностей творчої активності вихованців позашкільних навчальних закладів. І насамперед через активізацію мотиваційно-потребової сфери особистості (емоційні реакції, переживання, оцінювання, зацікавленість, інтерес, потреби, мотиви, спрямованість, переконання), тобто формування творчої активності особистості уже слід розглядати через феномен самопізнання, самовиховання, самореалізації на основі сформованих і засвоєних знань, творчих умінь і навичок, певної системи ціннісних орієнтацій і ставлень до об'єктів і суб'єктів навколишнього світу. Враховуючи останнє, можемо констатувати, що саме завдяки цьому чиннику через розвиток усіх провідних рис характеру особистості найбільш ефективно і цілеспрямовано формується її творча активність.

Тоді як до організаційно-педагогічних чинників формування творчої активності вихованців позашкільних навчальних закладів у процесі формування їхніх базових компетентностей під час пізнавально-практичної, пошукової, дослідницької і конструкторської діяльності та суспільно корисної і масової роботи нами віднесено саме весь комплекс організаційних засад її здійснення (вплив навчально-виховного змісту, застосування активних форм і методів та методик, відповідних методичних засобів). Саме такий системний підхід до формування компетентностей дітей та учнівської молоді у позашкільних навчальних закладах забезпечує ефективне формування їхньої творчої й

соціальної активності, громадянських якостей та відповідальності за власні вчинки, поведінку і діяльність у найближчому довкіллі.

Тоді сутність соціально-педагогічних чинників становить їхня участь в індивідуальній й колективній соціально значущій та культуротворчій пізнавально-практичній діяльності у соціокультурному й соціоприродному середовищі. Оскільки саме така діяльність та її наслідки мають безпосередній вплив на процеси формування свідомості зростаючої особистості, її системи ціннісних орієнтацій і ставлень, а відтак і зміну поведінки, вчинків та діяльності.

Наступним важливим *теоретичним концептом* формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей у процесі пізнавально-практичної діяльності є саме *формування провідних рис творчої особистості*, якими є:

- синергічність – здатність цілісно сприймати світ і людей, розуміти сутність взаємозв'язків і взаємозалежностей, суперечностей і антагонізмів, що притаманні сучасному як суспільному, так і освітньо-виховному середовищу позашкільного навчального закладу;

- автономність – проявляється у дотриманні в діях, вчинках і діяльності власних думок і суджень, наявності власної, незалежної від найближчого оточення системи власних ціннісних орієнтирів та системи ціннісних ставлень;

- комунікативність – характеризує здатність швидко й ефективно налагоджувати комунікативні зв'язки у сфері найближчого оточення та творчо розв'язувати спільні життєво важливі проблеми;

- самоприйняття – оцінка як позитивних, так і негативних власних рис характеру, вчинків і дій за умови позитивного ставлення до себе, незважаючи на певні вади;

- креативність – здатність до критичного й об'єктивного сприйняття й оцінки уже відомого (або частково відомого) і на цій основі створення нового, чого раніше не було, як результат творчої спрямованості на досягнення нового;

- децентрація – здатність розглядати об'єкти і явища з різних позицій,

розуміти і приймати думки, висновки та рішення інших та дотримуватись у власних вчинках і діях точки зору інших, за умови їхньої раціональності під час навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької і конструкторської діяльності та суспільно корисної чи природоохоронної роботи;

– толерантність – усвідомлення правомірності існування різних думок, неупереджене й терпиме ставлення до думок інших, їхніх вчинків, дій і діяльності. Саме ця риса зростаючої особистості набуває особливої актуальності в сучасних соціокультурних і соціополітичних умовах, оскільки толерантність через вольове зусилля активізує відповідальну позицію стосовно дій і вчинків інших, а також відображається на рівні самоприйняття і цілісності свідомості. Отже, толерантність можна назвати важливим імперативом особистісної зрілості й творчого розвитку дітей та учнівської молоді;

– відповідальність – усвідомлення й дотримання власних рішень у процесі розв'язання життєво важливих проблем та, головне, прийняття відповідальності за наслідки здійснених вчинків і дій;

– широта емоційних переживань – як досвід засвоєння різноманітних емоційних ситуацій через поглиблення відчуття гармонії з навколишнім світом, здатність до вершинних переживань, за яких набувається нове ставлення до світу й творчого його освоєння. На підставі зазначеного вище можемо зробити висновок, що формування базових компетентностей творчої особистості визначається інтеріоризацією усвідомлених і прийнятих нею позитивних цінностей та конструктивних уявлень про себе.

У контексті останнього застосування такого підходу підтверджується працями В. О. Сухомлинського, який надавав важливого значення дотриманню наступності, системності, природовідповідності й культуровідповідності у вихованні підростаючого покоління. Саме такий підхід у межах навчального закладу він розглядав як найбільш ефективний у взаємодії усіх інших складників – інтелектуального, фізичного, естетичного, трудового виховання, і за цих умов ставив на перше, чільне місце моральне виховання. Він зазначав: дбаючи про досконалість кожної грані, сторони, риси людини, вихователь

одночасно не випускає з поля зору ту обставину, що гармонія всіх людських граней, сторін, рис визначається чимось провідним, основним. І таким провідним, навіть більше – визначальним компонентом цієї гармонії є моральність.

На підставі окресленого вище можемо визначити наступний важливий *теоретичний концепт* формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів, сутність якого полягає у тому, що *особистісне ставлення індивіда до творчості як внутрішнього психологічного механізму самореалізації власного “Я”* проявляється у кількісних і якісних показниках виконуваної ним пізнавально-практичної діяльності та у відповідальному ставленні до неї. Це дає підстави стверджувати, що у процесі онтогенезу докорінно змінюються “психологічні механізми” формування особистості, зокрема її творчої і соціальної активності. Механізм, який детермінує ці процеси, є важливим процесом самодетермінації становлення особистісної зрілості, її головним наслідком, що виявляється у володінні інструментами, які забезпечують умови ефективного оперування власним світоглядом у взаємоактивації свободи й відповідальності.

Останнє дає право констатувати, що домінантним на кожному з етапів онтогенезу особистості є розуміння й оцінка нею меж власних можливостей. А їх аналіз індивідом детермінує активізацію всіх його творчих сил, що, своєю чергою, створює поле активності в розумінні себе, свого місця і необхідних власних сил у розв’язанні як поставлених педагогом завдань, так і завдань, поставлених самим собою. Саме це, як свідчать результати аналізу педагогічної практики, переважно впливає на побудову творчою особистістю своєї життєдіяльності в учнівсько-педагогічному колективі позашкільних навчальних закладів. Як наслідок, такі діти майже завжди прагнуть досягти високих результатів у власній навчально-пізнавальній, пошуковій, дослідницькій діяльності та суспільно корисній і масовій чи природоохоронній роботі.

Відтак, на нашу думку, формування, а надалі розвиток базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів, що

здійснюється за врахування принципу природовідповідності забезпечує логічну єдність та наступність їхнього особистісного зростання. Тоді основою цих процесів є набуття ними системних і цілісних знань, важливих умінь і практичних навичок з їх самостійного застосування на практиці, ціннісних орієнтацій і ставлень та виконання як індивідуальної, так і соціально значущої діяльності.

Відповідно, це дає змогу вихованцям позашкільних навчальних закладів розвиватись та самоактуалізуватись за рахунок саме внутрішніх ресурсів (здобутих знань, сформованих умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів і переконань, а також творчої спрямованості власної діяльності на їх задоволення), а не штучно, через заохочення чи навіть примус. Останнє є важливою відмінністю навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів, оскільки останніми роками набуває сили тенденція до гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, який прагне вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовані на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої у тому, щоб діти зростали громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі.

Підтвердженням цього висновку є думка Д. Леонтєва про те, що формою вияву особистісного потенціалу є феномен самодетермінації особистості – опосередкування одних цінностей, мотивів, життєвих ставлень і потреб іншими, як такими, що мають набагато більше значення для особистості саме на цьому етапі онтогенезу [4].

Тому набуття індивідом системних знань, формування умінь і практичних навичок, цінностей, мотивів, життєвих ставлень і потреб – одне з ключових понять екзистенційної психології і розглядається нами як “сформована особистісна структура”, яка має високий рівень значущості для її самовизначення й самостановлення у різноманітних життєвих ситуаціях.

Зважаючи на зазначене вище, у логічній єдності з попереднім нами визначено сутність наступного *теоретичного концепту* формування базових

компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів, яка полягає у *врахуванні специфіки і рівня педагогічного керівництва їхньою навчально-пізнавальною діяльністю та суспільно корисною роботою*. Саме залучення до такої діяльності забезпечує подолання суперечності між розумінням дітьми свого вільного часу як відпочинку і діяльністю загальноосвітнього навчального закладу як організаційної структури інституту соціального виховання. Отже, актуальність розв'язання цієї психолого-педагогічної проблеми посилюється тим, що ця форма дозвілєвої діяльності визначально орієнтована на вільний вибір особистістю видів і форм діяльності, формування її особистих уявлень про соціокультурне і соціоприродне середовище, розвиток пізнавальної мотивації і творчих якостей. Тому пізнавально-практична діяльність у позашкільних навчальних закладах, за нашим переконанням, має розглядатись як така, що виявляє найближчі перспективи творчого розвитку особистості на основі формування її творчої і соціальної активності.

Отже, саме залучення учнів основної школи до різноманітних форм навчально-пізнавальної, дослідницької і конструкторської діяльності та практичної суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи у позашкільному навчальному закладі набуває важливого соціально-педагогічного змісту, оскільки дає змогу педагогізувати дозвілля дітей, залучити їх до організованих форм дозвілєвої діяльності у відповідних групах, як-то: колектив гуртка, секції, загону чи дослідної групи. Організація таким чином навчально-виховної роботи з дітьми є альтернативою їхнього неорганізованого дозвілля.

Останнє передбачає визначення педагогами (спеціалістами) позашкільних навчальних закладів як для себе, так і, головне, для дітей, найбільш ефективних напрямів, рівнів складності, кількісних і якісних характеристик пізнавально-практичної діяльності, часових та географічних меж її здійснення відповідно до їхніх вікових можливостей. За цих умов обов'язковим є врахування уже сформованих інтересів, освітніх запитів і потреб та засвоєних ціннісних орієнтацій стосовно власного "Я", власного місця в учнівському колективі

гуртка, секції, дослідної групи тощо. У цих процесах тісно переплітаються інтелектуальний, емоційно-ціннісний і діяльнісно-поведінковий компоненти їхніх ставлень, вчинків, поведінки та діяльності, оскільки залучення вихованців позашкільних навчальних закладів до пізнавально-практичної діяльності передбачає наявність прикладу креативної поведінки керівника гуртка, секції чи дослідної групи. Однак прикладом для відтворення є не лише певний алгоритм дій і вчинків, а насамперед творча спрямованість особистості вчителя, саме його креативна поведінка.

Крім цього, важливо, щоб педагог позашкільного навчального закладу, який власне демонструє своїм вихованцям творче ставлення до дійсності, був обов'язково значущим для них. Саме такий підхід забезпечує умови емоційного залучення у спільний процес творчості як вихованців, їхніх батьків, так і педагогів позашкільного навчального закладу. Цей висновок підтверджується тим, що становлення творчої особистості, розкриття її творчих сутнісних сил можливо лише за умови співтворчості з талановитою творчою особистістю.

Водночас слід акцентувати увагу на тому, що співпраця, хоча і є необхідною умовою співтворчості вихованців й педагогів позашкільного навчального закладу у процесі пізнавально-практичної діяльності, все ж не визначає повністю її особливостей, що пов'язано зі специфікою різних позицій суб'єктів співтворчості, співпраці чи просто взаємодії. Аналіз зазначеного вище підводить до висновку, що саме процеси співтворчості, співпраці чи просто взаємодії дають змогу утвердити у спілкуванні педагога і вихованця позашкільного навчального закладу таку ефективну форму, як діалог. Його сутність полягає у взаємозбагаченні і, головне, особистісному зростанні всіх учасників навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу, але лише тоді, коли він здійснюється на комфортній для всіх сторін суб'єкт-суб'єктній взаємодії як рівноправних партнерів у розв'язанні життєво важливих для них проблем.

За такого підходу формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у процесі пізнавально-практичної діяльності

розглядається певною взаємодією процесів виховання, самовиховання, становлення й самостановлення та професійної орієнтації. І водночас як елементів соціалізації підростаючої особистості, тобто в єдності навчально-виховних впливів на дитину, коли створюється інтелектуальне поле входження зростаючої особистості у загальний для всіх життєвий простір [5; 6–10].

У такому навчально-виховному полі співпраця вихованців і педагогів позашкільних навчальних закладів як співучасників творчої пізнавально-практичної діяльності спрямовується на вивчення і збереження історії, культури, духовного світу українського народу, звичаїв і обрядів, природи рідного краю тощо. Врахування такого підходу в організації навчально-виховного процесу цих навчальних закладів дає змогу здійснити обґрунтування ще одного *теоретичного концепту*, сутність якого становить *усвідомлення, засвоєння і прийняття суспільно визнаних ціннісних орієнтацій та системи цінностей стосовно найближчого довкілля*. У його структурі важливим є актуалізація й характеристика цих процесів на певних рівнях їх усвідомлення: вічні цінності (добро, любов, вірність, краса); національні цінності (пошана до культури, мови, історична пам'ять); демократичні цінності (повага до прав людини, відповідальність, рівність); сімейні цінності (гостинність, щирість, культ предків); цінності особистого життя (працелюбність, порядність, доброзичливість), які трансформуються у морально-етичні орієнтири творчої особистості [6].

За такого розуміння проблеми ми розглядаємо сутність поняття “особистісні цінності” як результат процесу засвоєння особистістю суспільних цінностей, що, на думку І. Беґа, є наданням цим цінностям незаперечної значущості й особистісного сенсу у певних подіях та явищах [7].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що особистісні цінності виконують функцію організації життєдіяльності вихованців позашкільних навчальних закладів з набуття ними базових компетентностей як у навчально-виховному процесі, так і безпосередньо у довкіллі під час пізнавально-практичної діяльності в навколишньому середовищі (соціоприродному),

оскільки вони повністю відображають мету і наміри активностей довкілля, і якщо їхню внутрішню природу і будову виводити з процесів смислоутворення, вони становлять стрижень цієї особистості.

Отже, сформована ціннісна система вихованця позашкільного навчального закладу розглядається нами як система оцінних суджень, ціннісних орієнтацій, моральних норм і як регулятор їхньої життєдіяльності. А сама ціннісна система особистості відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, тим самим, на думку І. Д. Бега, охоплює і зовнішній для людини світ, і саму людину в усіх її об'єктивних характеристиках [8].

У такому контексті необхідним є визначення сутності основних складників, що характеризують процес формування ціннісного ставлення вихованця позашкільного навчального закладу як творчої особистості до довкілля, так і до самої себе і власних уже сформованих компетентностей. Такими складниками є: *власне творча особистість*, оскільки саме її індивідуальні якості є основними і визначальними системостворювальними чинниками процесу формування власної ціннісної сфери. На формування останньої, насамперед, впливає загальний рівень інтелектуального та духовного розвитку й культури особистості, її характер, статус у колективі гуртка, секції, класу, наявність інтересів та потреб, вплив як зовнішніх об'єктивних, так і внутрішніх суб'єктивних факторів. Тоді сфери предметів, на які поширюються відносини цінностей, слід розглядати як процес все більшого розширення сфери власне людського ставлення до світу, розширення її сфери цінностей і творчого ставлення до нього.

Наступним складником є ставлення особистості до навколишнього середовища. Розглядається нами як один з провідних чинників формування її системи цінностей як ключової у процесі формування і розвитку базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів, оскільки за її допомогою розкривається становлення смислового зв'язку, єдності людини і світу, самого змісту цієї єдності: чи буде вона морально-конструктивною чи

деструктивною стосовно цього світу.

У прямій залежності від попередньої є наступний складник, що полягає у *циклічності, логічній єдності і наступності процесів формування базових компетентностей* вихованців позашкільних навчальних закладів на основі формування їхньої наукової картини світу, ціннісної сфери, духовності і творчої активності. Характерною ознакою цих процесів є те, що етапи їх здійснення не мають чіткого часу свого початку чи завершення, тим самим цей процес не може бути завершений повністю на якому-небудь етапі. Наступною особливістю є те, що ці процеси не можуть відбуватися весь час прямолінійно і тільки в одному об'єктно-прагматичному чи суб'єктно-непрагматичному напрямі щодо ставленні до об'єктів, які оточують вихованця у повсякденному житті. Набагато важливіше, що такі процеси мають характер циклічності, коли завершення попереднього етапу формування базових компетентностей особистості є початком наступного і т.д.

Важливим складником процесів формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів є *логічна єдність внутрішніх психолого-педагогічних механізмів* їх формування. І саме тоді, коли внутрішні індивідуальні та зовнішні соціально-педагогічні чинники здійснюють корегувальний чи спрямовуючий вплив на формування означеної якості. У контексті останнього Ю. К. Бабанський зазначав, що “... шлях до єдності свідомості і поведінки особистості складає ланцюг пов'язаних між собою елементів, ... як-то: реальні взаємостосунки та організацію життя учнів на основі їхньої діяльності і спілкування” [9, с. 296].

Ефективне формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у процесі пізнавально-практичної діяльності можливе за умови створення комфортних умов для *зростання власної надситуативної активності*. Саме формування ціннісної сфери зростаючої особистості у процесі її онтогенезу детермінує появу феномену “активності особистості” у всій багатогранності її проявів, що має важливе значення і є одним із провідних психолого-педагогічних чинників у формування творчої

активності вихованців цих навчальних закладів, а відтак, забезпечує ефективне формування їхніх базових компетентностей.

Отже, завершивши аналіз й характеристику основних складників, що забезпечують розвиток творчої активності вихованців позашкільних навчальних закладів, спрямованої на формування їхніх власних базових компетентностей, необхідним є актуалізація організаційно-педагогічних умов *співпраці позашкільного навчального закладу із сім'єю* як одним із провідних соціальних інститутів виховання дитини.

Формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів має передбачати обов'язкове залучення батьків до проведення спільних походів, рейдів, екскурсій, експедицій чи здійснення моніторингу об'єктів і явищ довкілля як соціального, так і природного. Це сприяє усуненню значних як внутрішніх, так і зовнішніх недоліків та суперечностей в сучасному сімейному й позашкільному вихованні особистості. Такий висновок спирається на думку Ю. Бабанського про те, що розрив між внутрішнім і зовнішнім, між свідомістю і поведінкою, між сутністю і явищем пояснюється не лише умовами життя, але переважно прорахунками у вихованні, оскільки показником зрілості свідомості, насамперед, є реальна діяльність, в основі якої лежить прагнення до досягнення суспільного чи особистого ідеалу [9, с. 294–295].

Педагогічна доцільність створення та застосування таких ситуацій полягає у логічному поєднанні сукупності різноманітних видів та способів діяльності школярів, їхніх батьків і вчителів, що спрямовуються на вироблення у дітей умінь оцінювати стан об'єктів і явищ довкілля, визначати їхнє естетичне та практичне значення, формувати навчально-пізнавальні і практичні уміння та навички, а також потреби виявляти власну активність у спільному розв'язанні життєво важливих проблем.

Наступним теоретичним концептом формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у процесі пізнавально-практичної діяльності є: *специфіка функціонування учнівсько-*

педагогічного колективу гуртка чи секції. Аналіз практики формування таких компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів дає підстави стверджувати, що ефективність цих процесів помітно зростає за умови запровадження поліфункціональності їхньої суспільно значущої діяльності в освітньо-виховному середовищі цих навчальних закладів як системного утвору. Підтвердженням нашого висновку є думка В. Сухомлинського, про те, що педагогічний ефект кожної форми і засобу впливу на особистість залежить від того, наскільки осмислені, цілеспрямовані та ефективні інші засоби впливу. Далі він зазначав, що між виховними впливами існують десятки, сотні, тисячі залежностей і обумовленостей. Ефективність виховання в кінцевому результаті визначається тим, як ці залежності і обумовленості враховуються, точніше реалізуються на практиці [10].

Тому у розробленні структури творчого колективу, гуртка чи секції позашкільного навчального закладу, де найбільш ефективно формуються базові компетентності вихованців, мають обов'язково враховуватись: специфіка навчально-виховного змісту та напрямів і підходів до його реалізації; індивідуальні особливості вихованців позашкільних навчальних закладів (уже сформовані інтереси, освітні потреби, бажання, мотиви); специфіка їхньої спільної творчої діяльності у межах учнівського об'єднання; практична спрямованість форм, методів та засобів пізнавально-практичної, дослідницької і конструкторської діяльності та суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи, спрямованих на формування базових компетентностей; можливість реально оцінити результати своєї творчої діяльності як у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, так і у природі, скоригувати під впливом педагога чи самостійно власну поведінку, напрями й інтенсивність такої діяльності; можливість варіювання навчальним часом у межах проведення заняття гуртка, секції, походів, екскурсій, моніторингу довкілля, що дає змогу ефективно здійснювати педагогічне керівництво процесами формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів; наявність додаткового часу як

для самостійної навчально-пізнавальної, дослідницької, конструкторської діяльності і практичної суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи, так і для відпочинку чи розваг, що запобігає перевантаженню вихованців позашкільних навчальних закладів.

У тісному взаємозв'язку зі змістом попереднього концепту останніми роками особливої актуальності набуває проблема громадянського становлення зростаючої особистості в процесі соціалізації, залучення її до системи суспільних відносин, засвоєння нею системи знань, цінностей, норм поведінки, притаманних суспільству, що в сукупності становить сутність ще одного з *теоретичних концептів* компетентнісного підходу до освіти й виховання дитини у позашкільних навчальних закладах. Маючи на меті пізнання явищ соціалізації, як зазначає О. Сухомлинська, необхідно вдаватися до філософських концепцій як до джерел категорійного обґрунтування вихідних педагогічних понять та побудови їх системи [11, с. 44].

В історико-генетичному контексті формування громадянина було одним із компонентів суспільно-правового ідеалу Ж.-Ж.Руссо. Він вважав, що для підготовки громадян до життя в “державі розуму” потрібна розгалужена система виховання, побудована на засадах “наслідування природі”, врахування вікових особливостей дитини, на продуктивній праці та вияві самодіяльних можливостей, фізичному, моральному та інтелектуальному розвитку вихованців [12].

Усім тим, чим є людина, підкреслював К. Гельвецій, вона зобов'язана впливу суспільного середовища. Він вважав, що єдиним шляхом до справедливого і доброго суспільства є узгодження особистих та суспільних інтересів, щоб суспільні інтереси стали для громадян особистими, щоб служіння суспільству стало вищим особистим інтересом. На його думку, все цілком можливо реалізувати шляхом втілення розумного законодавства, просвітництва та відповідного виховання [13, с. 475–476].

Своєю чергою, Г.Сковорода вважав, що підготовка вільної, гармонійно розвиненої, корисної для суспільства людини, з почуттям власної гідності,

здатної пізнати себе і навколишній світ, свою роль у житті народу і держави в ім'я найкращого служіння “гражданского”, “народного” і “государственного” має визначатись провідним елементом її функціонування у суспільстві, у нашому розумінні – компетентністю. Свою теорію пізнання і самопізнання він вважав наукою, що веде до щастя: “Сіе-то есть быть щастливым – узнать, найти самого себе” (“Разговор пяти путников о истинном счастье в жизни”) [14, с. 225].

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства актуальною є проблема поєднання інтересів людини як особистості, так і громадянина та пошуки шляхів її розв'язання. Одним із провідних напрямів є намагання об'єднати ці завдання через поєднання громадянськості з гуманізмом, залучення підростаючого покоління до проблем держави з урахуванням його природних потреб. Відтак, виникає необхідність дбати про розвиток і саморозвиток дитини, спонукати її до ініціативи і тим самим виховувати активного та свідомого громадянина. Простежуючи увесь процес становлення громадянина, В. Сухомлинський стверджував, що громадянськість визначається єдністю думок, почуттів і діяльності. На його думку, виховання громадянина доцільно здійснювати у трьох напрямках: навчити дитину бачити світ і своє місце в ньому; прищепити їй любов до рідної землі, пробудити та розвинути патріотичні почуття; турбуватись, щоб усвідомлення людської гідності в поєднанні з патріотичними помислами та переживаннями знайшли своє вираження у бажанні та готовності до діяльності на благо Батьківщини, на користь людям, тобто породили почуття громадянського обов'язку й прагнення реалізувати його в конкретних справах [15].

Отже, на підставі цього ми можемо зробити висновок, що провідною метою громадянського виховання є підготовка молоді до життя у громадянському демократичному суспільстві, визнання й прийняття цінностей, що є визначальними для суспільства. Своєю чергою, результатом громадянського виховання має бути громадянська зрілість особистості, тобто її компетентність, яка складається із практичних навичок участі в суспільному

житті, рівня розвитку громадянських якостей особистості.

Особливістю наступного *теоретичного концепту* компетентнісного підходу є запровадження у практику діяльності позашкільних навчальних закладів розробленого нами педагогічного супроводу дозвіллевої діяльності дитини. У змісті якого провідним є відмова від вузького погляду на її розвиток (переважно саме інтелектуальний розвиток зростаючої особистості), а перевага надається процесам соціального й морального її становлення, і такому важливому елементу навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів, як самоорганізація, самостановлення й самоствердження. Тому процеси навчання, виховання й розвитку дитини у цих навчальних закладах розглядаються нами обов'язково у їх взаємозв'язку і водночас як процеси адаптації особистості до соціалізаційних викликів. Однак, враховуючи сучасні трансформації суспільних відносин та їхній вплив на процеси засвоєння молодим поколінням нагромадженого соціального досвіду, рівень і динамічність розвитку особистості, є підстави для узагальнюючого висновку. Сутність якого полягає у тому, що суперечністю освіти і виховання дитини сьогодні є суперечність між всезростаючими і динамічними потребами суспільства та темпами, якістю і спрямованістю засвоєння підростаючим поколінням соціального досвіду. А, отже, і рівнем готовності молоді до виконання відповідних соціальних ролей у майбутньому дорослому житті.

Тому сьогодні позашкільна освіта і виховання, за нашим переконанням, має розглядатись як така, що виявляє найближчі перспективи розвитку особистості в різних соціальних й освітньо-виховних інститутах, де позашкільні навчальні заклади мають стати центрами мотиваційного розвитку особистості, її самореалізації і професійної орієнтації та самовизначення.

Зважаючи на останнє, навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладах має організуватися з обов'язковим урахуванням умов особливої соціальної сфери вільного часу дитини, що дасть змогу ефективніше вирішувати поставлені перед цими навчальними закладами завдання освіти і виховання підростаючої особистості. Тим самим актуалізується проблема

визначення місця і ролі позашкільної освіти та виховання у сучасній національній освітній системі, в межах якої позашкільні навчальні заклади разом із загальноосвітніми школами, професійними та вищими навчальними закладами – мають становити в регіонах України різнорівневу і водночас цілісну освітньо-виховну систему, яка індивідуалізує інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток дитини в межах єдиного соціокультурного простору держави.

Ще одним важливим *теоретичним концептом* компетентнісного підходу є визнання такого характерного саме для позашкільних навчальних закладів явища, як індивідуалізація життєвого шляху зростаючої особистості в освітньо-виховному середовищі цих навчальних закладів. Саме індивідуалізація процесу навчання й виховання розглядається нами як система знаннево-виховних орієнтирів, форм і методик та засобів, які сприяють усвідомленню зростаючою особистістю своїх відмінностей від інших, можливо своєї нинішньої слабкості і водночас свого потенціалу – інтелектуального, духовного, морального, творчого та фізичного. Це усвідомлення необхідне для духовного прозріння дитини, для самостійного й успішного її просування на шляху індивідуального розвитку, вибору сенсу життя й власного життєвого шляху. Тобто, йдеться про допомогу учневі в царині особистісного його самовизначення і самоствердження. За такого підходу предметом педагогічної підтримки в освітньо-виховному процесі позашкільного навчального закладу стає процес спільного з дитиною визначення її власних (часткових освітніх й розвивальних) цілей, можливостей та шляхів задоволення інтересів, подолання перешкод (наявних проблем), які заважають їй зберегти свою людську гідність й самостійно досягати бажаних успіхів у навчанні, самовихованні, спілкуванні та взагалі у життєдіяльності в освітньо-виховному середовищі позашкільного навчального закладу. Тоді позашкільну освіту й виховання дітей та учнівської молоді є всі підстави розглядати сьогодні як ефективну систему соціалізації підростаючої особистості, зі сформованими у неї життєво важливими компетентностями, що забезпечують створення інтелектуального поля

входження зростаючої особистості у загальний для всіх життєвий простір.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що результатом запровадження визначених вище теоретичних концептів та їхніх підконцептів формування базових компетентностей вихованців позашкільних навальних закладів у процесі пізнавально-практичної діяльності є ті важливі творчі новоутворення особистості учня, які набувають характеру внутрішньої позиції стосовно чинників навколишньої дійсності та значно розширюють можливості когнітивно-емоційної і діяльнісно-практичної єдності (мислення, емоцій та дій), актуалізують появу більш осмисленого переживання ставлень дитини до навколишнього світу і до самої себе на основі сформованої творчої активності й моральної вихованості, регулюють її творчу практичну роботу у довкіллі.

Отже, визначені нами теоретичні положення щодо сутності й обґрунтування змісту провідних теоретичних концептів формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у процесі пізнавально-практичної діяльності мають багатокomпонентну внутрішню побудову, складну структуру психолого-педагогічних взаємозв'язків, які відповідають меті і конкретним цілям формування досліджуваного феномену і водночас відзначаються гнучкістю і можливостями щодо удосконалення й розширення поля психолого-педагогічних впливів на зростаючу особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив / А. В. Петровский. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа / А. Г. Асмолов. – М., 1990. – 362 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання / Іван Дмитрович. – К. : Либідь, 2003. – 280.
4. Леонтьев Алексей Николаевич. Биография [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://forpsy.ru/biography/otechestvennye_psikhologi/leontev_aleksey_nikolaevich/
5. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект : монографія / Г. П. Пустовіт. – Видавництво МДУ ім. В.О.Сухомлинського. 2010. – 379 с.

6. Angeles P. A. Values. – N.Y. : Harper & Row, 1981. – 471 p.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник для вищих навчальних закладів / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 840 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
9. Бабанский Ю. К. Педагогика / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1983. – 607 с.
10. Сухомлинский В. О. Избранные педагогические сочинения : в 3-х томах. Т. 3. / сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль, А. И. Сухомлинская. – М. : Педагогика, 1981. – 636 с.
11. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 41–45.
12. Кузнецов В. Н. Западноевропейская философия XVIII в. : учеб. пособие [для студентов филос. фак. ун-тов] / В. Н. Кузнецов, Б. В. Мееровский, А. Ф. Грязнов. – М. : Высш. шк., 1986. – 400 с.
13. Гельвеций К. А. Сочинения : в 2-х т. : [пер. с фр.] / К. А. Гельвеций. – М. : Мысль, 1973. – Т. 1. – С. 595–647.
14. Сковорода Г. С. Твори : в 2-х т. / Г. С. Сковорода ; [ред колегія: Д. Х. Острянин та ін.]. – К. : АН УРСР, 1961. – Т. 1. – 639 с.
15. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 1 – С. 403–613.

2.3. Компетентнісний підхід до конструювання навчально-виховного змісту у позашкільних навчальних закладах

Розгляд теоретичних засад освіти і виховання учнів різного віку національної школи засвідчує, що її категорійний апарат (мета, зміст, завдання й принципи положення, форми і методи реалізації) розробляються вітчизняною педагогічною наукою з урахуванням світових та національних філософських, психолого-педагогічних та соціально-педагогічних традицій та реалій. У цьому контексті провідною ідеєю навчально-виховної роботи позашкільних навчальних закладів у всьому розмаїтті форм, методів і методик залучення дітей та учнівської молоді до педагогічно спрямованої дозвілєвої діяльності є формування їхніх базових компетентностей. Сутність яких

розуміється нами як надбання і розвиток певних особистісних якостей зростаючої особистості та забезпечення її відповідною системою знань, умінь і навичок щодо адаптації у сучасному соціумі.

Цей етап життєдіяльності дитини у позашкільних навчальних закладах набуває особливої актуальності на фоні глобалізаційних змін, що детермінують необхідність формування ще одного складника компетентності – соціокультурної ідентифікації. Її сутністю є осмислення себе як представника окремої культури, цивілізації та позиціонування особистісних цінностей у соціумі. Саме останнє дає змогу дитині комфортно “увійти” у суспільство, а сам процес входження характеризується процесами інкультуризації (входження людини в культуру свого народу), інтерналізації (засвоєння моделей поведінки і соціальних значень), адаптації (вміння знаходити певний баланс між своїми ціннісними орієнтаціями й власне соціальною роллю) та конструювання (моделювання власного життя на основі отриманих знань про оточуючий соціум). Тоді сутність процесу формування базових компетентностей вихованця позашкільного навчального закладу полягає в засвоєнні соціального досвіду, перетворенні його на власні цінності, установки, орієнтації, а надалі відтворенні набутого соціального досвіду через діяльність у системі соціальних зв’язків і відносин. Враховуючи останнє, можемо зробити висновок, що формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів здійснюється саме у багатоаспектному процесі їхньої соціалізації, у межах якої є всі підстави виокремити і схарактеризувати три детермінанти, що відтворюють можливі як смислові, так і діяльнісні аспекти їхньої життєдіяльності у позашкільному навчально-виховному середовищі.

Першою детермінантою є актуалізація процесу трансляції культурно сформованих цінностей, моделей поведінки, способів соціальної категоризації тощо.

Тобто, йдеться про набуття дитиною соціального й культурного досвіду активної життєдіяльності як у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, так і в інших соціальних інститутах – загальноосвітній

школі, сім'ї, громаді, членами якої вони є. Саме останнє є досить важливим складником соціальної компетентності, який має бути обов'язково сформований чи удосконалений у цих навчальних закладах.

Тоді у межах другої детермінанти процес соціалізації є процесом засвоєння, інтерналізації різних модусів соціального досвіду, складниками якого є: сукупність мотиваційних та когнітивних процесів, за допомогою яких спочатку зовнішні соціальні вимоги особистості стають її внутрішніми правилами поведінки, вчинків і діяльності, якими вона керується у повсякденній своїй життєдіяльності. Слід зазначити, що йдеться про два основні модуси цих процесів: засвоєння моделей поведінки і засвоєння соціальних значень (символів, цінностей, установок). Саме у цих процесах надзвичайно важлива роль належить саморегуляції та самодетермінації під час інтерналізації, що дає повне право розглядати їх як показник особистісної зрілості індивіда.

Третьою важливою детермінантною соціалізації є актуалізація діяльності як педагогів позашкільних навчальних закладів, їхніх батьків, так і самих вихованців з аналізу можливих її результатів. Тоді є всі підстави розглядати процес соціалізації дитини у цих навчальних закладах більше як процес їхньої адаптації до умов середовища. І саме у процесах адаптації виокремлюється три рівні чинників, що визначають її ефективність, тобто здатність зростаючої особистості до зміни своїх ціннісних орієнтацій і власне “Я-концепції”, вміння знаходити певний паритет між своїми уже сформованими ціннісними орієнтаціями та соціальною роллю за умови прийняття універсальної системи цінностей, що культивується у сучасному українському суспільстві. Як підсумок можемо констатувати, що схарактеризовані вище три детермінанти формування провідних складників базових компетентностей, котрі засвоюються вихованцями позашкільних навчальних закладів саме у процесі соціалізації, становлять лише один бік цього феномену – момент їхнього “входження” в суспільство. Тоді як інший бік цих процесів характеризується активним відтворенням дитиною засвоєного соціального досвіду. Саме цей етап

відзначається уведенням в дію четвертої детермінанти – процесу конструювання зростаючою особистістю свого життя, у межах якого відбуваються процеси приведення в систему інформації про навколишній світ, організація й ієрархізація цієї інформації у смислові структури з метою осягнення її сенсу [1].

Отже, можемо констатувати: кінцевим результатом таких процесів є створення вихованцем позашкільного навчального закладу у власній свідомості образу соціального світу, частиною якого є уявлення про самого себе як його частини; цей процес набуває всіх ознак соціальної ідентифікації. Саме цей образ і стає для зростаючої особистості власноруч створеною соціальною реальністю, у якій відбувається її життєдіяльність у всьому розмаїтті її проявів.

У такому контексті розгляд і відбір навчально-виховного змісту у позашкільних навчальних закладах має ґрунтуватись на врахуванні сутнісних ознак ряду груп ключових компетентностей, які виокремлюються й характеризуються у міжнародній освітній практиці. Зокрема, Рада Європи визначила п'ять ключових компетентностей, якими мають оволодіти молоді європейці. Поряд із компетентністю, що належить до володіння усною і письмовою комунікацією; компетентністю, пов'язаною із застосуванням інформаційних технологій, і з компетентністю, пов'язаною із здатністю здобувати безперервну освіту, виокремлюються як основні «політичні та соціальні компетентності (здатність приймати відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти ненасильно, брати участь у підтримці і поліпшенні демократичних інститутів) та міжкультурні компетентності (прийняття відмінностей, повага і толерантне ставлення до інших, здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій) [24].

Отже, у змісті навчальних програм як окремих тем, так і у переважній частині тематики розділів має бути відображено, що бути компетентним – значить уміти мобілізувати наявні знання і досвід, свій внутрішній потенціал і волю для вирішення проблеми у конкретних життєвих ситуаціях. Тобто, компетентність за такого розуміння проблеми не зводиться до знань і умінь у їх

кількісному співвідношенні й конкретному обсязі, а набагато важливіше, що вона є прямо пропорційною активності й усвідомленому ставленню зростаючої особистості до власної освіченості. Крім цього, навчально-виховний зміст має враховувати також розуміння і сприйняття вихованцем етичних норм поведінки щодо інших людей і щодо природи (принципи біоетики); розуміння необхідності і відповідності нормам здорового способу життя; здатність до навчання протягом усього життя; здатність до критики та самокритики; креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; турбота про якість виконуваної роботи; толерантність; екологічна грамотність. З огляду на вищезазначене, сформовані у дітей та учнівської молоді в гуртках і секціях позашкільних навчальних закладів базові компетентності за своєю сутністю є загальним і широким визначенням адекватного прояву їхнього соціального життя в сучасному суспільстві.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що до переліку базових компетентностей, які мають бути сформовані у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, слід віднести такі:

- здатність приймати відповідальність на себе як за власні вчинки, дії і поведінку, так за вчинки, дії і поведінку товаришів по гуртку, секції, малому творчому колективу. Також брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти ненасильно та у підтримці і поліпшенні демократичних, толерантних і дружніх стосунків в учнівсько-педагогічному колективі позашкільних навчальних закладів;

- розуміння особливостей життя у полікультурному суспільстві: толерантне ставлення до відмінностей, повага до інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій [25];

- здатність, бажання і творче ставлення до ефективної роботи в команді (плануванні дій і творчий підхід до вирішення життєважливих проблем, широку застосуванні комунікативних навичок [14, с. 42];

- вироблення й застосування на практиці “життєвих навичок” (стосунки

з іншими, участь у діяльності самоврядування навчального закладу, соціальна активність, визнання і слідування суспільним ціннісним орієнтирам) [15], які на думку Б. Оскарссон є “особистісними та міжособистісними якостями, здібностями, навичками і знаннями, що проявляються в різних формах і різноманітних ситуаціях роботи і соціального життя” [15, с. 44];

– компетенція ціннісно-сміслова, загальнокультурна, особистісна [22].

Зважаючи на останнє, важливим є обґрунтування теоретико-методичних засад не стільки відбору навчально-виховного змісту, скільки його конструювання. А враховуючи специфіку і складність побудови змісту позашкільної освіти та виховання, нами для прикладу подано один із можливих і тих, що вже апробовано та запроваджено в широку педагогічну практику, підходів як до конструювання, так і до реалізації різнорівневого, переважно інтегрованого й диференційованого навчально-виховного змісту у позашкільному навчальному закладі. Провідною концептуальною ідеєю створення дидактичної моделі освіти і виховання у цих навчальних закладах є логічне поєднання загальнодидактичних і специфічних принципів, форм, методів та методик реалізації навчально-виховного змісту.

Характерною для сучасних позашкільних навчальних закладів залишається концентрична (по горизонталі) і, разом із тим, логічно вибудована від простого до складного (по вертикалі) побудова змісту освіти і виховання дітей та учнівської молоді. Тобто, кожний із наступних рівнів побудови навчально-виховного змісту надбудовується над попереднім, спираючись на уже здобуті учнями знання, сформовані інтелектуальні уміння і практичні навички і, водночас, розширюючи та поглиблюючи змістове наповнення їхніх базових компетентностей, і як результат, підвищуючи рівень практичних дій, індивідуальну і суспільну значущість виконаної ними роботи. У контексті останнього конструювання навчально-виховного змісту має враховувати сучасний загальнопедагогічний підхід, за якого “компетентність людини набуває вектору акмеологічного розвитку” [12] і, тим самим, складається з таких важливих констант:

1) компетентність, що характеризує ставлення вихованця позашкільного навчального закладу до самого себе як до особистості, як до суб'єкта життєдіяльності (вона охоплює: компетентність, що забезпечує збереження здоров'я, свободу і відповідальність вибору власного способу життя; компетентність, що сприяє визначенню, усвідомленню і дотриманню ціннісно-сміслової орієнтації у сучасному суспільстві, завдяки усвідомленню цінності буття, життя, культури, науки, історії цивілізації, власної країни, релігії; компетенція інтеграції, що сприяє структуруванню знань, ситуативно-адекватній їх актуалізації, розширенню та підвищенню системності здобутих знань; компетентність громадянськості, що забезпечує засвоєння знань, вироблення умінь і навичок дотримання прав і обов'язків громадянина, свободи й відповідальності за власні вчинки, дії і поведінку, упевненість у собі, власна гідність, громадянський обов'язок; компетентність, що забезпечує умови для самовдосконалення, саморегулювання, саморозвитку, особистісної та предметної рефлексії);

2) компетентність, що сприяє виробленню навичок соціальної взаємодії вихованця позашкільного навчального закладу із суспільством, колективом, сім'єю, друзями, партнерами; компетентність, що забезпечує ефективне вирішення конфліктів на основі співпраці, толерантності, поваги і прийняття іншого (раса, національність, релігія, статус, роль, стать); компетентність, що сприяє налагодженню ефективного спілкування (усного, письмового, діалогічного, знання і дотримання традицій, ритуалу, етикету, кроскультурного та ділового спілкування);

3) компетентність, що забезпечує різновиди діяльності дитини у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів (компетенція пізнавальної діяльності: постановка і вирішення пізнавальних завдань; нестандартні рішення, проблемні ситуації – їх створення і вирішення; продуктивне і репродуктивне пізнання, дослідження (планування, проектування, моделювання, прогнозування), інтелектуальна діяльність, гра,

праця; компетентність у галузі інформаційних технологій: прийом, переробка, видача інформації; перетворення інформації (читання, конспектування), мас-медійні і мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність; володіння електронною та інтернет-технологією) [5].

Враховуючи останнє, необхідним під час конструювання навчально-виховного змісту є розгляд педагога позашкільного навчального закладу як "...живої, відкритої для спостережень "лабораторії" думок, поглядів, оцінок і учинків" [10, с. 3], і водночас визначення тих провідних завдань, що мають постати перед педагогом позашкільного навчального закладу. Якими є:

1) орієнтування зростаючої особистості на проблему сенсу індивідуального буття й відповідальності за власні вчинки, дії і поведінку у суспільстві;

2) сприяння формуванню у вихованців позашкільних навчальних закладів власно визначених і обгрунтованих ідей, поглядів, ідеалів і позицій, переконань та системи моральних цінностей;

3) створення вільного простру у позашкільному навчально-виховному середовищі "...для особистої ініціативи молодих людей і самостійного прийняття ними рішень" [2, с. 108].

Отже, у навчально-виховному змісті, що конструюється, доцільним є визначення ряду принципово важливих вимог щодо виховання цілісної й гармонійної особистості, яку необхідно формувати на сучасному етапі суспільного виховання, щоб дати їй змогу розвивати і вдосконалювати свої різноманітні знання, навички і вміння як складники базових компетентностей. Тому під час відбору навчально-виховного матеріалу слід зважати на те, що будь-яка навчальна програма має на меті підвищити рівень інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дитини. Відповідно, у навчально-виховний зміст мають бути включені матеріали, які найбільшою мірою сприяють вирішенню завдання, що стосуються проведення емпіричної чи пошуково-дослідницької діяльності.

Серед основних напрямів побудови навчально-виховного змісту в

позашкільних навчальних закладах важливе місце має бути відведено саме організації навчально-дослідницької діяльності дітей та учнівської молоді; соціально-психологічній допомозі дитини знайти правильний і найбільш ефективний вихід зі складної життєвої ситуації, в котрій вони опинились; організація суспільно корисної роботи та культурно-масових заходів; робота з формування здорового способу життя і профілактики шкідливих звичок; розвиток системи інформаційного забезпечення навчально-виховної роботи у закладі; взаємодія з усіма структурними підрозділами щодо розв'язання важливих як освітніх, так і виховних завдань на основі взаємодії з батьківським комітетом та громадськими структурами з питань навчально-виховної роботи. Тому для забезпечення вирішення окреслених завдань навчально-виховний зміст програм має містити перелік тих базових компетенцій, які формуються, та основні форми й методи роботи з їх застосування у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів.

Отже, теоретичною основою конструювання навчально-виховного змісту у позашкільних навчальних закладах має стати застосування низки наукових підходів, а саме: синергетичного, особистісно орієнтованого, системного, діяльнісного та соціокультурного. Запровадження синергетичного підходу у процесі конструювання навчально-виховного змісту сприяє формуванню у вихованців цих навчальних закладів системи уявлень завдяки задіянню й розкриттю у навчально-виховному змісті метапредметних зв'язків про загальні закономірності сучасного наукового світобачення. Як зазначає Л. Назаренко, "...це спонукає особистість до соціального та духовного шляху саморозвитку" [20, с. 34].

Особистісно орієнтований підхід має передбачати ставлення до вихованця позашкільного навчального закладу як до самосвідомого й відповідального суб'єкта взаємодії у навчально-виховному середовищі цих навчальних закладів; який у різних видах діяльності позиціонує себе як представника учнівсько-педагогічного колективу та діє на принципах

адаптивності і розвитку.

Застосування під час конструювання навчально-виховного змісту системного підходу передбачало урахування принципів: цілісності, функціональності й доцільності, що сприяло системному вибудовуванню конкретних аспектів формування базових компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів.

Навчально-виховний процес, організований на засадах діяльнісного підходу, ґрунтувався на принципах активності, належності, успішності та потребував цілеспрямованих дій як власне вихованців, так і педагогів позашкільних навчальних закладів для формування усвідомленого самовизначення зростаючої особистості в сучасному соціумі та готовності до позиціонування суспільних цінностей в ньому.

Своєрідний ренесанс соціокультурного підходу до організації системи позашкільної освіти й виховання, враховуючи її специфіку й орієнтування на особистісні освітні запити дітей та їхніх батьків, передбачає інтеграцію логіки культури, що пізнається дитиною у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, і логіки розвитку самої дитини. Тоді є всі підстави для висновку, що становлення особистості у цих навчальних закладах передбачає не тільки входження у суспільну культуру, але й продукування цінностей культури самим дітьми відповідно до рівня онтогенезу. Останнє дає підстави визначити, що творчість дитини на різних рівнях її індивідуального розвитку і становлення у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів є системно організованим і педагогізованим процесом, а не епізодичною і безсистемною діяльністю.

Слід також зазначити, що конструювання навчально-виховного змісту у позашкільних навчальних закладах має обов'язково ґрунтуватись на таких основних виховних принципах, як цілеспрямованість виховання, зв'язок виховання з життям, комплексний підхід у вихованні, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів різного віку; системності, послідовності й наступності у вихованні; єдності педагогічних вимог

загальноосвітнього і позашкільного навчального закладу, сім'ї і громадськості [21].

Результатом дотримання цих принципів у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів має стати спрямування педагогічно-батьківського колективів та педагогічної громадськості на надання вихованцям допомоги у становленні їх суб'єктами власної життєдіяльності, здатними проектувати, вибудувувати свої вчинки, дії, стратегію і тактику особистого життя у контексті сучасних суспільних реалій та викликів. Тому розроблення навчально-виховного змісту позашкільної освіти й виховання спрямоване, насамперед, на формування базових компетентностей вихованців і, відповідно, має містити такі частини: етап визначення теми, завдань заняття гуртка, секції чи клубу, окремого дослідження, розподіл індивідуальних завдань для кожного з членів гуртка, а також можливі напрями їх реалізації; перелік тих базових компетентностей та якостей особистості, що уже були сформовані на уроках у загальноосвітніх навчальних закладах та набули удосконалення на вже проведених раніше гурткових заняттях та тих, що мають бути сформовані; перелік форм і методів навчально-пізнавальної, дослідницької і конструкторської діяльності та суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи учнівсько-педагогічного колективу позашкільного навчального закладу. Останнє підтверджує думку про те, що ефективне формування життєво важливих компетентностей дітей та учнівської молоді у позашкільних навчальних закладах можливе за умови створення певного освітньо-виховного середовища цих навчальних закладів як елемента соціокультурного середовища, у межах якого відбувається її різноманітна діяльність.

Аналіз педагогічних праць С. Гершунського [3, с. 54–56], М. Ільчикова [6], А. Капської [7, с. 4–19], Ю. Мануйлова [13], Є. Степанова [17] дав змогу зробити висновок про те, що провідною думкою, яка характерна для їхніх наукових праць є саме та, що визначає особливу роль соціокультурного

середовища, у якому живе, діє і навчається дитина, для розвитку її потенційних можливостей і природних здібностей. Водночас простежується думка про те, що цінність соціокультурного виховного середовища має значення у процесах життєдіяльності зростаючої особистості за умови забезпечення інтегрованого педагогічного впливу на особистість, яка є суб'єктом цілеспрямованої діяльності у процесі соціалізації і саморозвитку – інтелектуального, духовного, соціального, психічного та фізичного [11].

Тоді є всі підстави розглядати позашкільну освіту і виховання, а отже весь спектр життєдіяльності зростаючої особистості у позашкільних навчальних закладах, як феномен культуротворчості, тобто у контексті культуротворчих процесів. У такому контексті сутність поняття культуротворчості зростаючої особистості нами розглядається як єдність культурної діяльності соціоіндивідуального буття – буття – в культурі і такий механізм наступності, що ґрунтується на здатності людини об'єктивувати сутнісні творчі сили, які проявляються як у породженні нових культурних форм, змістів, цінностей, так і у введенні вже наявних культурних смислів – через їх виявлення, інтерпретацію й оцінку у свій духовний космос [9, с. 2].

Саме так побудований навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів є найбільш комфортним для виконання ними як у колективі гуртка, секції чи клубу, так і самостійно навчально-пізнавальної, дослідницької і конструкторської діяльності та суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи. Водночас кожний з цих елементів навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів передбачає багатоаспектність і багаторівневість процесів виховання зростаючої особистості. Як стверджує О. Сухомлинська, виховання – “...це комунікація, засобами існування якої є культурна адаптація” [19, с. 1–2].

На думку О. Савченко, реалізацію цих завдань ефективніше забезпечує не підтримувальний, а інноваційний тип навчально-виховної роботи. Його теоретичним підґрунтям є особистісно орієнтована освіта, сутнісними ознаками якої є:

- суб'єкт-суб'єктне гуманне співробітництво всіх учасників навчально-виховного процесу;
- діагностично-стимуляційний спосіб організації навчального пізнання;
- діяльнісно-комунікативна активність учнів;
- проектування вчителем (а пізніше й учнями) індивідуальних досягнень учнів в усіх видах діяльності, сенситивних їх розвитку;
- врахування в змісті, методиках, системі оцінювання широкого діапазону особистісних інтересів потреб і можливостей дітей у здобутті якісної освіти.

Умовою й результатом інноваційного типу навчання є сформованість в учнів бажання і здатності самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію і застосовувати нові знання, виробляти вміння діяти, прагнути творчості та саморозвитку [8, с. 33].

У контексті останнього О. Пометун зазначає, що спрямованість системи освіти на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще кілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватись у житті суспільства. Саме останнє детермінувало пошук в освітньому просторі ефективних моделей організації навчально-виховного процесу, в основі якого має бути покладено застосування компетентнісного підходу до освіти. У такому контексті О. Пометун зазначає, що у сучасному світовому освітньому просторі функціонує три таких моделі, а саме:

1. Підхід з погляду змісту. У ньому головним є те, “що викладається учням в школі”, і навчальний план (навчальні програми) є набором “знаннєвих” можливостей учня, які можуть бути реалізовані на уроках і в позаурочний час.

2. Підхід з погляду процесу навчання. Основними питаннями стають: що

відбувається під час навчання? Як учні вчаться? Що насправді вони засвоюють з викладеного? Аналізові підлягають “реальні” явища та процеси, що відбуваються в класі, коли учні разом з учителем здійснюють пізнавальну діяльність у класі чи поза ним.

3. Підхід з погляду результатів. Такий підхід спрямовує нас на цілий набір компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), котрими оволоділи учні, які закінчують школу [8, с. 15–16].

Слід акцентувати увагу на тому, що теоретичний аналіз проблеми дає змогу визначити ряд тих важливих компетентностей, котрі мають бути сформовані у дітей та учнівської молоді в процесі гурткових занять у позашкільних навчальних закладах. Зважаючи на специфіку навчально-виховного процесу цих навчальних закладів, провідними компетентностями мають стати саме ті, що дають змогу дитині максимально реалізувати свої інтереси, освітні потреби та бажання. Насамперед до таких компетентностей нами віднесено:

- компетентності, що забезпечують умови ефективної реалізації навчально-пізнавальної, дослідницької і конструкторської діяльності та суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи, а саме: формування позитивного ставлення та розв’язання пізнавальних й дослідницьких завдань; нестандартність рішення; проблемні ситуації – їх створення і розв’язання; продуктивне й репродуктивне пізнання; дослідження, інтелектуальна діяльність;

- компетентності діяльності: гра, учіння, праця; засоби діяльності: планування, проектування, моделювання, прогнозування, дослідницька діяльність, орієнтування в різних видах діяльності;

- компетентності інформаційних технологій: отримання, опрацювання, подання інформації, перетворення її (читання, конспектування), мас-медійні, мультимедійні технології, комп’ютерна грамотність; володіння електронною інтернет-технологією.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що запровадження у навчально-

виховний зміст позашкільних навчальних закладів саме цих ключових компетентностей дає змогу усунути суперечності між засвоєнням учнями теоретичних знань, відповідних умінь і практичних навичок та їх ефективним використанням у процесі розв'язання конкретних життєво важливих для них завдань чи проблемних ситуацій. Крім цього, за нашим висновком, є ще один важливий складник їх запровадження у навчально-виховний зміст, сутність якого полягає у створенні сприятливих умов для формування у вихованців позашкільних навчальних закладів низки готовностей до: цілепокладання, оцінювання здобутої й засвоєної інформації та відповідних знань, умінь та практичних навичок, дії та рефлексії.

Останнє має особливо важливе значення, оскільки відбір і конструювання навчально-виховного змісту у позашкільних навчальних закладах має свою досить суттєву специфіку. Її сутність полягає в тому, що особистісні інтереси й освітні потреби дітей та їхніх батьків визначають напрями, обсяги і навіть час навчальної діяльності кожного з учнів у складі гуртка, секції, клубу тощо.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної та спеціальної літератури, досвіду роботи позашкільних навчальних закладів дав змогу визначити п'ять дидактичних засад у конструюванні змісту екологічної освіти і виховання учнів та його структуруванні на всіх етапах реалізації. Сутність першого полягає в *інтегруванні* того навчального матеріалу, в якому найбільш адекватно відображена ідея цілісності навколишнього середовища, що сприяє побудові у свідомості учнів наукової картини світу та формуванню ставлення до природи як екологічно доцільного.

Сучасний зміст навчально-виховного матеріалу навчальних програм екологічного спрямування позашкільних навчальних закладів становлять адаптовані до вікових можливостей учнів знання про глобальні проблеми людства (забруднення атмосфери, ґрунтів, води, енергетична та продовольча проблеми). Однак загальним недоліком таких матеріалів, особливо авторських регіональних програм і навчальних та методичних інструктивно-методичних матеріалів, є недооцінка важливості, а отже – недосконале вивчення учнями

конкретних місцевих екологічних проблем (тоді як глобальні екологічні проблеми людства, без їх екстраполяції на регіональний та місцевий рівень, вивчаються досить детально). Як результат – недосконалість і низька педагогічна ефективність змісту як навчальної діяльності, так і конкретної суспільно корисної, масової та природоохоронної роботи учнів на місцевому рівні, спрямованої на їх вирішення.

Отже, розпорошення знань без відповідного синтезу, аналізу, узагальнення і практичного застосування заважає не тільки засвоєнню самих знань, не даючи цілісного погляду на світ, але й шкодить взагалі цілісності мислення учнів. Актуальною стосовно означеної проблеми є позиція В. В. Червонецького, який стверджує, що науково-дидактичну цінність змісту екологічної освіти і виховання характеризує не так актуальність проблематики, яку вона висвітлює, як значною мірою форма її презентації, оскільки в умовах комплексної деградації навколишнього середовища зміст навчального матеріалу слід конструювати на інтегративній основі, що дасть змогу сформувати у школярів цілісне уявлення про стан навколишнього середовища [23].

Отже, формування цілісного уявлення учнів про навколишнє середовище за умови інтегрування навчального матеріалу, а отже, ефективне формування їхнього наукового світогляду у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу – найважливіший складник змісту навчальних програм з підготовки особистості до дорослого життя та професійної і трудової діяльності у довіллі на принципах екологічної доцільності.

Процес інтегрування змісту екологічної освіти і виховання учнів у позашкільному навчальному закладі має передбачати обов'язкове його структурування з позиції *диференціації* (друге положення). За такого підходу диференціація є надзвичайно перспективним підходом до поглибленого вивчення учнями навчального матеріалу чи самостійного дослідження й охорони певних об'єктів навколишнього середовища відповідно до їхніх вікових можливостей.

Отже, інтегрування знань школярів екологічного змісту поряд з їх

глибокою диференціацією та узагальненням у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу дає змогу повною мірою сформувати теоретичні знання з основ функціонування біосфери та ноосфери, розуміння таких важливих категорій, як цілісність, стабільність та їх виснаження, обмеженість життєвого простору, роль і місце людини в ньому, вплив діяльності людини у довкіллі на його стан, що в результаті забезпечує сприятливі умови формування екологічної культури зростаючої особистості. Таку синтезуючу функцію виконують саме узагальнені знання, що є інтегрувальною основою екологічної освіти і виховання учнів у позашкільному навчальному закладі як елемента інвайронментології – нової філософії екологічної освіти і виховання, що набуває поширення у сучасному навчально-виховному процесі цих навчальних закладів.

Проте інтегрування знань екологічного змісту окремого навчального предмету чи сукупності предметів на принципах науковості, системності, наступності та послідовності, хоча і займає домінуюче положення у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу, не може забезпечити у повному обсязі ефективне формування інтелектуальної, емоційно-ціннісної та діяльнісно-практичної сфери особистості як складників її екологічної культури. Отже, застосування *міжпредметного* підходу до конструювання змісту екологічної освіти і виховання учнів у позашкільному навчальному закладі становить сутність третього положення як одного з провідних. Ця позиція підтверджується тезою Г. Пустовіта, який вважає, що саме такий підхід дає змогу об'єднати навчальні предмети загальноосвітнього навчального закладу в уніфіковану інтегровану й диференційовану до вікових можливостей, рівня інтелектуального розвитку, а головне до змісту їхніх інтересів, систему навчально-виховних програм за певним напрямками і профілями діяльності позашкільних навчальних закладів, що сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про навколишнє середовище. І як наслідок – формування наукового світогляду, системи ціннісних орієнтацій, моральних норм і правил, а також стійкої громадянської позиції [16].

Водночас аналіз сучасного навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу, який принципово відрізняється від навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи набагато складнішою структурою, значним розмаїттям форм та методів реалізації, а головне – часовими й географічними межами його здійснення, дає змогу зробити висновок, що застосування саме міжпредметного підходу до конструювання і побудови змісту екологічної освіти і виховання учнів на всіх етапах навчання забезпечує ефективне корегування його елементів відповідно до специфіки природничих і гуманітарних навчальних предметів загальноосвітньої школи, інтегрованих курсів, спецкурсів та факультативів позашкільного навчального закладу.

На думку С. Гончаренка, міжпредметний характер освіти учнів дає змогу подолати розрив між природничими і гуманітарними циклами навчальних предметів шляхом, з одного боку, поступового застосування знань про природу у процесі вивчення суспільних явищ і, з іншого, гуманізації природознавства у процесі навчання [4].

Елементи змісту екологічної освіти і виховання (системні знання інтелектуальні уміння, ціннісні орієнтації, переконання і практичні навички) є провідними у дидактичному та виховному матеріалі навчальних програм позашкільного навчального закладу і водночас мають як творчий, так і прикладний характер. Дитина, стверджував В. Сухомлинський, обирає активну позицію щодо знань, тому що зі знаннями цікавіше працювати: дитина почуває гордість від того, що завдяки здобутим знанням вона робить щось потрібне людям, красиве.

Наступним складником міжпредметного підходу до конструювання змісту екологічної освіти і виховання є застосування принципу антропоцентризму у розкритті проблем навколишнього середовища, завдяки чому досягається високий рівень конкретизації здобутих інтелектуальних умінь та практичних навичок, що опосередковано чи безпосередньо впливає на емоційно-психологічний стан учнів.

Отже, кінцевою метою застосування набутих учнями інтелектуальних

умінь екологічного змісту нами обов'язково визначається формування та розвиток емоційно-ціннісних орієнтацій, а відповідно, і мотивів ухвалення обґрунтованих рішень з вивчення та охорони природи. Не менш значущими, ніж знання, уміння та практичні навички, формування яких передбачено у змісті екологічної освіти і виховання учнів, ми вважаємо ціннісні орієнтації, які визначають позицію і критичне ставлення особистості не лише до діяльності інших людей у довкіллі, але й до власної, тим самим змушуючи учня сприймати і переживати екологічні проблеми як свої особисті, відстоювати власну позицію щодо охорони довкілля.

Формування ціннісних орієнтацій як частини змісту екологічної освіти і виховання проявляється сьогодні в контексті перебудови традицій природокористування і спілкування з природою, утвердження нової системи цінностей. Вони охоплюють найкращі досягнення загальнолюдських і національних культур, а також етичні норми поведінки у довкіллі.

Тож, без сумніву, зміст освіти і виховання дітей та учнівської молоді у позашкільних навчальних закладах обов'язково повинен мати випереджальний виховний характер. У процесі відбору і конструювання змісту освіти у цих навчальних закладах має бути забезпечено логічну єдність процесів освіти і виховання учнів за умови цілісності педагогічних впливів на особистість і її свідомість, формування наукового світобачення, цінностей та ідеалів. За таких умов формування життєво важливих компетентностей зростаючої особистості у позашкільних навчальних закладів набуває позитивної динаміки.

Четверте концептуальне положенням у конструюванні змісту позашкільної освіти і виховання учнів – це *індивідуалізація* навчальної і практичної діяльності особистості в різних освітньо-виховних середовищах. На відміну від загальноосвітньої школи, процес індивідуалізації навчальної і практичної діяльності особистості у навчально-виховному процесі позашкільного здійснення ґрунтується на інших теоретико-методичних і психолого-педагогічних засадах. Такими засадами є особистісні замовлення, інтереси та нахили дітей та їхніх батьків, що постійно розвиваються і варіюються, в чому і

простежується безперервна динамічність цієї ланки освіти, її нестандартність та варіативність.

Це, своєю чергою, визначає потребу створення комфортних і партнерських суб'єкт-суб'єктних та об'єкт-суб'єктних зв'язків і взаємозалежностей в учнівсько-педагогічному колективі позашкільного навчального закладу, що має забезпечити їхню навчально-виховну ефективність. Адже досягаються умови спрямованості конкретної педагогічної дії у навчально-виховному процесі на кожен особистість учнівського колективу, залучення її в систему навчальних, виховних, суспільно корисних і широких комунікативних зв'язків як по горизонталі (між ровесниками, членами гуртка чи секції), так і по вертикалі (між ровесниками і педагогами, молодшими і старшими учнями та їхніми батьками).

Однак визначальним фактором індивідуалізації навчально-виховного процесу є розвиток інтелектуальної, ціннісно-мотиваційної та діяльнісно-практичної сфер конкретної особистості на кожному з етапів навчання, формування її життєвого досвіду взаємодії з об'єктами і суб'єктами навколишнього середовища, вміння знаходити у різноманітних життєво важливих для них ситуаціях доцільні рішення і дії відповідно до суспільно визнаних норм і правил.

П'ятим концептуальним положенням у структуруванні і конструюванні змісту є *діяльнісний* підхід, що дає змогу реалізувати на практиці набуті учнями знання, уміння та навички у конкретній суспільно корисній, масовій чи природоохоронній роботі. Концептуальною ідеєю цього положення є слова В. Сухомлинського про те, що ми прагнемо, аби все життя вихованців було сповнене творенням краси у світі природи. Ми не уявляємо собі повноцінного виховання без того, щоб кожний наш вихованець за роки навчання у школі не перетворив кілька десятків квадратних метрів мертвої глини, мертвого пустиря на родючу землю.

Тож практичним навичкам, що дають змогу зростаючій особистості ефективно вирішувати своє життєві й навчальні проблеми та проблеми

налагодження ефективних суб'єкт-суб'єктних зв'язків на різних рівнях життєдіяльності в учнівсько-педагогічному колективі позашкільних навчальних закладів, тобто навичкам ухвалення відповідальних рішень щодо власної поведінки і діяльності у соціокультурному і соціоприродному середовищі, відводиться одне з центральних місць у змісті позашкільної освіти і виховання. Крім цього, саме етап застосування зростаючою особистістю засвоєних знань, сформованих умінь і практичних навичок розглядається як завершальний етап у формуванні різноманітних її компетентностей. Саме у такій діяльності найбільш ефективно відбувається розвиток вольових і моральних якостей особистості, відповідальності за власну поведінку та діяльність. Ці характеристики є одними з найважливіших показників громадянської зрілості особистості, а отже, підтвердженням сформованості життєво важливих компетентностей дітей та учнівської молоді.

Не менш актуальним у реалізації здобутих знань є формування комунікативних умінь, тобто умінь працювати в колективі, що особливо важливо в наші дні, коли люди повинні об'єднуватися для досягнення суспільно значущих цілей у розбудові держави.

Отже, визначені концептуальні положення у конструюванні змісту позашкільної освіти і виховання дітей та учнівської молоді мають багатокомпонентну внутрішню побудову, складну структуру психолого-педагогічних взаємозв'язків, які відповідають меті і конкретним її цілям, що в результаті має забезпечити ефективність процесів формування життєво важливих для дитини на кожному з етапів її онтогенезу компетентностей.

З огляду на зазначене вище, зміст позашкільної освіти і виховання дітей та учнівської молоді слід розглядати як педагогічне втілення не лише їхніх особистісних освітніх потреб, інтересів і мотивів, але й як модель соціального замовлення, як вимоги суспільства, в яких концентруються національні й світові тенденції розвитку і становлення особистості з високим рівнем знань, інтелектуальних умінь та практичних навичок. Відповідно до цього соціального замовлення, позашкільний навчальний заклад розглядається як такий, що має

не лише забезпечити оволодіння учнями глибокими та міцними знаннями, але й сформувати та розвинути практичні навички самостійно їх поповнювати і застосовувати на практиці, формувати науковий світогляд, високі духовні і моральні якості та навички екологічно доцільної поведінки в навколишньому середовищі, сприяти професійній орієнтації та самореалізації у складному багатогранному соціокультурному середовищі.

Нами схарактеризовано один з ефективних шляхів відбору й конструювання навчально-виховного змісту у позашкільних навчальних закладах; а оскільки на сьогодні діє значна кількість напрямів такої роботи, то і підходи до конструювання й побудови змісту навчання й виховання зростаючої особистості можуть мати значне розмаїття сутнісних характеристик. Відтак, розроблення системи компетентностей різного рівня має бути орієнтовано насамперед на навчально-виховний зміст, завдяки якому і відбувається їх формування.

Така система, за нашим переконанням, має складатись із комплексу *елементарних (предметних)* компетентностей, що формуються у змісті тільки одного навчального предмету чи окремого факультативу або спецкурсу і пов'язані з його змістом і структурою. Водночас, ураховуючи специфіку навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах, зміст позашкільної освіти відбирається і вибудовується на основі інтеграції кількох навчальних предметів, на основі комплексу навчальних предметів (понад 90% навчально-виховних програм у цих навчальних закладах є інтегрованими). Відтак, елементарні (предметні) компетентності систематизуються, визначаються інтегрованим змістом навчально-виховних програм, складають певні комплекси, у межах яких системно вибудовуються відповідні компетентності. Такі системно вибудовані елементарні (предметні) компетентності у певні комплекси є всі підстави схарактеризувати як *інтегративні (міжпредметні) компетентності*.

Крім цього важливою особливістю цих компетентностей є те, що вони можуть формуватись у вихованців позашкільних навчальних закладів

поступово залежно від рівня складності навчально-виховного змісту, їхніх освітніх запитів й потреб, індивідуальних можливостей. Відтак, їх формування у всіх членів гуртка, секції, малого творчого колективу чи дослідної групи має бути обов'язково передбачено як у структурі, так і у змісті навчально-виховних програм цих навчальних закладів.

Узагальнюючи орієнтовну класифікую компетеностей: *елементарних (предметних) компетентностей* й *інтегративних (міжпредметних) компетентностей*, можемо стверджувати, що вони у сукупності становлять основу змісту *загальногалузевих (загальнопрофільних) компетентностей*. Тобто, саме тих компетентностей, що здобувають вихованці на заняттях гуртків, секцій, клубів, у процесі діяльності у складі малих творчих колективів, дослідних груп тощо за певним профілем діяльності позашкільного навчального закладу.

У той же час загальногалузеві (загальнопрофільні) компетентності мають формуватись уже як результат засвоєння загального змісту освіти у тому чи іншому профілі діяльності позашкільних навчальних закладів. Отже, таке поєднання елементарних (предметних), інтегративних (міжпредметних) й загальногалузевих (загальнопрофільних) компетентностей є підґрунтям міждисциплінарної основи для набуття вихованцями позашкільних навчальних закладів ключових компетентностей. Водночас розроблення класифікації схарактеризованих компетентностей передбачає насамперед інформаційно-аналітичну роботу педагога з відбору й конструювання навчально-виховного змісту. Орієнтовне визначення й теоретичне обґрунтування сутності загальногалузевих (загальнопрофільних) компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів, що мають знайти своє відображення у навчально-виховному змісті, передбачає перелік їхніх певних досягнень, як результат навчання у гуртку, секції чи творчій групі. Основний наголос у конструюванні й побудові навчально-виховного змісту позашкільних навчальних закладів робиться саме на формуванні надзвичайно важливої компетентності – знань, умінь і практичних навичок творчого мислення,

творчого вирішення поставлених завдань та самостійного творчого зростання. Саме ця компетентність є найважливішою характеристикою діяльності зростаючої особистості у цих навчальних закладах, оскільки саме тут ці процеси набувають значної позитивної динаміки і є суттєвою характеристикою якості навчально-виховного процесу. Сутність останньої становить комплекс уже сформованих знань, відповідних умінь і практичних навичок з їх застосування особистістю у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу. Орієнтовними можуть бути:

- - уміння розвивати власні здібності та набувати досвіду творчого мислення і діяльності, формувати й застосовувати навички критичного мислення, приймати рішення й на їх основі розробляти ефективні моделі власної життєдіяльності в учнівсько-педагогічному колективі позашкільного навчального закладу та діяти відповідно до них;

- - уміння оцінювати, використовувати й навички постійно удосконалювати власні стратегії розв'язання поставлених як самостійно, так і педагогом навчально-розвивальних і практичних завдань;

- - уміння, практичні навички ефективно застосувати різний інструментарій відповідно до потреб теоретичного аналізу визначених як самостійно, так і педагогом позашкільного навчального закладу різних завдань та досліджуваних феноменів (соціокультурних, соціоприродних, соціально-психологічних тощо);

- - практичні навички систематично розвивати здатності ідентифікувати (розпізнати й характеризувати об'єкти, явища й події навколишньої дійсності), уміння розробляти гіпотези й перевіряти їхню достовірність у процесі навчально-пошукової, навчально-пізнавальної, дослідницької і конструкторської діяльності та суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи і на цій основі вибудовувати адекватні власному індивідуальному (інтелектуальному, духовному і фізичному) розвитку моделі (алгоритми) індивідуальної творчої діяльності.

Крім цього, орієнтовний перелік загальногалузевих (загальнопрофільних)

компетентностей може складатися з таких:

– уміти визначати суттєві ознаки й тенденції розвитку найважливіших явищ і процесів у соціокультурному й соціоприродному середовищі, що оточує вихованця;

– уміти порівнювати і співвідносити як власні навчально-виховні досягнення, так і досягнення колективу, членом якого є вихованець позашкільного навчального закладу, з досягненнями інших та вибудовувати власний алгоритм життєдіяльності в учнівсько-педагогічному колективі цих навчальних закладів;

– уміти застосовувати технології діалогу, полілогу та толерантного ставлення у спілкуванні й життєдіяльності в учнівсько-педагогічному колективі позашкільних навчальних закладів чи інших гетерогенних культурних групах;

– уміти аналізувати і порівнювати особливості власне усвідомленої і засвоєної навчально-пізнавальної інформації з як індивідуально визначеними, так і визначеними за допомогою педагога завданнями щодо її засвоєння;

– уміти ефективно транслювати здобуту особисто інформацію за допомогою мови, символів і текстів у колективну навчально-пошукову, навчально-пізнавальну, дослідницьку і конструкторську діяльність та суспільно корисну, масову чи природоохоронну роботу всіх членів гуртка, секції, творчої групи позашкільного навчального закладу;

– уміти визначати для себе особисто та характеризувати життєво важливі цінності, притаманні сучасному українському суспільству, та їхній вплив як на власний розвиток, так і розвиток учнівсько-педагогічного колективу загальноосвітнього навчального закладу чи громади, членами якої є вихованці цих навчальних закладів;

– уміти визначати для себе, а надалі дотримуватись сучасних моделей інтеркультурної толерантної поведінки та спільної конструктивної діяльності у взаємовідносинах в учнівсько-педагогічному колективі позашкільних навчальних закладів.

Водночас аналіз практики свідчить про необхідність розроблення

основних груп критеріїв формування компетентностей дітей та учнівської молоді у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів. Такими критеріями мають бути: *критерій індивідуально-особистісний (особистісно орієнтований)*, його показниками є насамперед уміння самостійно (або ж з допомогою педагога) визначати сутнісні характеристики ціннісних орієнтацій і на їх основі вибудовувати ієрархію життєвих цінностей; уміння самостійно визначати й обґрунтовувати вибір своєї поведінки, вчинків і дій в учнівсько-педагогічному колективі позашкільного навчального закладу на основі обраних цінностей; *критерій соціально-поведінковий*, показниками якого є система набутих знань, сформованих умінь і практичних навичок організації, здійснення й участі у різних формах як індивідуально, так і соціально значущої роботи на основі технологій соціального партнерства; *культурно-етнічний критерій*, показниками якого є усвідомлення соціальної ідентифікації, уміння позиціонувати себе як представника певної етнічної групи, із притаманною саме їй культурою, світосприйняттям і світодіянням; *життєво-конструктивний критерій*, показниками якого є здатність до моделювання вчинків, поведінки і діяльності як складників сценарію власної життєдіяльності в учнівсько-педагогічному колективі позашкільного навчального закладу чи найближчому соціумі; готовність до виконання різних соціальних ролей, здатність до самоконтролю, самокорекції і самопрогнозування. Означені критерії є взаємопов'язаними, взаємообумовленими складниками формування життєво важливих компетентностей дітей та учнівської молоді у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Соціальна психологія : підручник для вузів / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-прес, 2004. – 376 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.

3. Гершунский Б. С. Методологические проблемы развития системы непрерывного образования / Б. С. Гершунский // Перспективные проблемы развития системы непрерывного образования : сб. науч. тр. / [под ред. Б. С. Гершунского]. – М. : Изд-во АПН СССР, 1987. – С. 54–56.
4. Гончаренко С. У. Методика як наук // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 5–11.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–35.
6. Ильчиков М. З. Социология воспитания / М. З. Ильчиков, Б. А. Смирнов. – М. : Фирма Гардарика, 1996. – 111 с.
7. Капська А. Й. Соціалізація особистості – надзавдання соціальної педагогіки / А. Й. Капська // Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 4–19.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.
9. Коул М. Культура и мышление: психологический очерк / М. Коул, С. Скрибнер. – М. : Прогресс, 1977. – 262 с.
10. Кравченко Т. В. Виховання – важливий вектор соціалізації дітей старшого шкільного віку : методичні рекомендації для класних керівників / Т. В. Кравченко // Класний керівник. – 2011. – № 6. – С. 2–4.
11. Крутенко О. В. Виховання гуманістичних цінностей школяра у педагогічній спадщині О. А. Захаренка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Крутенко Ольга Володимирівна. – К., 2012. – 253 с.
12. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
13. Мануйлов Ю. С. Средовый подход в воспитании / Ю. С. Мануйлов // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 36–42.
14. Оценка качества профессионального образования. Доклад 5 / под общ. ред. В. И. Байденко, Дж. Ван Зантворта. – М. : Европейский фонд подготовки кадров, 2001. – 218 с.
15. Пінчук Є. А. Генеза та особливості концепції безперервної освіти: філософський аналіз [Електронний ресурс] / Є. А. Пінчук. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_52_SV/Gileya52/F10_doc.pdf.
16. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання : підручник / Пустовіт Г. П. – К. : Педагогічна думка. 2013. – 272 с.

17. Степанов Е. Н. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания / Е. Н. Степанов, Л. М. Лузина. – М. : ТЦ Сфера, 2003. – 160 с.
18. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія / Т. Г. Стефаненко. – М. : Аспект-прес, 1999. – 320 с.
19. Сухомлинская О. Этнопедагогика – средство поликультурного воспитания / О. Сухомлинская // Украинский обозреватель. – 1994. – № 8. – С. 1–2.
20. Теоретико-методологічні засади процесу соціалізації дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі : метод. рекомендації / укл. Л. М. Назаренко, С. О. Моїсєєв. – Херсон, 2013. – 48 с.
21. Фицула М. М. Педагогіка : навч. посібник для студ. вищих пед. закладів освіти / М. М. Фицула. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с.
22. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. Центр «Эйдос» [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской. – Режим доступа: http://vaniorolap.narod.ru/seminar_theme2_2.html.
23. Червонецкий В. В. Экологическое образование в школах развитых стран мира. – М. : Центр “Экология и образование”, 1992. – 94 с.
24. Key Competences for Lifelong Learning – A European Reference Frame work : Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning [Electronic resource] // Commission of the European Communities. – Brussels, 2005. – P. 14–20. – URL: <http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/dok244>.
25. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe : Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996 [Electronic resource] / Hutmacher Walo ; Council for Cultural Cooperation (CDCC) a // Secondary Education for Europe Strsburg, 1997. – URL: <http://eric.ed.gov/?id=ED407717>

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ТВОРЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ РІЗНИХ НАПРЯМІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

3.1. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей у гуртках еколого-натуралістичного напрямку

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки передбачає «виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати і відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати природу... Сталий розвиток є новим принципом людського спільного життя: майбутні покоління повинні мати ті ж самі ресурсні можливості, що мають і нині існуючі. Отже, суспільство висуває потребу у компетентній особистості, яка на основі самостійного критичного мислення і відповідальності буде готовою і здатною не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи вирішення їх, а й попереджати виникнення останніх».

У сучасних умовах розвитку позашкільної освіти необхідними є розроблення і впровадження нових підходів, що сприятимуть підвищенню її якості і доступності. Серед них важлива роль належить компетентнісному підходу.

Компетентнісний підхід у позашкільній освіті ґрунтується на поєднанні теорії і практики. Реалізація компетентнісного підходу передбачає посилення практичної спрямованості освіти, формування в підростаючого покоління компетентностей, що допоможуть йому повноцінно самореалізуватися. Компетентнісний підхід забезпечує поєднання і практичну реалізацію знань, умінь, навичок, досвіду, культури. До структури компетентності входить як інтелектуальний, так і діяльнісний складник.

Компетентність, як поняття, – це -особистісна характеристика людини, яка повноцінно реалізує себе у житті, володіючи відповідними знаннями, вміннями, навичками, досвідом та культурою.

Актуальність застосування компетентнісного підходу в освіті, зокрема позашкільній, визначається потребою формування компетентностей особистості, її сучасного світогляду, розвитку творчих здібностей, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації. Також, як зазначають учені, впровадження компетентнісного підходу обумовлено загальноєвропейською і світовою тенденцією інтеграції і глобалізації; необхідністю гармонізації європейської системи освіти; зміною освітньої парадигми, що відбувається останніми десятиліттями.

Компетентнісний підхід має закономірний характер і виходить з узагальнення практики. Він виступає проти однобічного характеру і передбачає посилення практичної спрямованості освіти, засвоєння підростаючим поколінням компетентностей, що дасть йому змогу повноцінно реалізувати себе в сучасних умовах.

Водночас у процесі застосування компетентнісного підходу відбувається переосмислення, що учень є не лише «носієм» певної групи «знань, умінь, навичок», а й соціальною істотою, яка має реалізовуватися в майбутньому, виконувати соціальні ролі і вирішувати певне коло професійних і життєвих завдань.

Сутнісними ознаками компетентнісного підходу є діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними знаннями і уміннями в конкретних галузях, а також вміння здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації.

Сьогодні навчальні заклади мають готувати не лише носія знань, а й творчу особистість, яка здатна використовувати здобуті знання для конкурентоспроможної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя, тобто формувати компетентну особистість. Тому постає питання організації навчального процесу з позиції компетентнісного підходу, а отже – формування базових (ключових) компетентностей.

Деякі дослідники до ключових, або життєвих, компетентностей додають екологічний складник — екологічну компетентність, потреба формування якої

пов'язана із загостренням екологічних проблем України, актуалізацією процесів прийняття природобезпечних рішень і відповідальності за наслідки своєї діяльності в довкіллі. Основою формування екологічної компетентності особистості виступає екологізація освітньо-виховного процесу на всіх етапах розвитку особистості, як у школі так і за її межами. Переконливою стосовно безперервності освітньо-виховного процесу, на нашу думку, є соціально-педагогічна концепція екологічної освіти «Сім'я – дошкільна установа – школа — позашкільний та вищий навчальний заклад», обґрунтована В. Вербицьким [2].

Питання щодо вдосконалення системи освіти шляхом упровадження компетентнісного підходу активно розглядається у педагогічній науці. Праці Дж. Равена, А. Андреева, І. Зимньої, А. Хуторського, Г. Селевка, О. Пометун, Р. Пастушенка, О. Овчарук та інших вітчизняних і закордонних дидактів стали першоосновою в розв'язання окресленої проблеми. Осмислення методологічних засад компетентнісного підходу, досвід його впровадження в освіті представлено в дослідженнях Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмакова, І. Зимньої, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачевої, А. Хуторського та інших. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури з окресленої проблеми ми з'ясували, що, незважаючи на активізацію досліджень з різних аспектів компетентнісного підходу, на жаль, значно менше уваги приділяється розумінню реалізації компетентнісного підходу у позашкільній освіті як важливого чинника модернізації освітньої сфери. Основні підходи щодо формування пізнавальних, практичних, творчих, соціальних, екологічних компетентностей, сутність і структуру цього поняття, принципи формування у дітей різних вікових категорій визначено у працях О. Колонькової, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, С. Шмалей, А. Макоедова, Н. Казакова, Л. Чопенко, Ю. Шаронова, Д.Єрмакова.

В умовах мінливого сьогодення перед школою та позашкільцям постає складне завдання, яке полягає у «...створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління

людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» (*Національна доктрина розвитку освіти*). Це складне завдання для педагога, адже вимоги сучасного життя змінюються швидше, ніж дитина встигає закінчити школу.

Реалізація нової освітньої парадигми в Україні викликає потребу в оновленні змісту навчання й виховання школярів. Особливе значення надається проблемі формування у них базових компетентностей.

Потрібно не просто дати дітям базовий рівень освіти, а сформувати компетентності, яких потребує сьогодні суспільство:

- здібність навчатися усе життя;
- комунікативність;
- творчість та креативність;
- самовдосконалення;
- здатність робити вибір та нести за нього відповідальність;
- високий рівень самостійності особистості.

Тому актуальною стала проблема, над якою працюють педагоги еколого-натуралістичних навчальних закладів: «Життєва компетентність – мета навчання і виховання в сучасному позашкільлі».

Процес навчання спрямований на формування та розвиток ключових (базових) та предметних компетентностей вихованців гуртків. А тому завдання, які має вирішити сучасне заняття гуртка, зорієнтовані на реалізацію компетентнісного підходу в навчанні. Це, зокрема:

- підвищення рівня мотивації вихованців;
- використання суб'єктивного досвіду, набутого вихованцями;
- ефективне та творче застосування набутих знань та досвіду на практиці;
- формування у дітей навичок отримувати, осмислювати та використовувати інформацію з різних джерел;

- здійснення організаційної чіткості та оптимізації кожного заняття;
- підвищення рівня самоосвітньої та творчої активності вихованців;
- створення умов для інтенсифікації навчально-виховного процесу;
- наявність контролю, самоконтролю та взаємоконтролю за процесом навчання;
- формування моральних цінностей особистості;
- розвиток соціальних та комунікативних здібностей вихованців;
- створення ситуації успіху.

Загальні компетентності повинні сформуватися в процесі навчання та містити знання, навички, досвід співвідносин, досвід діяльності.

Сучасні освітні технології та інтерактивні методи навчання, що використовуються керівниками гуртків на заняттях, формують ключові компетентності, надають навчання природного характеру, сприяють створенню для дитини комфортного місця для активного громадського життя, а заняття у гуртках еколого-натуралістичного спрямування стає засобом реалізації її потенціалу та розвитку особистих здібностей від рівня освітнього стандарту до дослідництва та творчості.

Базова компетентність ґрунтується на знаннях і вміннях, але ними не вичерпується, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них дітей, а також їхній досвід, який дає змогу ці знання «вплести» в те, що вони вже знали, та їхню спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вони зможуть їх застосувати. Кожна компетентність, що формується під час занять у гуртках, побудована на поєднанні пізнавальних ставлень і практичних навичок, знань і вмінь, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Екологічна компетентність — це інтегрована якість особистості, яка складається з когнітивного, ціннісно-мотиваційного та діяльнісно-практичного компонентів. На думку О. Биковської, до складу будь-якої компетентності обов'язково повинен входити крім цих складових ще творчий та соціальний компонент [1].

Основні завдання, що стоять перед педагогами, полягають у формуванні таких базових компетентностей:

1. Пізнавальна компетентність є першою в основі реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті. Вона забезпечує оволодіння поняттями, знаннями про культуру, природу, техніку, суспільство; сфери життєдіяльності людини; види, способи, засоби праці, матеріали та інструменти; морально-психологічні якості особистості; способи організації вільного часу тощо. Також ця компетентність сприяє засвоєнню учнями технічної, екологічної, економічної та іншої термінології.

Відзначимо, що пізнавальна компетентність, з урахуванням психофізичних особливостей дітей, передбачає їх ознайомлення зі світом сучасної техніки, технології, культури, довкілля. Водночас діти оволодівають системою знань про робочі інструменти та машини від найпростіших до найскладніших (лінійка, ножиці, верстати тощо); оброблювальні матеріали (папір, картон, тканина, деревина, метал, пластмаси тощо), їхні фізико-механічні властивості, способи виготовлення виробів (моделювання, конструювання тощо).

Сукупність морально-психологічних, емоційно-вольових, трудових понять, знань, переконань, якими оволодівають діти в процесі розвитку пізнавальної компетентності, є основою для формування в них принципів, світогляду, особистісних якостей. При цьому знання видів та способів організації вільного часу сприяє правильному його використанню дітьми.

Отже, засвоєння пізнавальної компетентності в позашкільній освіті озброює особистість поняттями, знаннями. При цьому особливе значення має не лише засвоєння окремих знань, а оволодіння ними комплексно. Тому необхідним є не тільки відповідний рівень розвитку широкого кола знань, а й обов'язкове застосування їх у практичній діяльності.

Когнітивний компонент (пізнавальна компетентність) посідає центральне місце в структурі екологічної компетентності. Його основу становлять знання екологічних законів, понять, процесів, їх розуміння. Система отриманих в процесі навчання екологічних знань в подальшому житті стає орієнтиром для

екологічної діяльності особистості. Для формування екологічної компетентності слід ураховувати знання і вміння, здобуті учнями не з одного, а з кількох предметів, навіть із кількох циклів предметів. Саме такі знання набувають діти в позашкільних закладах еколого-натуралістичного напрямку. Насамперед, це знання з основ природничих наук, зокрема екологічних, біологічних, сільськогосподарських, лісогосподарських, медичних і хімічних. Учні отримують відомості з природознавства, екології, ботаніки, селекції, землеробства, ґрунтознавства, лісництва, медицини тощо. Знання ці мають інтегрувати та доповнювати базовий програмний матеріал.

Пізнання – це вміння спостерігати за навколишнім середовищем, ознайомлюватися з пам'ятками природи, отримувати, осмислювати та використовувати інформацію з різних джерел, а саме опрацьовувати наукову літературу, вільно орієнтуватись в електронних джерелах інформації, з допомогою керівника гуртка аналізувати навчальний матеріал і при цьому формувати особистісне сприйняття дослідженого матеріалу.

Цьому сприяють екскурсії в природу, екологічні походи, проведення фенологічних спостережень, участь вихованців у природоохоронних заходах – «В об'єктиві натураліста», «До чистих джерел», «Прибережні смуги», «Птах року», «Годівничка», «Первоцвіт», «Мурашка», «Біощит».

Одним із головних компонентів навчальної діяльності є мотивація. Основною мотивацією в процесі навчання є пізнавальний інтерес. Процес пізнання в позашкільлі спрямований від дії до знань. Позашкільна освіта здійснюється в максимально сприятливих для розвитку особистості умовах, що пов'язано з добровільністю вибору дитиною виду діяльності, педагога, об'єднання. В еколого-натуралістичних позашкільних навчальних закладах реалізується право дитини на опанування знаннями та вміннями в тому індивідуальному обсязі і темпі, який для неї є комфортним.

Під час навчання у гуртках, творчих об'єднаннях за інтересами вихованці оволодівають знаннями про природні компоненти, їх взаємозв'язки, вплив людини на природне середовище. Заняття у гуртках сприяють

формуванню практичних умінь і навичок, виявленню здібностей, самовизначенню та самореалізації особистості через залучення її до творчо-пошукової, експериментальної, проектної та дослідницької роботи. Особливістю позашкільля є можливість безперервної освіти.

Базова екологічна компетентність вихованців дошкільного віку формується в процесі їхньої життєдіяльності і спрямована на виховання емоційного ставлення до природи. У групах раннього розвитку, що діють у навчальних закладах, найбільш поширеними формами роботи з екологічного виховання є: спостереження, екскурсія та прогулянка в природу, праця на ділянці та в «куточку живої природи», екологічна стежка. Важливим компонентом є репродуктивна діяльність дітей, пов'язана з розповіддю про побачене в природі, малювання, ліплення, робота з природним матеріалом. Діти мають можливість пізнавати, любити, берегти навколишній світ та вчитись спілкуватись.

2. *Практична компетентність* спрямована на формування вмінь та навичок особистості застосовувати отримані поняття, знання на практиці. Серед них основні види пізнавальної, дозвільної діяльності, роботи з матеріалами та інструментами, виготовлення різноманітних виробів тощо. У сучасних умовах зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної діяльності. Причому знання, уміння і навички виконують функцію не стільки самостійних цілей, скільки засобів у процесі формування компетентної особистості.

Уведення практичної компетентності в позашкільню освіту дасть змогу вирішити типову для освіти проблему, коли учні, оволодівши набором теоретичних знань, зазнають значних труднощів у їх реалізації при вирішенні конкретних завдань або проблемних ситуацій.

Водночас засвоєння практичної компетентності забезпечує лише застосування знань на практиці, оволодіння трудовими вміннями та навичками.

Діяльнісний компонент (практична компетентність) екологічної

компетентності охоплює уміння використання екологічних знань на практиці та практичного досвіду екологічної діяльності. В цьому контексті переконливою є позиція Г. Пустовіта, на думку якого, до головних принципів діяльності позашкільних освітньо-виховних закладів належить принцип спрямованості на розвиток діяльнісно-практичної сфери особистості. Цей принцип дає змогу створити сприятливі умови для безпосереднього залучення учнів у вільний від навчання час до вдосконалення практичних умінь екологічного спрямування, основою яких є творче використання ними набутих теоретичних знань у повсякденному житті; поєднання дослідницької діяльності школярів з їхньою практичною природоохоронною роботою в довіллі; самостійної (індивідуальної) навчальної, дослідницької і природоохоронної роботи [5]. При цьому головною перевагою організації позашкільних форм практичної діяльності учнів можна вважати розширення безпосередніх контактів з природою та можливість побачити результати своєї роботи. Розвитку діялісного складника екологічної компетентності в позашкільних еколого-натуралістичних закладах сприяє участь учнів у різноманітній суспільно корисній масовій чи природоохоронній роботі (догляд за територією і зеленими насадженнями мікрорайону, висаджування або збереженні зелених зон, участь в охороні тваринного світу; проведення трудових десантів, організація роботи учнівських агітбригад, створення екологічних стежин, шкільних лісництв) [6].

На заняттях гуртків «Основи біології», «Юні друзі природи», «Природа крізь призму англійської мови», «Вироби з берести», «Юні флористи» у вихованців формуються уміння орієнтуватися на місцевості, проходити маршрути екологічної стежки за легендою, розпалювати вогнище, готувати страви в похідних умовах на вогнищі, долати елементарні природні перешкоди, дотримуватися основних правил техніки безпеки під час екскурсій та екологічних походів, заготовляти природний матеріал для подальшого його використання у роботі та корм для мешканців куточка живої природи.

На гуртках «Основи біології», «Юні друзі природи» діти отримують певні навички догляду за тваринами, вирощування молодняка, ознайомлюються з

основами ветеринарії. «Юні квітникарі-аранжувальники» та «Юні флористи» вирощують розсаду квітково-декоративних рослин, вивчають різні способи розмноження кімнатних рослин, особливості догляду за ними.

Робота гуртків декоративного спрямування допомагає дітям ознайомитися та отримати вміння і навички роботи з інструментами та матеріалами, що використовуються у практичній гуртковій роботі (ножиці, пила, голка, шило, ніж, шліфувальний папір, клей, аерозольні фарби), електроприладами (клеювий пістолет, прилад для випалювання по дереву).

Педагоги активно використовують у навчально-виховному процесі метод проектів. Це активний засіб екологічного виховання, формування життєвої (практичної) компетентності та самоствердження. Проектна діяльність сприяє не лише розкриттю можливостей і здібностей вихованця, а й усвідомленню, оцінюванню особистісних ресурсів, визначенню особистісно значущих і соціально-ціннісних перспектив, «змушує» його по-новому подивитись на свої вміння, на характер взаємодії з довкіллям.

Як результат, наявні якісні зміни в психологічній структурі індивідуума, що зумовлює оволодіння навичками спілкування, вироблення вміння ставити адекватні, особистісно значущі й соціально важливі життєві перспективи, потреби пошукової активності щодо реалізації цих перспектив.

Метод проектів дає вихованцям змогу самостійно отримувати необхідну інформацію з різних джерел, аналізувати й відбирати важливу, перетворювати її, зберігати, використовуючи електронні носії. Метод проектів заснований на взаємодії педагога і вихованців між собою та навколишнім середовищем. Він сприяє соціальній адаптації дітей, формуванню їхньої життєвої компетентності, дає змогу набути певних знань, умінь і навичок. У процесі проектної діяльності вихованці вчаться спостерігати й добирати факти, визначати проблему, мету дослідження, працювати з інформацією, застосовувати здобуті знання для досягнення цілей, аналізу отриманих результатів, представляти кінцеві результати роботи. Працюючи над реалізацією проектів, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їхню важливість для

себе та для суспільства, вихованці відтак розвивають компетентність у тій чи іншій сфері. Практична спрямованість екологічної освіти в позашкільному закладі еколого-натуралістичного спрямування сприяє засвоєнню вихованцями соціальних компетентностей.

Велика роль у формуванні навичок з екології досягається безпосередньо через участь вихованців та педагогів у різноманітних заходах: конкурсах, акціях, трудових операціях, проектах. Серед них: «До чистих джерел», «Вчимося заповідувати», «Птах року», «День довкілля», «Ліси для нащадків», «Чиста Україна – чиста Земля», «Мій рідний край – моя земля», «Біошит», «Турбота молоді тобі, Україно!» Залучення вихованців до активної соціально корисної діяльності, до колективних творчих справ є значущим для них. Подальше формування компетентної особистості, її розвиток обумовлює творча компетентність.

3. Творча компетентність також лежить в основі реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті і забезпечує розвиток творчої діяльності, майстерності, здібностей, нахилів та уяви особистості.

Особливе значення творча компетентність має в сучасних умовах, коли творчий підхід до розв'язання будь-яких завдань, творча праця, постійне підвищення своєї майстерності, самоосвіта стали життєво необхідними кожному. Адже опанування знань та вмінь у готовому вигляді, за готовими зразками та шаблонами забезпечує лише репродуктивний, виконавський рівень.

Слід відзначити, що творча компетентність в позашкільній освіті зумовлює навчання дітей творчості, формування у них з раннього віку досвіду творчої діяльності, майстерності, розвитку творчих здібностей, нахилів. Це здійснюється в процесі розв'язання учнями творчих завдань, пошуку раціональних шляхів і способів виконання роботи, внесення раціоналізаторських пропозицій, самостійного визначення технології виготовлення виробів тощо. При цьому необхідним постає розвиток творчої уяви, фантазії, креативного мислення, інтересу до видів творчості, а також формування естетичних смаків, художнього і технічного хисту.

Отже, творча компетентність забезпечує творчу трудову, раціоналізаторську, винахідницьку діяльність, розвиток здібностей особистості. Водночас формування компетентної особистості неможливе без розвитку культури праці, комплексу особистісних якостей, потрібних людині як суб'єкту сучасного виробництва і культурного розвитку суспільства.

Творчий компонент екологічної компетентності є невід'ємним складником роботи позашкільних еколого-натуралістичних закладів. Наявність дослідних лабораторій, навчально-дослідних земельних ділянок, живих куточків, учнівських лісництв створює оптимальні організаційно-педагогічні та дидактичні умови для наукових досліджень, духовного та інтелектуального розвитку творчо обдарованих і талановитих дітей. Вони набувають досвіду власної творчої діяльності з екології, розв'язання творчих завдань, формують вміння проведення самостійних наукових досліджень та потребу у творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні. В процесі систематичного залучення вихованців гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів до пошукової, дослідницької та експериментальної діяльності відбувається розвиток творчого складника екологічної компетентності.

Практичним аспектом формування компетентності є участь в екскурсіях, експедиціях, акціях, конкурсах, виставках, пошуковій та дослідницькій роботі.

Юннати активно та творчо підходять до написання творів «Людина і ліс» в рамках щорічного конкурсу «Майбутнє лісу в твоїх руках». Вихованці гуртків «Юні друзі природи» складають вірші, казки, оповідання на конкурс «Птах року», у яких відображують свої знання, спостереження за пернатими друзями. Учасники Міжнародного конкурсу «Здоров'я може бути смачним» у цікавих казках, поробках висвітлили своє бачення здорового харчування та здорового способу життя.

Творча компетентність формується в процесі написання дослідницьких робіт («Юний дослідник», «Чемпіонат акваріумних риб», «Вчимося заповідувати», «Галерея кімнатних рослин», «Парад квітів біля школи»), складання проектів зовнішнього та внутрішнього озеленення, участі у

конкурсах екологічних проєктів. Тематика дослідницьких робіт різноманітна: «Сезонні фенологічні спостереження», «Розмноження рослин різними способами», «Дослідження умов проростання рослин», «Вигонка цибулинних квітково-декоративних рослин», «Дослідження пристосування бобра річкового до життя в природі», «Дослідження впливу домашніх тварин на самопочуття та емоційний стан людини», «Тварини у фольклорі», «Застосування рослин у національній кухні рідного краю» тощо.

Під час екскурсій у природу вихованці гуртка «Розпис на тканині» замальовують, фотографують природні об'єкти, пам'ятки природи місцевого значення, красу природи рідного краю у різні пори року.

Відобразити свої художні вміння через творчі роботи вихованцям допомагають заняття у гуртках декоративного напрямку. Досягається це посередництвом екскурсій у природу, обговоренням побаченого, втіленням у своїх роботах. Вихованці гуртків «Юні флористи», «Квітникарі-аранжувальники», «Природа і квілінг», вивчаючи чудовий світ рослин, використовуючи природний матеріал, штучні квіти, папір створюють цікаві композиції, букети, панно. Квітковий дивограй милує око біля навчальних закладів, що перебувають під доглядом дітей та педагогів, протягом весни, літа, осені.

Ознайомленню з представниками фауни та розвитку творчих компетентностей сприяють заняття гуртка «Природа в пап'є-маше». Виготовляючи макети звірів, риб, птахів, діти не тільки поглиблюють знання з біології, але й вчаться передавати колоритність фауни, характер кожного представника тваринного світу.

Творчість вихованців формується і через ознайомлення з народним мистецтвом. Саме в гуртку «Прикладні мистецтва» прищеплюється любов до народної культури, збагачується духовний світ дітей. Вони вчаться розуміти прекрасне, цінувати його, створювати самим, оволодівають технікою народних ремесел. Діти займаються аплікацією різними матеріалами. Тут і папір, і сухе листя та квіти, і тканина, і соломка, і різноманітне насіння, і яєчна шкаралупа.

Вихованці освоюють ази лозоплетіння, ліплення, декоративного розпису, писанкарства.

Останнім часом набули розвитку масові форми екологічної просвіти – агітбригади. Діяльність цих колективів, зокрема пошук і постановка місцевих екологічних проблем, створення сценаріїв, виступи на підприємствах і організаціях є важливим чинником формування екологічної свідомості молодих громадян України. Індивідуально-неповторне творення самого себе і навколишнього світу учасником колективу агітбригади є найсуттєвішою рисою культури людини як особистості, дає підстави характеризувати цю організаційну форму як соціально значущу творчу діяльність у сфері екологічної освіти. Творчий аспект у діяльності колективу екологічної просвіти – це не лише створення нових духовних цінностей, а й процес їх збереження, передання і споживання. Розглядаючи творчість у цьому плані, можна сказати, що вона виступає інтегральною ознакою екологічної креативності. Агітбригади охоплюють усі сфери духовного життя людини – розум, почуття, волю, а також відкривають шляхи формування екологічної свідомості засобами художньої культури.

4. Соціальна компетентність – четверта компетентність, що забезпечує реалізацію компетентнісного підходу в позашкільній освіті, – спрямована на виховання та розвиток загальної культури особистості, здатності до співпраці, самореалізації та самовизначення. Також ця компетентність визначає сукупність якостей людини, що становлять її імідж, індивідуальний стиль діяльності.

Соціальна компетентність у позашкільній освіті забезпечує формування активної життєвої позиції, адаптацію, готовність до безперервної освіти, конкурентної боротьби на ринку праці, потребу ініціативно включатися в систему нових економічних відносин, підприємницьку діяльність, її засвоєння, обумовлює прояв та розвиток важливих людських якостей і здібностей особистості, ставлення до праці; засвоєння соціального досвіду. Також соціальна компетентність характеризує взаємодію людини з суспільством,

соціумом, іншими людьми. Ця компетентність як сукупна характеристика громадянської зрілості професіонала виступає одночасно як соціальна дієздатність, його вміння передбачати наслідки своїх дій, робити правильний вибір у їх виконанні, дотримуватися балансу загальних і особистих інтересів.

Не менш важливим є формування у дітей соціальної компоненти екологічної компетентності, яка спрямована на виховання та розвиток соціальної активності, загальної культури особистості, здатності до співпраці, самореалізації та самовизначення, формування кращих особистісних якостей (відповідальності, чесності, працелюбства), забезпечує формування активної життєвої позиції особистості. Розвиток соціального складника є досить важливим фактором формування особистості, яка має реалізуватися в майбутньому, виконувати соціальні ролі й вирішувати життєві і професійні завдання [1].

Соціальна компетентність – це здатність до співробітництва, соціальна активність, культура спілкування, свідоме ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, збереження та примноження культури, звичаїв, традицій українського народу, повага до людей праці, формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери (самостійність, колективізм, працелюбність, ініціативність, відповідальність та інше), доброзичливість, вміння працювати в колективі, рахуватися з соціальними нормами та правами інших людей. Вона дає змогу реально оцінити себе та свої знання, щоб уникнути зайвої ейфорії, змушує ліквідувати прогалини в знаннях та вміннях, що гальмують справу.

Це проявляється у залученні дітей до створення проектів, в яких кожен відчуває свою значущість та цінує думку товариша, роботи на квітниках, у куточку живої природи, під час екскурсій та підготовки до проведення різноманітних заходів – свят, конкурсів, виставок, дослідницької роботи.

Велику роль у цьому відіграють психологічні тренінги, що формують свідоме ставлення до власного здоров'я. Тематика їх різноманітна: «Вплив тютюну та алкоголю на здоров'я», «Правда про наркотики», «Комп'ютерна залежність – це зло?», «Причини дитячого суїциду», «Обережно – СНІД!!!»

Організуючи освітній процес за технологіями здоров'язбереження, слід звернути увагу на умови навчання дитини в позашкільному закладі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання і виховання); оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим.

Ритм життя нині викликає велике фізичне та психологічне перенапруження. У позашкільний навчальний заклад учні приходять втомлені після шкільних занять. Педагоги, намагаючись зняти втому, використовують прийоми релаксації. Регулярна релаксація допомагає поповнити і зберегти енергію, необхідну для активного життя; це сильний засіб боротьби із стресом, який до того ж не забирає багато часу. Після правильно проведеної релаксації з'являється надзвичайний приплив сил і бадьорість.

Використовуючи музикотерапію, медитацію, педагоги формують здоров'язбережувальні компетентності у вихованців.

Велику роль у розвитку комунікативних якостей дітей, їхнього вміння спілкуватися відіграють хвилини довірливих розмов: «Мій кращий друг», «Перше кохання», «Мій вільний час», «Ким я хочу стати».

Шкільний вік – це перший період системного залучення дитини до громадського життя. Саме в цей період спостерігається низка особистісних утворень, необхідних для формування соціальної компетентності. Тому юннати активні учасники природоохоронних акцій – «День довкілля», «Дерево життя», «День Землі», «Ріки мого дитинства», «Зелений паросток майбутнього», «Чиста планета».

Це сприяє мотивації соціально значущої діяльності, в межах якої орієнтація на успіх є позитивною основою для формування соціальної компетентності, що визначає особистісну активність дитини.

Колективна праця сприяє розвитку критичного ставлення до себе і до інших людей; дитина стає здатною до адекватної самооцінки, а задоволеність собою виступає важливим складником соціальної компетентності. Складається

новий тип відносин з людьми, засвоюються певні соціальні норми, формується мовна культура, втрачається орієнтація на дорослого і відбувається зближення з групою однолітків, в якій необхідними виявляються навички конструктивної взаємодії. Школяр починає розуміти, що від його поведінки залежить вирішення багатьох життєвих ситуацій, зокрема й складних стосовно соціальної взаємодії, а значить, він здобуває готовність до оволодіння навичками конструктивної поведінки в проблемних ситуаціях.

На заняттях гуртків широко застосовуються різноманітні методи навчання залежно від віку гуртківців. Серед них: пояснювально-ілюстративні (розповідь, пояснення, бесіда, ілюстрація, дискусія та ін.), тренінгові (набуття вмій та навичок через інтерактивні форми роботи), дискусійні, проблемно-пошукові (дослідницькі, пошукові) методи навчання.

Одним з основних шляхів формування базових компетентностей у вихованців -є створення ситуації успіху.

На заняттях гуртків педагоги використовують різні прийоми для створення ситуації успіху:

«Допомога друга» – діти, які потрапили у складну ситуацію, проте не перестають боротися за перемогу, потребують вчасної допомоги, підтримки. Їм потрібно вселити впевненість у власних силах, показати, що вчитель бачить в них особистість, яка здатна здолати труднощі.

«Холодний душ» – керівник гуртка відтягує час і не одразу «поливає бальзамом» зачеплене самолюбство, ущемлені амбіції, а, навіть, дещо «підсипає солі».

«Невтручання» – максимальне надання самостійності вихованцям у вирішенні проблем.

«Емоційне заохочення» – дати емоційний заряд упевненості, звільнити від психологічної затисненості енергію, думку, знання.

«Емоційне поглажування» – вселити вихованцеві віру в себе, похвалити за будь-що, навіть незначне, усмішкою, поглядом.

«Сходинки до успіху» – керівник гуртка веде вихованця поступово вгору,

піднімаючись сходами самовизначення.

«Анонсування» – спершу обговорити з вихованцем, що йому потрібно буде зробити, створити психологічну установку на можливий успіх, дати впевненість у власних діях.

«Даю шанс» – створення такої ситуації за якої дитина дістає можливість неочікувано для самої себе розкрити власні можливості, здібності.

В. О. Сухомлинський писав: «Від нас, від нашого вміння, від нашої майстерності, від нашого мистецтва, мудрості залежить життя, здоров'я, розум, характер, воля, інтелектуальне обличчя, місце та роль у житті, щастя підростаючого покоління. У нас не повинно бути нещасливих учнів, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здібні. Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які пробуджують енергію для переборення труднощів, бажання вчитися».

Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь навчання і виховання.

В процесі особистісно зорієнтованої гурткової роботи школярі вчать самостійності, організованості, керування власною поведінкою та здатності до прийняття рішень, відповідальності за прийняті рішення і дії. Це є суттєвим елементом їхньої соціальної активності, здатності до вироблення нових стратегій життєдіяльності, початкових елементів адаптації до стрімких соціально-активних змін у суспільстві. Достатня сформованість різноманітних інтересів, знань, вмінь, життєвого досвіду особистості, мотивів на успішність у шкільному віці дає змогу долучатися з інтересом до навчання та праці, моделювати наслідки власної життєтворчості.

Очікування суспільства щодо розвитку школи, проголошені в стратегічному документі української освіти – Національній доктрині розвитку освіти, спрямовані на перехід освітньої системи на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, її конкурентність у європейському та світовому освітніх просторах, формування покоління молоді, яке буде захищеним і мобільним на ринку праці, здатним робити особистий духовно-світоглядний вибір, матиме

необхідні якості для інтеграції в суспільство на різних рівнях, буде здатним навчатися впродовж життя.

Така позиція вимагає від сучасних навчальних закладів особливо серйозних реформаційних кроків до оновлення змісту освіти та до застосування нових педагогічних підходів до навчання, впровадження інформаційних і комунікаційних технологій, які модернізують процеси розвитку суспільства. Очевидно, що освіта потребує збалансування всіх чинників. Ці реформи не відбудуватимуться легко; вони потребуватимуть значних зусиль, багато часу для адаптації та впровадження необхідних змін.

Реформування освіти в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем, що відбуваються останні двадцять років у європейських країнах і пов'язані з визнанням значущості знань як рушія суспільного добробуту й прогресу. Ці зміни стосуються створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм і методів навчання. Однак треба визнати, що зрушення, які відбувались в освіті України за останні 10 років, поглибили переобтяження навчальних програм і підручників фактичним матеріалом, продовжуючи тенденцію до енциклопедичності змісту освіти, що домінувала за радянських часів. Процес розроблення та прийняття нових стандартів для середньої та позашкільної освіти став цікавим і змістовним, а обговорення нового проекту освітніх стандартів тривали як навколо його доцільності, так і навколо формату й змісту цього документа. Адже процес створення стандартів освіти в незалежній Україні розпочався ще 1996 року, коли було розроблено та опубліковано проекти стандартів освітніх галузей; новий документ Державних стандартів базової та повної середньої освіти було ухвалено 2003 року.

Сучасна освіта в Україні спрямована передусім на надання учневі значного обсягу знань, зокрема фактичних, і вироблення в нього предметних умінь та навичок. Школа та позашкільний заклад сьогодні не достатньо навчає школярів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, розв'язувати конфлікти, орієнтуватись на ринку

праці тощо.

Отже, удосконалюючи освітні стандарти, що обов'язково має відбутися найближчим часом, необхідно врахувати вимоги модернізації змісту, пов'язані з перспективою переходу від знаннєвої до особистісно-діяльній (компетентній) парадигми. Відповідно, потребують вдосконалення і подальшого розроблення всі аспекти змісту освіти — як концепції окремих освітніх галузей і предметів, так і навчальні матеріали, зокрема й стосовно контролю навчальних досягнень. Паралельно треба розробити й запровадити освітні технології, системи контролю якості освіти та її моніторингу тощо.

Визначаючи перспективи, слід також сказати, що назріла потреба запровадження компетентного підходу в сучасній освіті підсилює актуальність подальших теоретичних розробок проблеми компетентностей, осмислення їхньої структури, змісту, ролі в навчанні та вихованні. Важливими є також спроби визначити перелік компетентностей у межах освітніх галузей і предметів та будь-які намагання реалізувати цей підхід у навчальній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи Монографія / О. В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.
2. Вербицький В. В. Методичні основи розвитку практичного розуму школярів / В. В. Вербицький. – К. : СМП «Аверс», 2007. – С.74.
3. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук, праць. Вип. 8. – Кн. 2. – К., 2005. – С. 20–24.
4. Пустовіт Н. А. Визначення потреб України в освіті в інтересах сталого розвитку / Н. А. Пустовіт // Екологічний вісник. – № 6 (листопад-грудень). – 2006. – С. 18–19.
5. Пустовіт Н. А. Оцінні параметри екологічної компетентності школярів // Освіта Донбасу. — . № 2. – 2007. – С. 33–37.
6. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. — К. – Луганськ : Альма-матер, 2004.—540с.
7. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>.

8. Бойко А. Е. Модернізація навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах у контексті реалізації компетентнісного підходу / А. Е. Бойко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2010. – № 5(7).
9. Борзенкова Т. Навчаючи інших, навчаюся сам / Т. Борзенкова // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – № 3. – С. 80–84.
10. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України ; гол. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
11. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 40. – Серія: Педагогічні науки. – 2008. – С. 63–68.
12. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
13. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112с.
14. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод, посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К. : А.С.К., 2004. – 432 - К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
15. Рудь М. Компетентнісний підхід в освіті / М. Рудь // Вісник Львів, ун-ту. – Серія: Педагогіка. – 2006. – Вип. 21, ч. І. – С. 73–82.
16. Хуторской А. В. Ключевые компетенции: технология конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 55–61.

3.2. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей у гуртках соціально-реабілітаційного напрямку

Соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти: сутність, специфіка, соціально-педагогічний потенціал

У сучасних умовах розвитку України необхідно говорити як про позитивні приклади успішного соціального становлення та самореалізації дітей та молоді, так і про такі соціальні проблеми, як соціально-ціннісна невизначеність, соціальна незахищеність частини молоді, девіації в

молодіжному середовищі та інші. Аналіз зарубіжних психолого-педагогічних, соціально-педагогічних публікацій свідчить про схожі проблеми для багатьох країн. Різні аспекти соціалізації молоді обговорюються на національних та міжнародних науково-практичних конференціях, форумах тощо, учасники яких підкреслюють важливість профілактики негативних соціальних процесів, що пов'язано з соціальною молодіжною політикою, створенням в державі сприятливих соціально-економічних, соціокультурних умов для особистісного розвитку та соціального становлення дітей, їх успішної соціалізації, професійного самовизначення. Важлива роль у такому контексті відводиться зайнятості дітей та молоді в установах і проектах неформальної/позашкільної освіти [1; 8; 13].

Позашкільна освіта України має давні традиції і значний досвід як інститут соціального виховання. Сьогодні позашкільна освіта інтенсивно розвивається, відповідаючи потребам дітей, їхніх батьків та інтересам держави; враховує міжнародний досвід і загальні освітні тенденції та зберігає в той же час національну специфіку.

Значну увагу колективи позашкільних навчальних закладів приділяють роботі з дітьми соціально незахищених категорій. Зокрема, серед учнів цих установ станом на 2012/13 навчальний рік кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становила 21 381, дітей з малозабезпечених сімей – 44 448; позашкільним освітою охоплено 7,2 тис. дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (за даними Міністерства освіти і науки України). До навчально-виховної, організаційно-масової діяльності позашкільних навчальних закладів залучаються діти та молодь, які опинилися в складних життєвих обставинах, учні, що мають статус тимчасово переміщених осіб, що зумовлює особливості реалізації напрямів соціально-педагогічної діяльності.

Слід зазначити, що у вирішенні виховних і соціально-педагогічних завдань беруть участь педагогічні колективи, творчі об'єднання установ різних напрямів позашкільної освіти. Водночас Законом України «Про позашкільну

освіту» (2000) визначено *соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти*, який забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, потреб у самореалізації учнів, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організації їхнього змістовного дозвілля і відпочинку. Утім, відповідно до нормативного визначення і реального стану практики, його зміст виходить за межі соціальної реабілітації, є по суті соціально-педагогічним.

До соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти належать: клуби старшокласників, клуби спілкування, школи лідерів та об'єднання учнівського самоврядування, євроклуби, творчі об'єднання для дітей з особливими потребами; творчі об'єднання, які мають на меті профілактику відхилень у соціальному розвитку і поведінці дитини тощо.

Зміст соціально-реабілітаційного напрямку представлено також у навчальних програмах, навчальних та тренінгових курсах, спрямованих на формування здорового способу життя дітей та молоді (наприклад, тренінг-курс «Сприяння просвітницькій роботі рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя», «Кроки до здоров'я» та інші), формування безпечної поведінки (наприклад, «Правила дорожнього руху і робота загонів ЮІР в навчальних закладах України»), програми проведення дозвілля («Культура дозвілля»); програми, спрямовані на соціальну реабілітацію підлітків з девіантною поведінкою, підготовку старшокласників до сімейного життя (наприклад, «Школа майбутніх батьків») тощо.

Отже, творчі об'єднання соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти виконують важливі *соціально-педагогічні завдання*, зокрема:

- сприяння соціальному становленню дітей та молоді, підготовка їх до активної професійної та громадської діяльності; створення можливостей для самореалізації дітей та молоді у соціально і особистісно значущих справах;
- створення можливостей для здобуття позашкільної освіти дітьми і молоддю з особливими потребами (враховуючи наявний педагогічний та

матеріально-технічний потенціал закладу), що сприятиме реалізації принципів інклюзивного навчання у навчально-виховному процесі;

- надання соціально-педагогічної підтримки та соціальної реабілітації (за необхідності) учням, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- забезпечення профілактики відхилень у соціальному розвитку і поведінці підлітків і молоді, попередження залежностей серед молоді (алкогольної, тютюнової, наркотичної), протиправної поведінки.

Серед пріоритетних завдань *виховної та просвітницької роботи* творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку такі:

- виховання патріотизму, любові і поваги до національних цінностей, культури;
- формування загальної і психологічної культури дітей та молоді, становлення світогляду;
- створення умов для залучення учнів до волонтерської діяльності, що сприяє становленню моральних якостей особистості;
- виховання міжкультурної толерантності на основі знань і поваги до особливостей інших культур і народів;
- формування потреби у здоровому способі життя та ін. [6].

Протягом 2011/12 н. р. Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти МОН України було проведено моніторинг *змісту навчання і виховання у творчих об'єднаннях соціально-реабілітаційного напрямку* позашкільної освіти, за результатами якого можна зробити такі висновки:

– Навчально-виховний процес здійснюється переважно за типовими (або адаптованим) навчальними програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України (переважно збірки 1996, 2005).

– Творчі об'єднання соціально-реабілітаційного напрямку діють переважно у комплексних позашкільних навчальних закладах; найбільш поширеними є навчальні програми, які передбачають роботу з учасниками та лідерами учнівського самоврядування (наприклад, «Основи учнівського самоврядування», «Лідерство – запорука успіху»), програми формування

психологічної та соціальної культури особистості (наприклад, «Я як Я, Я та інші, Я і суспільство»), а також підліткові клуби за місцем проживання, клуби старшокласників, клуби спілкування та інші.

– У позашкільних навчальних закладах діють творчі об'єднання для дітей з особливими потребами, які працюють здебільшого за авторськими, рідше – адаптованим програмами (наприклад, у Дитячому оздоровчо-екологічному центрі Оболонського району м. Києва створена і апробована комплексна навчальна програма «Шляхи соціалізації дітей та молоді з особливими потребами», якою передбачено інтеграцію учнівської молоді з особливими потребами у звичайні гуртки позашкільного закладу); крім того, реалізуються спеціальні проекти, спрямовані на сприяння соціалізації та інтеграції в суспільство дітей із психофізичними порушеннями (наприклад, у Центрі дитячої та юнацької творчості Солом'янського району м. Києва реалізується соціально-творчий проект «Соціалізація дітей з особливими потребами», одним із актуальних завдань якого є створення умов для творчого розвитку кожної дитини з особливими потребами – вихованців гуртка «Подолання». У Центрі також діє Клуб сімейного спілкування для батьків, які виховують дітей з особливими потребами, серед основних функцій якого – надання соціальної підтримки таким сім'ям, а також інформаційної, посередницької, освітньої допомоги).

– Актуальність цього напрямку позашкільної освіти на сучасному етапі розвитку країни зумовлює потребу постійного оновлення та удосконалення його змісту та соціально-педагогічних технологій.

За результатами аналізу передового досвіду, а саме матеріалів учасників учасників третього етапу *Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості» (соціально-реабілітаційний напрям)* (2014) узагальнимо деякі позиції та наведемо приклади.

Загалом серед робіт, представлених у номінації «керівник гуртка соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти», можливо визначити

кілька піднапрямів:

– *робота з дітьми з особливими потребами* (наприклад, КЗ Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини», гурток «Музикотерапія» та ін.);

– *учнівське самоврядування, школи лідерів, волонтерські загони* (наприклад, Палац дитячої та юнацької творчості Мелітопольської міської ради Запорізької області, керівник гуртка «Лідер»; Берегівський районний Будинок дитячої творчості Закарпатської області, гурток «Милосердя» та ін.);

– *клуби* (наприклад, Центр дитячої та юнацької творчості м. Ульяновка Кіровоградської області, гурток «Євроклуб «Прометей»; КЗ «Об'єднання дитячо-юнацьких клубів» соціально-педагогічної корекції «Прометей» м. Алчевськ Луганської області, гурток «Більш ніж бісер» та ін.);

– *соціально-психологічні об'єднання* (наприклад, Красноградський районний Центр дитячої та юнацької творчості Красноградської районної державної адміністрації Харківської області, гурток «Психологічний практикум» та ін.).

Серед найбільш цікавих прикладів реалізації соціально-педагогічних задач такі.

Шепетівський міський центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді Хмельницької обл., *керівник гуртка «Юні кінологи» Беляєва Ольга Михайлівна*. З 2008 р. вихованці гуртка «Юні кінологи» беруть участь у впровадженні проекту «Аніматерапія – лікування душі та тіла». Аніматерапія – лікування з допомогою тварин, найчастіше з цією метою використовують собак і котів. Такі методи лікування називають каністотерапією та фелінотерапією. Собака допомагає зменшити переляк, депресію, напругу, мобілізувати рухові та мовні функції хворих. За час дії проекту була створена волонтерська бригада для роботи в центрах соціальної реабілітації. У межах проекту розроблено програму для соціальної та психічної реабілітації дітей з інвалідністю «Школа гармонійного спілкування з природою».

Одним із важливих напрямів роботи є організація навчання, виховання та

змістовного дозвілля дітей з особливими потребами. Для цього організовано роботу гуртка «Валеологія з елементами аніматерапії» на базі Шепетівського центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів.

Центр дитячої та юнацької творчості м. Ульяновка Кіровоградської обл., керівник гуртка «Євроклуб «Прометей» Чучаєв Олександр Володимирович. Керівник клубу приділяє увагу вихованню культури європейців у дітей міста, сприяє набуттю актуальних знань про країни Європи, систему безпеки в Європі та ін. Дітей зацікавлює застосування інформаційних технологій, зокрема вихованці клубу створюють комікси та мультфільми на актуальні теми, а також обговорюють такі питання на заняттях.

Соціально-педагогічний потенціал творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку

Творчі об'єднання соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти посідають важливе місце у системі позашкільної освіти України, володіють суттєвим соціально-педагогічним потенціалом.

Оперуючи поняттям „соціально-педагогічний потенціал”, необхідно говорити про соціально-педагогічні можливості, що використовуються або можуть бути використані з метою створення сприятливих умов соціалізації, соціального становлення особистості, задоволення її соціокультурних потреб, а також соціально-педагогічної підтримки дітей та молоді, попередження або корекції відхилень у соціальному розвитку, соціальній поведінці особистості.

В основі соціально-педагогічного потенціалу – історичні традиції позашкільної освіти як інституту соціального виховання, ціннісні пріоритети та принципи, організаційні особливості тощо. Зокрема, соціально-педагогічна спрямованість їхньої діяльності, що передбачає використання можливостей соціально-виховного середовища, реалізації соціально-педагогічних функцій, напрямів соціально-педагогічної діяльності (соціально-педагогічної підтримки, соціальної профілактики, соціальної реабілітації та ін.); органічне сполучення різноманітних видів організації дозвілля (відпочинок, розваги, свята, самоосвіта, творчість) з різними формами освітньої діяльності, залученням

учнів до соціальних практик, волонтерства тощо.

У межах соціально-педагогічного потенціалу творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку можливо підкреслити такі аспекти:

– *соціальне виховання* як створення сприятливих умов для засвоєння соціальних норм, інтеріоризації соціальних цінностей, становлення свідомої позиції особистості;

– *соціальне навчання* як створення умов для набуття соціальних знань (політичних, соціально-економічних, загальнокультурних), засвоєння соціальних ролей, формування здатності орієнтуватися у подіях, що відбуваються в країні і світі;

– *організаційно-масова робота, культурно-дозвіллева діяльність* (організація та проведення масових заходів різного рівня: всеукраїнські, обласні, міські, районні; різних форм культурно-дозвіллевої діяльності дітей та молоді);

– *оздоровлення дітей та молоді, формування здорового способу життя* передбачає заходи щодо покращення фізичного, психологічного, соціального здоров'я дітей та молоді;

– *соціально-педагогічна підтримка та соціальний захист вихованців;*

– *соціальна реабілітація* дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

– *соціальна профілактика девіацій у дитячому і молодіжному середовищі*, пов'язана з історичними традиціями позашкільної освіти¹ ;

– *координація виховної і соціально-педагогічної роботи у середовищі: в місті (селищі), районі, області* (соціальне партнерство з батьківською громадськістю, установами освіти і культури, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, українськими і міжнародними громадськими організаціями тощо).

Схарактеризуємо коротко основні позиції.

¹ Щодо „попередження дитячої бездоглядності в умовах зайнятості батьків у суспільному виробництві” на початку ХХ ст. (за О. Є. Лебедєвим).

Протягом історичного становлення системи позашкільної освіти, починаючи з 1918–20-х рр. ХХ століття, на позашкільні заклади покладалась функція *інституту соціального виховання*, що було і залишається однією із найбільш значущих соціальних функцій позашкільної освіти. Відповідно, актуальною у контексті соціально-педагогічного потенціалу позашкільних навчальних закладів є категорія „*соціальне виховання*”, сутність якої розуміють як процес, спрямований на досягнення цілей забезпечення у державі сприятливих умов для соціалізації підростаючого покоління та саморозвитку людини як особистості та суб'єкта діяльності [2].

Соціальне виховання розглядається як одна з основних категорій соціальної педагогіки; історичні аспекти та сучасна його специфіка досліджуються вітчизняними та зарубіжними представниками соціально-педагогічної науки (О. Безпалько, В. Бочарова, М. Галагузова, І. Зверева, А. Капська, М. Лукашевич, Л. Мардахаєв, Ж. Петрочко, Т. Ромм та інші). Зокрема, фахівці у галузі позашкільної освіти підкреслюють роль позашкільного навчального закладу як інституту соціального виховання (Г. Пустовіт, Т. Свирська, С. Мартова та інші). Т. Свирська підкреслює роль позашкільної освіти як інституту соціального виховання; визначає стратегічну мету розвитку позашкільної освіти: орієнтація дітей, підлітків, молоді на цінності громадянського суспільства, загальнолюдські духовні пріоритети, гармонізацію взаємовідносин із соціумом, природою, самим собою; формування у дітей, підлітків готовності до самостійного вибору на користь здорового способу життя, освіти, професіоналізму, самореалізації в суспільно і особисто значущій творчій діяльності, відповідальності за майбутнє своєї країни та сучасної цивілізації загалом.

Специфіка змісту навчально-виховного процесу та організаційно-педагогічних характеристик позашкільних навчальних закладів дають змогу розглядати можливості *соціального навчання* як цілеспрямованого процесу надання соціальних знань, формування соціальних умінь та навичок, які сприяють соціалізації дітей та молоді. Соціальне навчання розглядається у

соціально-педагогічних працях в контексті процесу соціалізації дитини, який передбачає засвоєння значного обсягу знань про суспільство, соціальні відносини, соціальні ролі і статуси, норми і правила соціальної поведінки тощо.

У контексті аналізу можливостей позашкільних навчальних закладів щодо цілеспрямованого надання соціальних знань, формування соціальних умінь та навичок (соціального навчання) маємо розглядати зміст навчальних програм соціально-реабілітаційного напрямку, говорити про суттєві можливості позашкільних навчальних закладів як інститутів професійної орієнтації учнів, набуття допрофесійних знань і умінь, які можуть бути значною мірою пов'язані з розумінням суспільних відносин, сучасних соціальних процесів, формують здатність орієнтуватися у подіях, що відбуваються в країні і світі (наприклад, євроклуби тощо).

Прикладом вирішення завдань соціального навчання можуть бути програми для творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку, рекомендовані Міністерством освіти і науки України. Зокрема, метою навчальної програми *„Я як я, я та інші, я та суспільство”* є надати учням психологічні, соціально-психологічні, соціологічні знання; створити психолого-педагогічні умови для оптимального соціального та особистісного розвитку гуртківців позашкільного навчального закладу, сприяти гуманізації суспільних відносин, формуванню психологічної культури особистості. Програма охоплює шість навчальних модулів, які містять такі теми: *„Колектив і особистість”*, *„Психологічні аспекти сімейних стосунків”*, *„Проектування професійного життєвого шляху”*, *„Суспільство як соціальна реальність”* тощо; передбачено індивідуальні і групові форми роботи, тренінги, презентації й ін. Після закінчення програми навчання учні, які склали кваліфікаційні іспити, отримують свідоцтво про позашкільну освіту.

Наприклад, *навчальна програма „Основи учнівського самоврядування”* (для учнів 8–11 класів) спрямована на створення умов для самореалізації учнівської молоді, залучення її до участі у прийнятті рішень тощо. За результатами навчання, учні мають знати зміст поняття *„самоврядування”*, його

завдання, організацію, структуру; алгоритм створення проектів та шляхи їх реалізації, методи інформаційного обміну, організації виборів тощо. Крім того, вони мають володіти вмінням організувати та спланувати роботу будь-якого органу учнівського самоврядування, самостійно складати сценарії, проекти заходів, розподіляти доручення в учнівському колективі, співпрацювати з іншими організаціями, орієнтуватися в інформаційному матеріалі.

Організаційно-масова робота позашкільних навчальних закладів з дітьми та молоддю також є традиційним компонентом їхньої діяльності. На сучасному етапі позашкільні навчальні заклади виступають організаторами різноманітних конкурсів, фестивалів, виставок, концертів змагань та інших заходів, в яких діти можуть проявити свої здібності й таланти, а також змістовно провести вільний час.

Можливо розглядати значну кількість прикладів такої роботи в Україні, говорити про значущі традиції у цій сфері. Зокрема, починаючи з 1995 р., за організації Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості щорічно проводиться *Всеукраїнський фестиваль дитячої та юнацької творчості, присвячений Всесвітньому Дню Землі*. Фестиваль є дуже популярним, його учасники не лише представляють власні творчі здобутки, але мають можливість висловити думки з актуальних соціальних проблем (номінація „Громадська думка”), що сприяє становленню суб’єктної позиції особистості. Наприклад, девіз VIII Всеукраїнського фестивалю був „Крок за кроком – шлях до толерантності”, відповідно, мета номінації „Громадська думка” – формування і розвиток у дітей та молоді якостей толерантної особистості в системі стосунків „Я” та „інші”, підтримка дитячого миротворчого руху в Україні та за її межами засобами дитячої творчості, сприяння встановленню толерантних стосунків у суспільстві. Тематика творів, есе старшокласників – учасників фестивалю різних років свідчить про становлення свідомої соціальної позиції учнів („Що для мене означає мир?”, „Права людини”, „Чи потрібен я Україні таким, яким я є сьогодні?”, „Не можна чекати милості від природи після того, що ми з нею зробили”, „Збережемо

Землю для наших дітей”, „Дорослі, поважайте нас!” тощо) [12].

Наступна позиція – позашкільний навчальний заклад як інститут *соціально-педагогічної підтримки та соціального захисту* вихованців. У контексті аналізу такої позиції необхідно підкреслити, що серед учнів позашкільних навчальних закладів певний відсоток становлять діти і молодь соціально незахищених категорій, у складних сучасних умовах у позашкільних закладах займаються діти, які мають статус тимчасово переміщених осіб, які часто потребують психологічної підтримки. Позашкільними навчальними закладами реалізуються соціальні проекти і програми, проводяться свята, концерти та інші заходи для дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема дітей з особливими потребами, реалізуються профілактичні програми і проекти тощо.

Наприклад, у Рівненському Палаці дітей та молоді створено власну систему соціального захисту вихованців. За словами І. Первушевської, директора Палацу, *система соціального захисту вихованців закладу* має три основні складники:

- надання допрофесійної освіти;
- участь вихованців у соціальних практиках, соціальних проектах;
- діяльність учнівського самоврядування.

Оцінка результатів соціального захисту дітей і молоді, які навчаються в ПДМ, здійснюється за тим, наскільки його випускники підготовлені до самостійних дій та прийняття самостійних рішень, наскільки вони конкурентоздатні і адекватні вирішенню реальних життєвих ситуацій [3].

Соціальна реабілітація дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема дітей з особливими потребами, є важливим аспектом роботи творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти.

Метою соціальної реабілітації різних категорій учнів позашкільного закладу є залучення особистості до соціально корисної діяльності, подолання психологічних комплексів, невпевненості у своїх силах; формування

позитивного ставлення до життя, праці, навчання; розширення кола спілкування й соціальних дій, встановлення нових соціальних зв'язків, що загалом сприятиме формуванню/відновленню соціально позитивної діяльності учня (за О. Безпалько).

На сучасному етапі особливо значущою є *соціальна профілактика девіацій у дитячому і молодіжному середовищі*, пов'язана з історичними традиціями позашкільної освіти. Про такий аспект діяльності позашкільних закладів зазначено у нормативних документах (Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року та ін.), статистичних відомостях та аналітичних матеріалах Міністерства освіти і науки України, наголошується у наукових працях (Г. Пустовіт, Т. Сущенко та інші), виступах педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів.

Традиційною, такою, що склалася історично, є для позашкільних навчальних закладів функція *координації виховної і соціально-педагогічної роботи у середовищі: в місті (селищі), районі, області*. Зокрема, починаючи з 1934–1935 років палаци піонерів і школярів виконували фактично роль „штабів” піонерського, комсомольського руху, відігравали функції організаційно-методичного центру (навчання піонерських вожатих, організаторів позаурочної та позашкільної роботи з учнями, надання допомоги класним керівникам. На сучасному етапі координація соціально-виховного середовища, виховної і соціально-педагогічної роботи залишається однією з суттєвих функцій позашкільних навчальних закладів. Рівень реалізації відповідних завдань залежить від статусу закладу, рівня його підпорядкування (міський, районний, обласний, всеукраїнський рівень).

Система позашкільної освіти дає змогу залучити до участі у різноманітних заходах, акціях, проектах значну кількість учнів, зокрема соціально незахищених категорій, дітей та молодь „групи ризику”; за відповідної організації консолідує навколо позашкільної виховної та соціально-педагогічної роботи широке коло організацій (батьківську громадськість, органи управління освітою, загальноосвітні навчальні заклади, українські та

міжнародні громадські організації, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо), таким чином координуючи соціально-виховне середовище як таке, що здійснює цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку вихованців [11].

Вирішенню соціально-педагогічних завдань сприяє *соціальне партнерство* позашкільного навчального закладу з іншими установами та організаціями, батьками тощо.

З погляду соціальної педагогіки, сутність поняття «соціальне партнерство» стосовно освіти розглядається як механізм взаємодії освітніх установ з різними структурами, суб'єктами для саморозвитку, самоорганізації; як форма взаємодії освітніх установ із навколишнім середовищем, спрямована на досягнення спільних цілей шляхом соціального консенсусу.

З метою надання соціально-педагогічної підтримки та допомоги дітям, які цього потребують, позашкільні навчальні заклади реалізують соціальне партнерство з різними *суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю*, до яких належать зокрема:

- уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування; служби у справах дітей);

- фахівці з соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю; об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації;

- юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді; волонтери у сфері соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю (ст. 3 Закону України „Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»).

Соціальними партнерами позашкільних навчальних закладів виступають *центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді* – спеціальні заклади, уповноважені державою реалізувати соціальну політику шляхом проведення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями. Центри соціальних служб для

сім'ї, дітей та молоді належать до соціальних служб територіального охоплення, що дає можливість: залучити спеціалістів певного профілю та необхідної кваліфікації; створити можливості для клієнтів певної територіальної одиниці користуватися послугами спеціалістів; чітко виокремити конкретні соціальні проблеми дітей, сімей і молоді певної громади та об'єднати її ресурси для їх вирішення; посилити відповідальність керівників та виконавців за кінцевий результат діяльності (О. В. Безпалько).

Наприклад, педагогами, психологічною службою Палацу дитячої та юнацької творчості Солом'янського району м. Києва спільно з фахівцями Солом'янської районної у м. Києві державної адміністрації та районного Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді реалізується ряд проектів, спрямованих на сприяння соціальному становленню дітей та молоді, реалізації соціально-профілактичних заходів з метою попередження девіацій у молодіжному середовищі тощо. Зокрема, серед таких проектів – проект Ради старшокласників „Лідер” у Солом'янському районі м. Києва „Не будь байдужим”, у реалізації якого беруть участь старшокласники загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, батьківська громадськість, вчителі. Проект покликаний привернути увагу до соціальних проблем, організувати допомогу дітям з інвалідністю, учням інтернатних закладів; водночас залучення до такого проекту сприяє розвитку соціальних почуттів учнів, формуванню активної соціальної позиції. Щодо соціально-профілактичних заходів, реалізується значна кількість проектів (наприклад, „Скажи наркотикам „Ні!” та ін.); у межах проектів та поза ними проводяться круглі столи, майстер-класи, тренінги, в яких беруть участь працівники соціальних служб, а також тематичні конкурси плакатів, конкурси малюнків та ін. Працівники соціальних служб запрошують для участі у цих заходах колишніх алко-, наркозалежних, тобто людей, які вийшли з цього стану, наразі є волонтерами і можуть розповісти дітям конкретні приклади. Залучення учнів до участі у таких проектах сприяє соціальній профілактиці відхилень у соціальному розвитку особистості.

До соціального партнерства з позашкільними навчальними закладами

можуть залучатися установи, що належать до *системи соціального захисту й профілактики правопорушень серед неповнолітніх*: органи і служби в справах неповнолітніх, загальноосвітні школи і професійно-технічні училища соціальної реабілітації, виховно-трудова колонія Міністерства внутрішніх справ.

Спеціальні навчальні заклади виступають соціальними партнерами позашкільних навчальних закладів, які залучають учнів з особливими потребами до позашкільних занять, організують гуртки на базі спеціальних навчальних закладів, творчі конкурси та фестивалі («Повір у себе» та інші); реалізують соціальні проекти; у співпраці з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, іншими установами та організаціями вирішують соціально-педагогічні завдання щодо сприяння соціальному становленню учнів, зважаючи на труднощі адаптації та інтеграції в соціум вихованців інтернатних закладів.

Необхідно відзначити доцільність соціального партнерства позашкільних навчальних закладів із *громадськими організаціями, загальноосвітніми та вищими навчальними закладами, органами управління освітою, органами місцевого самоврядування* та інше, що сприяє реалізації актуальних соціальних проектів, вирішенню соціально-педагогічних завдань щодо соціального становлення дітей та молоді.

Наприклад, зважаючи на специфіку діяльності *Дитячого оздоровчо-екологічного центру Оболонського району м. Києва*, соціальними партнерами колективу закладу виступають громадські організації (ГО), навчальні заклади та державні установи: Національна асамблея інвалідів України; ГО м. Києва (ГО «Церебрал»; ГО «Джерела»; ГО «Група активної реабілітації»); районні громадські організації (ГО «Діти Чорнобиля»; ГО «Паралізована дитина»); Центральна психолого-медико-педагогічна консультація; Центр соціально-психологічної допомоги дітям та молоді з особливими потребами Оболонського району м. Києва та ін.

Наступний суттєвий аспект у контексті соціально-педагогічного потенціалу творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку

позашкільної освіти стосується специфіки реалізації *соціально-педагогічної діяльності*, сутність якої у галузі соціальної педагогіки розуміють як різновид професійної діяльності, яка спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб або відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини (І. Зверєва).

Серед пріоритетних завдань соціально-педагогічної діяльності виокремлюють такі:

- зміцнення та активізація адаптаційного потенціалу особистості;
- збереження та покращення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості;
- створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей та самореалізації особистості;
- надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги особистості тощо [11, с. 265].

Соціально-педагогічна діяльність реалізується у вигляді комплексу профілактичних, реабілітаційних, корекційно-розвивальних заходів, а також шляхом педагогічно доцільної організації різних сфер життєдіяльності дітей та молоді .

Суттєвим аспектом у контексті проблеми є професійна соціально-педагогічна діяльність фахівців *психологічної служби* закладу (*практичний психолог, соціальний педагог*), які, згідно з Положенням про психологічну службу системи освіти України, вирішують завдання щодо психологічного забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захисту психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників; надання соціально-педагогічної допомоги соціально незахищеним категоріям вихованців з метою подолання ними життєвих труднощів та підвищення їхнього соціального статусу.

Соціальний педагог позашкільного навчального закладу вирішує такі завдання:

– вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку учнів, мікроколективу (групи), учнівського колективу загалом, молодіжних та дитячих громадських організацій; досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу соціального середовища та джерела негативного впливу на вихованців;

– прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості учня чи групи; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості;

– дає рекомендації учням, батькам або особам, які їх замінюють, педагогам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим і молодіжним громадським організаціям, учням, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах;

– сприяє захисту прав учнів, представляє їхні інтереси у службі у справах дітей, у правоохоронних та судових органах;

– бере участь у формуванні навичок дотримання норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя, сприяє запобіганню девіацій в учнівському середовищі;

– надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб учнів; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій учнів; сприяє соціальному становленню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді (п. 4.4 Положення про психологічну службу системи освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616)).

Слід відзначити, що на сучасному етапі діяльність позашкільних навчальних закладів, зокрема творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку, набуває найбільшої значущості. Творчі об'єднання соціально-

реабілітаційного напрямку позашкільної освіти володіють суттєвим соціально-педагогічним потенціалом щодо соціального становлення дітей та молоді, попередження і корекції соціальних відхилень, соціального захисту і підтримки учнів. Саме в роботі позашкільних навчальних закладів здійснюється не лише розвиток творчих здібностей дітей та молоді, але й створюються умови для формування системи цінностей особистості, становлення її соціальної позиції, соціально-психологічної компетентності, соціально прийнятних моделей поведінки, а також громадянських і патріотичних якостей, що є важливою умовою запобігання соціальним девіаціям у дитячому та молодіжному середовищі.

Виховання соціально компетентної особистості у гуртках соціально-реабілітаційного напрямку

Теоретичні основи

Компетентнісний підхід залишається актуальним в міжнародному та національному освітньому просторі, останні десятиліття у різних країнах світу саме компетентності особистості розглядаються як результат освіти, зокрема і неформальної.

Варто зазначити, що *ключові компетентності неформальної освіти* неодноразово обговорювалися на міжнародному рівні. Зокрема, такі питання порушувалися авторами одного з проєктів *Європейської асоціації установ неформальної освіти дітей і молоді*² (EAICY), присвяченого аналізу неформальної освіти в країнах Європи. У такому контексті Рене Кларийс (Нідерланди) говорить, по-перше, про суттєву різноманітність, відмінність концепцій і конкретних соціально-економічних умов розвитку систем неформальної освіти різних країн, по-друге, підкреслює схожість їхніх цілей і пріоритетів діяльності; ключовими словами для неформальної освіти він вважає „компетенції” і „навички”, такі як лідерство, спілкування, вивчення мов, активне слухання, планування, робота в команді, емпатія, засвоєння соціальних

² До 2013 р. *Європейської асоціації установ вільного часу дітей і молоді*.

ролей, вирішення конфліктів, критичне мислення, самоусвідомлення і усвідомлення оточуючих, відповідальність тощо [14].

У 2013 році на базі двох позашкільних закладів України (м. Київ, м. Рівне) відбулася Міжнародна зустріч у межах III етапу *міжнародного проекту „Соціалізація молоді: від формальної освіти до неформальної – форми і методи”*. Учасниками заходу, серед яких були представники України, Росії і Франції, порушувалися важливі проблеми соціалізації молоді, а також підкреслювалася роль неформальної освіти у формуванні соціальних якостей, соціальних компетенцій дітей та молоді цих країн.

На основі аналізу теоретичних позицій (І. Бех, І. Єрмаков, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, О. Кононко, В. Луговий, Л. Масол та інші), зокрема щодо позашкільної освіти (В. Вербицький, Г. Пустовіт, О. Биковська та інші); досвіду позашкільної/неформальної освіти, нормативних документів (міжнародних і вітчизняних), практичної діяльності позашкільних навчальних закладів можемо говорити про *соціальну компетентність* дітей та молоді як ключову для позашкільної освіти.

У науково-педагогічному полі наявні різні погляди на сутність понять «*соціальні компетенції*», «*соціальна компетентність*».

Дослідження західних концепцій соціальної компетентності фіксують момент відображення у ній багатоманіття відносин в системі „людина — людина”, „людина — група”, „людина — суспільство”, „людина — світ”, постулюють зв'язок із соціалізацією (Ф. Баумгарт, К.-Н. Ян та інші). Дж. Равен у праці „Педагогическое тестирование. Проблемы, заблуждения, перспективы” підкреслює значення цінностей у структурі компетентності, які визначають зміст та результат діяльності, спосіб поведінки особистості [10, с. 67]. Варто зазначити, що більшість дослідників включають до структури феномену знання, вміння, досвід їх застосування, ціннісні орієнтації, мотиви та установки [8].

Українськими вченими «*соціальна компетентність*» розглядається таким чином:

– як здатність аналізувати та застосовувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначати власне місце, проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів та потреб різних соціальних груп, індивідуумів, відповідно до соціальних норм і правил, що діють у суспільстві; продуктивно співпрацювати з партнерами, виконувати різні ролі і функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими, вміти конструктивно вирішувати конфлікти, досягати консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання, визначати цілі, вміти спілкуватись з іншими [7];

– інтегральна характеристика особистості щодо її особистої свідомості та оптимальної для віку міри соціальної поведінки [5, с. 211];

– здатність до високого рівня соціальної взаємодії, раціональної соціальної діяльності на користь собі і суспільству; як сукупність знань, вмінь та ціннісних орієнтацій, які зумовлюють доцільну поведінку особистості в соціальному середовищі [4, с. 221].

Соціальну компетентність учня позашкільного навчального закладу розглядаємо як здатність доцільно діяти у соціальному середовищі на основі сукупності знань, умінь, ціннісних орієнтацій, соціального досвіду, що є основою для його самореалізації в суспільстві.

У сучасних умовах варто підкреслити значення таких складників соціальної компетентності особистості, як здатність висловлювати і розуміти різні думки, орієнтація у соціальних процесах і сучасних суспільних тенденціях, інтеріоризація соціальних цінностей, як-то *мир, батьківщина, справедливість, співробітництво, відповідальність та ін.*

Суттєвими щодо сутності та специфіки соціальної компетентності особистості як результату освіти можливо вважати такі позиції:

– Соціальні (у вузькому сенсі слова) компетенції характеризують взаємодію людини з суспільством, соціумом, іншими людьми (І. Зимня).

– Усі компетентності є соціальними у широкому сенсі цього слова, адже вони виробляються, формуються в соціумі (І. Зимня).

У структурі феномену «соціальна компетентність особистості» розглядаємо *компоненти*:

– когнітивний (соціальні знання: соціально-політичні, соціально-економічні, загальнокультурні; здатність орієнтуватися у подіях, що відбуваються в країні, світі і стосуються соціального життя людей; знання, пов'язані з реалізацією певних соціальних ролей (члена сім'ї, громадянина, споживача, організатора тощо));

– емоційно-ціннісний (ціннісні орієнтації, ставлення до базових соціальних цінностей (людина, сім'я, Батьківщина, природа, мир, знання, праця, культура); здатність виявляти патріотичні почуття, інші соціальні почуття;

– діяльнісний (здатність конструктивно спілкуватися у різних середовищах, співвідносити власні устремління з інтересами інших людей і соціальних груп, продуктивно взаємодіяти з членами групи (команди), що вирішує спільне завдання; вміння висловлювати та пояснювати власну думку; здатність аналізувати ситуації, визначати цілі і вирішувати проблеми, що виникають у взаємовідносинах між людьми; прагнення і здатність до реалізації особистісного соціального потенціалу тощо).

Враховуючи специфіку діяльності позашкільних навчальних закладів, а також вікові особливості учнів, можливо визначити критерії соціальної компетентності. Для підлітків, старшокласників такі *критерії* можуть бути такими:

– міра засвоєння соціальних знань, норм, цінностей, соціальних ролей;

– соціальна позиція особистості (цінності, система ставлень до соціальних процесів, інших людей, себе як члена суспільства);

– здатність до реалізації особистісного соціального потенціалу (спрямованість на самореалізацію у соціальній діяльності).

Рівні соціальної компетентності учнів підліткового, раннього юнацького віку такі (кожний наступний рівень ґрунтується на попередньому, отже містить

показники попереднього рівня):

- перший рівень – передбачає набуття учнями соціальних знань (про суспільні норми, суспільний устрій, про соціально схвалені і несхвалені форми поведінки в суспільстві), первинного розуміння соціальної реальності й щоденного життя;

- другий рівень – передбачає набуття учнями досвіду переживання і позитивного ставлення до базових цінностей суспільства (людина, сім'я, Батьківщина, природа, мир, знання, праця, культура), ціннісного ставлення до соціальної реальності загалом;

- третій рівень – становлення власної соціальної позиції, прагнення до реалізації особистісного соціального потенціалу (спрямованість на самореалізацію у соціальній діяльності).

Водночас, враховуючи, що цінності, мотивація виступають компонентом соціальної компетентності людини, можливо говорити про *чотири типи соціально компетентної особистості учня* за критерієм «соціальна позиція»:

- просоціальна позиція;
- нейтральна;
- егоїстична;
- асоціальна позиція.

Для учня з *просоціальною позицією* властиве прагнення сприяти у вирішенні соціальних проблем, допомогти іншим, зробити щось корисне для суспільства. *Асоціальна позиція* виступає як протилежний «полюс», при цьому людина може бути соціально обізнаною, орієнтуватися у соціальних процесах і досягнути певного статусу у суспільстві.

Аналіз результатів констатувального експерименту

У межах констатувального експерименту з метою з'ясувати стан проблеми виховання соціально компетентної особистості у позашкільних навчальних закладах було проведено опитування (2012). В опитуванні взяли участь підлітки, старшокласники (12–17 років) – учні п'яти *позашкільних навчальних закладів*: Сумський обласний центр позашкільної освіти та роботи з

талановитою молоддю; Полтавський обласний центр естетичного виховання учнівської молоді; Міський палац дітей та юнацтва „Горицвіт” м. Кривий ріг, Дніпропетровська обл.; Палац позашкільної роботи, творчості дітей та учнівської молоді м. Луганська; Чернівецький обласний центр естетичного виховання „Юність Буковини”); *загалом 139 осіб (98 дівчат, 41хлопець)*. Учні-респонденти займаються у творчих об’єднаннях гуманітарного, художньо-естетичного, туристсько-краєзнавчого, науково-технічного, дослідницько-експериментального, фізкультурно-спортивного напрямів позашкільної освіти.

Представимо основні позиції щодо результатів дослідження, зокрема за такими показниками:

- ціннісні орієнтації, спрямованість у майбутнє;
- роль позашкільних навчальних закладів у реалізації життєвих цілей учнів;
- суб’єктна позиція учнів як ставлення до соціальних проблем, прагнення до реалізації власного соціального потенціалу (допомогти іншим людям, сприяти вирішенню соціальних проблем тощо).

Провідні позиції в ієрархії цінностей учнів посідають: *здоров’я, щасливе сімейне життя, любов, наявність хороших друзів*, які можливо інтерпретувати як конкретні життєві цінності, цінності особистого життя, цінності міжособистісних відносин. На п’ятій позиції – *свобода* (активна цінність), що не лише є підтвердженням прагнення до самостійності як вікової особливості підліткового, раннього юнацького віку, але також свідчить про активну соціальну позицію більшості учнів (цінність *„активне, діяльне життя”* розміщена на сьомій позиції в ієрархії цінностей). *Хороша освіта* (шоста позиція) є цінністю, яку можливо розглядати як свідчення відповідального ставлення респондентів до власного майбутнього.

Важливо звернути увагу на той факт, що цінність *„щастя інших”* не належить до значущих цінностей-цілей респондентів (що дещо суперечить переважно просоціальним відповідям учнів на відкриті запитання, наведені нижче). Втім, порівняння із результатами подібних досліджень дещо прояснює

ситуацію. Наприклад, за результатами досліджень російськими психологами ціннісних орієнтацій групи учасників волонтерського руху (як еталонної групи альтруїстичної спрямованості), *щастя інших* також не належить до значущих цінностей волонтерів. Дослідники пояснюють це певною „інструменталізацією” цієї цінності відносно цінності саморозвитку, що є вищою метою.

За результатами аналізу відповідей респондентів можливо констатувати, що більша частина учнів *замислюються про власне майбутнє, мають плани на майбутнє* (53,2%). При цьому більшість підлітків, старшокласників дивляться у майбутнє оптимістично, готові до активних дій (76,3%). Втім, 15,8% зазначили, що „відчувають тривогу” або „непевненість у власному майбутньому” (таблиці 3.2.1, 3.2.2). (Інтерпретуючи такі дані, слід враховувати, що оптимістичне сприйняття власного майбутнього є особливістю підліткового віку, тому відсоток тих, хто з тривогою дивиться у майбутнє, можна вважати досить суттєвим.)

Таблиця 3.2.1

Розподіл відповідей на запитання «Чи замислювалися ви про власне майбутнє (освіта, професія, інше)?» (%)

Варіанти відповідей	Вік		Всі опитані
	12-13	14-17	
Замислювався, є плани щодо мого майбутнього	50,0	61,2	53,2
Замислювався, але прогнозувати не можу	40,7	35,2	38,1
Не уявляю власного майбутнього	7,4	1,2	3,6
Не замислювався	1,9	1,2	1,4
Не дали відповіді	0	1,2	3,7

Таблиця 3.2.2

Розподіл відповідей на запитання «Як ви дивитесь у майбутнє?» (%)

Варіанти відповідей	Вік		Всі опитані
	12-13	14-17	
Оптимістично	40,7	50,6	44,6
Готовий(а) до активних дій	40,7	28,2	31,7
Непевнено	7,4	9,4	8,6
Мені байдуже	0	0	0

Варіанти відповідей	Вік		Всі опитані
	12-13	14-17	
Майбутнє мене тривожить	5,6	5,9	7,2
Живу сьогоднішнім днем	7,4	3,5	5,0
Не дали відповіді	1,9	2,4	2,9

Необхідно підкреслити, що, на думку учасників дослідження, *заняття у позашкільному закладі допомагають їм у реалізації життєвих цілей (80,6%); „складно відповісти” на це запитання було 3,6% учнів.*

Відповідно до даних дослідження, для більшості респондентів *важливим є посісти власне місце в сучасному суспільстві (77,5%); це „не є актуальним” лише для 4,4%; „складно відповісти” було 10,6%; „не замислювалися” про це 7,8%. При цьому учні позашкільних навчальних закладів усвідомлюють і їх насправді хвилюють проблеми сучасного суспільства. На перших позиціях: «стан здоров'я людей» (77,7%), «екологічні проблеми» (збереження природи) (76,0%), «рівень життя громадян (матеріальне забезпечення)» (69,4%), «права людини» (67,8%).*

Крім того, серед проблем у нашому суспільстві підлітків, старшокласників також хвилюють: *„ставлення людей один до одного”, „право рівності кожного, незалежно від соціального становища”, „чесність” та ін. Не актуальними соціальні проблеми є лише для двох учнів, які брали участь в опитуванні (таблиця 3.2.3).*

Розподіл відповідей на запитання «Які проблеми у нашому суспільстві вас найбільше хвилюють? (Оберіть 5 найважливіших)» (%)

Варіанти відповідей	Кількість виборів
Стан здоров'я людей	77,7
Екологічні проблеми	76,0
Рівень життя громадян	69,4
Права людини	67,8
Можливість здобуття вищої освіти (рівні можливості)	65,3
Злочинність	60,3
Соціальне здоров'я людей (алкоголізм, наркоманія тощо)	58,7
Соціальна справедливість	53,7
Інша відповідь: – ставлення людей один до одного – право рівності кожного, незалежно від соціального положення – чесність	2,5
Не замислювався	0,8
Не актуально для мене	0,8

Дані щодо прагнення до реалізації власного соціального потенціалу (допомогти іншим людям, сприяти вирішенню соціальних проблем тощо) ми отримали з відповідей учнів, які мали продовжити тезу „Якщо б я мав відповідні можливості, то я ...”. Отже:

51,8% учнів за умови наявних можливостей спрямували б свої сили на вирішення соціальних проблем, які їх хвилюють (*просоціальна позиція*) (наприклад: „збудувала притулки для безпритульних тварин і людей”, „намагалася б допомогти нашому суспільству”, „модернізувала б систему освіти, ліквідувала корупцію та організувала фонд для підтримки хворих людей”; „зробила, щоб не було зла і всі були рівні”; „націоналізував усі підприємства, дав би робочі місця усім безробітним, безкоштовні будинки тим, хто їх не має, посилив боротьбу зі злочинністю, підвищив зарплату й пенсію” тощо);

12,2% – спрямували зусилля на допомогу іншим та вирішення власних проблем (*нейтральна позиція*);

16,5% – насамперед вирішували власні проблеми („подорожувала світом”, „купив би машину” тощо) (*егоїстична позиція*). Серед відповідей незначний відсоток становили неконкретні („досягнула б багато,,); деструктивні („спалила школу (вночі, без людей)”. „Не знаю” – відповіли два респонденти.

За результатами дослідження можемо зробити висновки про загалом позитивні тенденції. Зокрема, більша частина учнів (53,2%) *спрямовані у майбутнє* (замислюються про власне майбутнє, мають плани); *готові до активних дій* (76,3%). Учнів позашкільних навчальних закладів *хвилюють питання свого місця в суспільстві* (77,5%), вони не є байдужими до соціальних проблем (необхідно враховувати соціально-психологічні дані про те, що підліткам загалом властива стурбованість соціальними проблемами (війни і миру, екології тощо); за наявних можливостей переважна частина учнів позашкільних навчальних закладів (51,8%) спрямували б свої зусилля на вирішення цих проблем, що свідчить про свідому *просоціальну позицію* більше половини учасників дослідження.

Водночас, слід врахувати, що на формування суб'єктної позиції підлітків, старшокласників, їхні цінності і ставлення впливають значна кількість чинників, серед яких важливим є соціально-культурна і соціально-політична ситуація в країні. Опитування проводилося у період 2012 року, коли такі цінності, як «мир, спокій у країні» сприймалися дітьми як менш важливі, ніж «здоров'я», «наявність хороших друзів» та ін. Проведення подібних опитувань у 2014 році, ймовірно, показало б інші результати, зокрема і щодо ставлення до власного майбутнього для певної частини українських старшокласників.

Отже, у роботі позашкільних навчальних закладів, зокрема творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку (клуби старшокласників, клуби спілкування, школи лідерів та об'єднання учнівського самоврядування, євроклуби, творчі об'єднання для дітей з особливими потребами та ін.), є суттєвий потенціал щодо формування системи цінностей особистості,

соціальної компетентності, громадянських і патріотичних якостей, що становить важливу умову запобігання соціальним девіаціям у дитячому та молодіжному середовищі.

Методичні основи виховання соціально компетентної особистості

У контексті проблеми варто відзначити, що формуванню соціальної компетентності, соціальної позиції дітей та молоді сприяє специфіка навчально-виховної та організаційно-масової діяльності позашкільних закладів, залучення вихованців до особистісно та соціально значущої діяльності, волонтерства, соціальних практик, створення можливостей для реалізації власного соціального та творчого потенціалу.

До методичних основ виховання соціально компетентної особистості у позашкільних навчальних закладах ми відносимо актуальні форми і методи, засоби роботи.

Зокрема, *форми* (у широкому розумінні) виховання соціально компетентної особистості можуть різнитися залежно від того, з якою категорією дітей проводиться робота у творчих об'єднаннях соціально-реабілітаційного напрямку. Наприклад, робота з дітьми з особливими потребами, робота з підлітками, схильними до девіантної поведінки, тощо.

Серед *організаційних форм*, найбільш характерних для творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку, такі: клуб (підліткові клуби, клуби старшокласників, евоклуби та ін.), гурток, секція, студія, школа (лідерів учнівського самоврядування), загін (волонтерський) та ін.

Найбільш актуальними є такі форми організації соціально-педагогічної роботи (класифікація залежно від методики виховного впливу):

- *психотерапевтичного впливу* (арт-терапія, музична терапія та ін.);
- *активної допомоги* (участь у соціально корисній суспільній діяльності, в благодійній роботі, відновлення пам'яток старовини тощо) (за класифікацією Н. Никитіної).

Важлива вимога – застосування різноманітних форм, адекватних конкретній соціальній ситуації.

До найактуальніших *методів соціального виховання* у позашкільних навчальних закладах належать такі групи:

– група мотиваційно-виховних методів (відповідальності особистості в навчально-практичній діяльності в соціокультурному й соціоприродному середовищі; самооцінки, самоаналізу, роз'яснення, переконання, навіювання, рефлексії, турботи);

– група методів виховання: 1) методи всебічного впливу на особистість (бесіда, розповідь, диспут, особистий приклад тощо); 2) методи формування досвіду морально доцільної поведінки й діяльності особистості (педагогічна вимога, створення виховних ситуацій, стимулювання морально доцільної і соціально значущої поведінки та діяльності тощо) (Г. П. Пустовіт) [9, с. 36—37].

Актуальними для творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку є методи соціально-педагогічної діяльності, зокрема такі групи (за класифікацією Н. Никитіної):

– методи формування свідомості (пояснення, бесіда, диспут, дискусії тощо);

– методи організації діяльності і формування позитивного соціального досвіду (створення виховних ситуацій, тренінг, соціальні практики та ін.);

– методи стимулювання і мотивації діяльності та поведінки (емоційний вплив, заохочення, ігрові методи та ін.);

– методи контролю ефективності соціально-педагогічного процесу (діагностика, аналіз результатів діяльності учнів, соціально-педагогічний моніторинг, самоаналіз тощо).

Особливо з останнього переліку варто підкреслити такі методи, як дискусія, бесіда, тренінг; у роботі з дітьми з особливими потребами застосовуються різні варіанти арт-терапії, ігрові методи тощо.

Засоби соціально-педагогічної роботи можна розглядати в широкому і у вузькому розумінні. У першому випадку до них належать *види діяльності*: трудова діяльність, заняття спортом, туризмом, краєзнавством, дозвілля,

громадська робота, благодійна діяльність. У другому – *матеріальні та ідеальні елементи дійсності* (технічні засоби, твори мистецтва, педагогічні можливості дитячих організацій, народних традицій і т.д.). Зокрема, перегляд і обговорення кінофільмів із соціальним змістом – приклад застосування одного з таких засобів.

Вибір форм, методів, засобів роботи залежить від завдань і змісту діяльності творчого об'єднання, від вікових та індивідуальних особливостей учнів, їхнього мікросоціального оточення та інших чинників.

*Приклади реалізації завдань виховання
соціально компетентної особистості*

Можливо розглядати значну кількість *прикладів* реалізації завдань виховання соціально компетентної особистості у творчих об'єднаннях соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти.

Зокрема, керівник *гуртка «Євроклуб «Прометей» Центру дитячої та юнацької творчості м. Ульяновка Кіровоградської обл.* Чучаєв Олександр Володимирович приділяє увагу вихованню культури європейців у дітей міста, сприяє набуттю актуальних знань про країни Європи, систему безпеки в Європі та ін. Слід відзначити актуальну тему та методику проведення відкритого заняття на тему «Система заходів європейських країн щодо збереження миру на планеті» (у межах конкурсу «Джерело творчості – 2014»). Метою заняття було:

– схарактеризувати основні структурні організації Європейського союзу, які відповідають за безпеку континенту та військову міць; розглянути основні вектори загроз для миру на планеті та шляхи їх вирішення;

– розвивати вміння вести дискусію, висловлювати власну думку, відстоювати свою позицію, толерантно ставитися до опонентів, аналізувати факти та робити висновки;

– виховувати громадянсько активну особистість, прагнення до миру на Землі, розуміння, що від рішення та дій кожного окремо залежить доля держави та світу.

Варто зазначити, що педагогом було визначене проблемне питання: «Чи

зможе співпраця країн ЄС та найбільших країн світу забезпечити збереження миру на планеті?»

Учні (10 клас) були активними учасниками заняття. Висловлювали власну думку, обговорювали ситуацію, що склалася в країні. Після прослуховування притчі, сутність якої полягає у позиції, що навіть будь-яка, на перший погляд, безглузда ідея, може бути корисною, учні мали запропонувати ідеї вирішення кризи, що склалася в Україні. Ідеї були дійсно різні, часом несподівані і навіть безглузді, але потім діти активно висловлювали власну позицію і прийшли до спільного висновку. Мети було досягнуто, зокрема, окрім здобуття важливих соціальних знань, учні мали можливість сформулювати власну позицію стосовно соціальної проблеми.

Отже, можна зробити певні висновки. Наукові дослідження, аналітичні матеріали, що представляють тенденції та особливості розвитку позашкільної освіти в Україні, неформальної освіти у європейських країнах, серед актуальних завдань установ цієї сфери розглядають виховання соціально компетентної особистості, здатної до свідомих активних соціальних дій, самореалізації в суспільстві, міжкультурної взаємодії тощо. *Соціальну компетентність особистості правомірно розглядати як ключову для позашкільної освіти.*

У сучасному соціокультурному просторі України саме позашкільні навчальні заклади сьогодні створюють умови для здобуття соціальних знань, інтеріоризації загальнолюдських і національних цінностей, набуття досвіду у вирішенні актуальних соціальних проблем, що зумовлює значний потенціал щодо виховання свідомих громадян, патріотів своєї Батьківщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные направления развития внешкольного (дополнительного) образования детей в странах Восточной Европы: обзор по Беларуси, Казахстану, России, Украине / под ред. А. В. Золотаревой. – Прага-Ярославль : ЕАІСУ-ЯГПУ, 2010. – 138 с.

2. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : [моногр.] / О. В. Безпалько. – К. :

Наук. світ, 2006. – 363 с.

3. Від профільного навчання до профільної освіти. Стратегія локальних змін позашкільного навчального закладу нового типу (з досвіду роботи Палацу дітей та молоді м. Рівне) : [наук.-метод. посіб.] / за ред. Первушевської І. О. – Рівне : ПДМ, 2010. – 606 с.

4. Гончарова-Горянська М. В. Соціальна компетентність дошкільнят: поняття, зміст, формування в сучасних навчальних закладах / М. В. Гончарова-Горянська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – К., 2006. – С. 219—226.

5. Кононко О. Л. Соціальна компетентність старших дошкільників: типологія та умови ефективного виховання / О. Л. Кононко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ. – 2006. – С. 211–218.

6. Литовченко Е. В. Социально-реабилитационное направление внешкольного образования Украины: состояние и перспективы программного обеспечения / Е. В. Литовченко // Дополнительное образование детей в изменяющемся мире: перспективы развития востребованности, привлекательности, результативности : материалы междунар. науч.-практ. конференции : в 2-х ч. (Челябинск – Москва) / под ред. А. В. Кислякова, А. В. Щербакова. – Ч.1. – Челябинск : ЧИППКРО, 2013. – С. 51–57.

7. Овчарук О.О. Компетентісний підхід в освіті: загальноєвропейські підходи / О. О. Овчарук // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – № 5 (13).

8. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу : колективна монографія / [Вербицький В.В., Литовченко О.В., Ковбасенко Л.І. та ін.] ; за ред. О.В. Литовченко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 192 с.

9. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: дидактичні основи методів навчання і виховання : монографія / Г.П. Пустовіт, Л.В. Тихенко. – Суми : Університетська книга. – 2008. – Кн. 2.

10. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы : пер. с англ. – М. : Когито-центр, 2001. – 142 с.

11. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за ред. І. Д. Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

12. Фестивальний альманах / упорядник І. Завражна. – Кіровоград : ТОВ „Імекс-ЛТД”. – 2006. – 243 с.

13. René Clarijs (ed.) (2005). Non-formal and Informal Education in Europe. Prague: EAICY, 118 p.

14. Clarijs, René (ed.) (2008). Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After- and Out-of-School Education. Prague, Czech Republic : EAICY.

3.3. Формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у гуртках науково-технічного та дослідницько-експериментального напрямів

Сучасне суспільство, що швидко змінюється, ставить перед системою освіти нові завдання щодо підготовки всебічно розвинутої особистості, компетентної у всіх галузях соціально-економічного й громадського життя. Особливе місце у цьому процесі посідає система позашкільної освіти та виховання, яка ґрунтується на принципах добровільності вибору учнями типів закладів, видів і змісту навчально-пізнавальної діяльності.

Домінуюча роль в навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу належить діяльнісному підходу, сутність якого полягає в реалізації на практиці здобутих учнями знань, сформованих умінь та навичок у конкретній життєвій ситуації. За такого підходу зміст навчально-виховного процесу розглядається як педагогічна модель соціального замовлення, в якій концентруються тенденції розвитку і становлення особистості з високим рівнем знань, умінь та практичних навичок [7, с. 79]

Узагальнюючим результатом організації навчально-виховного процесу на зазначених засадах є формування базових компетенцій у вихованців позашкільних навчальних закладів.

Практичну реалізацію компетентнісного підходу, формування компетентностей особистості у педагогіці розкрили в своїх працях зарубіжні учені Р. Бадер, Д. Мертенс, Б. Оскарсон, А. Шелтен, російські вчені В. Болотов, А. Вербицький, І. Зимняя, О. Лебедев, Н. Радіонова, А. Хуторський та інші. Складники реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі вивчали українські вчені І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, Л. Масол, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко та інші. В позашкільній освіті компетентнісний підхід розробляли російські та українські науковці О. Биковська, О. Беляєва, В. Вербицький, Л. Вотякова, А. Золотарьова, О. Лебедев, В. Мачуський, Г. Пустовіт.

Під компетентнісним підходом більшість закордонних вчених розуміють

побудову освітнього процесу з позицій розвитку особистості, через її мотивацію та саморозвиток.

Серед компетентностей, що становлять основу реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті науково-технічного та експериментально-дослідницького напрямів, ми виділяємо такі: *пізнавальну*, яка забезпечує оволодіння знаннями і поняттями про культуру, природу, техніку і суспільство, та діяльнісну (*проектно-технологічну*), що забезпечує формування практичних вмінь та навичок особистості.

Формування базових компетентностей, на нашу думку, передбачає розвиток творчої діяльності учнів, їхніх здібностей, нахилів і уяви та створення відповідних умов для набуття позитивного досвіду взаємодії особистості учня з інформаційно-комунікаційним середовищем.

Розкриваючи зміст базових компетентностей, ми визначаємо, що домінуючою у змісті освіти дослідницького-експериментального напрямку позашкільних навчальних закладів є навчально-пізнавальна компетентність, що забезпечує оволодіння поняттями, знаннями у сфері сучасної науки і техніки та технології, наукової, технічної термінології, методикою організації дослідницької та пошукової діяльності.

За основу визначення навчально-пізнавальної компетентності ми взяли визначення А. Хуторського: «Навчально-пізнавальна компетентність – це сукупність компетенцій у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними пізнаваними об'єктами. Сюди входять знання й уміння, організація планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності, та оволодіння креативними навичками продуктивної діяльності: здобуттям знань безпосередньо з повсякденної практики, володіння прийомами дій у нестандартних ситуаціях, евристичними методами рішення проблем» [6, с. 135–157].

Формування навчально-пізнавальної компетентності передбачає, що учні повинні отримати знання та практичний досвід з основ наукового дослідження,

опанувати методику організації та проведення експерименту, вміти опрацювати отримані результати та робити висновки. Вона охоплює формування практичних вмінь та навичок роботи з різноманітними приладами та обладнанням; розвиток практичних умінь та навички застосування здобутих знань у процесі творчої діяльності; набуття досвіду власної наукової діяльності, розвиток дослідницьких здібностей, просторового та логічного мислення, формування потреби у творчій самореалізації та виховання моральних якостей, громадянської позиції, працелюбності, творчого ставлення до праці

Провідною у змісті освіти науково-технічного напрямку позашкільних навчальних закладів є *проектно-технологічна компетентність* — здатність учнів застосовувати знання, уміння та особистий досвід у предметно-перетворювальній діяльності.

Вона передбачає оволодіння ґрунтовними знаннями і практичним досвідом у сфері сучасної техніки та технології, графічної грамотності, конструкторської, винахідницької та експериментальної роботи; формування практичних вмінь та навичок конструкторської, винахідницької, дослідницької та експериментальної роботи та практичного застосування здобутих знань у виготовленні технічних об'єктів; розвиток конструкторських та дослідницьких здібностей; набуття досвіду власної творчої діяльності; розвиток просторового та логічного мислення, пам'яті, уяви, координації рухів; формування і розвиток самостійності, наполегливості, відповідальності та працелюбства; професійне самовизначення та вибір майбутньої професії з урахуванням власних інтересів та здібностей.

Реалізація компетентнісного підходу в системі позашкільної освіти, а саме науково-технічного та дослідницького напрямів, передбачає розроблення та впровадження у навчально-виховний процес навчальних програм нового типу, які повинні забезпечити формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів.

З цією метою розроблена експериментальна програма «Юний дослідник та інженер». Ми виходили з того, що технічна творчість учнів – це вид діяльності,

внаслідок якої створюються технічні об'єкти з ознаками корисної та істотної новизни. Вона виявляється в конструюванні моделей, механізмів, нескладних машин, приладів, радіоелектронних пристроїв тощо та сприяє виникненню й формуванню інтересу до техніки, розвитку раціоналізаторських і винахідницьких нахилів та здібностей. Експериментально-дослідницька діяльність учнів – це, насамперед, розумова діяльність учнів з набуття нових знань і отримання досвіду самостійно дослідницької роботи.

Метою створення програми є здобуття учнями знань, умінь та навичок з технічного конструювання та моделювання, оволодіння методикою дослідницької і експериментальної діяльності, виховання розвинутої особистості учнів, формування позитивних якостей і сприяння їх соціалізації у сучасному суспільстві через набуття досвіду практичної діяльності. Розроблена програма за принципом побудови є комплексною, складається з трьох освітніх рівнів (початковий, основний, вищий) та містить блокову структуру подання навчального матеріалу.

На початковому рівні учні оволодівають найпростішими знаннями та навичками виготовлення об'єктів техніки (авіа-, авто-, судно- і технічного моделювання) та проведення елементарних досліджень за допомогою як побудованих моделей, так і спеціально виготовлених пристроїв. Зміст програми спрямований на загальний розвиток учнів, виявлення у них здібностей і формуванню інтересу до науково-технічної творчості. Головним видом діяльності є практична робота. Засвоєння програми дає можливість учням самостійно обрати наступний вид активності у гуртку основного рівня і перейти від репродуктивної до перетворювальної діяльності.

На основному рівні учні повинні оволодіти знаннями, умінням та навичками самостійної перетворювальної діяльності з технічної творчості та експериментально-дослідницької діяльності. Пріоритетом для гуртка цього рівня є самостійний вибір об'єктів для технічної творчості або дослідження. Програма передбачає ознайомлення учнів з теоретичними засадами наукового дослідження та проектно-технологічної діяльності, досвідом практичної

роботи з виготовлення конкретних технічних об'єктів; участь у конкурсах, виставках та захист проектів є обов'язковою умовою цього рівня. Набутий позитивний досвід роботи у гуртку основного рівня сприяє професійному самовизначенню учнів та формуванню у них відповідних базових компетентностей.

Вищий рівень роботи гуртка «Юний дослідник та інженер» передбачає творчий підхід вихованців до вирішенні поставлених завдань. Учні повинні самостійно знаходити нові знання, оволодіти теоретичними основами вирішення технічних завдань, визначити мету, об'єкт та предмет дослідження, розробляти шляхи вирішення проблеми, провести аналіз отриманих результатів. Домінуючим видом діяльності цього рівня є метод проекту, який дає змогу задовольнити стійкі інтереси і потреби талановитих і обдарованих учнів у науко-технічній та експериментально-дослідницькій діяльності.

Очікуваним результатом навчання у гуртку «Юний дослідник та інженер», який реалізується через зміст та сучасні форми організації навчально-виховного процесу є формування в учнів базових компетенцій відповідного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про позашкільну освіту: Закон України // Позашкільна освіта в Україні (нормативно-правові акти). – К. : НЕНЦ, 2002 -- С3–32.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн.1 / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 206 с.
3. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І. Д. Бех // Виховання і культура. – 2009. –№ 1–2. – С. 5–7
4. Биковська О. В. Реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті / О. В. Биковська // Позашкільна освіта та виховання. – 2007. – №2. – С. 7–17.
5. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання. Книга 1: Теоретико-дидактичний аспект / Г. П. Пустовіт. – Миколаїв, 2010. – 270 с.
6. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Ученик в обновляющейся школе : сб. науч. трудов. – М. : ИОСО РАО, 2002. – С. 135–157.

3.4. Формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у гуртках художньо-естетичного напрямку

Нині одним із завдань освіти є формування не тільки цілісної системи універсальних знань, умінь, навичок, але також надання вихованцю досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності. Введення компетентностей в нормативний та практичний складник освіти дає змогу вирішувати проблему, коли учні добре опановують набором теоретичних знань, але відчують значні труднощі в діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій.

Відповідно до аналізу літератури (І. Беха, І. Зимньої, А. Маркової, А. Хуторського та інших), **базовими компетентностями** ми будемо називати ряд компетентностей, які визначальні для специфіки заданого виду діяльності й одночасної реалізації ключових компетентностей (які можна застосовувати в різних ситуаціях).

У позашкільній освіті формується ряд базових компетентностей, які складаються із загальнопредметних компетентностей (на рівні напрямку), що, своєю чергою, складаються із предметних (на рівні гуртка).

Однією з базових компетентностей у вихованців гуртків декоративно-ужиткового мистецтва в позашкільних навчальних закладах ми виділяємо **етнокультурну компетентність**. Під етнокультурною компетентністю вихованців ми будемо розуміти їхню готовність до взаєморозуміння та взаємодії, яка ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих у реальному житті (тобто під час навчальних занять), спрямованих на їх успішну адаптацію в поліетнічному суспільстві, належному рівні їх обізнаності, практичних вміннях виконання виробів декоративно-ужиткового мистецтва, усвідомлення власної причетності до мистецьких цінностей національної культури, їх вивчення, збагачення і творче використання.

На **загальнопредметному** рівні – здатність до інтегрального художнього мислення на основі мистецького тезаурусу, досвіду перенесення знань і вмінь у межах мистецької галузі.

На предметному рівні – здатність до пізнання і діяльності в різних сферах декоративно-ужиткового мистецтва.

Етнокультурна компетентність є результатом **етнокультурного виховання**. Теоретичні аспекти етнокультурного виховання розглядалися у наукових доробках Г. Лозко, Л. Маєвської, Т. Мацейківа, О. Мурзина, М. Степико, Е. Сміта, В. Сорока-Росинського, Я. Чепіги.

Етнокультурне виховання відбувається через засвоєння особистістю культурних цінностей.

Аналіз літератури свідчить, що проблема етнокультурного виховання тісно пов'язана з усіма сферами народного життя, вона має синтетичний характер. Для людини має значення спільна культура багатьох століть, поколінь, рас, національностей, етнічних груп, класів, станів.

Саме національна культура як поєднання культури титульного етносу з культурами національних меншин насамперед визначає унікальний образ будь-якої країни та її народу в багатоманітній мозаїці людської цивілізації. Етнокультура ґрунтується на світогляді та системі цінностей, тобто духовно-моральному фундаменті, на якому виростає особистість з унікальними властивостями душі та непорушною національною ідентичністю.

Нерозривна лінія збереження й передання традицій з покоління у покоління спостерігається саме в етнічній культурі. Це свідчить про те, що етнічна культура – успадкований від предків комплекс господарського і соціального життя, матеріальної та духовної культури, які визначають стиль життя, виконують етноідентифікуючу роль, дають можливість виділити й протиставити себе іншим етносам.

Зазначимо, що етнокультура виявляється в усіх галузях життя етносу: у мові, вихованні дітей, одязі, будівництві житла, облаштуванні робочого місця, домашньому господарстві, фольклорі тощо (що підтверджується у роботах В. Агеєва, Є. Богданова, В. Кукушина, О. Садохіна та інших учених-етнологів).

За даними вітчизняних дослідників (Г. Григоренко, П. Ігнатенко, В. Інжестойкова, В. Поплужний та інші), вже у перші роки життя дитини

закладаються основи таких відчуттів і якостей характеру, які пов'язують її зі своїм історичним корінням, національним іменем та походженням і впливають на формування пам'яті родоводу, любові до своїх батьків, отчого дому, народу тощо.

Дитина, зростаючи, має поступово, з раннього віку засвоювати особливості способу буття власної спільноти, тобто навчитися розуміти власну етнокультуру, вільно рухатися у її просторах, усвідомлюючи знаки, символи, коди, специфіку їх виявлення у рідній мові, аби пізніше вступити у діалог з іншими культурами, порівнюючи їх зі своєю не на шкоду іншим, а щоб зрозуміти їх. У цьому і виявляється сутність етнокультурного виховання: пізнавши себе – пізнаєш іншого; не збагнувши себе – не збагнеш іншого; вивчаючи животоки буття свого роду-народу – ти пізнаєш закутки власної душі; не знаючи глибин культури, представником якої ти є, годі сподіватися на те, що пізнаєш і зрозумієш носія іншої культури [12, с. 6–7].

Такі українські вчені, як В. Заслуженюк, В. Присакар, Г. Філіпчук та інші етнокультуру відносять до пріоритетів, які допоможуть згуртувати усіх людей різних національностей, що населяють єдину країну, і виховати освічене, толерантне, компетентне у цій галузі покоління.

Педагогічні позиції формування підростаючої особистості оптимально реалізуються тоді, коли вихованці зростають і розвиваються, засвоюючи духовні надбання народу; у виховному процесі широко застосовуються споконвічні засоби впливу, завдяки яким кожне наступне покоління практично продовжує національні традиції та звичаї, сімейно-побутову й суспільну культуру. Такий підхід спрямовує позашкільну науку і практику на відновлення принципів гуманізму, народності, природовідповідності, на які вказує українська етнопедagogіка й етнокультура [1].

Беручи до уваги вищевикладене, етнокультурне виховання ми розглядаємо з погляду формування національної ідентичності, світогляду, соціальних і моральних позицій на основі національних і культурно-історичних цінностей. Розгляд етнокультурного виховання як способу забезпечення

специфічних освітніх потреб та інтересів соціуму в галузі освіти і культури дав нам змогу конкретизувати це визначення.

У нашому дослідженні під **етнокультурним вихованням** ми розуміємо цілеспрямований навчально-виховний процес, орієнтований на збереження та відродження національних і культурно-історичних особливостей конкретного регіону, країни; формування художньо-творчих здібностей учнів та інтересу до творчої діяльності, ціннісного ставлення до національної культури та історії, мотивацію на самостійне здобуття знань.

Етнокультурне виховання ми розглядаємо в сукупності основних принципів: історико-культурна спрямованість виховання та освіти, що передбачає організацію навчально-виховного процесу на основі історії та культури народів, що проживають у регіоні, країні; інтеграція навчальних дисциплін (освоєння декоративно-ужиткового мистецтва в єдності з вивченням пісень, музики, традицій, обрядів тощо); ідентифікація і самоактуалізація особистості, заснована на внесенні в зміст етнокультурного виховання знань про людину і суспільство; гармонізація міжетнічних відносин.

Зауважимо, що етнокультурне виховання здатне не тільки враховувати інтереси національних культур та регіональних культурних традицій, але також і потреби особистості в національно-культурній самоідентифікації. Тому на сучасному етапі етнокультурне виховання розглядається нами як спосіб повернення втрачених духовних цінностей, морально-естетичних норм поведінки, міжлюдських відносин, укладу сімейного і побутового життя.

На наш погляд, саме етнокультурне виховання може допомогти учням оволодіти культурою свого народу (культурою споживання, культурою спілкування, культурою знання, культурою праці), дає змогу організувати художньо-творчі заняття, орієнтуючись на національну своєрідність регіону. У визначенні місця і ролі етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах ми розглядаємо його як спосіб, що підсилює ефективність виховання завдяки уведенню засобів національної культури, які допоможуть направити сучасний навчально-виховний процес на формування етнічної самосвідомості,

етнокультурної компетентності, розвиток розуміння ролі свого народу у світовій культурі.

Аналізуючи засоби національної культури, що використовуються в народній педагогіці, ми встановили, що виховний потенціал національної культури був спрямований на формування у дітей етичних, естетичних і моральних якостей особистості, почуття національної самосвідомості, патріотизму, розвиток творчих здібностей. Отже, засоби національної культури можуть бути використані як основа змісту етнокультурного виховання, і як результат – формування етнокультурної компетентності.

Одним із ефективних засобів етнокультурного виховання, яке сприяє всебічному розвитку особистості учнів, є діяльність позашкільних навчальних закладів щодо залучення їх до занять декоративно-ужитковим мистецтвом, що ґрунтується на вивченні, засвоєнні і трансляції української традиційної народної культури як суспільно-історичного явища, в якому відбився світогляд, морально-етичні й естетичні цінності українського народу.

Аналіз досвіду роботи у позашкільних навчальних закладах показує, що для етнокультурного виховання учнів важливе значення має правильна організація навчально-виховної роботи. Відомо, що зміст навчальних курсів історії України, декоративно-ужиткового мистецтва тощо несе велику навчальну, освітню та виховну інформацію про український народ. За правильного науково-методичного спрямування навчального матеріалу названі навчальні курси стають активними засобами формування етнокультурної компетентності у вихованців.

Навчально-виховний процес у гуртках відбувається згідно з типовими програмами, в які педагогом вносяться зміни щодо тем, порядку їх вивчення, розподілу годин тощо. Право на зміни у тематичному плануванні та кількості годин передбачені в структурі кожної програми. Отже, за рахунок варіативної частини, закладеної у структуру типової програми, модифікована (адаптована) програма враховує місцеві умови, можливості та вікові особливості гуртківців.

Нині все частіше сукупність освітніх програм, які реалізуються у

навчальному закладі, називають його провідною характеристикою, що відповідає на питання, наскільки різноманітний, широкий спектр освітніх послуг пропонує заклад, як він задовольняє попит дітей, їхніх батьків і засновників. Подальше дослідження з метою з'ясування стану програмного забезпечення у позашкільних закладах дає можливість виділити кілька суттєвих проблем. По-перше, у практиці існує велика кількість програм різного змісту, негативним є те, що в багатьох регіонах і окремих закладах свої підходи до програмування, що приводить не завжди до якісно високого рівня.

По-друге, програма – показник професійної майстерності педагога. Чим вищий професійний рівень, тим більш якісною і багатоплановою повинна бути програма. Але специфікою позашкільної освіти є те, що програми розробляють спеціалісти всіх сфер життєдіяльності людини. Звідси різний ступінь готовності педагога до розроблення програм, розуміння програми як документа.

Є ще одна проблема. Педагоги-практики не володіють достатньою мірою прийомами теоретичного аналізу, оцінювання, структурування, подання інформації, насамперед тому, що раніше їхня практична діяльність цього не вимагала. Долучаючись до процесу програмування, педагог стає учасником експериментальної діяльності.

Четверта, але на наш погляд, одна з найважливіших проблем – невміння педагогом правильно визначити цілі етнокультурного виховання учнів. Ціль – категорія, проти вагомості якої не заперечує жоден педагог, але чіткого розуміння цілей, а тим більше постійної регуляції своєї діяльності відповідно до цілі, у багатьох педагогів не відбувається. Педагогу важко визначити мету, і особливо важко її дотримуватися.

Аналіз діяльності позашкільних навчальних закладів свідчить про не завжди активний пошук їхніми педагогічними колективами перспективних виховних впливів на особистість; створення гуманістичних виховних систем; посилення гуманітарної спрямованості всіх програм навчання і виховання; орієнтацію дітей і молоді на загальнолюдські цінності; формування в учнів почуття національної гідності, культури, що забезпечує у змісті навчально-

виховного процесу органічний зв'язок і духовну єдність української національної культури з культурами інших народів.

Для об'єктивності висновків було проаналізовано ряд гурткових занять, що проводились у наших експериментальних позашкільних навчальних закладах – Станції юних техніків – центрі науково-технічної творчості молоді Дніпровського району м. Києва та комунальному позашкільному навчальному закладі “Центр дитячої та юнацької творчості” Дніпропетровської міської ради Дніпропетровської області. Проаналізовані заняття також характеризувалися не завжди раціональною структурою та відповідними педагогічними методами і прийомами етнокультурного виховання учнів.

Подальше вивчення стану проблеми в практиці роботи позашкільних навчальних закладів, виявлення ролі педагогів у формуванні етнокультурної компетентності проводилося за допомогою розробленої нами анкети, яка складалася з ряду питань: “Чи існує зв'язок між рівнем професійної кваліфікації педагога й індивідуальним досягненням його вихованців?”; “У чому полягає основна мета програми Вашого гуртка?”; “Які якості Ви виховуєте у своїх вихованців?”; “Як Ви розумієте сутність понять етнокультурного виховання та етнокультурної компетентності?”; “Які чинники, на Ваш погляд, впливають на етнокультурне виховання учнів?”; “Дайте загальну оцінку сформованості етнокультурної компетентності у Ваших вихованців”.

Аналіз результатів анкетування дав змогу виявити протиставлення між розумінням педагогів потреби формування етнокультурної компетентності у вихованців та їхньої здатності до цієї діяльності. 70% опитуваних дали правильну, але неповну відповідь щодо розуміння поняття етнокультурного виховання: “етнокультурне виховання – процес вивчення національної культури; ... вивчення культурно-історичних особливостей; ... обізнаність дітей в проведенні народних свят, обрядів тощо”.

Подальше дослідження уможливило такий висновок: завдання етнокультурного виховання, формування етнокультурної компетентності не відображені належним чином у програмах гуртків декоративно-ужиткового

напряму, а тому не конкретизуються і не набувають значущості в діяльності педагогів на кожному занятті.

Нам також було цікаво з'ясувати, в чому педагоги вбачають причини труднощів у роботі з формування етнокультурної компетентності. Аналіз відповідей засвідчив, що основною причиною є відсутність методичних рекомендацій, посібників (66,3%). Серед труднощів було названо і причини іншого характеру: недостатнє розуміння важливості проблеми керівниками позашкільних навчальних закладів, небажання педагогів ускладнювати собі життя, зайве навантаження на теми, які вивчаються.

Висновок: беззаперечно існує потреба в просвітництві педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів; підвищенні наукового рівня програмно-методичного забезпечення педагогічного процесу формування етнокультурної компетентності у вихованців позашкільних навчальних закладів.

Відповідно до виявлених проблем, ми припустили, що етнокультурна компетентність ефективно формуватиметься за таких умов у навчально-виховній роботі гуртків: впровадження у навчально-виховний процес інтегрованої навчально-виховної програми, зміст якої охоплює різні напрями гурткової роботи та спрямований на усвідомлення й збереження духовної, культурної й художньої спадщини українського народу та етносів національних меншин, що проживають на території України; спрямування змісту практичної діяльності вихованців на розширення їхніх уявлень про поліетнічність української нації, історичну єдність і спадкоємність традицій; поєднання у навчально-виховному процесі традиційних та інноваційних форм, методів і засобів розвитку особистості, зміст яких пов'язаний з етнокультурним вихованням учнів.

Аналіз досвіду педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах показує, що для етнокультурного виховання учнів важливе значення має правильна організація та зміст навчально-виховної роботи. Нині одним з недоліків системи позашкільної освіти є недостатнє забезпечення педагогів

позашкільних навчальних закладів посібниками, програмами етнокультурного спрямування. Особливо критичним є становище гуртків художньо-естетичного напрямку. Є потреба збільшення кількості програм з декоративно-ужиткового мистецтва. На сьогодні кількість типових програм обмежена: програма гуртка бісероплетіння, народної творчості, художньої вишивки, килимарства, моделювання і конструювання одягу, аплікації соломкою, української народної іграшки, гончарства, писанкарства, образотворчого мистецтва, різьблення по дереву. Доцільно розширити спектр програм для напрямку декоративно-ужиткового мистецтва.

Тому ми поставили перед собою завдання розробити навчальну програму з етнокультурного виховання для позашкільних навчальних закладів. Психолого-педагогічне обґрунтування змісту розробленої нами програми потребувало насамперед визначення чітких методологічних позицій.

У науково-педагогічній літературі використовують принаймні два підходи до визначення поняття “зміст”. Прихильники першого підходу під змістом навчання розуміють той навчальний матеріал, який підлягає вивченню. З іншого погляду, зміст навчання відображає систему знань, умінь і навичок, які можуть бути представлені у вигляді:

- термінів, визначень та інших понять;
- фактів, які пояснюють закони і закономірності явищ, процесів тощо;
- символічних позначень величин;
- теорій, які пояснюють суть новоутворень та ін.

Відомо, що від змісту навчально-виховного процесу залежать величезною мірою не лише отримані учнями знання, а й сформованість їхнього світогляду. Відповідно до потреб національного відродження, зміст навчання і виховання в позашкільних навчальних закладах має бути наповнений етнічною тематикою. Сукупність базових знань з етнічної тематики, що є підґрунтям для етнокультурного виховання, можна умовно поділити на дві сфери.

До першої сфери належать загальні знання й уявлення про людину, навколишній світ та зв'язок між ними, які відображають сукупний досвід

людства у пізнанні світу, його рефлексію на власну життєдіяльність.

До другої сфери належать знання про специфіку і закономірності виникнення, розвитку й функціонування конкретного етносу. Дослідження у сфері етнознавства, пізнання особливостей власної національної історії, етнографії, літератури, мистецтва, національного характеру, традицій, звичаїв, моральних норм та цінностей тощо дають змогу усвідомити власну національну ідентичність у системі загальнолюдського буття, збагнути своє місце, роль і можливості у світовій спільноті. Обидві сфери доповнюють одна одну, забезпечуючи повноту знань суб'єкта, необхідну для формування його активної життєвої позиції.

Звісно, що ні всі види діяльності загалом, ні кожен з них окремо не можуть бути засвоєні відразу. Засвоюваний учнями матеріал, закладений в програму гуртка, має бути розгорнутий у часі і мати певну логічну послідовність. Зміст програми, як відомо, в концентрованому вигляді міститься у навчальному матеріалі. Таким чином фіксується його структура, логіка, а також певною мірою визначаються методи реалізації, тип діяльності учня і його орієнтація у навчальному матеріалі.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури основним принципом формування змісту навчальної програми з етнокультурного виховання учнів у позашкільних навчальних закладах ми виділили єдність національної спрямованості навчання і його взаємообумовленість з практичною діяльністю. Також нами виокремлено такі комплексні критерії відбору змісту:

- виховна спрямованість змісту програми гуртка;
- орієнтованість змісту програми гуртка на творчий розвиток учнів;
- взаємообумовленість пізнавальної інформації та практичних робіт, закладених у змісті;
- відповідність матеріалу наступності і послідовності, кількості навчальних годин, віковим особливостям;
- доступність матеріалу.

Відповідно до вищевикладеного, ми вважали за потрібне розробити

комплекс програм, що мають сприяти формуванню етнокультурної компетентності особистості засобами декоративно-ужиткового мистецтва, а саме:

- сприяти здобуттю учнями знань, вмінь та навичок оволодіння майстерністю народного мистецтва;
- виховувати духовно багату особистість, якій притаманне почуття гідності, самоповаги і яка розуміється на національно-духовних цінностях народу;
- формувати у вихованців шанобливе ставлення до оточуючих, повагу до народних звичаїв, традицій, національних цінностей, що є першоосною у процесі етнокультурного виховання.

Комплекс програм передбачає навчання дітей у групах початкового (один рік навчання – 144 години), основного (два роки навчання по 144 години на рік) та вищого (перший та наступні роки навчання по 216 годин на рік) рівнів.

Зміст програми початкового рівня має бути спрямований на загальний розвиток вихованців, виявлення у них здібностей та обдарувань, прищеплення інтересу до творчої діяльності. Програму варто побудувати за блоковим принципом: передбачає розподіл навчального змісту на самостійні структурні одиниці – блоки; існує альтернатива і можливість заміни вивчення одного змістового блоку іншим (розділу або теми) залежно від наявних умов і потреб учнів.

На початковому рівні, за рахунок того, що програма комплексна, діти мають ознайомитися з широким спектром видів декоративно-ужиткового мистецтва та оволодіти елементарними навичками виготовлення виробів засобами декоративно-ужиткового мистецтва: аплікація, паперопластика, оригамі, фелтінг, плетення з газет (альтернатива лозоплетінню), ліплення з тіста, петриківський розпис, бісероплетіння, батік, витинанка тощо. Таким чином, можна вирішити проблему наповнюваності груп в подальші навчальні роки стабільним колективом з перших днів їх формування.

Після засвоєння матеріалу програми початкового рівня дитина свідомо

може обирати один (або більше) видів мистецтва, який її зацікавив, і навчається основного рівня. Зміст програми основного рівня має бути спрямований на розвиток інтересів вихованців, надання знань, практичних умінь та навичок, що задовольняють потреби в професійній орієнтації. Зауважимо, що більш поглиблене ознайомлення із заздалегідь свідомо обраним видом декоративно-ужиткового мистецтва має відбуватися окремо в кожному гуртку, а не комплексно, як на початковому рівні. Тобто, програму варто робити однопрофільною. Вихованці, які виявляють стійкі інтереси та здібності до конкретної творчої діяльності, відразу ж можуть бути зараховані до гуртка основного рівня навчання.

Заняття за програмою вищого рівня мають проводитися аналогічно до основного рівня. Зміст програми вищого рівня має бути спрямований на задоволення стійких інтересів і потреб здібних, обдарованих і талановитих вихованців у творчій, науково-дослідницькій роботі, профільній і допрофесійній підготовці. Для організації навчально-виховного процесу з вихованцями, які задіяні в дослідно-експериментальній роботі або є переможцями, призерами місцевих, всеукраїнських, міжнародних конкурсів, виставок, олімпіад тощо, створюються необхідні умови: збільшується кількість годин для занять, впроваджується індивідуальна форма навчання.

На основі описаної вище моделі навчально-виховного процесу з виховання етнокультурної компетентності нами розроблено програму гуртка декоративно-ужиткового мистецтва для позашкільних навчальних закладів «Мистецтво нашого народу». Програма розрахована на один рік навчання за початковим рівнем підготовки. Вікова категорія: молодший шкільний вік. Заняття проводяться двічі на тиждень по 2 години, тобто по 4 години на тиждень (144 години на рік). Рекомендовано середню наповнюваність групи 10–15 дітей; тривалість заняття з дітьми 5–6 років – 30 хвилин, 6–7 років – 35 хвилин. Навчально-виховний процес передбачає поєднання теоретичних і практичних занять, а також самостійну роботу учнів.

Метою програми гуртка «Мистецтво нашого народу» є ознайомлення з

такими видами мистецтва, як-то: аплікація, паперопластика, оригамі, фелтінг, плетення з газет (альтернатива лозоплетінню), ліплення з тіста, петриківський розпис, бісероплетіння, батік, витинанка. Зміст роботи гуртка «Мистецтво нашого народу» спрямований на те, щоб дитина за час навчання ознайомилася з широким спектром видів декоративно-ужиткового мистецтва. За умови вивчення програми, тобто оволодівши елементарними навичками виготовлення виробів засобами декоративно-ужиткового мистецтва, дитина надалі усвідомлено буде робити вибір гуртка з метою подальшого поглибленого навчання у позашкільному навчальному закладі.

Завдання програми та навчально-виховного процесу в гуртку:

- залучення вихованців до надбань скарбницінародного мистецтва;
- здобуття учнями знань, вмінь та навичок з техніки декоративно-ужиткового мистецтва;
- навчання планування та організації трудового процесу, самостійного пошуку шляхів вирішення творчих завдань.

Навчально-виховна програма «Мистецтво нашого народу» складається з п'яти блоків, які можуть замінюватися залежно від професійної підготовки педагога:

1. Поробки та аплікації з природних матеріалів.
2. Поробки та аплікації з підручних матеріалів.
3. Ознайомлення з фарбами, кольорами.
4. Вироби з паперу.
5. Ліплення.

Розглядаючи матеріал першого тематичного блоку **“Поробки та аплікації з природних матеріалів”**, учні навчалися правил виготовлення поробок з жолудів та каштанів, сіна, соломи, листя кукурудзи, вовни, малювання крупною, аплікації з ячної шкарлупи. Було проведено **бесіди на теми:** “Природа навколо нас”, “Сіно, солома, листя кукурудзи як матеріал для виробів”, “Лялька-мотанка як оберіг”, “Валяння вовни як забуте мистецтво”, “Крупа як засіб малювання”, “Правила підготовки ячної шкарлупи до роботи”

Теми другого тематичного блоку зазначеної програми **“Поробки та аплікації з підручних матеріалів”** були орієнтовані на виготовлення поробок з пластикової тари, паперових серветок, алюмінієвої фольги тощо. З вихованцями проводилися бесіди на теми: “Шкідливість пластику в природі”, “Декупаж як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва”, “Металева фольга. Методи її переробки”.

Зміст третього блоку програми **“Ознайомлення з фарбами, кольорами”** розкривався через такі теми: “Видобуток кольорів в давнину”, “Гравюра як вид графічного мистецтва”, “Історія віражного мистецтва”, “Петриківський розпис як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва”, “Писанкарство як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва”.

Теми четвертого блоку **“Вироби з паперу”** були спрямовані на ознайомлення з папером як сировиною для виготовлення поробок технікою паперопластика, витинанка, аплікація, оригамі, квілінг.

Зміст п'ятого блоку програми **“Ліплення”** було спрямовано на вивчення техніки виконання поробок з солоного тіста та глини.

На основі вищевикладеного зробимо висновок: нами експериментально перевірено ефективність змісту етнокультурного виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, закладеного у розробленій програмі. Впровадження у практику роботи позашкільних навчальних закладів програми **“Мистецтво нашого народу”** забезпечило помітне зростання ефективності процесу етнокультурного виховання учнів, що підтверджено результатами експерименту.

Активізації формування етнокультурної компетентності вихованців також сприяє предметне середовище, в якому відбувається становлення та розвиток особистості. Декоративне оформлення інтер'єру навчального закладу, майстерень, кабінетів тощо в народному стилі, а саме елементи декоративно-ужиткового мистецтва: художні з дерева та металу, глиняний керамічний посуд, розпис стін, озеленення з квітів тощо, сприяли формуванню смаку,

вчили цінувати і сприймати прекрасне і, найголовніше, виховували прагнення створювати навколо себе прекрасне.

Наші дослідження показали, що впливове виховне значення має використання сукупності традиційних та інноваційних форм позашкільної роботи. Інноваційна діяльність в позашкільному навчальному закладі охоплює функціонування таких складників психолого-педагогічної системи:

- розвиток-саморозвиток підлітка, що передбачає організацію сприятливого енергоінформаційного простору для розвитку потенційних його можливостей, стимулювання інтелектуально-пізнавальної, активно-творчої національно-патріотичної, ціннісно-орієнтаційної діяльності;

- його виховання-самовиховання, що забезпечує виховання свободи особистості, створення умов для її самовираження і самоствердження;

- освіта-самоосвіта – це педагогічна підтримка навчально-патріотичного характеру, постійне залучення підлітків у процес засвоєння суспільно-гуманітарних знань, які вони відтворюють в конкретній ситуації [6].

Інтеграція традиційних й інноваційних форм позашкільної роботи у нашому дослідженні забезпечувала подальший розвиток у дитини етнокультурної компетентності, з метою підвищення рівня цієї якості від низького до високого.

Заняття проводилися з використанням сукупності традиційних (учнівські виставки, конкурси, екскурсії, залучення батьків до навчально-виховного процесу тощо) та інноваційних (виставки батьківських робіт, індивідуальні навчально-виховні маршрути, майстер-класи батьків) форм виховання.

Індивідуальні навчально-виховні маршрути розроблялися відповідно до рівнів сформованості етнокультурної компетентності учнів. З учнями, які мали низький рівень сформованості етнокультурної компетентності, проводилися бесіди на теми пізнання дитиною самої себе, свого родинного середовища, а саме: „Звичаї і традиції життя моєї родини”, „Історичне значення мого рідного краю”, „Поняття родини, сім'ї. Значимість родинних зв'язків. Духовність людини”, „Види національного мистецтва мого народу”. На основі розроблених

індивідуальних навчально-виховних маршрутів робота з цими учнями спрямовувалася на формування інтересу до вивчення національної культури, гордості за належність до українського народу. На гурткових заняттях петриківського розпису використовувалися практичні завдання: намалювати родинне дерево, малюнок назвати прислів'ям, виготовити атрибути до свят (наприклад, писанки). Всі роботи обов'язково, незалежно від якості виконання, експонувалися на виставках, діти залучалися до інсценізації народних свят. Гуртківці із низьким рівнем сформованості етнокультурної компетентності залучалися до пошукової роботи щодо звичаїв нашого народу, їм допомагали діти з високим рівнем.

З учнями, які мали середній рівень сформованості етнокультурної компетентності, основна робота полягала у стабілізації та поглибленні знань культурних цінностей своєї нації. Для них навчально-виховний процес був спрямований на залучення до дослідницької роботи. Цьому сприяла побудова заняття таким чином, щоб дитина працювала з художніми роботами, які потребують реставрації, домальовування втраченого фрагмента, копіювання форм старовинних предметів домашнього вжитку, малюнків на них. Додатково проводились бесіди на тему: „Матеріальні і духовні здобутки української культури та етносів, що проживають на території України”, „Внесок українців до культурного досвіду світового співтовариства”, „Дослідження мовних традицій твого рідного краю”.

Учні, які мали високий рівень, були помічниками керівника гуртка: допомагали у доборі матеріалу до заняття, ставали організаторами масових заходів. Для глибшого пізнання духовних цінностей з учнями проводились бесіди на такі теми: „Українська система символічного відображення світу як система традиційної культури”, „Національні особливості рідного краєвиду”.

Інноваційним у розробленні масових форм була їх інтеграція, взаємовплив і поєднання. Окрема увага приділялась організації навчально-виховного процесу у гуртках, в яких проводився формувальний етап експерименту: батьки учнів залучалися до проведення свят, виставок, фестивалів тощо. Експонувалися також

виставки батьківських робіт, які супроводжувалися майстер-класами (виготовлення писанок; картин з кісточок ягід, фруктів, насіння, крупи; плетіння гачком). Залучення до занять у гуртках батьків учнів із поліетнічних сімей давало можливість ознайомитися з культурними цінностями, традиціями та звичаями інших народів. Батьки на таких заняттях виступали як помічники керівника гуртка з метою виділити спільні й відмінні аспекти національних культур: тлумачення символів у культурі свого етносу та українців; поєднання кольорів у вишивках, картинах; формах предметів домашнього вжитку; звичаї, проведення свят.

Для залучення вихованців до культурної спадщини та історії своєї нації було розроблено систему роботи сім'ї та позашкільного закладу:

1. Створення в сім'ї україномовного середовища.
2. Участь у конкурсах „Родинна пісня”.
3. Відвідування з дітьми і батьками історико-етнографічних музеїв.
4. Допомога батьків у створенні історичних музеїв у позашкільних навчальних закладах.
5. Участь батьків і дітей в екскурсіях рідним краєм.
6. Конкурс малюнків (фотовиставка) між батьками і дітьми „Впізнай своє місто”.
7. Організація зустрічей з дідусями, бабусями, проведення з ними свят. Їхні розповіді про святкування народних свят у минулому і сьогодні.
8. Участь дітей і їхніх батьків у конкурсах колядок, щедрівок, новорічних вітань.
9. Складання дітьми з батьками альбому історії свого роду.
10. Майстер-класи, що демонструють батьки.

Майстер-класи проводили батьки на виставках своїх же робіт. Батьки презентували виготовлення виробів з лози, глини, розмальовування писанок, картин з кісточок ягід. Майстер-класи проводилися для керівників гуртків позашкільного навчального закладу та дітей, які бажали навчитися будь-якого ремесла у майстра – людини, яка добре знає свою справу. Завданнями такої

форми роботи було: ознайомлення дітей та керівників гуртків з базовими принципами роботи; надання можливості спробувати під наглядом майстра свої сили у виготовленні цього виробу; сприяти зацікавленості подальшою роботою у цьому виді мистецтва.

Значне місце в ознайомленні з національною культурою, формуванні інтересу до вивчення історії рідного краю, занять народним мистецтвом, посідали екскурсії на підприємства народних промислів, в музеї, до архітектурних пам'ятників. Підготовці до екскурсії передували етапи: попереднє ознайомлення з її об'єктом, складання плану проведення екскурсії (виділення об'єктів, на які треба звернути увагу; підготовка питань та коментарів, які будуть використані під час екскурсії; визначення завдань для учнів; запис до зошитів, замальовки орнаментальних композицій, форм художніх виробів; підготовка вступної лекції перед екскурсією), повідомлення про місце та мету екскурсії. Перед заходом проводилась вступна бесіда, пояснювалися завдання, форми і способи його виконання. Після екскурсії проводилась завершальна бесіда з учнями про їхні враження, аналіз завдань, виконаних учнями під час і після екскурсії, з'ясовувалися ставлення до отриманої інформації.

Для більш глибокого і конкретного вивчення національної культури свого народу нами було використано екскурсії до історичних пам'ятників, музеїв народного мистецтва. Уважно ознайомлюючись з архітектурними пам'ятками Львова, Дрогобича, Івано-Франківська, Косова, Києва та інших міст України, підлітки отримували повне уявлення про культурну спадщину свого народу. Під час екскурсій до пам'яток національної архітектури, ознайомлюючи підлітків з художніми цінностями, зі стилями і національними традиціями, ми розповідали про історичні події, пов'язані з пам'ятником та його епохою. Підлітки дізнавались про трагічну долю українського народу. Ці екскурсії закінчувались, здебільшого, відвідуванням краєзнавчого музею, у якому повніше розкривались питання, пов'язані з історією та традиціями, культурою та мистецтвом українського народу.

Наші спостереження показали, що екскурсії мають позитивний вплив на учнів, змушують їх замислюватися над долею свого народу, над його історичним, культурним минулим та майбутнім.

Деякі історико-архітектурні місця містилися за межами міста. Тому екскурсії організовувались так, щоб в учнів після вивчення запланованого об'єкта залишався час для відпочинку, рухливих ігор і т.д. Але цей вільний час проходив не стихійно, а був завчасно запланований. Поряд із вивченням історичної та культурної спадщини українського народу, ми намагалися під час відпочинку розкрити красу рідної природи, її вплив на духовний світ людини, розвинути у підлітків естетичну чутливість. Емоційно-чутливе сприйняття природи перепліталось із засвоєнням знань про раціональне її використання людиною, про взаємодію природи і людини.

Важливою формою позашкільної роботи є організація виставок та проведення конкурсів, які дають можливість учням ознайомити зі своєю творчістю широке коло глядачів та продемонструвати майстерність. Систематична участь у виставках та конкурсах, які організовувалися в експериментальних позашкільних навчальних закладах та за їхніми межами, виховували віру у власні сили, наполегливість. Ці форми позашкільної роботи давали можливість для педагогічної корекції пізнавальних інтересів підлітків. Сам факт участі у виставках підвищував у вихованців почуття відповідальності.

Організації виставки передували підготовчий період, який передбачав проведення різноманітних конкурсів і оглядів. У конкурсний матеріал були внесені завдання, пов'язані з народною творчістю різних регіонів України, які потребували від учнів не тільки знань про народне декоративно-ужиткове мистецтво, але і вміння складати орнаментальні композиції, практичних навичок володіння різноманітними техніками декорування. Учням пропонувалося визначити ту чи іншу техніку розпису, згідно з характерними ознаками, географічним місцем використання того чи іншого виробу в побуті; назвати відомих народних майстрів, розповісти про їхній творчий шлях; згадати народні приказки, пісні, які розкривають ставлення людини до праці, родини.

Успіх у проведенні конкурсу забезпечувала ретельна продуманість сценарію, підбір завдань, широке використання технічних засобів й активність самих учнів.

Відповідно до вищевикладеної методики формування етнокультурної компетентності, яка була впроваджена у практичну діяльність позашкільних навчальних закладів, в експериментальних групах динамічніше, ніж у контрольних, відбулися процеси зменшення кількості учнів із низьким рівнем етнокультурної вихованості та збільшення їх кількості із середнім та високим рівнями. Кількість учнів з низьким рівнем зменшилася на 14,7 %, із середнім – зросла на 6,8 %, з високим – на 7,9 %.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авторські методичні системи керівників творчих учнівських об'єднань : навч. посіб. / за ред. В. В. Вербицького. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2007. – 391 с.
2. Белик А. А. Личность, культура, этнос: современная психологическая антропология / А. А. Белик. – М. : Смысл, 2001. – 555 с.
3. Бех І. Д. Професійно-особистісна компетентність педагога у контексті гуманістичної особистісно орієнтованої освіти / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вип. 6, ч. 1. – Вінниця, 2002. – С. 13–19.
4. Волков Г. Н. Этнопедагогика / Г. Н. Волков. – Чебоксары, 1972. – 162 с.
5. Волков Г. Н. Этнопедагогика / Г. Н. Волков. – Чебоксары, 1972. – 162 с.
6. Гавлітіна Т. М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : навч.-метод. посібник. – Рівне : Волинські обереги, 2007. – 220 с.
7. Губа Г. И. Этнокультурное воспитание дошкольников и младших школьников в театральной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Губа Галина Ивановна. – М., 2007. – 171 с.
8. Ковбасенко Л. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу : метод. посіб. / Ковбасенко Л. І. – К., 2000. – 53с.

9. Комуникативна компетентність педагога в оптимізації виховного процесу : зб. наук. праць // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Вип. 8. кн. 1. – К., 2005. – С. 6–11.

10. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етноregionу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “дошкільна педагогіка” / Віолетта Валеріївна Лаппо. – К., 2008. – 23 с.

11. Леонова А. О. Державна етнокультурна політика в Україні на сучасному етапі: механізми формування і реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. Наук : спец. 23.00.05 “Етнополітологія та етнодержавознавство” / Алла Олександрівна Леонова. – К., 2005. – 27 с.

12. Маєвська Л. М. Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень / Л. М. Маєвська // Метод. реком. до курсу “Основи етнокультурного виховання”. – Житомир : ЖДУ, 2007. – 302 с.

13. Філіпчук Г. Г. Проблеми етнокультури в змісті шкільної освіти / Г. Г. Філіпчук // Педагогіка і психологія. – 1999. – №4. – С. 52–58.

14. Харченко С. П. Етнокультурні цивілізації в контексті саморозгортання загальноцивілізаційного процесу: філософсько-історичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. Наук : спец. 09.00.03 “соціальна філософія та філософія історії” / Сергій Петрович Харченко. – К., 2009.

15. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. Центр «Эйдос» [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской. – Режим доступа: http://vaniorolap.narod.ru/seminar_theme2_2.html.

3.5. Формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у гуртках гуманітарного та бібліотечно-бібліографічного напрямів

Формування високого рівня комуникативної компетентності підростаючого покоління особливо актуалізується у реаліях сьогодення. Зміни, зумовлені процесами міжкультурної інтеграції та розширенням інформаційно-комуникативного простору, підвищують значення спілкування у соціальній, професійній та інших сферах життєдіяльності. Під час взаємодії у людей

виникають і формуються міжособистісні відносини, відбувається обмін думками, почуттями, переживаннями. Ефективність процесу спілкування, досягнення його цілей залежать від здатності людини до комунікації. Відповідно, одним із критеріїв ефективності спілкування визначається комунікативна компетентність. Слід зауважити, що комунікативна компетентність, виступаючи невід'ємною частиною комунікативної культури, потрібна всім без винятку фахівцям, а для деяких з них вона стає професійно значущою характеристикою. Зростання ролі комунікативної компетентності приводить до підвищення ефективності управління суспільством, утвердження діалогу як пріоритетної форми взаємодії, становлення морально зрілої особистості.

У вирішенні цього завдання важливу роль відіграють позашкільні навчальні заклади, зокрема гуртки гуманітарного напрямку. Гуманітарний напрям позашкільної освіти визначений Законом України „Про позашкільну освіту” як такий, що забезпечує розвиток здібностей, обдарувань, практичних навичок вихованців, оволодіння знаннями з основ наук соціально-гуманітарного циклу.

Дослідження проблеми формування комунікативної компетентності особистості відображено з різних наукових позицій у багатьох соціологічних, лінгвістичних, психологічних і педагогічних працях. У наукових доробках педагогів і психологів спілкування визначається як важливий компонент загальної культури та одна з умов самореалізації особистості (М. Бехтерев, А. Гелен, О. Гойхман, М. Коул, К. Левітан, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Макаренко, В. Мерлін, В. Сухомлинський, Т. Титаренко). Обґрунтуванню проблеми спілкування і культури міжособистісних відносин присвячені наукові праці Б. Ананьєва, О. Бодальова, Л. Божович, Л. Виготського, А. Петровського та інших. Дослідження І. Беха, В. Галузинського, Л. Калашникової, Л. Мітіної, Ю. Пассова охоплюють формуванню комунікативної культури підростаючого покоління. Аспекти мовленнєвої діяльності у спілкуванні розглянуто в працях А. Вербицького, В. Дружиніна, А. Ксенофонтової, В. Куніциної, С. Нікітчиної,

Г. Щукіної та інших. Проблеми розвитку комунікативної компетентності дітей відображено у дослідженнях Ю. Ємельянова, Р. Осадчук, Л. Петровської, С. Петрушина, Л. Столяренко, С. Трубачевої, О. Тюпті та інших науковців.

Зважаючи на те, що компетентнісний підхід стає основою оновлення змісту сучасної позашкільної освіти, а комунікативна компетентність, своєю чергою, виступає однією з базових освітніх компетентностей, актуалізується проблема формування високого рівня комунікативної компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів.

Насамперед слід підкреслити, що термін “комунікативна компетентність” складається з двох провідних понять: “communico” (від лат. роблю загальним, зв’язую, спілкуюся) і competens (від лат. здатний) і означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, дискусії, переговорів тощо.

З позиції соціології, комунікативну компетентність І. Виноградова, Т. Дрідзе, А. Соколов розглядають як такий рівень здобуття досвіду взаємодії з іншими, який забезпечує особистості адекватне (у межах своїх здібностей і соціального статусу) функціонування в суспільстві. Комунікативна компетентність при цьому виявляється детермінованою насамперед змінами, що відбуваються в суспільстві, вимогами, які воно висуває до його членів [2, с. 7].

Цілком обґрунтованим в контексті нашого дослідження видається погляд О. Леонтович, яка розглядає комунікативну компетентність у лінгвістичному аспекті. На думку науковця, комунікативна компетентність, поруч із мовленнєвою і культурною, є складником міжкультурної компетентності та “передбачає наявність комплексу вмінь, що дозволяють адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, співвідносити інтенції з передбачуваним вибором вербальних і невербальних засобів, втілювати в життя комунікативний намір і верифікувати результати комунікативного акту за допомогою зворотного зв’язку” [6, с. 50].

Оскільки мовна компетентність охоплює лише частину необхідних для

успішної комунікації умінь, то вона доповнюється комунікативною компетентністю, яка означає “уміння інтерпретувати специфічні для певної культури сигнали готовності співрозмовника вступити в міжкультурну комунікацію або, навпаки, небажання спілкуватися; уміння визначити частку говоріння і слухання в залежності від ситуації; уміння адекватно висловити свою думку і зрозуміти думку співрозмовника; уміння спрямовувати бесіду в потрібну колію...” тощо [6, с. 53–54].

У словнику соціально-психологічних понять “Коллектив. Личность. Общение” (1987) комунікативна компетентність розглядається як “особлива, що має елементарну природу, чутливість до психологічних проявів інших людей, їхніх прагнень, цінностей і цілей; вона зростає в міру опанування індивідом культурних, ідейно-моральних правил і закономірностей суспільного життя в його діалектичному розвитку і постійній видозміні” (Е. Кузьмін, В. Семенов).

У психологічному трактуванні комунікативна компетентність, як визначено в енциклопедичному словнику “Психологический лексикон” (2006) за загальною редакцією А. Петровського, це здатність встановлювати і підтримувати необхідні ефективні контакти з іншими людьми; це система внутрішніх ресурсів, потрібних для побудови ефективного комунікативного діяння в певному колі ситуацій міжособистісного впливу. Комунікативний акт містить у собі аналіз і оцінку ситуації, формування мети й операційного складу дії, реалізацію плану або його корекцію, оцінку ефективності (Ю. Жуков).

У своїх працях Ю. Ємельянов визначає комунікативну компетентність як досвід, що розвивається і значною мірою усвідомлюється під час спілкування між людьми, що формується й актуалізується в умовах безпосередньої людської взаємодії. Наголошується на тому, що комунікативна компетентність вимагає від особистості усвідомлення:

- власних потреб і ціннісних орієнтацій;
- власних перцептивних умінь, тобто здатності сприймати навколишнє без суб’єктивних спотворень і “систематизованих білих плям”

(стійких упереджень щодо тих чи інших проблем);

- готовності сприймати нове у зовнішньому середовищі;
- своїх можливостей у розумінні норм і цінностей інших соціальних груп і культур (реальний інтернаціоналізм);
- своїх почуттів і психічних станів у зв'язку з дією факторів зовнішнього середовища [3, с. 23].

На думку Г. Андреевої, комунікативна компетентність визначається як орієнтованість у різних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і чуттєвому досвіді індивіда, здатність ефективно взаємодіяти завдяки розумінню себе та інших за постійної видозміни психічних станів міжособистісних відносин й умов соціального середовища [1, с. 73].

У психолого-педагогічному аспекті комунікативна компетентність розглядається Н. Пижовою як “сукупність комунікативних здібностей, знань і умінь, адекватних для вирішення комунікативних завдань”. При цьому під комунікативними завданнями автор розуміє проблемні ситуації, що виникають у взаємодії між людьми [8, с. 45].

У нашому дослідженні варто згадати диспозиційну концепцію В. Ядова, яка набуває особливої значущості у зв'язку з переорієнтуванням системи освіти на гуманістичну парадигму, виходячи з якої під комунікативною компетентністю можна розуміти якісну сторону здатності особистості до взаємодії з іншими, засновану на її гуманістичній ціннісній позиції [11, с. 35].

Спираючись на підхід В. Ядова, Г. Трофімова пропонує визначати комунікативну компетентність як інтегративну здатність доцільно взаємодіяти з іншими на своєму рівні навченості, вихованості, розвитку, на основі гуманістичних особистісних якостей (товариськості, щирості, такту, емпатії, рефлексії тощо) та з урахуванням комунікативних можливостей співрозмовника [10, с. 19].

Досліджуючи освітні компетентності на основі компетентнісного підходу, А. Хуторський виділяє комунікативну компетентність як одну з базових освітніх компетентностей. Науковець розглядає комунікативну

компетентність як оволодіння особистістю комунікативними якостями, які пов'язані з потребою взаємодіяти з іншими людьми, об'єктами навколишнього світу та його інформаційними потоками, умінням знаходити, перетворювати і передавати інформацію, виконувати різні соціальні ролі в групі та колективі

Отже, більшість трактувань поняття “комунікативна компетентність” тяжіє до розуміння її як найважливішої умови оптимізації процесу спілкування за значної ролі наявного особистісного досвіду і розкриваються через різні структурні компоненти (Л. Петровська, Л. Столяренко, Ю. Ємельянов).

Незважаючи на відмінність визначень комунікативної компетентності, їх поєднує те, що до складу компетентності входять знання, уміння, здатності, що забезпечують ефективність спілкування в будь-яких його формах, і здатності, які допомагають установлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми.

Різні підходи до визначення поняття комунікативної компетентності дають змогу, з одного боку, вважати її важливим інтегральним поняттям загальнопсихологічної теорії діяльності і відмічати, як у процесі діяльності здійснюється суб'єктивне відображення дійсності, з іншого боку, розглядати як суспільно значуще утворення особистості, що виникає під час освоєння певної діяльності.

Слід зазначити, що для формування комунікативної компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів необхідно враховувати загальні закони комунікації, розроблені дослідником у галузі теорії та практики ефективної комунікації Й. Стерніним [9]:

- закон дзеркального розвитку спілкування (співбесідники підсвідомо, автоматично імітують стиль один одного);
- закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль (ефективність мовленнєвого впливу прямо пропорційна затраченим комунікативним зусиллям);
- закон довіри до зрозумілих висловлювань (чим простіше мовець висловлює свої думки, тим краще його розуміють і більше йому вірять);

- закон притягування критики (чим більше виділяєшся, тим більше критикують);
- закон емоційного пригнічування логіки (в емоційному стані втрачається логічність і аргументованість мовлення);
- закон ритму спілкування (співвідношення говоріння й мовчання в мовленні кожної людини є постійною величиною);
- закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів (ефективне мовлення – це коротке мовлення, яке триває не довше ніж десять хвилин);
- закон мовленнєвого самовпливу (словесне втілення думки дає змогу мовцеві впевнитися в ній, остаточно утвердити її для себе).

Крім того, у контексті дослідження комунікативної компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів у гуртках гуманітарного напрямку видається важливим розуміння сучасних тенденцій розвитку спілкування:

- збільшення питомої ваги коротких мовленнєвих контактів;
- брак часу для обговорення накопиченої інформації;
- розширення сфери застосування усного мовлення;
- скорочення ініціативного спілкування, натомість збільшення частки офіційного, рольового спілкування.

У психолого-педагогічній літературі немає і єдиної структури комунікативної компетентності. Набір її компонентів не є вичерпним, і в кожному конкретному випадку структура має варіативний характер.

Особливої уваги для нашого дослідження заслуговують праці А. Кідрона, який виокремлює у структурі комунікативної компетентності такі компоненти: сукупність навичок для сприйняття, розуміння й оцінювання інших людей, тобто соціальна сенситивність; здатності оптимізувати міжособистісні відносини в мікроколективі; патерни поведінки, тактичні вміння спілкуватися, “техніка спілкування” і таке інше, тобто фактори впливовості; деякі особистісні передумови комунікативного потенціалу: стабільність Я-концепції (з якою також співвідноситься рівень психологічної стійкості особистості) тощо. При цьому дослідник комунікативну компетентність розглядає у трьох площинах:

1) особистісна площина, в якій відображена структура комунікативної здібності (навички);

2) площина поведінки, в якій виділяються закономірності ситуаційного формування готовності до спілкування і вміння спілкуватися (уміння);

3) площина взаємсприйняття й оцінки людей, в якій відбувається “відображення компетентності у спілкуванні в наборі комунікативних властивостей” (загальна спрямованість поведінки і стиль спілкування) [5, с. 110].

Досліджуючи структуру комунікативної компетентності, А. Захарова акцентує увагу на уміннях, які є необхідними для ефективного спілкування:

– *мовленнєві уміння* – оволодіння мовленнєвою діяльністю і мовленнєвими засобами спілкування;

– *соціально-психологічні уміння* – оволодіння процесами взаємозв’язку, взаємовираження, взаєморозуміння, взаємовідносин, взаємодіяльності взаємовиявлення, взаємовпливу;

– *психологічні уміння* – оволодіння процесами самовладання, самообілізації, самонастроювання, самоконтролю;

– *уміння використовувати у спілкуванні норми мовного етикету* відповідно до конкретної комунікативної ситуації – володіння ситуацією спілкування;

– *уміння використовувати різні засоби спілкування* – паралінгвістичні, екстралінгвістичні, кінестетичні;

– *уміння спілкуватися* в різних організаційно-комунікативних формах (дискусія, обговорення, суперечка тощо);

– *уміння впливати* на партнера по спілкуванню [4].

У контексті нашого дослідження важливою видається структура комунікативної компетентності Ю. Ємельянова, у якій дослідник виокремлює:

1) загальні здібності (здатність до навчання);

2) комунікативні знання, уміння, навички (вільне володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки – звукове мовлення з

використанням вербальних і невербальних елементів, писемне мовлення зі стилями самовираження і паралінгвістичної графіки) і власне невербальні засоби; організація індивідом міжособистісного простору на своїй території, згідно із соціальними нормами;

3) особистісні змінні: Я-концепція (її самототожність, самопідкріплення, стабілізація, самоставлення, образ тіла); пластична або ригідна установка (ставлення – самоставлення); екстернальність, інтернальність.

Розглядаючи комунікативну компетентність як компетентність у спілкуванні, Л. Петровська виділяє в ній складники за аналогією із загальноприйнятою структурою спілкування. Якщо виходити з того, що в цій структурі існує три взаємозалежні сторони – перцептивна, комунікативна та інтерактивна, то, відповідно, й компетентність у спілкуванні може бути розглянута як компетентність у міжособистісному сприйнятті, міжособистісній комунікації, міжособистісній взаємодії [7, с. 153]

Комунікативна сторона спілкування, або комунікація у вузькому значенні цього слова, полягає в обміні інформацією між партнерами, передаванні та прийнятті знань, ідей, думок та відчуттів і потребує від учасників взаємодії здатності до самовираження, невимушеної експресивності. *Інтерактивна сторона* спілкування полягає в обміні діями між сторонами, що спілкуються. *Перцептивна сторона* спілкування – це процес пізнання людьми один одного з подальшим встановленням на цій основі визначених міжособистісних зв'язків. Для ефективності в перцептивній та інтерактивній сторонах спілкування комунікантам потрібні здібності розуміти себе та інших, прогнозувати міжособистісні ситуації.

Зазначимо, що у більшості науково-педагогічних досліджень з проблеми вивчення базових компетентностей акцентується, що комунікативна компетентність містить три компоненти:

1. *Когнітивний компонент*, пов'язаний із пізнанням іншої людини; охоплює здібності поділяти думку іншої людини, передбачити її поведінку, ефективно вирішувати різні проблеми, що виникають між людьми, тощо

(В. Абраменкова, Т. Антипіна, Л. Артемова, А. Бодальов, Є. Щербакова, В. Ядов та інші).

2. *Емоційний компонент*, що охоплює емоційну чуйність, емпатію, чутливість до іншого (В. Абраменкова, А. Кідрон, Е. Щербакова та інші).

3. *Поведінковий компонент*, який відображає здібності людини до співпраці, спільної діяльності, ініціативність, адекватність у спілкуванні, організаторські здібності тощо (В. Абраменкова, Л. Артемова, Ю. Ємельянов, Е. Щербакова та інші).

Ґрунтуючись на вищевказаному, комунікативну компетентність вихованців позашкільних навчальних закладів ми розглядаємо як здатність особистості, засновану на знаннях та досвіді, орієнтуватися у ситуаціях спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки як свої власні, так і партнерів, вибирати і здійснювати ефективну модель взаємодії з іншими.

Отже, узагальнивши наявні теоретичні підходи з проблеми дослідження, можна зробити висновок, що у сучасному світі, щоб бути успішним, важливо володіти вміннями ефективного спілкування. Комунікативна компетентність вихованців позашкільних навчальних закладів виконує функцію адаптації й адекватного функціонування особистості в суспільстві. У структурі комунікативної компетентності вирізняють такі її компоненти, як вміння для сприйняття, розуміння та оцінювання інших людей (входження в контакт, орієнтування в проблемі партнера, вирівнювання емоційного напруження співрозмовника, узгодження інтересів, ведення дискусії, особистісні передумови комунікативного потенціалу тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Социальная психология : учеб. для вузов / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 376 с.
2. Виноградова И. А. Коммуникативная компетентность в социализации личности // И. А. Виноградова. – Н. Новгород : НГУ им. Н. И. Лобачевского, 2002. – С. 7–8.
3. Емельянов Ю. И. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности / Ю. И. Емельянов. – М. : Просвещение, 1995. – 183 с.

4. Захарова А. В. Генезис самооценки / А. В. Захарова. – Тула : Тульский гос. пед. ун-т, 1998. – 135 с.
5. Кидрон А. А. Умение общаться как фактор взаимодействия / А. А. Кидрон // Взаимодействие коллектива и личности в коммунистическом воспитании : сб. тезисов. – Таллин, 1979. – 158 с.
6. Леонтович О. А. Россия и США. Введение в межкультурную коммуникацию / О. А. Леонтович. – Волгоград : Перемена, 2003. – 399 с.
7. Петровская Л. А. Развитие компетентного общения как одно из направлений оказания психологической помощи / Л. А. Петровская // Введение в практическую социальную психологию / под ред. Ю. М. Жукова [и др.]. – М. : Смысл, 1999. – 377 с.
8. Пыжова Н. Н. Психологическая компетентность руководителя : учеб. метод. пособ. / Н. Н. Пыжова. – Минск : Академия упр. при Президенте РБ, 2005.
9. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : Полиграф, 2001. – 252 с.
10. Трофимова Г. С. Дидактические основы формирования коммуникативной компетентности обучаемых : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра пед. наук / Г. С. Трофимова. – СПб., 2000. – 37 с.
11. Ядов В. А. Социальная идентификация в кризисном обществе / В. А. Ядов // Социологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 35–52.

3.6. Формування базових компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів у гуртках фізкультурно-спортивного та оздоровчого напрямів

Одним із шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його з актуальними потребами в контексті інтеграції до європейського освітнього простору є його побудова на основі сучасних освітніх підходів [16]. Останніми роками в Україні ключові компетентності розглядаються як основа для оцінювання навчальних досягнень в українській освіті.

Визначення мети і функції навчання і виховання в контексті сучасних цивілізаційних змін та нових вимог, які вони ставлять перед людиною, полягає у виробленні у дитини умінь, навичок і бажань навчатися впродовж життя, щоб завжди бути конкурентоспроможною. Зміст і методики дошкільної, загальної,

вищої освіти перебудовуються з орієнтацією на компетентність [4; 11].

Виховання особистості засобами позашкільної освіти теж передбачає створення умов для формування компетентностей, а також для особистісного, творчого розвитку, професійного самовизначення дітей та молоді; актуалізує індивідуальні потреби особистості дитини, які не забезпечуються достатньою мірою в межах освітніх програм загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що компетентнісний підхід висвітлено у працях зарубіжних вчених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, Дж. Равена, А. Шелтена та російських науковців І. Агапова, В. Болотова, А. Вербицького, І. Зимньої, Е. Зеєра, М. Катуні, В. Лаптева, Н. Радіонова, В. Серікова, А. Тряпціна, А. Хуторського, С. Шишова. Складники реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі вивчали українські вчені І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, Л. Масол, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інші. Компетентнісний підхід в позашкільній освіті розробляли російські та українські науковці О. Биковська, О. Беляєва, В. Вербицький, Л. Вотякова, А. Золотарьова, О. Лебедєв, Г. Пустовіт.

Проблема реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті перебуває у стані розроблення. З цього приводу існує ряд позицій, на захист кожної з яких наводяться переконливі аргументи. Наприклад, компетентнісний підхід в позашкільній освіті О. Биковська визначає як підхід, що ґрунтується на застосуванні в меті, завданнях, змісті, формах та методах позашкільної освіти компетентностей особистості. Практично його можна реалізувати двома основними шляхами: через зміст освіти і методику позашкільної освіти. Серед компетентностей, що становлять основу реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті, автор виділяє пізнавальну, практичну, творчу і соціальну компетентності [2].

Російські науковці Л. Вотякова, О. Беляєва в контексті оцінювання результатів додаткової освіти Російської Федерації вирізняють для кожного віку школярів такі компетентності:

- компетентність у сфері взаємодії школяра із самим собою і з іншими людьми (особистісна);
- компетентність у сфері взаємодії із суспільством (соціальна);
- компетентність у сфері взаємодії з природою (пізнавальна);
- компетентність у сфері взаємодії з людською діяльністю (предметно-діяльнісна) [7].

Визначення компетентності як здатності діяти в ситуації невизначеності дає О. Лебедєв. Учений говорить про те, що загальноосвітня школа не в змозі сформуванати рівень компетентності учнів, достатній для ефективного вирішення проблем у всіх сферах діяльності і у всіх конкретних ситуаціях. Ця здатність може бути реалізована і за межами шкільної освіти (додаткова освіта). З цього погляду, освітній процес не тотожний навчальному процесу. Освітній процес охоплює і навчальний процес, і додаткову освіту дітей, і їхню соціально-творчу діяльність, і практику повсякденного життя [12].

В освітньому просторі України запроваджено державні освітні стандарти, ухвалено концепції, створено програми, побудовані на компетентнісній основі:

- Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (2008); «Впевнений старт» (2011);
- Державний стандарт початкової загальної освіти (2011);
- Державний стандарт базової і повної середньої освіти (2011);
- Концепція профільного навчання (2009);
- Національна рамка кваліфікацій (2011);
- Київський стандарт освіти (2012);
- Проект Національної стандартної класифікації освіти (2013);
- Закон України «Про вищу освіту» (2014).

Зазначені документи визначають перелік базових компетентностей для дошкільної, початкової загальної, базової і повної середньої, вищої освіти. Зокрема, для початкової загальної освіти окреслено такий перелік базових компетентностей: вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна компетентність та компетентність з питань

інформаційно-комунікаційних технологій. Державний стандарт базової і повної середньої освіти визначає уміння вчитися, інформаційно-комунікаційну, соціальну, громадянську, загальнокультурну, підприємницьку і здоров'язбережувальну компетентності. Проект Київського стандарту освіти перелічує розвивальну, мовленнєву, інформаційну, інформатичну, наукову, загальнокультурну, міжособистісну, соціальну, громадянську, підприємницьку, здоров'язбережувальну компетентності. Національна рамка кваліфікацій України кожен з десяти рівнів кваліфікацій представляє як «інтегральну компетентність», узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності.

Можна стверджувати, що найбільш значущими серед представлених компетентностей є вміння вчитися (яка опосередковано містить компетентність з питань інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційну), соціальна, загальнокультурна, здоров'язбережувальна компетентності. Цей перелік відповідає соціальному замовленню суспільства.

У психологічній і педагогічній літературі немає єдиного погляду щодо класифікації компетентностей, зокрема у позашкільній освіті. Заслуговує на увагу думка Л. Масол, яка стверджує, що загальноосвітні компетентності доцільно вивчати як динамічну полісистему, що має складну структурну організацію, утворюється з великих блоків (груп) з функційною єдністю. Систематизувати й класифікувати загальноосвітні компетентності можна за різними параметрами й у різних площинах [17].

На основі представлених психолого-педагогічних положень, результатів аналізу відповідних нормативних документів вважаємо доцільним класифікувати компетентності у позашкільній освіті за її основними завданнями, визначеними в Законі України «Про позашкільну освіту» (ст. 8) [8]. Багатовимірність досліджуваного феномену ускладнює спроби класифікувати освітні компетентності [18]. Проте, визначивши ключові завдання, які вирізняють позашкільну освіту серед інших ланок безперервної

освіти, а саме професійне самовизначення та творчу самореалізацію, можна виділити дві групи компетентностей: компетентності професійного самовизначення та соціально-психологічні компетентності. До компетентностей професійного самовизначення варто віднести здатність і прагнення в майбутньому реалізувати себе в певній сфері професійної діяльності. До соціально-психологічних компетентностей – компетентності, які гармонізують зовнішній і внутрішній світ вихованця, а саме здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими та розуміти себе – загальнокультурна, соціальна, креативна, здоров'язбережувальна компетентності.

Класифікація компетентностей у позашкільній освіті доцільна не лише у науковому, а й у прикладному аспекті. Керівник гуртка отримує перелік компетентностей вихованців, які він має сформувати в навчально-виховному процесі гуртків певного напрямку, а потім оцінити як результат позашкільної освіти. Розроблення й обґрунтування комплексу компетентностей як відповідних індикаторів дасть змогу деталізувати вимоги до освітніх результатів гуртківців на рівні навчальних програм і методичних посібників з позашкільної освіти.

Оскільки компетентності завжди асоціюються з очікуваним результатом навчання, специфіка діагностування й оцінювання освітніх результатів гуртківців опосередкована особливостями гуртків певного напрямку діяльності (художньо-естетичного, туристсько-краєзнавчого, еколого-натуралістичного, науково-технічного, дослідницько-експериментального, фізкультурно-спортивного або спортивного, військово-патріотичного, бібліотечно-бібліографічного, соціально-реабілітаційного, оздоровчого, гуманітарного), метою і завданнями навчальних програм, природою пізнавальної інформації, пріоритетними видами навчальної і виховної діяльності тощо.

Однією з базових компетентностей позашкільної освіти, безумовно, є здоров'язбережувальна компетентність.

Багато вчених звертаються до теми здоров'язбереження в освіті. Адже сучасний стан здоров'я і спосіб життя дітей та молоді є загрозою для майбутнього України. Кожна п'ята дитина народжується з відхиленнями у стані

здоров'я. У 90% школярів діагностуються різні захворювання. Це становить реальну загрозу генофонду нації, безпеці України та є пріоритетною проблемою загальнодержавного значення, що потребує адекватного вирішення. На сьогодні демографічну ситуацію в Україні науковці [3; 19] вважають кризовою. Найімовірніше, відбуватиметься подальше старіння і зменшення чисельності населення України. Демографічні процеси в Україні не розвиваються за винятковим сценарієм, подібні тенденції притаманні і європейським країнам. Перспективними напрямками впливу на зміну демографічної ситуації є зниження високої смертності, масштабної еміграції, певним чином збільшення народжуваності населення. Докорінно можна змінити ситуацію, впливаючи на здоровий спосіб життя, особливо дітей, за сприяння інститутів держави, місцевої влади і громадянського суспільства, галузей освіти, медицини, масового спорту, рекреації, харчування, торгівлі, служб житлово-комунального господарства, а також шляхом покращення матеріальної бази забезпечення формування здорового способу життя.

Дані літератури [3; 5; 19] свідчать про те, що «здоровий спосіб життя» – це індивідуальна стратегія життєдіяльності людини у досягненні стану добробуту, реалізованого на основі ціннісних соціокультурних уявлень про феномен «здоров'я» з урахуванням його індивідуальних особливостей.

Загальноприйнятими співвідношеннями між основними факторами, що визначають рівень здоров'я населення, є: 50% – спосіб життя і лише по 20% – спадкові чинники та стан навколишнього середовища і 10% – рівень розвитку системи охорони здоров'я.

Зіставлення понять "компетентність", "здоров'я", "здоров'язбереження" дають нам змогу визначити поняття "здоров'язбережувальна компетентність", під якою слід розуміти інтегральну якість особистості, яка проявляється у загальній здатності та готовності до здоров'язбережувальної діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, досвіду, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення [10]. Вона охоплює низку життєвих

навичок (компетентностей), що сприяють здоровому способу життя: життєві навички, що сприяють фізичному, соціальному, духовному і психічному здоров'ю. Всі означені види здоров'я взаємопов'язані і взаємозалежні. Кризові явища у духовному чи моральному здоров'ї негативно впливатимуть на соціальне здоров'я. Своєю чергою, погіршення фізичного здоров'я обов'язково вплине на стан психологічного тощо.

Зважаючи на визначення компетентності за І. Д. Бехом у практично-орієнтованому розумінні [1], зупиняємось на наступному означенні здоров'язбережувальної компетентності. Це досвідченість особистості як умілість вирішувати практичні завдання збереження власного здоров'я на основі обґрунтованого ідеалу здоров'я як необхідної умови існування і відтворення поколінь.

Компоненти здоров'язбережувальної компетентності вивчала Т. Шаповалова [19], яка виділяє когнітивну, мотиваційно-спонукальну (аксіологічну), діяльнісно-практичну, емоційно-вольову, оцінювальну-рефлексійну, комунікативну, організаційно-технологічну її частини.

Методологічні засади формування здоров'язбережувальної компетентності представлено Т. Бойченко [3], а також методологічний аналіз поняття «здоров'я» на світоглядному, загальнотеоретичному та спеціально науковому рівнях.

Проведений на методологічному рівні аналіз здоров'язбережувальної компетентності (на основі вище означеного розгляду феномену здоров'я) дає змогу окреслити її як ключову за такими критеріями, а саме:

– поліфункціональність, яка уможлиблює вирішення проблеми здоров'язбереження людини, групи людей, спільноти та суспільства у просторі всіх чотирьох складників здоров'я – фізичного, соціального, психічного та духовного;

– надпредметність і міждисциплінарність: інформація про ФЗЗВВП здоров'я наявне в усіх ланках неперервної валеологічної освіти (дошкілля, шкільна ланка, додипломна, післядипломна, освіта для дорослих);

– багатовимірність, що зумовлена сутністю здоров'я людини як багатомірного й цілісного феномену;

– забезпечення широкої сфери розвитку особистості: вивчення шляхів і засобів ФЗЗВВП здоров'я, особливо її духовної частини, що має особистісне спрямування.

Структуру освітньої компетенції виділяє С. Трубачева [20]:

– мінімальний досвід діяльності, або попередній етап сформованості компетентності;

– соціальна, особистісна мотивація потреби подальшого формування компетентності;

– знання, уміння, навички, необхідні для подальшого формування компетентності;

– способи діяльності на певному етапі формування компетентності;

– рефлексія ефективності отриманого результату.

Структуру здоров'язбережувальної компетентності українські вчені [10] розглядають таким чином: життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю; життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю; життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю.

Складниками, які сприяють здоров'ю і якими повинні володіти учні для успішної соціалізації, є такі: навички раціонального харчування; навички рухової активності та загартування; санітарно-гігієнічні навички; навички організації режиму праці та відпочинку; навички самоконтролю; навички мотивації успіху та тренування волі; навички управління стресами; навички ефективного спілкування; навички попередження конфліктів; навички співчуття (емпатії); навички поведінки в умовах тиску; навички співробітництва; навички самоусвідомлення та самооцінки; визначення життєвих цілей і програм; аналіз проблем прийняття рішень.

За дослідженнями А. Хуторського, компетентність можна вважати базовою, якщо вона окреслює об'єкти реальної дійсності в полі свого вивчення, має соціальну й особистісну значущість (табл. 3.4).

**Соціальна й особистісна значущість
здоров'язбережувальної компетентності**

Назва компетенції	Об'єкти реальної дійсності	Соціальна значущість компетенції	Особистісна значущість компетенції
Здоров'язбережувальна	Організм людини	Здорове покоління	Позитивне ставлення до власного здоров'я Оволодіння способами фізичного самовдосконалення (система харчування, повітряний і питний режим, належний рівень рухової активності) Емоційна саморегуляція Самопідтримка і самоконтроль Знання і застосування правил особистої гігієни Вміння турбуватися про власне здоров'я, особисту безпеку Оволодіння способами надання першої медичної допомоги Оволодіння елементами психологічної грамотності Оволодіння елементами статевої культури і поведінки Набуття різноманітного досвіду рухової активності та вміння використовувати його у масових формах змагальної діяльності, в організації активного відпочинку Вміння підбирати індивідуальні засоби і методи для розвитку своїх фізичних якостей

У структурі здоров'язбережувальної компетентності А. Хуторський виділяє знання; вміння і навички; способи діяльності; мінімальний необхідний досвід діяльності вихованців.

Індикаторами сформованості здоров'язбережувальної компетентності можуть бути контрольні-оцінювальні завдання за рівнями і ступенями навчання; моніторинг стану здоров'я вихованців, визначення рівня культури фізичної тілесності тощо.

У структурі феномену «здоров'язбережувальна компетентність

особистості» розглядаємо компоненти:

когнітивний: (знання (відповідно до віку) про здоров'я як цілісне поняття; знання про власний організм; знання власного стану здоров'я; розуміння впливу шкідливих звичок на стан здоров'я; знання впливу факторів, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я);

емоційно-ціннісний (ціннісні орієнтації, ставлення до базових соціальних цінностей (усвідомлення потреби бути здоровим, ставлення до власного здоров'я, прояв життєвої позиції стосовно дотримання валеологічно обґрунтованого режиму дня, раціональної організації вільного часу, використання його з користю для здоров'я);

– діяльнісний (здатність проявити себе у вчинках та поведінці, що сприяє здоровому способу життя, залучення ровесників, знайомих та членів родини до оздоровчої діяльності; підвищення рухової активності, вдосконалення навичок особистої гігієни та постійний пошук нових форм і методів оздоровлення організму тощо).

У межах дослідження, враховуючи специфіку діяльності позашкільних навчальних закладів, а також вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, визначено такі критерії (мінімально достатній комплекс):

- міра засвоєння знань про здоровий спосіб життя;
- суб'єктна позиція особистості (цінності фізичної культури, система ставлень до власного здоров'я і здоров'я інших людей);
- здатність до реалізації особистісного оздоровчого потенціалу (спрямованість на самореалізацію в оздоровчій діяльності).

Рівні соціальної компетентності учнів молодшого шкільного віку (кожний наступний рівень ґрунтується на попередньому, отже містить показники попереднього рівня):

перший рівень – передбачає набуття учнями оздоровчих знань (про організм людини як біологічну систему: органи і системи життєзабезпечення, їхні функції та здоровий стан, гігієну тіла, рухову активність, здорове харчування, профілактику хвороб, фізичний розвиток);

другий рівень – передбачає набуття учнями досвіду переживання і позитивного ставлення до базових цінностей суспільства (здоров'я в системі загальнолюдських цінностей, ідеал здорової людини, традиції культури українського народу, розвиток позитивних духовних рис, духовні цінності й засоби розвитку духовності);

третій рівень – становлення власної позиції, прагнення до реалізації особистісного соціального потенціалу (спрямованість на самореалізацію в оздоровчій діяльності; позитивні емоції і почуття, воля, самосвідомість, самовиховання, мотивація поведінки, формування гігієнічних навичок і позитивних звичок).

Теоретичне обґрунтування, розроблення й експериментальна перевірка формування здоров'язбежувальної компетентності у вихованців позашкільних навчальних закладів під час пізнавально-практичної діяльності в гуртках оздоровчого та фізкультурно-спортивного напрямів освіти дала змогу виявити педагогічні умови її формування:

- оптимізація можливостей чинних навчальних програм;
- розроблення форм і методів процесу формування здоров'язбежувальної компетентності;
- підвищення педагогічної майстерності керівників гуртків в аспекті застосування компетентнісного підходу;
- активне використання засобів фізичного виховання у самовдосконаленні особистості;
- розширення видів творчої діяльності на заняттях для найбільш повного задоволення інтересів та потреб особистості в її особистісному самовизначенні та самореалізації.

Діагностика рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності у вихованців ПНЗ в гуртках фізкультурно-спортивного та оздоровчого напрямів

У центрі нашої уваги постає питання формування базових

компетентностей під час пізнавально-практичної діяльності гуртків фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів. Програмою дослідження на констатувальному етапі були визначені такі завдання: вивчити стан процесу формування базових компетентностей в гуртках міської та сільської місцевості; вивчити наявність і зміст навчальних програм та рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності у вихованців.

Однією з базових компетентностей в гуртках фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів, безумовно, є здоров'язбережувальна компетентність.

З метою визначення рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності у вихованців позашкільних навчальних закладів проведено констатувальний експеримент. Під час його перебігу було використано комплекс методів: педагогічне спостереження, аналіз навчальних програм, анкетування батьків і дітей.

Вивчалися навчальні програми гуртків фізкультурно-спортивного та оздоровчого напрямів. З'ясовано, що на сьогодні недостатня кількість типових програм з позашкільної освіти, на офіційних сайтах міститься їх перелік, проте відсутні тексти навчальних програм. У вивчених програмах здоров'язбережувальна компетентність особистості є базовою, її компоненти розглядаються як результат навчально-виховного процесу.

В опитуванні взяли участь молодші школярі і підлітки (8–16 років) – вихованці гуртків, які працюють на базі сільських шкіл Ружинського району Житомирської області та Центру дитячої та юнацької творчості Деснянського району м. Києва, загалом 257 вихованців. Також в анкетуванні взяли участь 20 педагогів гуртків «Футбол», «Волейбол», «Рухливі ігри», «Спортивний туризм», «Оздоровча гімнастика», «Спортивні танці», «Художня гімнастика», «Карате-до», «Акробатика» та інших. Методика передбачала дослідження рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності учнів (життєві навички, що сприяють фізичному, соціальному, духовному та психічному здоров'ю). За основу складання анкети взяті показники, які визначені українськими науковцями в структурі здоров'язбережувальної компетентності

як базової для системи освіти [10]. Аналізувалися навички щодо раціонального харчування, рухової активності, санітарно-гігієнічні навички, режим праці та відпочинку; навички ефективного спілкування, співчуття, вирішення конфліктів, спільної діяльності та співробітництва; навички самоусвідомлення та самооцінки, аналізу проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей і програм, мотивації успіху і тренування волі тощо. Респонденти визначалися у відповідях на питання в різних аспектах: хотів би знати та вміти (тобто, не знаю і не вмію), вважаю важливим для тих, хто займається спортом (знаю, раджу іншим), доводилося робити на практиці, під час занять спортом (вмію це робити), доводилося робити на практиці, в інших ситуаціях життя (сформована здоров'язбережувальна компетентність).

Отримані відповіді розподілилися таким чином: не знають і не вміють систематично займатися рухливими і спортивними іграми – 7,7 %, здійснювати лікарський контроль та самоконтроль – 65,4 %. Знають і радять іншим виконувати ранкову зарядку – 52,8 %, оцінювати свої дії та дії товаришів, висловлювати ці оцінки – 17,1 %. Вміють систематично займатися рухливими і спортивними іграми – 52,8 %, транспортувати потерпілого – 7,2 %. Сформована компетентність здійснювати спеціальну фізичну підготовку (вправи на розвиток сили, швидкості, витривалості) – 13,4 %, дотримуватися особистої гігієни (доглядаю за шкірою, зубами, волоссям тощо) – 59,4 %.

За результатами дослідження рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності учнів позашкільних навчальних закладів можемо зробити висновки про загалом позитивні тенденції, зокрема: більша частина учнів систематично займаються рухливими і спортивними іграми (92,3 %); при цьому більшість молодших школярів і підлітків не вміють здійснювати лікарський контроль і самоконтроль. Втім, половина опитуваних зазначили, що „виконують ранкову зарядку щоденно”. Також у більшій частині опитаних сформована компетентність дотримуватися особистої гігієни.

На думку педагогів (середній стаж 22 роки), на формування базових компетентностей учнів, що навчаються у гуртку, впливають досвід і

кваліфікація вчителя, бажання дітей, матеріальна база, зарплата вчителів, ставлення до проблеми батьків, бажання займатися спортом. Респонденти на запитання «Як Ви розумієте поняття “базові компетентності”» відповідали таким чином: вступ у вищі навчальні заклади зі спеціальності фізичне виховання, всебічний розвиток дитини у фізкультурі і спорті, знання, наполегливість і любов до роботи. На питання «Чи впливає професійна кваліфікація керівника гуртка на досягнення вихованців?» педагоги визначились так: безпосередньо впливає рівень освіти педагога; завдяки професійній кваліфікації керівника гуртка, дитина правильно і досконало фізично розвивається, досягає певних успіхів у фізичній культурі і спорті; чим вища кваліфікація керівника гуртка, тим кращі досягнення вихованців. «У чому полягає основна виховна мета програми Вашого гуртка?»: оздоровлення учнів, здоровий спосіб життя, сприяння вихованню основних фізичних якостей (життєво необхідних), виховання бажання до постійного заняття фізичною культурою, популяризація різних видів спорту. На запитання «Якими педагогічними технологіями (методами, формами, засобами) Ви формуєте компетентність у вихованців Вашого гуртка?» респонденти відповіли: оздоровлення учнів, демонстраційний метод, особистий показ, інноваційні технології, заохочення дітей, вивчення нових видів спорту, засоби наочності, метод слова, показу, виконання вправи, індивідуальні форми роботи з учнями.

Відповіді педагогів свідчать про зацікавленість поставленою проблемою, розуміння виховних завдань на заняттях гуртків, проте характерна несформованість поняття «базові компетентності» у керівників гуртків, але наявне розуміння, що професійна кваліфікація керівника гуртка прямим чином впливає на досягнення вихованців.

Перспективами подальших досліджень стануть удосконалення навчальних програм гуртків оздоровчого та фізкультурно-спортивного напрямів позашкільних навчальних закладів на основі компетентнісного підходу, з урахуванням переліку базових компетентностей; впровадження навчальних програм у навчально-виховний процес; розроблення тренінгу для

керівників гуртків, спрямованого на побудову виховного процесу на компетентнісному підході; перевірка методів активізації самостійної діяльності вихованців; розширення палітри форм практичної роботи в гуртках.

***Особливості гуртків фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів
позашкільних навчальних закладів щодо формування
здоров'язберезувальної компетентності***

Комплексний підхід у формуванні здоров'язберезувальної компетентності вихованців ПНЗ здійснюється в гуртках фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів позашкільної освіти [2]. Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» (ст.15) [8], фізкультурно-спортивний або спортивний напрям позашкільної освіти забезпечує розвиток фізичних здібностей вихованців, учнів і слухачів, необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, підготовку спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя. До фізкультурно-спортивного напрямку позашкільної освіти належать гуртки і секції за видами спорту – олімпійськими, неолімпійськими та адаптивними (для дітей і молоді з особливими потребами).

Оздоровчий напрям позашкільної освіти забезпечує необхідні умови для змістовного відпочинку та передбачає оволодіння вихованцями, учнями і слухачами знаннями про здоровий спосіб життя, організацію їх оздоровлення, набуття і закріплення навичок, зміцнення особистого здоров'я і формування гігієнічної культури особистості. До оздоровчого напрямку позашкільної освіти належать гуртки, творчі об'єднання, спрямовані на формування здорового способу життя. Оздоровчий напрям позашкільної освіти – інтеграційний за змістом і технологіями, що передбачає формування в дітей та учнівської молоді знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, можливості і методи оздоровлення організму у сфері вільного часу; організацію активної діяльності вихованців зі зміцнення організму, набуття навичок здорового способу життя;

формування власної санітарно-гігієнічної культури; максимальне використання рекреаційного потенціалу регіону для організації активного відпочинку вихованців (у контексті реалізації програм профільної освітньо-виховної роботи).

У практиці формування здоров'язбережувальної компетентності в позашкільній освіті враховується взаємозв'язок навчання і виховання, оскільки навчання приводить до виховання і навпаки – виховання навчає протягом життя [9]. Позашкільні навчальні заклади мають більше можливостей щодо впровадження інноваційних оздоровчих підходів в навчально-виховний процес завдяки гуманістичній спрямованості, застосування особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів, форм і методів навчання, які задовольняють інтереси кожного, формують стійку соціально-психологічну установку на активні заняття з фізичного виховання, забезпечують комплексний характер виховного впливу, виховання цінностей фізичної культури.

Оскільки цінності фізичної культури сприймаються молодим поколінням під впливом найрізноманітніших факторів і умов, то вони здійснюють як позитивний, так і негативний вплив на молодь. Діти і молодь піддаються впливам асоціальних структур; маніпулятивним засобам масової інформації; особистісно-деформованим впливам вулиці та ін. Виховання ж повинно забезпечити баланс всього спектру впливів на особистість і створити умови для її розвитку, адекватні вимогам сьогодення і майбутнього розвитку суспільства [5]. Тобто, фізичне виховання та спорт потенційно можуть знівелювати негативні наслідки соціальних впливів, надати їм гуманістичної орієнтації, дати запит на науково-педагогічний пошук для прогнозування й конструювання педагогічної стратегії і тактики виховання майбутніх поколінь.

Цінності фізичної культури мають бути закладені у змісті і формах гуртків фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів позашкільних навчальних закладів. Саме у змісті навчальних програм закладаються основи для формування культури здоров'я учнівської молоді, ціннісної орієнтації

підлітків на здоровий спосіб життя, реалізацію принципів здорового способу життя в повсякденному житті, виховання шанобливого ставлення до здоров'я як до природного капіталу, стан якого суттєво залежить від власної поведінки, усвідомлення цінності здоров'я не лише в загальнолюдському сенсі, а й як базової властивості людини в системі ринкових відносин.

Для вивчення реального стану і особливостей гуртків фізкультурно-спортивного та оздоровчого спрямування позашкільних навчальних закладів було проаналізовано специфіку фізкультурно-оздоровчої роботи в комплексних закладах позашкільної освіти. З цією метою вивчення вивчено стан програмного забезпечення гуртків зазначених напрямів.

Аналіз матеріалів з 24 областей України, міст Києва і Севастополя, дав змогу скласти уявлення про перелік гуртків фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів позашкільних навчальних закладів України. Проаналізовано інформацію 245 закладів освіти центрального, західного, північного, східного регіонів. Кількість гуртків за всіма напрямами позашкільної освіти становить 4498 творчих об'єднань. З них 48 позашкільних навчальних закладів не мають гуртків фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів, тобто близько 20% від загальної кількості ПНЗ. Кількість гуртків фізкультурно-спортивного напрямку в ПНЗ України коливається від 3,2% до 8,1% від загальної кількості гуртків різних напрямів. В деяких регіонах представлені в переліку також гуртки дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Це і збільшило показник кількості гуртків фізкультурно-спортивного напрямку в ПНЗ України. Найбільша кількість гуртків фізкультурно-спортивного напрямку в західному регіоні в Рівненській області, найменша в Україні – у Закарпатській області (рис. 3.6.1).

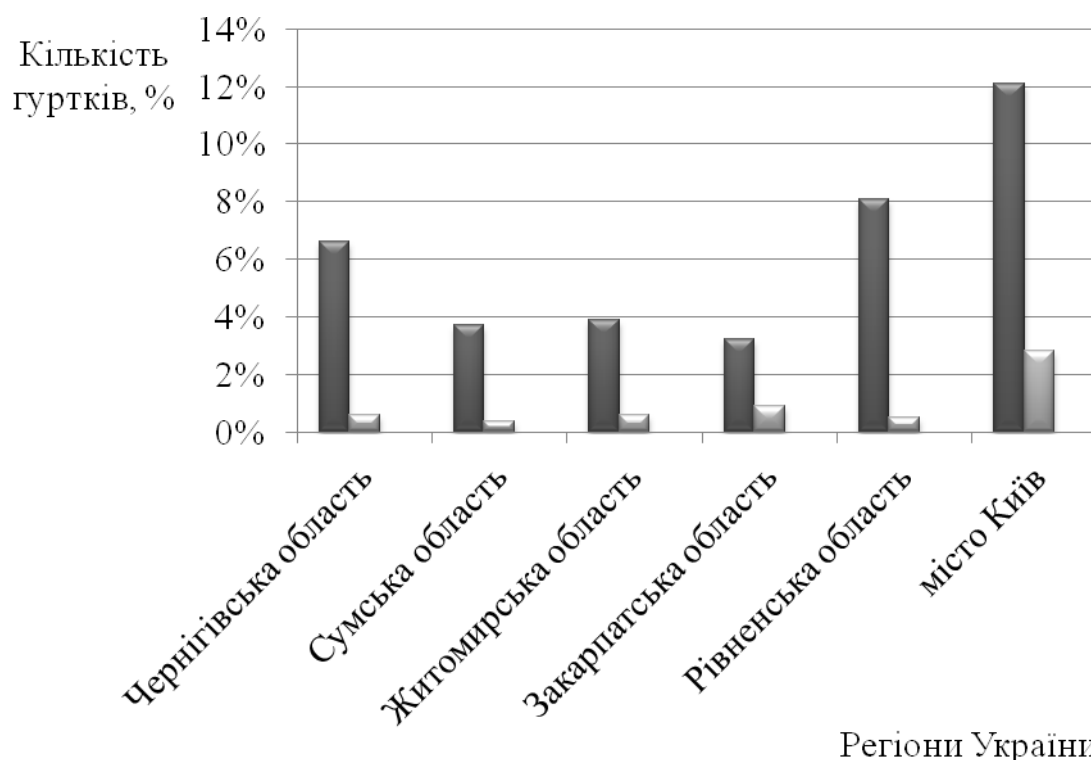

Рис. 3.6.1. Кількість гуртків фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів в позашкільних навчальних закладах України до загальної кількості гуртків (n = 4498):

- – гуртки фізкультурно-спортивного напрямку;
- – гуртки оздоровчого напрямку

Кількість гуртків оздоровчого напрямку ПНЗ становить від 0,5% до 2,8%. Це надзвичайно невелика кількість, адже в більшості регіонів вона коливається в межах 0,3%–0,9%. Зазвичай це один гурток в кожному комплексному позашкільному навчальному закладі. Означене передбачає потенціал для відкриття нових гуртків таких напрямів.

Найбільша кількість гуртків оздоровчого напрямку в місті Києві (2,8%). Цей факт має підґрунтя, яке пояснюється особливостями організації фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах освіти Києва. Аналіз підходів в її організації дає змогу виокремити такі компоненти: потужне кадрове забезпечення; достатня матеріально-технічна база; наявність системи спортивно-масових заходів; розроблення і впровадження інноваційних

педагогічних проектів з фізичного виховання; функціонування достатньої кількості спортивних гуртків в загальноосвітніх навчальних закладах фізкультурно-спортивного та оздоровчого напрямів [13].

Гуртки фізкультурно-спортивного напрямку працюють за адаптованими навчальними програмами за видами спорту для ДЮСШ, або безпосередньо використовуються навчальні програми для ДЮСШ за відсутності адаптованих. Частина програм затверджена і рекомендована для використання більш ніж 10 років тому. Наприклад, навчальна програма для гуртків зі спортивного, пішохідного, велосипедного, водного, гірського, лижного туризму затверджена і рекомендована 1996 р., для спортивних секцій з баскетболу і художньої гімнастики датуються 1999 р. Проте існують навчальні програми з легкої атлетики (2007), волейболу, футболу (2003), боксу (2004), кікбоксингу (2010), спортивного орієнтування (2008) та інші, які підготовлені з урахуванням реалій сьогодення.

Гуртки оздоровчого напрямку працюють за типовими і адаптованими навчальними програмами. За змістом вирізняються гуртки загальної підготовки, валеології, оздоровчої і коригуючої гімнастики. В областях перелік гуртків оздоровчого напрямку кількісно і якісно обмежений. У Чернігівській області працюють гуртки з валеології та «Здоровий спосіб життя» (0,6 %); в Сумській області – «До здоров'я кроком руш», «Кроки до здоров'я», гуртки загальної і початкової фізичної підготовки (0,4 %); в Житомирській області – «Здорове покоління», гуртки загальної і спеціальної фізичної підготовки (0,6 %); в Закарпатській області – гуртки «Юні валеологи» та «Основи валеологічних знань» (0,9 %); в Рівненській області – гуртки «Людина та її здоров'я», «Валеологія», просвітницька робота серед молоді України щодо здорового способу життя «Рівний рівному» (0,5 %).

Проте показовими є позашкільні навчальні заклади Києва – Дитячий оздоровчо-екологічний центр Оболонського району та Центр творчості дітей та юнацтва Деснянського району, в яких функціонують різноманітні гуртки оздоровчого напрямку за адаптованими навчальними програмами, а саме гуртки

«Коригуюча гімнастика», «Оздоровча гімнастика», «Оздоровча хореографія», комплексні оздоровчі програми «Шляхи соціалізації дітей та молоді з особливими потребами» і «Літня школа радості і здоров'я», оздоровчо-екологічний лекторій «Створи себе і красу навколо себе» та інші. Вони забезпечують вихованців знаннями про здоровий спосіб життя, практичними вміннями зберігати власне здоров'я, формують здоров'язбережувальну компетентність, організовують оздоровлення дітей і підлітків, сприяють набуттю і закріпленню навичок, зміцненню особистого здоров'я і формуванню гігієнічної культури особистості.

Отже, гуртки фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів в позашкільних навчальних закладах кількісно (0,5 %–8,1 % від загальної кількості гуртків) і якісно обмежені (перелік гуртків, особливо оздоровчого напрямку, однотипний за різними регіонами України, крім міста Києва). До особливостей організації гуртків фізкультурно-спортивного та оздоровчого напрямів належить їх розподіл за напрямками спорту в навчальних закладах. В позашкільних навчальних закладах, зазвичай, розвиваються гуртки з неолімпійських видів спорту і оздоровчого спрямування.

Зміст фізкультурно-оздоровчої роботи в позашкільних навчальних закладах відображений в навчальних програмах з позашкільної освіти. Проте існують програми, які потребують вдосконалення і перегляду, враховуючи сучасні виховні і навчальні технології.

З метою вдосконалення організації фізкультурно-оздоровчої роботи вітчизняних закладів освіти актуальним може стати розширення мережі гуртків фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів комплексних позашкільних навчальних закладів, розвиток яких потребує уваги і має потенційні резерви, є затребуваним дітьми та молоддю, їхніми батьками. Проте забезпечення педагогів ПНЗ сучасними навчальними програмами і методичними розробками функціонує на недостатньому рівні, що потребує невідкладного вирішення. Варіативність програмного забезпечення, різноманітність гуртків, студій, секцій, клубів за інтересами, вільний їх вибір визначають переваги

позашкільної освіти, вивченню яких і будуть присвячені подальші дослідження.

Стан роботи в експериментальних закладах

Центр дитячої та юнацької творчості Деснянського району м. Києва

Сформовані компетентності як досвідченість вихованців у певній життєвій сфері стають реальною протидією викликам сучасності [1]. Для вирішенні цієї проблеми може стати корисним досвід Центру дитячої та юнацької творчості Деснянського району у створенні виховного простору як засобу формування компетентностей вихованців, найбільш доцільною формою організації життєдіяльності, становлення і розвитку молодшої людини на засадах загальнолюдських цінностей, національної і світової культури, моральних та естетичних ідеалів.

З 2012 р. на підставі угоди здійснюється науково-методичне співробітництво лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання НАПН України та Центру дитячої та юнацької творчості Деснянського району з проблеми: “Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів району м. Києва базових компетентностей у процесі пізнавально-практичної діяльності”. Науковцями і практиками провадиться науково-методична робота в Центрі та експериментальна перевірка на його базі методик виховної діяльності, спрямованої на формування базових компетентностей. У Центрі проведено анкетування гуртківців і педагогів з метою визначення рівня сформованості компетентностей, спрямовується зміст пізнавально-практичної діяльності вихованців на формування базових компетентностей, удосконалюються навчальні програми гуртків на основі компетентнісного підходу.

Ґрунтуючись на принципах добровільності, особистої зацікавленості дітей, саме позашкільні заклади мають великі можливості щодо створення виховного простору як засобу формування компетентностей вихованців, а також сприятливих умов для самовизначення і саморозвитку особистості, задоволення її духовних потреб, прояву соціальної активності. Виховний

простір стає багатомірним і багаторівневим утворенням, якому притаманні сила виховного впливу і розміри [6; 14; 15]. У Центрі дитячої та юнацької творчості Деснянського району виховний простір формується за такими рівнями: *гурток чи творчий колектив – позашкільний заклад – навчальні заклади району*.

На рівні гуртка чи творчого колективу відбувається навчання, виховання та розвиток творчих здібностей вихованців на основі особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів. Одночасно формується стійке прагнення до саморозвитку особистостей. Розуміння ролі активності самої людини у власному розвитку дає змогу педагогам ЦДЮТ цілеспрямовано організовувати діяльність гуртківців, ставити їх у позицію активного діяча. У центрі відбувається рання соціалізація дитини у відділі спортивно-оздоровчої роботи, в який входять гуртки спортивно-хореографічного напрямку, а саме народний художній колектив спортивно-хореографічний ансамбль „Серпантин” – лауреат всеукраїнських та міжнародних фестивалів і конкурсів. Програма колективу поєднує в собі спортивну акробатику, художню гімнастику та хореографію. Також працюють ансамбль естрадно-спортивного танцю “Большая Перемена” – призер всеукраїнського конкурсу “Срібне джерельце”; ансамбль сучасного танцю „Вне Контроля”, у репертуарі якого сучасні стилі: хіп-хоп, R&B; гурток художньої гімнастики. Гуртки спортивно-оздоровчий напрямку становлять гурток оздоровчої гімнастики, в програмі якого заняття з використанням профілактора Євмінова, коригуючі вправи для підтримки правильної осанки, комплекси вправ з м’ячами, обручами; гурток „Геркулес” – заняття у тренажерному залі.

Цікавими є показові виступи у гуртках фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямків, конкурс для батьків і вихованців “Мама, тато, я – спортивна сім’я!” На рівні гуртка стає реальною можливістю створення згуртованого дитячого колективу за ознакою спільності інтересів чи захоплень. Разом із тим ураховуються такі особливості підліткового віку, як прагнення до дорослості і самостійності, висока мотивація на прояв себе у соціумі, потреба в суспільному визнанні.

Тому нами розроблена та впроваджена виховна система на **рівні закладу**. Ця система створює ще більш сприятливі умови для соціалізації вихованців, об'єднує учасників, які навчаються за різними напрямками та мають можливість оволодіти новими знаннями і практичними вміннями, формувати компетентності під час підготовки та участі у заходах ЦДЮТ. Такими традиційними заходами стали: конкурс “Квітуха моя Україна, як небо, як даль солов’їна», ігрові програми “Я – україночка”, “Дивосвіт”, “Мульти-ринг”. Ця діяльність формує освітньо-виховне середовище, в якому перебувають гуртківці, і яке, своєю чергою, впливає на їхні творчі здобутки. Підвищується творча та ігрова активність дітей, розширюється світогляд. Задіяння емоційної сфери учнів сприяє ціннісному ставленню до життя, до здоров’я, а розвиток творчих здібностей надає можливість створювати власний продукт – виступ, малюнок, виріб тощо. Таким чином формується різнопланова особистість з позитивною мотивацією до життєтворчості та здатністю вибудовувати власну освітню траєкторію, обирати способи самореалізації.

Виховна діяльність на рівні навчальних закладів району виконує важливу функцію дотримання культуровідповідності та духовно-моральної спрямованості виховного впливу, популяризації серед молоді кращих педагогічних поглядів, духовності, культури. ЦДЮТ є осередком культурно-просвітницької роботи зі школярами, активним організатором і учасником заходів районного, міського рівнів. Це дає змогу охопити позашкільною освітою та масовими заходами величезну кількість дітей. Загалом за рік охоплюється близько 24 тис. дітей. Щорічні масові заходи, програми, які проводить ЦДЮТ, можна поділити за напрямками: художньо-естетичний, дозвіллевий, краєзнавчий, екологічний, патріотичний, оздоровчий.

Патріотичне й оздоровче спрямування мають традиційна акція для школярів “Вогники пам’яті” та конкурс “Козацькому роду нема переводу”, який поновлено у 2012 році. Мета конкурсу: виховання почуття патріотизму, здорового способу життя, культури, поваги до народних звичаїв, моральних цінностей, усвідомлення поняття козацької етики, фізичний і духовний

розвиток хлопчиків.

Отже, формування виховного простору має на меті оптимізувати позитивний розвиток особистості на основі соціально-культурної парадигми освіти. У ній процес пізнання та активної діяльності ставить кожного вихованця в позицію компетентної особистості, носія кращого духовного досвіду людства. У своїй діяльності Центр дитячої та юнацької творчості залучає до партнерської взаємодії якомога більше соціальних інституцій, що опікуються вихованням дітей та молоді, впливає на виховне середовище для створення виховного простору району.

Орієнтація на створення виховного простору є найбільш доцільною формою організації життєдіяльності навчального закладу, яка об'єднує у собі взаємодію впливів сукупності соціальних інститутів на соціальне становлення і розвиток дітей та молоді на засадах загальнолюдських цінностей, національної і світової культури, моральних та естетичних ідеалів.

Стан роботи в експериментальних закладах

Відділ освіти Ружинського району Житомирської області

З метою вивчення стану здоров'я школярів школярів Ружинського району проведено медичне обстеження, за результатами якого виявилось, що 239 (9 %) учнів віднесені за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, 891 (33,5 %), 1520 (57,5 %) – до основної. Кожен із педагогів спостерігав, що більшість дітей погано засвоюють інформацію, нервові, збуджені, у них погано розвинена пам'ять, мислення, вони не можуть висловити власну думку.

Як показали результати анонімного тестування, проведеного у 9 класах, лише чотири учні (11 %) з 37 вважають предмет фізкультури важливим у дорослому житті. На запитання «Чи робите ви ранкову гімнастику» 24 % відповіли «так», 8 % – «інколи». Із 14 учнів 11 класу лише троє грають у рухливі ігри після уроків, із десятикласників – жоден. Два учні (3 %) із числа опитаних витрачають 60 хвилин на дорогу до школи. Решта – від 8 до 10 хвилин. Багато школярів, що живуть за десять хвилин від дому, долають шлях

за допомогою скутера. Не дотримуються учні і режиму сну. 82% дев'ятикласників лягають спати після 24.00. Хоча відомо, що сон у їхньому віці має становити 8 годин на добу.

Аналізуючи ці фактори, можна зробити висновок, що наші діти не достатньо сформовані як особистості. Тому завдання педагогічного колективу району – навчити їх бути здоровими, розкривати їм цінність здоров'я як найбільшого людського надбання [19].

З 2012 року на підставі угоди здійснюється науково-методичне співробітництво лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання НАПН України та відділу освіти Ружинської райдержадміністрації з проблеми: «Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів району базових компетентностей у процесі пізнавально-практичної діяльності». Науковцями і практиками проводиться розвиток науково-методичної роботи в районі та експериментальна перевірка на базі закладів району методик виховної діяльності, спрямованої на формування базових компетентностей. В гуртках фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів проведено анкетування гуртківців і педагогів з метою визначення рівня сформованості компетентностей, спрямовується зміст пізнавально-практичної діяльності вихованців на формування базових компетентностей, удосконалюються навчальні програми гуртків на основі компетентнісного підходу.

Також відділ освіти Ружинської райдержадміністрації, районний методичний кабінет проводить цілеспрямовану роботу щодо формування здоров'язбережувальних компетентностей школярів. Зокрема, результативним є постійно діючий семінар „Формування здоров'язбережувальних компетентностей на уроках та в позаурочний час”, працює Школа підвищення фахової майстерності, школа молодого вчителя.

В районі наявна відповідна матеріально-технічна база: 18 спортивних залів, 8 спортивних майданчиків з тренажерним обладнанням, 42 майданчики для гри у футбол, баскетбол, волейбол. Учні Ружинської гімназії, Зарічанської

ЗОШ I–II ст., Немиринецької ЗОШ I–III ст. мають можливість працювати на майданчиках із синтетичним покриттям.

Формуванню здоров'язбережувальних компетентностей – роботи, спрямованій на розвиток навичок рухової активності учнів, уміння чергувати розумову і фізичну працю, регулярні заняття рухливими іграми, спортом – приділяється особлива увага в таких школах району, як Мовчанівська, Березянська, Чорнорудська, Вчорайшенська, Роставицька ЗОШ I–III ст., Зарічанська ЗОШ I–II ст. Система заходів, розроблена в цих закладах, націлена на збереження і розвиток фізичного та психічного здоров'я дітей і підлітків, відповідності знань про здоровий спосіб життя практичним способам втілення їх у побут.

Додатковою годиною фізкультури охоплено 41 % школярів 5–11 класів.

Роботу з формування здоров'язбережувальних компетентностей проводять у загальноосвітніх навчальних закладах нашого району шляхом поєднання класної та позаурочної діяльності [10]. Система заходів містить як теоретичні (бесіди, вікторини, конкурси, метою яких є привчання школярів до режиму харчування, сну, гігієни), так і практичні, спрямовані на популяризацію спорту: традиційні змагання в залік Спартакіади школярів, спортивні свята «Тато, мама, я – спортивна сім'я», «Веселі старти», естафети, туристичні походи. Двічі на рік у Бистрицькій, Мовчанівській, Зарічанській ЗОШ I–III ст. проходять декади фізичної культури. Ведеться у школах і робота з упередження недбалого ставлення до свого здоров'я та способи подолання проблем. Девізом своїх вихованців у Роставицькій ЗОШ I–III ст. прагнуть зробити аксіому – «легше попередити, чим ліквідувати наслідки». У Зарічанській ЗОШ I–II ст. організовано семінар-практикум для школярів за участі працівників «Швидкої допомоги». У Чорнорудській ЗОШ I–III ст. дбають про уміння підлітків психологічно переборювати проблеми, керувати своїми емоціями на тренінгах. 260 учнів щорічно беруть участь у I етапі Всеукраїнських спортивних іграх «Старти надій», 378 – у I етапі Всеукраїнських змагань з футболу на приз клубу „Шкіряний м'яч”. Щорічно проводиться День здоров'я.

В загальноосвітніх закладах району працює 20 гуртків спортивно-оздоровчого спрямування. Окрім цього, налагоджено співпрацю загальноосвітніх закладів із районною дитячо-юнацькою спортивною школою. 268 школярів займаються футболом, волейболом, баскетболом, легкою атлетикою. Із них 69% у філіалах, створених на базі навчальних закладів. Так, 25 учнів ДЮСШ займаються баскетболом, 64 – волейболом, 168 – футболом, 12 – легкою атлетикою. Робота в гуртках дає можливість формувати не лише фізкультурно-оздоровчі навички, а і соціальні компетентності: здатність до співробітництва в групі та команді, мобільність, уміння адаптуватись і визначати особисті цілі та виконувати різні ролі й функції в колективі, уміння керувати емоціями.

Під час відвідування гуртків Мовчанівської ЗОШ І–ІІІ ст. було виявлено, що особлива увага приділяється мотивації навчальної діяльності як першого кроку до формування здоров'язберезувальних навичок, зокрема усвідомлення необхідності і результативності роботи над поставою, грацією, ритмікою. Велика роль відводиться поставленню перед кожним учнем конкретної мети: поліпшити результат на 1–5 %, збільшити показники результату тощо. Висока щільність занять, поєднання групових і індивідуальних форм роботи, навчання дітей здійснювати самоконтроль за своїм організмом (вимірювати пульс, правильно дихати, переносити належне фізичне навантаження) забезпечує умови формування відповідних компетентностей.

Виняткового значення надається виробленню звички до організованості і порядку. Виховується у школярів розуміння того, що головний чинник здорового життя – правильний руховий режим, адже здоров'я людини на 45 % залежить від способу життя. Популяризація здорового способу життя на уроках фізкультури і в позаурочний час здійснюється і у Вчорайшенській ЗОШ І–ІІІ ст.

Отже, виховання у дітей потреби у здоровому способі життя провадиться на уроках, в іграх, у повсякденному житті. Фізичне виховання ґрунтується на принципах діяльнісного, особистісно орієнтованого та компетентнісного

підходів, пріоритету індивідуальної спрямованості, широкого використання різноманітних засобів і форм фізичного вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І. Д. Бех // Виховання і культура. – 2009. – №1–2. – С. 5–7.
2. Биковська О. В. Реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті / О. В. Биковська // Позашкільна освіта і виховання. – 2007. – № 2. – С. 7–16.
3. Бойченко Т. Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України / Т. Є. Бойченко // Основи здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 11–12. – С. 6–7.
4. Вербицкий А. А. Формирование инвариантов компетентности студента: ситуационно-компетентностный подход / А. А. Вербицкий, М. Д. Ильязова // Высшее образование сегодня. – 2011. – №3. – С. 34–38.
5. Визитей Н. Н. Философия спорта: диалоги об антологических основаниях и смысловой целесообразности / Н. Н. Визитей, М. М. Ибрагимов, Е. В. Андреева // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2013. – № 26 (1). – С. 66–72.
6. Виховний простір як об'єкт педагогічного дослідження / за ред. Н. Л. Селіванової. – Калуга : Інститут удосконалення вчителів, 2000. – 248 с.
7. Вотякова Л. Е. Компетентностный подход в дополнительном образовании детей / Л. Е. Вотякова., О. М. Беляева. – Сыктывкар : 2009. – С. 8.
8. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 №1841–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення: 12.10.13). – Назва з екрана.
9. Ибрагимов М. М. Идеалы, цели и ценности как смылосодержательные экзистенциалы в аксиологии спорта и физического содержания / М. М. Ибрагимов // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2012. – № 25 (3). – С. 39–45.
10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. –112 с.
11. Кремень В. Як нам реорганізувати освіту / В. Кремень // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 13. – Режим доступу до інф.: http://dt.ua/EDUCATION/yak_nam_reorganizuvati_osvitu-79205.html
12. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С.3–12.
13. Освіта Києва: стан та перспективи. Здобутки столичної освіти за 2011 рік. Перспективи розвитку на 2012 рік : наук.-метод. збірник / за загал. ред. С. І. Бабінець, В. З.

Горюнової. – К. : ПФ «МУВЦ “Гранд – ЕКСПО”», 2012. – 80 с.

14. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології / Г. І. Сорока. – Харків, 2002. – 128 с.

15. Соціальна педагогіка / за ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.

16. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С.», 2003. – С. 13–14.

17. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі інтегративної мистецької освіти : посібник для вчителя / [Л. Масол, Н. Миропольська, В. Рагозіна та ін.] ; за наук. ред. Л. Масол. – К. : Педагогічна думка, 2010. – С. 5–17.

18. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Интернет-журнал "Эйдос". – 2002. – С. 7. – Режим доступу до журн.: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.

19. Шаповалова Т. Г. Здоров'язбережувальний компетентнісний підхід до навчально-виховного процесу в ПНЗ / Т. Г. Шаповалова // Педагогіка здоров'я : зб. наук. праць II Всеукраїнської наук. – практ. конф. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди , 2012. – С. 327–331.

20. Швабл Ю. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті / Ю. Швабл // Вища школа. – 2010. – №1. – С. 31–36.

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

4.1. Андрагогічні засади розвитку професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів

Педагог є носієм нових освітніх і суспільних змін. Саме через це необхідним є приведення професійного рівня педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів у відповідність до вимог сьогодення, до індивідуально-особистісних та виробничих потреб з максимальним урахуванням власних можливостей і потреб педагогів, їхніх здібностей, формування потреби і здатності особистості до самовдосконалення.

Сучасна освіта дорослих, зокрема освіта педагогів під час підвищення кваліфікації, на думку більшості зарубіжних та вітчизняних учених, має ґрунтуватися на андрагогічних засадах.

Андрагогіка (від грец. – людина, доросла людина) – педагогіка дорослих, одне з визначень галузі педагогічної науки, що охоплює теоретичні та практичні проблеми освіти, навчання й виховання дорослих.

У спеціальній науковій літературі, крім терміна „андрагогіка”, використовують словосполучення „педагогіка дорослих”, „теорія навчання дорослих”, „теорія освіти дорослих”. Андрагогіка розкриває закономірності, педагогічні й психологічні фактори ефективної освіти, навчання та виховання дорослих, розробляє методичні системи навчально-виховної роботи з окремими дорослими та групами. У межах загальної і порівняльної андрагогіки вивчається зв'язок між фізичним станом, здоров'ям людей та їхніми здібностями, спрямованістю особистості та можливостями її навчання і виховання, між способом життя дорослої людини та її трудовою й громадською активністю.

У концепції американської вченої-андрагога П. Кросс освітня діяльність дорослих характеризується як психічний процес, тривалий і складний, у якому

реалізуються очікування, які відповідають важливим цілям дорослого. Навчання веде до реалізації мети та впливає на правильне ставлення до мети та навчального процесу, її реалізації. П. Кросс назвала свою концепцію моделлю ланцюга взаємодії, у якому потреба та реалізація цілі важливі не тільки завдяки власній активності й самооцінці, але і завдяки допомозі навчальних закладів та осіб, залучених до процесу навчання [4].

Науковцем Д. Колбом розроблено циклічну модель процесу навчання дорослих і засвоєння людиною нової інформації. Учений установив, що навчання складається з етапів „виконання” та „мислення”. Навчання відбувається одним із чотирьох засобів: через досвід; через спостереження та рефлексію; за допомогою абстрактної концептуалізації; шляхом активного експериментування [6]. Цикл Д. Колба може бути представленим у такому вигляді (див. рис. 4.1): отримання безпосереднього досвіду; спостереження під час навчання, осмислення; теоретичні знання, узагальнення; експериментальна перевірка нових знань на практиці.

Рис. 4.1. Цикл Д. Колба

Отже, процес навчання, згідно з циклом Д. Колба, може бути розпочатим з будь-якої стадії циклу і тривати до того часу, доки не стане набутою певна навичка.

У дослідженнях сучасних вчених ми знаходимо тлумачення поняття „андрагогічний цикл” – певний період розвитку професіоналізму вчителя, що становить три-п’ять років та ґрунтується на закономірностях андрагогіки. Важливо не обмежуватися підвищенням кваліфікації під час курсів, а залучати педагогів до різних форм роботи в міжкурсний період.

Схожі підходи висвітлено в дослідженнях учених С. Вершловського, С. Змеєва, В. Кузьмінського, С. Болтівця, Н. Протасової, Т. Сорочан. Також ними розроблено основи сучасної вітчизняної андрагогіки. Загальновідомо, що специфічним предметом андрагогіки є теорія і методика навчання дорослих людей у контексті неперервної освіти. Зоною перехрестя для названих галузей знань є доросла людина. Головна функція андрагогіки, відповідно до змісту, що закладений в її назві, – вести дорослу людину. А для цього треба знати природу та особливості того, кого ведеш.

У віковій психології дорослість традиційно розглядалася як стабільний період. 1926 року Е. Клапаред охарактеризував зрілість як стан психічної „скам’янілості”, коли припиняється процес розвитку людини. Пізніше науковцями було доведено, що зрілість не завершується з дорослістю. Дорослий продовжує розвиватись протягом усього життя.

Для розуміння означеної проблеми є й акмеологічні дослідження, спрямовані на виявлення умов і факторів розкриття й реалізації творчого потенціалу особистості в процесі діяльності та особистісно-професійного розвитку. У наукових працях учених-акмеологів А. Бодальова, О. Варфоломєєва, О. Гуртової, Н. Кузьміної, М. Рибнікова та інших розглядається потенціал не лише природно обумовлений, а, насамперед, як ресурс, який може поповнити сама особистість відповідно до поставлених цілей, орієнтованих на прогресивний особистісний розвиток.

Уперше термін „акмеологія” в 1928 році запропонував М. Рибніков для

визначення періоду зрілості як найпродуктивнішого, творчого періоду життя людини. „Акме” – найвища точка, розквіт, зрілість, найкраща пора. Цей період охоплює вік від 18 до 55–60 років і характеризується завершенням загально соматичного розвитку і статевого дозрівання, досягненням оптимізації фізичного розвитку, а також високим рівнем інтелектуальних, творчих і професійних досягнень [3].

Завдання акмеології як навчальної дисципліни полягає, по-перше, в тому, щоб запропонувати наукові характеристики основних параметрів і типологій людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності та індивідуальності на етапі зрілості; по-друге, виокремити найбільш поширені варіанти досягнення людиною вершини у своєму розвитку на певному етапі, по-третє, довести, що час виходу на рівень акме людини як індивіда, особистості й суб'єкта творчої діяльності не збігається. Тому в межах нашого дослідження важливою є позиція, що акмеологія пояснює своєрідність чинників, які обумовлюють індивідуальну цілісну картину зрілості людини. Акмеологія в діалозі з педагогікою дає змогу: а) з'ясувати, які особливості мають бути в „мікроакме” людини на кожному етапі її життєвого шляху, щоб відбулося її „велике акме”; б) запропонувати оптимальну систему виховних розвивальних засобів.

Основним положенням методологічного підґрунтя цієї науки є акмеологічні закономірності, що реалізуються за допомогою акмеологічних механізмів і акмеологічної динаміки; вони детермінуються акмеологічними чинниками й акмеологічними умовами. Джерелом саморуху і розвитку є акмеологічні суперечності. Реальні досліджувані параметри особистості як суб'єкта професійної діяльності можуть варіюватися залежно від завдань дослідження. Поняття особистісного зростання, особистісної самореалізації містить кількісні і якісні характеристики. Акмеологічна оптимізація створює найсприятливіші умови для вирішення завдань максимальної самореалізації особистості шляхом досягнення духовного і професійного „акме”.

Урахування результатів наукових досліджень у галузі акмеології є підґрунтям для розвитку професійної компетентності педагогів позашкільних

навчальних закладів, оскільки знання, які отримує дорослий, та сформовані на їхній основі вміння, сприяють розвитку особистості дорослого тією мірою, якою вони:

- відповідають його запиту (є особистісно значущими);
- знайомлять із новими досягненнями науки в тій чи іншій сфері фахової діяльності;
- можуть бути долучені до предметно-практичної діяльності;
- є інтегральними та глобальними, адже у житті дорослого наявні не навчальні предмети, а проблеми, для вирішення яких потрібен „надпредметний” комплекс знань і навичок;
- забезпечують оптимальне злиття оперативних і фундаментальних знань, оскільки найшвидше старіють знання, які належать до вузької спеціальності, а повільніше – теоретичні;
- мають проблемний, відкритий характер.

До специфічних характеристик зрілої особистості дослідники відносять розвинуте почуття відповідальності, потребу в піклуванні про інших і потребу в переданні своїх знань і свого життєвого досвіду іншим; здатність до активної участі в професійній діяльності, здатність конструктивно розв’язувати життєві проблеми на шляху до самореалізації, прагнення до самоактуалізації власного „Я” через „Я-буття” до „Я-співбуття”, а потім – до „Я-самобутність” (термін В. Слободчикова).

Згідно з концепцією В. Слободчикова, потрібна не періодизація віку, а періодизація розвитку, яка передбачає зміну стабільних періодів критичними. За В. Слободчиковим, вік – це форма розвитку. Розвиток виявляється як результат у віці. Вік утворюється як форма, яка через свою цілісність та завершеність може замінюватися лише іншою формою.

Ураховуючи результати досліджень вітчизняних науковців з андрагогіки та акмеології, ми виходимо з того, розвиток професіоналізму педагогів потребує андрагогічної компетентності викладачів і методистів, які з ними працюють. Функція цієї категорії працівників змінюється в напрямі від

передання знань до фасилітації, науково-методичного супроводу й допомоги дорослим у саморозвитку та самореалізації. Також посилюється значення консультування, яке ґрунтується на партнерських стосунках і є формою індивідуальної роботи з дорослими.

Отже, якщо викладач чи методисти, які проводять курси підвищення кваліфікації педагогів позашкільних навчальних закладів, опанують комплексом спеціалізованих андрагогічних знань (знання специфіки дорослого періоду; система спеціальних методів, прийомів, форм, умінь і навичок роботи з дорослими), це забезпечить підготовку вчителів з урахуванням їхніх освітніх потреб та вікових особливостей.

Група методологічних принципів відбиває найзагальніші, характерні для всієї системи освіти фундаментальні законодавчі положення в галузі кадрової політики, спрямованості змісту й організації підготовки й перепідготовки спеціалістів в Україні.

До методологічних належать такі принципи: державної ідеології, науковості, конкретно-історичного підходу, системності, неперервності, єдності централістських елементів і демократизації. Вони є основними положеннями для функціонування будь-якої соціальної підсистеми в межах державної системи.

Група педагогічних принципів об'єднує основні положення, що впливають із закономірностей, умов і вимог, пов'язаних із процесом навчання, формування світогляду соціально зумовлених моральних норм поведінки особистості, а також знань, умінь і навичок, об'єктивно необхідних для суспільства на конкретно-історичному етапі його розвитку.

До цієї групи належать визначені в дидактиці принципи навчання, а також принципи, які враховують специфіку навчання й виховання дорослих. Серед педагогічних принципів: єдність навчання й виховання; комплексність; оптимізація; наступність і перспективність; спрямованість; збалансованість теорії і практики; зв'язок із життям, передовим досвідом; варіативність і диференціація; спеціалізація; системність; доступність, наочність; активність і

самостійність у навчанні; усвідомлення знань і дієвості умінь, єдність колективних та індивідуальних форм.

Група організаційних принципів відображає процеси, пов'язані з управлінням і структурою системи післядипломної педагогічної освіти як загалом, так і окремих її компонентів. До цієї групи належать принципи адміністративно-територіальної побудови; керованості; моделювання; регулювання й координації; оцінювання результатів; раціонального використання кадрів; стимулювання; формування й підтримування позитивного морально-психологічного клімату.

Для системи підвищення кваліфікації педагогів важливими є принципи загальнометодологічні й андрагогічні. Першу групу становлять принципи соціально-економічної детермінованості, системності, наступності, послідовності, комплексності, науковості, прогностичності; другу – індивідуального досвіду та розвитку індивідуальних освітніх потреб; рівнево-кваліфікаційний, життєво і перспективно-посадовий, вікового підходу, створення умов та свободи вибору, проблемно-ситуативної організації навчання; стимулювання самоосвіти та самостійності навчання; спільної діяльності в навчальному процесі, розвитку творчого потенціалу та морально-вольової сфери особистості; актуалізації результатів навчання.

Сформульовані та обґрунтовані науковцями принципи, завдання, функції підвищення кваліфікації педагогів визначають сучасний зміст, форми та методи післядипломної освіти, зумовлюють їх суттєве оновлення на методологічній основі ідей модернізації, гуманізації, демократизації освіти. Серед сучасних методів освіти можна виокремити ті, які найбільше збагачують мотивацію навчальної діяльності педагогів, сприяють розвитку їхньої професійної компетентності.

У працях Л. Даниленко, С. Вершловського, С. Гончаренко, Н. Ничкало, В. Олійника, В. Пуцова, В. Семиченко та інших наголошується значення всебічного розвитку особистості, поступове збагачення творчого потенціалу. Учені підкреслюють потребу розглядати освіту як сукупність методів для

розв'язання власних проблем учителя: учитися відповідати вимогам часу, учитися тому, як самотійно учитися, визначати набуті компетентності та набувати вміння переносити їх у нові ситуації.

Одним із критеріїв класифікації сучасних інноваційних методів навчання дорослих може слугувати їхня здатність забезпечувати моделювання життєвих і професійних ситуацій. На відміну від інформаційно-рецептивної спрямованості навчання, коли дорослий є об'єктом впливу, пропоновані методи забезпечують проблемно-рефлексивний підхід, який, з одного боку, сприяє формуванню критичного ставлення дорослого до власного досвіду, його розумінню та об'єктивному оцінюванню, а з іншого – ставить самого педагога в позицію дослідника, який виробляє спільно з тим, хто його вчить, власні рішення.

У контексті проблеми, яку ми розглядаємо, особливе значення надається формуванню андрагогічної компетентності тих, хто працює з педагогами як дорослими. Ефективність їхньої діяльності залежить від розуміння вищевикладених особливостей навчального процесу та побудованій на цій основі взаємодії стосовно підготовки до навчання, як наприклад, у межах нашого дослідження, інтегрованих курсів мистецького спрямування.

У зв'язку з цим однією з важливих особливостей діяльності андрагога є володіння мистецтвом консультивання, що створює атмосферу довіри, яка є основою взаємодії. Професіоналізм андрагога-консультанта виявляється в методах і формах надання допомоги педагогу у виборі додаткових курсів під час навчання на курсах підвищення кваліфікації, розробленні особистих планів щодо опанування споріднених предметів, інноваційних технологій, методів інтеграції навчальних предметів тощо.

Рівень індивідуалізації навчального процесу під час навчання дорослих можна підвищити, якщо навчальні методики враховуватимуть різні стилі мислення та світосприйняття, які сформовані у дорослої людини. У кожній дорослої людини є власний стиль, що складається з елементів різних стилів розумової діяльності, якими користуються залежно від різноманітних ситуацій і завдань. Стилi можуть змінюватися впродовж життя (табл. 4.1.1) [2].

Таблиця 4.1.1

Стиль	Характеристика
За функціями: <ul style="list-style-type: none"> • установчий • виконавчий • критичний 	Схильність до творчості, винаходів, вияву власної ініціативи, якнайменше обмеженої правилами. Схильність до виконання правил та інструкцій, до діяльності за вказівкою інших. Схильність до критики та оцінювання людей і явищ
За формами: <ul style="list-style-type: none"> • монархічний • ієрархічний • олігархічний • анархічний 	Виконує кожне завдання окремо і ґрунтовно, присвячуючи йому всю енергію та увагу. Виконує багато завдань одразу, встановлюючи пріоритети і визначаючи, скільки часу присвятити кожному. Виконує багато завдань одразу, але невпорядковано, за нечітко визначеним пріоритетом. Виконує завдання хаотично, не сприймає системи, інструкцій та інших обмежень
За рівнем: <ul style="list-style-type: none"> • глобальний • локальний 	Віддає перевагу великим полотнам, узагальненням, абстракціям. Краще орієнтується в деталях, точних даних, конкретних прикладах
За взаємодією з оточенням: <ul style="list-style-type: none"> • внутрішній • зовнішній 	Зорієнтований на внутрішній світ, самодостатній, найкраще працює самостійно. Зорієнтований назовні, активно взаємодіє з оточенням, найкраще працює в колективі

За пріоритетами:	
• ліберальний	Активний прибічник нововведень, сміливо обминає усталені норми.
• консервативний	Прибічник усталених норм і традиційних перевірених засобів

На андрагогічних засадах відбуваються курси підвищення кваліфікації в Національному еколого-натуралістичному центрі МОН України. Розроблені Типові навчальні плани та анотовані програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи загальної середньої освіти забезпечують впровадження інноваційних підходів у розвитку професійної компетентності педагогів [див. Додаток А].

Андрагогічна модель навчання педагогів позашкільних навчальних закладів в в Національному еколого-натуралістичному центрі МОН України ґрунтується на класичних постулатах [1]:

1. Педагогу належить провідна роль у процесі свого навчання.
2. Педагог прагне до самореалізації, до самостійності, до самоуправління і усвідомлює себе таким.
3. Педагог має життєвий досвід (побутовий, соціальний, професійний), який може бути використаний як важливе джерело навчання як для нього самого, так і для його колег.
4. Педагог навчається для вирішення важливої життєвої проблеми і досягнення конкретної мети.
5. Педагог розраховує на невідкладне застосування отриманих під час навчання знань, умінь, навичок і якостей.
6. Навчальна діяльність педагога значною мірою детермінується часовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами, які або обмежують, або сприяють процесу навчання.

7. Процес навчання педагога організований у вигляді спільної діяльності того, хто навчається, і того, хто навчає, на всіх його етапах: діагностика, планування, реалізація, оцінювання, корекція.

Ці постулати основані на:

- психофізіологічних і соціально-професійних особливостях дорослих;
- цілях навчання;
- умовах навчання.

Аналізуючи вищезазначене, зробимо висновок, що андрагогічні принципи навчання педагогів позашкільних навчальних закладів формулюються таким чином:

1. Пріоритет самостійного навчання. Під самостійним навчанням розуміємо не проведення самостійної роботи як виду навчальної діяльності, а самостійну організацію процесу свого навчання.

2. Принцип спільної діяльності. Передбачає спільну діяльність того, хто навчається, із тим, хто навчає, а також з іншими, хто навчається.

3. Принцип спирання на досвід того, хто навчається. Життєвий досвід того, хто навчається, використовується як одне із джерел навчання для нього самого та його колег.

4. Індивідуалізація навчання. Передбачає створення індивідуальної програми навчання, орієнтованої на конкретні освітні потреби і цілі навчання, що також ураховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості тих, хто навчається.

5. Системність навчання. Цей принцип передбачає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання й оцінювання результатів навчання.

6. Контектність навчання. Навчання, з одного боку, має конкретні, життєво важливі цілі, орієнтоване на виконання певних соціальних ролей або удосконалення особистості, з іншого – будується з урахуванням професійної, соціальної, побутової діяльності того, хто навчається, і його просторових, часових, професійних, побутових факторів (умов).

7. Принцип актуалізації результатів навчання. Цей принцип передбачає невідкладне застосування на практиці набутих знань, умінь, навичок, якостей.

8. Принцип елективності навчання. Передбачає надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання, а також власне тих, хто навчає.

9. Принцип розвитку освітніх потреб. По-перше, результати навчання оцінюються шляхом виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу і визначення тих матеріалів, без оволодіння якими неможливе досягнення поставленої мети навчання. По-друге, процес навчання будується з метою формування у тих, хто навчається, нових освітніх потреб, які конкретизуються після досягнення певної мети навчання.

10. Принцип усвідомленості навчання. Передбачає усвідомлення, осмислення тим, хто навчається, і тим, хто навчає, усіх параметрів процесу навчання і своїх дій щодо його організації [1].

Існують три основні характеристики, що забезпечують андрагогізацію змісту, форм та методів навчання під час розвитку професійної компетентності педагогів позашкільних закладів.

По-перше, це проблемність змісту навчання, яка полягає, передусім, у тому, щоб навчити педагога бачити, визначати, розглядати та ставити проблеми, а також набувати навички розгляду проблем, їх розв'язання.

По-друге, це **ситуативність** змісту навчання, яка означає його конкретність, залежність від певних умов, обставин професійної діяльності, що вимагають оригінального рішення, індивідуального підходу тощо.

По-третє, це **діалогічність** змісту навчання, що активізує й сприяє розвитку всіх без винятку особистісних функцій, забезпечує переведення стороннього досвіду (знань, умінь) у власне надбання педагога, визначає характер взаємин у процесі навчання й активізує слухача в ньому.

Спираючись на принципи й особливості навчання дорослих, у процесі

розвитку професійної компетентності педагога позашкільного навчального закладу на курсах підвищення кваліфікації методистам, викладачам доцільно дотримуватися рекомендацій (табл. 4.1.2).

Таблиця 4.1.2

Особливості	Рекомендації
Прагнення до самостійності і самореалізації	надавати можливість проявляти ініціативу
	створювати умови для особистого залучення до навчання
Зосередженість на професійних цілях, проблемах і завданнях	з'ясувати наміри й цілі тих, хто навчається
	вивчати теми в логіці вирішення проблем
	навчати, виходячи із професійних проблем і досвіду тих, хто навчається
	пропонувати актуальні й обгрунтовані теми навчання
Інтерес до практичного застосування нових знань	прагнути активізувати навчання, зробити його дослідницьким
	пов'язувати результати навчання із професійною діяльністю, переносити набуті знання і навички в практичну діяльність
	використовувати метод проб и помилок, аналогії
Наявність професійного й особистісного досвіду	йти «від загального до окремого» або від «окремого до загального», залежно від мети й завдань навчання
	заохочувати питання про загальні принципи, встановлювати загальне в конкретних положеннях
	пов'язувати новий матеріал з наявними знаннями та досвідом
Наявність конкуруючих інтересів	ураховувати наявність обмежень у навчанні (соціальних, часових, фінансових)
	створювати мотивацію для подальшого навчання
Наявність	широко використовувати активні методи навчання

стереотипів та уподобань відповідно до методів навчання	заохочувати і підкріплювати досягнення тих, хто навчається, на основі зворотного зв'язку
	до початку навчання оцінювати потреби у навчанні
	під час закріплення матеріалу спиратися на розуміння, а не на пам'ять
	ураховувати різницю у стилях навчання
Короткостроковість навчання	орієнтуватися на короткі періоди навчальної активності
	створювати компактні й ефективні цикли навчання
Опір процесу навчання	високі вимоги до особисті викладача
	залучення до навчання, створення відповідної мотивації
Уміння працювати з інформацією, високий самоконтроль	зважати на очікування і потреби, можливості й обмеження
	розвивати у слухачів навички навчання і самонавчання
	ураховувати професійні й особистісні особливості
Висока критичність, закритість (захист «Я»), страх невдачі; складність у встановленні та підтримці міжособистісних взаємин	створювати комфортну, безпечну атмосферу

Отже, використання андрагогічних засад на курсах підвищення кваліфікації педагогів позашкільних навчальних закладів сприяє кращій

організації й відповідно підвищенню ефективності навчання.

Застосування андрагогічних підходів у навчанні педагогів має також позитивні соціально-моральні аспекти. Залучення їх до реальної діяльності щодо планування, реалізації, оцінювання й корекції процесу навчання, верховенство їхньої самостійної діяльності, урахування їхніх конкретних життєвих обставин, проблем і цілей, певна свобода вибору ними всіх параметрів навчання, спільна діяльність з викладачами та методистами сприяє самоствердженню педагога як самостійної, самокерованої, самореалізованої особистості; розвитку його творчих начал; соціалізації, формуванню навичок колективної роботи, уміння поєднувати особисту відповідальність та громадські інтереси; розвиток освітніх і – ширше – духовних потреб особистості, гуманістичних ціннісних орієнтацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Змеєв С. И. Технология обучения взрослых : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. И. Змеёв. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 128 с.
2. Набока Л. Особливості навчання дорослих із погляду педагогічної технології / Людмила Набока // Післядипломна освіта в Україні. – № 1. – 2007 (10) – С. 49–51.
3. Рыбников Н. Н. К вопросу о возрастной психологии / Н. Н. Рыбников // Психология, педагогика и психотехника. – М., 1928. – Вып. 2. – С. 15–18
4. Cross K. P. Adults as Learners. – San Francisco : Jossey-Bas, 1981.
5. Knowles M. S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy. – Chicago, 1980.
6. Kolb D. A. (1984) *Experiential Learning*, Englewood Cliffs, NJ. : Prentice Hall. 256 p.

4.2. Організаційно-педагогічні основи розвитку професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів

Організаційно-правові засади методичної діяльності позашкільних навчальних закладів визначаються переважно Законом України “Про позашкільну освіту”, Положенням про позашкільний навчальний заклад, Концепцією позашкільної освіти та виховання, іншими нормативними

документами.

Відповідно до Положення про позашкільний навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. № 433, позашкільний навчальний заклад проводить навчально-виховну, навчально-тренувальну, інформаційно-методичну та організаційно-масову роботу.

У педагогів слід формувати чіткі уявлення про те, що для стимулювання розумових процесів школярів, їхнього творчого розвитку, потрібні спеціальні засоби, які були б доступними цьому вікові й органічно пов'язаними з навчальним процесом. Цей аспект виступає психолого-педагогічною основою підготовки педагогів до роботи з технічно обдарованими дітьми.

З метою удосконалення підготовки педагогів позашкільних навчальних закладів спрямовано зусилля на удосконалення програм, змісту, форм, методів діяльності гуртків, секцій, клубів та інших творчих об'єднань дітей та учнівської молоді. Ця робота здійснювалася відповідно до Статуту конкретного закладу та Програми його подальшого розвитку і була спрямована на удосконалення навчально-виховної, організаційно-масової, інструктивно-методичної діяльності в позашкільному закладі.

Для цього в експериментальних позашкільних навчальних закладах були створені:

- відділи інструктивно-методичної роботи;
- методичні об'єднання за напрямками діяльності гуртків, клубів та інших творчих об'єднань, що охоплювали педагогічних працівників певного професійного спрямування не тільки самого закладу, а й інших навчальних закладів району, міста, області;
- методичні ради, комісії, до складу яких входили педагогічні працівники цього закладу та висококваліфіковані спеціалісти – працівники інших закладів освіти, культури, техніки, науки тощо;
- відповідні підрозділи (лабораторії, кафедри і т. д.) для підвищення кваліфікації педагогічних працівників за різними напрямками позашкільної

освіти. Підвищення кваліфікації проводилося у формі курсів, семінарів та за іншими організаційними формами.

Відповідно до статусу кожного позашкільного навчального закладу (районного, міського, обласного підпорядкування) та згідно з рішенням засновника на підставі відповідних угод, він надавав інформаційно-методичну допомогу педагогічним колективам, навчальним закладам різних типів регіону, молодіжним, дитячим організаціям і рухам, різним закладам, установам і організаціям.

Останніми десятиріччями значно підвищилися вимоги до позашкільної освіти як рівноправного інституту в загальній системі освіти, відповідно до чого постало питання щодо переосмислення стратегічних питань оновлення або реформування діяльності позашкільних навчальних закладів. При цьому головним залишається визначення, що позашкільна освіта – це спеціально організована діяльність, яка має яскраво виражену власну специфіку впливу, що дає їй певні переваги перед іншими засобами виховання. Це, передусім, добровільність участі дітей у позашкільній роботі; диференціація її за інтересами і спрямованістю на певний тип діяльності; постановка конкретних практичних завдань перед кожним вихованцем у його творчому становленні; оволодіння знаннями та уміннями за індивідуальними планами тощо.

Особливостями, притаманними тільки позашкільній освіті, визнаються завдання і зміст організаційно-методичної діяльності позашкільних навчальних закладів в регіоні і безпосередньо цієї діяльності в самому колективі. Сьогодні навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах передбачає охоплення таких галузей знань і практичної діяльності, які виходять за межі уроку, підручника, навчального плану школи. А це, своєю чергою, підвищує вимоги до педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів. У статті 21 Закону України “Про позашкільну освіту” визначено, що педагогічним працівником цих закладів повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має належний рівень професійної підготовки, провадить педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї

роботи.

У нашому дослідженні інформаційно-методична робота у позашкільних навчальних закладах мала сприяти удосконаленню навчально-виховного процесу, програмно-методичному оновленню, запровадженню нових форм і методів діяльності, підвищенню майстерності педагогічних працівників тощо. Головним завданням стало задовольнити професійні потреби працівників позашкільних навчальних закладів. Отже, у позашкільних навчальних закладах була створена система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, яка покликана розвивати творчий потенціал сучасного педагога, вдосконалювати його методичну культуру.

Основні застосовані принципи організації методичної роботи у позашкільному навчальному закладі:

1. Відповідність системи методичної роботи сучасному замовленню держави позашкільному навчальному закладу.
2. Науковість, що вимагає знання сучасних теоретико-методологічних основ розвитку вітчизняної та зарубіжної педагогіки, психології, соціології тощо з питань виховання творчої особистості.
3. Системність, що сприяє відпрацюванню мети, завдань, змісту, форм, методів як цілісної системи позашкільної діяльності.
4. Послідовність, наступність, безперервність, масовість, що вимагає всебічного охоплення педагогів різними формами методичної роботи протягом навчального року.
5. Творчий характер, що обумовлює максимальну активізацію діяльності педагогів.
6. Конкретність, що вимагає врахування особливостей закладу, його регіону, типу, завдань та програми позашкільної життєдіяльності.
7. Оперативність, гнучкість, мобільність у виконанні сучасних вимог до розвитку позашкільної освіти.
8. Колективний характер, що вимагає поєднання зусиль всіх структур педагогічного колективу тощо.

Зазначена робота здійснювалася за принципом неперервності. Тому потрібно було врахувати, що організаційну й науково-методичну роботу з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів позашкільних навчальних закладів також провадять міські, районні методкабінети, інститути післядипломної педагогічної освіти, кафедри вищих навчальних закладів тощо.

Але все починалося безпосередньо із самого закладу, методичні працівники якого (педагоги-організатори, методисти, практичні психологи та інші) сприяли підготовці педагогічних кадрів з високим рівнем професіоналізму, інноваційним творчим стилем аналітичного мислення.

Відповідно до сучасних вимог, педагог-організатор, методист позашкільного навчального закладу має досконало володіти комунікативними та організаційними здібностями, методами науково-дослідної та експериментальної роботи; вміти розробляти пропозиції щодо підвищення ефективності навчально-виховної роботи, створювати і працювати з творчими групами з розроблення інноваційних соціально-педагогічних технологій, цільових комплексних та інших освітніх програм; запроваджувати ефективні форми навчально-виховної, суспільно-масової, просвітницької роботи; вивчати, узагальнювати та поширювати кращий педагогічний досвід з проблем планування та організації роботи клубів, секцій, інших творчих об'єднань учнів; розробляти власні методичні рекомендації, програми, посібники з проблем позашкільної освіти, підтримувати постійні зв'язки з методичними службами різних установ та педагогами-практиками інших типів навчальних закладів.

За відсутності спеціальної методичної служби було важливо, щоб у позашкільному навчальному закладі проводилася робота з підтримки кращих керівників гуртків, спеціалістів вищої категорії, узагальнювався досвід їхньої роботи з присвоєння їм звання “керівник гуртка – методист”. Це були здебільшого педагоги, які мають вищу професійну освіту, володіють новітніми технологіями навчання і виховання, які відповідають потребам творчого розвитку особистості, сприяють розкриттю талантів, духовних, розумових,

фізичних здібностей, узагальнюють, впроваджують передовий педагогічний досвід, поширюють інновації в системі позашкільної освіти, беруть активну участь у роботі методичних об'єднань або керують ними, розробляють програми, методичні рекомендації, посібники. Цих педагогів ми залучали до підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладу, проведення семінарів, курсів, нарад тощо.

Поставивши собі за мету удосконалити рівень методичного, науково-методичного забезпечення діяльності педагогічних працівників щодо роботи з обдарованими учнями та їх батьками доцільно проводити таку діяльність:

- системно, враховуючи нові досягнення педагогічної науки і передової педагогічної практики;
- обґрунтовано, із застосуванням аналізу стану справ, визначенням актуальних проблем удосконалення навчально-виховного процесу;
- мобілізуючи на творчу реалізацію сучасних завдань, поставлених перед педагогічною громадськістю позашкільних навчальних закладів, певне коло методистів, керівників гуртків – методистів та зацікавлених спеціалістів інших установ і організацій;
- удосконалюючи систему підвищення кваліфікації педагогічних кадрів по вертикалі, зважаючи на рівень їхньої професійної компетентності, потреби профільних позашкільних навчальних закладів тощо.

Відповідно до зазначеного, згідно з методикою нашого експерименту, методист позашкільного навчального закладу має оволодіти знаннями:

- з основ методичної роботи і методики педагогічних досліджень виховання обдарованих дітей;
- сучасних досягнень психолого-педагогічної науки, методичної практики і досвіду роботи педагогічних колективів інших позашкільних навчальних закладів як свого регіону, так і за його межами щодо роботи з обдарованими дітьми;
- з проблем організаційно-методичної діяльності сучасних позашкільних навчальних закладів, організації навчально-виховного процесу в

них, розвитку позашкільної освіти в країні, регіоні та за їхніми межами;

– щодо потреб і вимог до створення системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Слід зважати на те, що головним показником педагогічної майстерності є рівень творчого підходу, тобто вивчення і запровадження досвіду інших педагогів, відпрацювання особистої концепції (авторська методика), створення нової концепції навчання і виховання (педагогічні інновації) і дослідницький рівень педагогічної діяльності. Тому методисти позашкільного навчального закладу, на нашу думку, мають: вміти вивчати і аналізувати роботу членів колективу; провести анкетування, тестування, статистичну обробку даних; описати педагогічний факт або явище; вміти написати реферат, підготувати рецензію на статтю, книгу; вміти узагальнити досвід свій і своїх колег, підготувати науково-методичну доповідь тощо.

У своїй роботі методичні служби, методисти позашкільного навчального закладу використовували різні форми і методи діяльності, серед яких: семінари, практичні заняття, дискусії, конференції, конкурси – захисти авторських проектів тощо. Пріоритетами були зв'язки з науковими установами, вищими навчальними закладами, укладання з ними угод щодо спільної діяльності за проблематикою творчого розвитку обдарованих дітей. Велику роль відіграла підготовка друкованої продукції з методики організації навчання і виховання дітей і учнівської молоді, розвитку їхніх творчих здібностей відповідно до уподобань, нахилів тощо, а також з узагальнення кращого досвіду позашкільної практики.

Плануючи методичну роботу з педагогічними кадрами, вивчали і аналізували запити та потреби кожного педагога, кожного керівника творчого об'єднання учнів. Робилося це за такою схемою:

1. Педагог позашкільного навчального закладу.

Який склад педагогів за їхнім віком, базовою освітою, професійним досвідом, стажем роботи у цьому типі навчальних закладів. Які мотиви їхньої професійної діяльності, які професійні цінності вони вважають

головними. На які групи можливо поділити педагогів.

2. Педагог-методист позашкільного навчального закладу.

У чому виявляється педагогічна майстерність педагога. Чим відрізняється професійна діяльність педагога-методиста від діяльності його колег. Які якості, крім професійної компетентності і особистих якостей, потрібні педагогу-методисту. Чи володіють педагоги-методисти знаннями щодо дослідницької роботи, чи можуть запроваджувати на практиці різні методи дослідження.

3. Педагогічний колектив позашкільного навчального закладу.

Які формальні і неформальні зв'язки і рішення існують у педагогічному колективі. Які форми професійного і неформального спілкування мають місце у зазначеному колективі. Чи існують загальні цінності і мета. Яким є педагогічний потенціал колективу. Які конфлікти бувають у колективі і як вони вирішуються. Як оцінити рівень розвитку колективу та перспективи цього розвитку.

4. Педагог у системі підвищення кваліфікації кадрів.

Коли, де, чому і як підвищували свою кваліфікацію педагоги. Чи стали наслідки навчання значущими для педагогів. У чому виявилась самоосвітня діяльність педагогів, які її наслідки. Хто і чого з педагогів закладу навчився на курсах підвищення кваліфікації. Чи існує зв'язок між рівнем професійної кваліфікації педагога й індивідуальними досягненнями його вихованців.

Вагомою формою методичної роботи у позашкільних навчальних закладах є методичні об'єднання педагогічних працівників за напрямками роботи.

Методичні об'єднання керівників творчих об'єднань створюються за трьома рівнями:

– початковий рівень для працівників усіх напрямів, на якому педагоги, які щойно прийняті на роботу, навчаються методики виявлення рівня творчих здібностей вихованців, учнів, слухачів та їх розвитку за допомогою навчально-виховної програми, гуртка, секції тощо;

– основний рівень об'єднує керівників творчих об'єднань, які мають здобути знання з психолого-педагогічних основ розвитку стійких інтересів вихованців, учнів, слухачів;

– вищий рівень для керівників творчих об'єднань, які вже проводять з учнями, вихованцями, слухачами дослідницьку, пошукову та експериментальну роботу з різних проблем науки, техніки. Ці педагоги мають оволодіти методикою виявлення й організації роботи з обдарованими дітьми.

Склад таких методичних об'єднань різнорівневий, тому передбачалися такі складники, як творчі групи, школи педмайстерності, школи для малодосвідчених працівників, впровадження наставництва тощо.

Керівником методичного об'єднання педагогічних працівників на два роки обирався досвідчений, ініціативний, творчий педагог, член методичної ради позашкільного навчального закладу.

Робота методичного об'єднання планувалася на навчальний рік за такими орієнтовними розділами:

1. Вступ. Аналізується діяльність об'єднання за минулий рік, визначаються основні напрями і проблеми роботи у світлі вимог сьогодення, визначаються основні завдання на наступний рік.

2. Відомості про педагогів. Зазначається прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, освіта, який навчальний заклад закінчив, педагогічний стаж, дані про курсову перепідготовку, термін атестації, тема самоосвіти тощо.

3. Робота з підвищення кваліфікації та фахового рівня педагогів. Планується засідання (тричі на рік), проведення семінарів-практикумів, консультацій, круглих столів, майстер-класів, ділових та рольових ігор, лекторіїв, творчих дискусій, методичних аукціонів, тренінгів, творчих звітів, а також моделювання занять тощо.

4. Виявлення, вивчення, узагальнення та впровадження кращого педагогічного досвіду з актуальних науково-методичних проблем. Планується вивчення передового педагогічного досвіду закладу, дні відкритих дверей,

тижні педмайстерності, панорама занять, засідання творчих груп, авторські школи, педчитання, науково-практичні конференції, педвиставки, конкурси майстерності, конкурс "Керівник творчого об'єднання року" тощо.

5. Вивчення стану навчально-виховної роботи, рівня знань, умінь та навичок вихованців, учнів, слухачів. Планується вивчення стану роботи творчих об'єднань гуртківців, проведення індивідуальних занять, складання тестів, різних завдань, проведення тематичних декад, планування та організація діяльності наукових секцій МАН, контроль за науково-дослідницькою діяльністю вихованців, учнів, слухачів, проведення виставок, оглядів, конкурсів, фестивалів дитячої творчості тощо.

6. Удосконалення навчально-матеріальної бази гуртків. Визначаються завдання щодо оформлення, організації та проведення виставок виготовленої наочності, роздаткового матеріалу, забезпечення належного рівня занять, масових заходів тощо.

З метою конкретизації діяльності керівників методоб'єднань були визначені їхні права і обов'язки, а саме:

- сприяти неперервному процесу післядипломної освіти керівників творчих об'єднань;
- надавати педагогам адресну, практичну допомогу на основі глибокого вивчення їхнього професійного рівня, методичної підготовки;
- вивчати, узагальнювати і впроваджувати кращий педагогічний досвід;
- апробувати і впроваджувати в практику роботи нові педагогічні технології;
- забезпечувати умови для творчої праці вчителів;
- готувати і проводити методичні заходи;
- досліджувати вплив методичної роботи на професійне зростання, творчу активність педагогів;
- впливати на поліпшення стану роботи творчих об'єднань та підвищення рівня знань, умінь і навичок вихованців, учнів, слухачів;

– давати оцінку роботи працівника на час проходження атестації.

Якість роботи методичних об'єднань залежить від рівня підготовленості керівників методичних об'єднань. Тому методист позашкільного навчального закладу систематично навчав цю категорію методичного активу.

На нашу думку, найефективнішою формою підвищення кваліфікації кожного педагогічного працівника позашкільного навчального закладу була школа педагогічної майстерності, програма якої розрахована на два роки.

Починалася робота такої школи з розроблення точних цільових настанов, від яких залежить вибір і пошук відповідних форм навчання. Для цього варто було звернутись до керівників творчих об'єднань різних напрямів із проханням відповісти на запитання:

“Які види педагогічної діяльності у керівництві гуртком викликають у вас найбільші утруднення?”, “В якому напрямі вам потрібно професійно вдосконалюватись?”. Одержані відповіді можуть бути покладені в основу програми діяльності "Школи педагогічної майстерності". При цьому враховувався інтерес і досвід роботи, конкретні умови їхньої діяльності. Здебільшого для педагогів була характерна високопрофесійна мотивація. Зумовлена вона насамперед змістом запропонованих програм, які відповідають інтересам учителів, сприяють розвиткові бажання підвищити професійну майстерність. Програма мала надавати педагогам свободу у пропагуванні власного і передового досвіду, можливість регулювати темп засвоєння запропонованих тем.

Ефективним є психолого-педагогічний семінар для членів педагогічного колективу, який сприяв поглибленню знань з питань теорії педагогіки, психології, ознайомленню з кращим педагогічним досвідом. Тематика цих семінарів передбачається річним планом позашкільного навчального закладу, що дає можливість кожному педагогу заздалегідь ознайомитися з нею. Семінари проводяться у формі лекцій або окремих доповідей, повідомлень, практичних занять тощо.

Доцільно організовувати педагогічні консилиуми, об'єднувати педагогів

окремого відділу позашкільного навчального закладу, інтегрувальна роль відводиться завідувачу відділу або методисту. В такому об'єднанні педагогічні працівники мають можливість виробити узгоджену єдину систему психолого-педагогічних заходів, єдиних вимог до роботи творчих об'єднань певного профілю. Його мета – створення і збереження комфортного клімату в колективі.

Школа професійної майстерності планувала постійне зростання педагогів і об'єднувала їх навколо актуальних проблем творчої активності. В межах закладу розглядалися найскладніші питання розвитку позашкільної освіти, засвоювалися нові освітні технології та створювалися нові технології навчання і виховання в умовах позашкільного навчального закладу. Алгоритмом діяльності школи було: нова ідея – творчий розвиток ідеї – відкриті заняття – аналіз наслідків роботи.

Робота школи професійної майстерності повинна бути спрямована і на педагогів, які мають утруднення у реалізації своїх творчих планів. Алгоритм її діяльності: аналіз утруднень – вичленення і постановка проблеми; самоосвіта – тренувально-практичні заняття без дітей; моделювання, рольова гра, педагогічна діяльність, створення власного досвіду.

Школа перспективного досвіду передбачає роботу певної групи педагогів навколо найбільш досвідчених. Заняття проводяться періодично в різних формах, але переважно у формі лекцій, семінарів-практикумів.

Педагогічна студія об'єднувала учителів одного або кількох закладів, які проводять навчання у кращих педагогів, що в різних формах передають досягнення індивідуального досвіду.

Педагогічна майстерня – ефективна форма передання знань, умінь, обміну досвідом роботи з проблем навчання і виховання дітей, яка заснована на практичних діях, пов'язаних єдиним педагогічним завданням.

Майстер-клас – майстер відвідує інші заклади з метою передати свою майстерність шляхом колективного показу прийомів роботи. Творчі мікрогрупи, добровільні об'єднання двох-трьох педагогів можуть діяти, поки

не вичерпається потреба взаємного спілкування. Мотиви об'єднання можуть бути такими: взаємна симпатія, спільний інтерес до якоїсь проблеми.

Тимчасові творчі колективи – професійні об'єднання педагогів, які створювалися з ініціативи адміністрації або виникали стихійно, коли потрібен прорив у вирішенні проблеми. За наслідками розроблявся пакет пропозицій, ідей.

Школа дослідника функціонує у межах проблеми, над якою працює педагог. У ній формулюються дослідницькі завдання, розробляються експериментальні навчальні програми тощо.

Лабораторія – добровільне об'єднання педагогічних працівників для спільного вирішення завдання, яке вимагає кількох років роботи, наприклад, розробка програми розвитку закладу, концепції, проекту, створення прогресивного досвіду з визначеної проблеми.

Безумовно ефективним є створення педагогічних клубів –неформальних об'єднань керівників творчих об'єднань різних видів діяльності, інтересів.

Методологічні семінари проводилися з метою підвищення методологічної підготовки педагогів, їхньої кваліфікації. Вони дають можливість орієнтуватися у сучасних наукових проблемах, ознайомлюватися з досвідом інших педпрацівників.

Консалтинговий центр – об'єднання педагогів для їх консультування керівниками закладів з різних питань навчально-виховного процесу, проблем розвитку закладу, педагогічних інновацій тощо.

Зазначені вище об'єднання педагогів як осередки підвищення їхньої кваліфікації є ініціаторами запровадження різних масових форм методичної роботи, серед яких: педагогічні читання, семінари, практичні заняття, дискусії, конференції, конкурси-захисти тощо. Інтелектуальною формою професійного навчання педагогів позашкільних навчальних закладів є дискусії. Цю форму можна розглядати як стимулюючий засіб діяльності педагогів, за допомогою якого відбувається зацікавлений колективний пошук оптимальних, розрахованих на перспективу педагогічних рішень. Кожна дискусія вимагала

серйозної підготовки, яка передбачала вибір і оголошення теми, визначення мети колективного пошуку педагогічної істини, вибір лідерів дискусії, створення ініціативних груп з метою вироблення колективної думки з проблеми, опрацювання програми і методики проведення мікродосліджень, відпрацювання інструкцій для експертів, лідерів мікрогруп, оформлювачів аудиторії, а також складання загальної схеми дискусії, підготовка наочного оформлення аудиторії тощо.

Актуальними є форми методичної роботи, як-то: методичний ринг – форма методичної роботи, яка сприяє удосконаленню знань педагогів, дає можливість виявити їхню загальну ерудицію; ділова гра – репетиція педагогічної діяльності, котра дає змогу практично програти будь-яку конкретну ситуацію відповідно до мети, щоб глибше вникнути у психологію стосунків між педагогами і дітьми, зрозуміти, що визначає ці взаємини, простежити процедуру створюваної ситуації в динаміці, побачити її ніби "зсередини"; творчі звіти – презентація роботи педагога, керівника творчого об'єднання за міжквартальним періодом, демонстрування знань, умінь, навичок володіння методикою проведення занять, показ дидактичних матеріалів.

Для удосконалення педагогічної майстерності, підвищення фахового рівня, виявлення творчих, талановитих працівників доцільно було проводити тиждень перспективного педагогічного досвіду та тиждень молодого педагога. Програмою тижнів передбачалися такі форми надання методичної допомоги педагогічним працівникам:

- день відкритих занять досвідчених педагогів;
- панорама педагогічних знахідок (нестандартні заняття);
- творчі зустрічі молодих педагогів з їхніми наставниками за круглим столом;
- виставки напрацьованих матеріалів;
- творчі виставки вихованців, учнів, слухачів;
- конкурси, ярмарки педагогічної творчості;
- панорами методичних знахідок;

- проблемні семінари;
- консультації-практикуми;
- презентація педагогічних новинок;
- методичні сесії тощо.

Як підтверджує результат експериментальної роботи, підвищенню ефективності роботи педагогічних колективів сприяє такий захід, як "мозкова атака". Він спонукає до інтенсивного, творчого розв'язання проблем, які виникають у процесі діяльності педагогів. У пошуках істини учасники цього заходу глибоко обговорюють обрану проблему чи гіпотезу, нові ідеї, виявляють свої творчі здібності, розвивають творче мислення, виявляють емоційний підйом, інтелектуальний розвиток.

Серед актуальних форм методичної роботи також варто проводити проблемні столи, методичні діалоги, аукціони тощо.

Організуючим центром методичної роботи з педагогічними працівниками позашкільних закладів є методичний кабінет позашкільного навчального закладу.

Основні завдання методичного кабінету:

- надання допомоги педагогічним працівникам у підвищенні їхнього науково-методичного рівня та педагогічної майстерності;
- координація змісту, форм і методів самоосвіти та колективної роботи щодо підвищення кваліфікації кадрів з тим, щоб спрямувати їх на вирішення актуальних проблем навчання і виховання;
- пропагування і впровадження сучасних досягнень психолого-педагогічної науки, перспективного педагогічного досвіду, інноваційних технологій організації навчально-виховного процесу.

В методичному кабінеті зібрані:

- основні законодавчі акти про освіту, зокрема про позашкільну освіту;
- основні директивні документи про діяльність позашкільних

- навчальних закладів;
- матеріали про перспективний педагогічний досвід;
 - педагогічна, науково-методична література, педагогічні, методичні журнали, газети, анкети, схеми, пам'ятки, плани, методичні рекомендації, програми, розробки занять;
 - документація методичних об'єднань (методичний паспорт, діагностична карта, плани роботи, мікродослідження з методичної проблеми, над якою працює методичне об'єднання, програми, тексти виступів педагогічних працівників на засіданні методичного об'єднання, результативність роботи методичного об'єднання (наслідки конкурсів, фестивалів, виставок, олімпіад, змагань, відзнаки);
 - матеріали роботи творчих груп, шкіл передового досвіду, інших динамічних груп;
 - план навчання керівників методичних об'єднань, графік проведення методичних заходів із педагогічними працівниками.

Доречні оформлення стендів та папок: "Здобутки педагогів закладу", "Заняття. Яким йому бути?", "На діагностичній основі", "З досвіду роботи методичного об'єднання", "Самоосвіта – основна форма підвищення кваліфікації", "Молодому керівнику творчого об'єднання". "По сходинках майстерності", "Вчимося у своїх колег", "Мислимо, діємо, працюємо творчо", "Заняття різні та незвичайні" тощо.

Значну роль у підвищенні професійної майстерності педагогів відіграє інформаційно-методичний кабінет (центр), робота якого спрямована на систематичне оновлення змісту і методики навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі, підвищення інформаційної культури та самоосвіти педагогічних кадрів. У картотечі центру зібрані:

- якісний і кількісний склад педкадрів;
- основні документи з питань освіти;
- досягнення психолого-педагогічної науки, перспективного

педагогічного досвіду;

- навчальні плани, програми;

- видавничі матеріали обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, відділу освіти, методичного кабінету;

- матеріали атестації педагогічних кадрів.

У методкабінеті створений інформаційний Банк даних:

1. "Дитяча обдарованість", який містить відомості про обдарованих дітей, відомості про переможців районних, обласних та всеукраїнських олімпіад, конкурсів, турнірів, фестивалів.

2. Про педагогів, які працюють індивідуально з обдарованими дітьми.

3. Про педагогів, які провадять науково-дослідницьку роботу з обдарованими дітьми району (міста) тощо.

4. Про дітей групи "ризик".

5. Причини педагогічної занедбаності підлітків тощо.

Створення атмосфери зацікавленості зростанням педагогічної майстерності спонукало методистів позашкільних навчальних закладів удосконалювати рівень методичної роботи. Це забезпечувалося за умов, якщо: ця робота була нестандартною, яскраво, живою, цікавою, з урахуванням індивідуальних запитів і можливостей педагогів; вона приносила педагогам відчутну практичну допомогу, тобто мала безпосередній вихід на навчально-виховний процес; була відчутна на рівні підготовленості дітей, їхнього ставлення до занять, до педагога; задовольняла широкі духовні, естетичні, моральні та інші запити педагога; створювала умови виникнення людських контактів та творчого спілкування з колегами, об'єднувала цілеспрямованістю до спільної мети; постійно привертала увагу адміністрації закладу.

Нами була розроблена структурно-функціональна модель діяльності методиста у забезпеченні системи навчально-методичної роботи в позашкільному навчальному закладі, яка відповідала таким умовам:

- визначення соціальних запитів суспільства до освіти;

- вивчення особливостей і тенденцій розвитку системи

післядипломної освіти педагогічних кадрів;

- визначення актуальних проблем методичної роботи;
- пошук потрібної інформації.

Кожний методист позашкільного навчального закладу має оволодіти досягненнями науки, насамперед, педагогіки, психології, вміти визначити шляхи вирішення проблеми діяльності педагогічного колективу; оволодівати перспективним досвідом, у тому числі роботи з педагогічними кадрами; усвідомлювати основні вимоги до розроблення системи методичної роботи; чітко визначати шляхи організаційно-методичного забезпечення, функціонування методичної роботи в закладі.

При цьому має бути враховано:

1. Вивчення професійної компетентності педкадрів та використання цих результатів у розробленні методичної роботи. Аналіз результатів методичної роботи за минулий рік.

2. Планування методичної роботи на рік: визначення мети та завдань, змісту та форм, часу і місця проведення, обрання керівників творчих груп, тощо.

3. Шляхи реалізації завдань: підготовка наказу про організацію методичної роботи, про затвердження керівників методичних об'єднань, розроблення програми надання допомоги у плануванні всіх форм методичної роботи, визначення проблем і практичних завдань діяльності творчих груп, шкіл перспективного педагогічного досвіду тощо.

4. Забезпечення санітарно-гігієнічних умов, належного рівня матеріально-технічного стану, стимулювання активності педкадрів, достатнього рівня інформаційного насичення методичних заходів, спрямованості методичної роботи у наданні адресної, диференційованої допомоги кожному педагогу і достатньої її гнучкості та динамізму.

5. Встановлення творчих зв'язків з науковими та методичними закладами, організаціями, що можуть сприяти підвищенню рівня методичної роботи в закладі.

6. Сприяння створенню творчих лабораторій керівників творчих об'єднань, експериментальних майданчиків тощо.

7. Вивчення процесу методичної роботи та внесення за потреби відповідних коректив до неї.

8. Оцінювання ефективності методичної роботи.

Щоб охопити членів педагогічного колективу методичною роботою, посилити їхню відповідальність, на початку навчального року видавався наказ про організацію навчально-методичної роботи з педагогічними кадрами, який доводився до відома усіх керівників творчих об'єднань. Кожний педагог повинен був працювати у визначеному для себе напрямі, вдосконалюючи свою педагогічну майстерність. У пошуку форм методичної роботи, її пріоритетних напрямів важливо було використовувати диференційований підхід, зважати на побажання і запити кожного педагога.

Для підвищення ефективності методичної роботи у закладі адміністрації слід посилити контроль, періодично аналізувати стан роботи з педагогічними кадрами на засіданнях педагогічної та методичної рад, практикувати проведення творчих звітів керівників методичних об'єднань, педагогічних працівників, організувати виставки творчих доробок, сприяти науково-методичному зростанню керівників творчих об'єднань, заохочувати творчість, ініціативу у педагогічній праці, проводити заходи щодо підвищення якості навчально-виховного процесу.

Отже, з метою подальшого піднесення ефективності методичної роботи ми зосереджували увагу на таких питаннях:

1. Забезпечення системи роботи з педагогічними кадрами у позашкільному навчальному закладі. Охоплення кожного педагога методичною роботою. Для керівників творчих об'єднань, які не навчаються у методичних об'єднаннях, створювати проблемні семінари, динамічні групи, передбачати співпрацю у парах з досвідченими педагогами над певною проблемою. У нечисленних педагогічних колективах упроваджувати постійно діючий семінар для всіх педагогічних працівників, загальною темою якого є провідна науково-

методична проблема закладу, актуальні питання організації навчально-виховного процесу, спрямованого на творчий розвиток особистості учнів.

2. Організація методичної роботи на діагностичній основі, наближення її до потреб і запитів педагогічних працівників.

3. Заміна форм педагогічних, методичних, виробничих нарад із традиційно-інформативних на організаційно-діяльні, на яких думка кожного є обов'язковим елементом колективного рішення, що впливає на стратегію і тактику розвитку колективу.

4. Посилення психолого-педагогічної, етичної, правової підготовки педагогічних кадрів, а також оволодіння ними комп'ютерною технікою.

5. Практична спрямованість методичних заходів (моделювання, конструювання занять, їхніх окремих етапів, захист планів, розробок складних нововведень тем, ділові ігри, аналіз ситуації, розв'язання завдань підвищеної складності).

6. Оволодіння та впровадження у навчально-виховний процес інноваційних технологій, що передбачає створення нових зразків діяльності педагогів, які сприяли б їхньому професійному зростанню та виводили на принципово новий, якісний фаховий рівень.

7. Залучення педагогів до участі в різних проектах, експериментах, до написання авторських програм, методичних розробок, статей та публікацій, що є безпосереднім виявленням творчого потенціалу кожного, прямим шляхом самостереження і саморегуляції педагогічного працівника.

8. Забезпечення системності у плануванні, організації методичної роботи з прогнозуванням кінцевого результату (теми занять логічно, послідовно взаємопов'язані, виходять із науково-методичної проблеми).

9. Розвиток самоосвіти керівників творчих об'єднань з метою збагачення, поповнення знань, робота над методичною темою, завершенням яких є узагальнені матеріали, співбесіда, звіт, виступи на педагогічній, методичній радах, конференціях, педагогічних читаннях, методичному об'єднанні.

10. Піднесення загальнокультурної підготовки педагога, розширення його світогляду, інтелекту (мистецькі дні, літературне кафе тощо).

11. Організація своєчасної систематичної педагогічної поінформованості шляхом:

- створення інформаційного центру і проведення оглядів новин фахової, психолого-педагогічної, методичної літератури;
- ведення картотеки, випуску сигналів, бюлетенів;
- підготовки списків літератури відповідно до теми занять методичних заходів.

12. Тісна співпраця з науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами, різними недержавними центрами психолого-педагогічного спрямування.

13. Аналіз ефективності навчально-методичної роботи за критеріями:

- розвиток творчої активності педагогічних кадрів (чи багато педагогів в творчих групах, майстер-класах, чи з'явилися авторські школи, збільшився інтерес до науки, змінився якісний склад педкадрів);
- рівень теоретичної і методичної підготовленості педагогічних працівників, їхньої педагогічної культури;
- запровадження досягнень психолого-педагогічної науки та перспективного педагогічного досвіду у своїй практичній діяльності, інтерес до інноваційних педагогічних технологій, удосконалення форм і методів роботи на заняттях;
- зменшення витрат часу на самоосвіту педагога, уміння педагогів аналізувати свою роботу;
- підвищення рівня знань, умінь і навичок гуртківців, високі показники участі у конкурсах, оглядах, фестивалях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицький В. В. Технологізація навчально-виховного процесу сучасного позашкільного еколого-натуралістичного навчального закладу: метод. посіб. / В.В. Вербицький. – К. : АБЕРС, 2010. – 112 с.
2. Ковбасенко Л. І. Методика виховної діяльності в Малій Академії наук України : наук.-метод. посіб. / Л. І. Ковбасенко. – К., 2009. – 214 с.
3. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект: монографія / Г. П. Пустовіт. – Книга 1. – Видавництво МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. – 379 с.
4. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка : навч. посібник. – К. : ІСДО, 1996. – 144 с.

ДОДАТКИ*Додаток А***МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ****ПОГОДЖЕНО**

Заступник Міністра освіти і науки України

_____ Б. М. Жебровський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор НЕНЦ

_____ В.В. Вербицький

ОБГОВОРЕНО

на засіданні кафедри методики позакласної та позашкільної роботи протокол № 6 від «4» 09 2013р.

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді**Навчально-тематичний план
курсів підвищення кваліфікації
педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів
(методисти, керівники творчих учнівських об'єднань)
(січень 2014 р.)****ЛІЦЕНЗІЯ**

серія АЕ № 270777

Протокол №105 (наказ МОН України від 01.07.2013 р. № 2494л)

Строк дії ліцензії: 27.06.2013 р.- 01.07.2018 р.

Київ – 2014

Пояснювальна записка

Навчально-тематичний план курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів складений з урахуванням вимог Закону України “Про освіту”, Закону України “Про вищу освіту”, Закону України “Про позашкільну освіту” та Положення про позашкільний навчальний заклад, а також нормативно-правових документів у галузі післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Основною метою курсів є підвищення професійної компетентності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів до рівня сучасних вимог. Завдання курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників є формування їх методологічної та теоретичної компетентності, поглиблення соціально-гуманітарних і психолого-педагогічних знань, формування вмінь використання новітніх освітніх та інформаційно-комунікативних технологій.

Зміст курсової підготовки спрямований на вивчення теоретичних, методичних і технологічних аспектів професійної підготовки методиста з використанням активних методів і форм навчання: (лекції, конференції, круглі столи, семінари, тренінги, тести, рольові ігри, розробка моделей і програм особистісного та професійного розвитку, написання творчих робіт, захист проєктів, обговоренням першоджерел та основних напрямів діяльності профільних позашкільних навчальних закладів та особистого досвіду роботи).

У зв'язку з відсутністю Державних стандартів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, під час складання навчально-тематичного плану курсів підвищення кваліфікації, Національний еколого-натуралістичний центр МОН України дотримується методичних рекомендацій, Типових навчальних планів та анованих програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи загальної середньої освіти, якими рекомендовано обсяги навантаження, форми підвищення кваліфікації, тривалість навчального процесу, тощо.

Навчально-тематичний план розрахований на 108 годин і складається із трьох модулів, які є типовими для

навчальних планів, а саме: гуманітарно-соціального, професійного та діагностичного Із розрахунку: очна частина складає 32 год., дистанційний блок – 76 год. Модель курсів за формою проведення – очна-дистанційна.

Схемою очно-дистанційної моделі курсів передбачено:

- ознайомлення з теоретичним матеріалом відповідно до навчально-тематичного плану курсів підвищення кваліфікації;
- лекції, навчальні тренінги з фахової підготовки;
- проведення конференції з обміну досвідом;
- моніторинг та діагностування навчальної діяльності слухачів курсів підвищення кваліфікації;
- захист творчих випускних робіт.

В сучасних умовах переходу освіти України на новий зміст роботи з педагогічними працівниками велика увага приділяється питанням екологічного і трудового навчання та виховання, інноваційним та інформаційним технологіям у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу.

Диференціація та індивідуалізація навчального процесу впроваджується через особистісно-орієнтовне спрямування змісту занять, консультації, спецкурси за вибором та виконанням випускної творчої роботи. Основні форми контролю рівня знань та вмінь - вхідне та вихідне діагностування, тестування та комплексний залік. Резерв часу використовується на проведення занять за результатами вхідного діагностування.

Орієнтовні теми для випускних творчих робіт слухачів курсів підвищення кваліфікації

1. Формування методичної компетентності педагогічних працівників позашкільного навчального закладу.
2. Методологічні підходи в методичній діяльності позашкільного навчального закладу.

3. Методична діяльність та її специфіка в системі позашкільної освіти.
4. Технологічні основи управління методичною роботою в позашкільному навчальному закладі.
5. Формування професійної готовності педагогів до проектування регіонального компонента програм позашкільної освіти.
6. Розвиток проектувальної компетентності педагога позашкільного навчального закладу.
7. Концептуальні основи управління інноваційною діяльністю позашкільного навчального закладу.
8. Теорія і методика маркетингової діяльності в позашкільному навчальному закладі
9. Формування маркетингової компетентності педагогічних працівників позашкільного навчального закладу.
10. Зміст та методи рекламної кампанії позашкільного навчального закладу.
11. Управління інноваційними процесами в позашкільному навчальному закладі.
12. Аналіз та характеристика рівня професіоналізму методиста позашкільного навчального закладу.
13. Формування педагогічної компетентності методиста позашкільного навчального закладу.
14. Самоаналіз діяльності методиста позашкільного навчального закладу.
15. Психологічна структура акмеологічної культури педагога позашкільного навчального закладу.
16. Психологічні фактори розвитку акмеологічної культури педагога позашкільного навчального закладу.
17. Педагогічний менеджмент як фактор формування креативності вихованця позашкільного навчального закладу.
18. Формування професійної готовності педагога до реалізації профільного навчання старшокласників в системі позашкільної освіти.
19. Формування готовності учнівської молоді до життя в умовах громадянського суспільства.
20. Формування педагогічної культури батьків в позашкільному навчальному закладі.
21. Соціально-педагогічна діяльність регіональної системи позашкільних навчальних закладів.

22. Зміст життєдіяльності виховного простору системи позашкільної освіти у сільському районі
23. Аналіз позашкільної освіти як системоутворюючого фактору виховного простору сільської території.
24. Специфіка моніторингу результатів педагогічної діяльності в позашкільному навчальному закладі.
25. Моніторинг якості освіти в позашкільному навчальному закладі.
26. Експертиза освітнього середовища позашкільного навчального закладу.
27. Перспективи становлення економіки знань в Україні.
28. Формування конкурентоспроможності вихованця в позашкільному навчальному закладі.
29. Організаційно-педагогічні умови взаємодії суб'єктів освітнього процесу в позашкільному навчальному закладі.
30. Формування життєвих стратегій вихованців (учнів, слухачів) позашкільного навчального закладу.
31. Методика національного виховання в позашкільному навчальному закладі.
32. Моральне виховання підлітків в діяльності педагогів позашкільного навчального закладу.
33. Роль засобів музейної педагогіки в процесі громадянського виховання вихованців (учнів, слухачів) позашкільного навчального закладу.
34. Героїчні традиції українського народу в системі патріотичного виховання учнівської молоді.
35. Формування духовних цінностей вихованців позашкільного навчального закладу.
36. Формування інформаційної культури підлітка в позашкільному навчальному закладі.
37. Упровадження інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виховний процес позашкільного навчального закладу.
38. Позашкільна освіта як складова збалансованого розвитку.
39. Розвиток творчого потенціалу учня в позашкільній роботі.
40. Формування творчої самостійності підлітків в позашкільному навчальному закладі.

41. Організація роботи щодо забезпечення становлення соціальної зрілості особистості старшокласників в умовах довузівської підготовки.
42. Допрофесійна підготовка учнів в умовах позашкільного навчального закладу.
43. Система педагогічної роботи з обдарованими дітьми в умовах позашкільного навчального закладу.
44. Особистісно-орієнтовані технології в педагогічній роботі з обдарованими дітьми в умовах позашкільного навчального закладу .
45. Педагогічні умови організації дослідницької роботи обдарованих учнів в позашкільних навчальних закладах.
46. Педагогічні особливості підготовки дослідницьких робіт старшокласників для захисту на всеукраїнських та міжнародних конкурсах.
47. Форми, методи, засоби дослідницької роботи учнів.
48. Аксиологічні аспекти дослідницької роботи.
49. Формування науково-дослідницьких компетенцій старшокласників в навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу.
50. Практика організації дослідницької роботи учнів в творчих учнівських об'єднаннях основного та вищого рівнів.
51. Розвиток творчих здібностей учнів в процесі виконання дослідницької роботи.
52. Трудове виховання в позашкільних закладах у сучасних економічних умовах.
53. Виховання громадянськості учнівської молоді засобами самоврядування у позашкільних навчальних закладах.
54. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу.
55. Формування навичок здорового способу життя підлітків у позашкільному навчальному закладі.
56. Система діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

57. Організація пошукової діяльності учнів у позашкільних навчальних закладах.

58. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у позашкільних навчальних закладах.

Орієнтовні теми для обговорення на конференції з обміну досвідом роботи

1. Організація та проведення нетрадиційних форм виховної роботи школярів та учнівської молоді.
2. Надання методичної допомоги загальноосвітнім і позашкільним навчальним закладам.
3. Співпраця педагогів позашкільних навчальних закладів із вченими науково-дослідних інститутів, представниками громадських організацій тощо.
4. Вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду роботи.
5. Форми і методи професійної орієнтації старшокласників в позашкільному навчальному закладі (з досвіду роботи).
6. Актуальні питання гуманітарної освіти та виховання в умовах позашкільного навчального закладу.
7. Технологія створення іміджу позашкільного навчального закладу.
8. Проблеми формування особистості юннати в позашкільному навчальному закладі.
9. Методика інноваційного пошуку педагога позашкільного навчального закладу (з досвіду роботи з обдарованими дітьми).
10. Національне виховання школярів та учнівської молоді у позашкільному навчальному закладі.
11. Проблеми виховання учнівської молоді в загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах на традиціях українського народу.

Теми на засідання круглого столу слухачів курсів підвищення кваліфікації

1. Актуальні питання гуманітарної освіти та виховання в умовах позашкільного навчального закладу.
2. Дитяче самоврядування у позашкільному навчальному закладі.
3. Національне виховання в позашкільному навчальному закладі.
4. Методика планування навчально-виховної діяльності в позашкільному навчальному закладі.
5. Позашкільний навчальний заклад в сучасних умовах господарювання: проблеми і перспективи їх вирішення.
6. Технологія створення іміджу позашкільного навчального закладу.
7. Оновлення змісту, форм і методів трудового навчання і виховання в загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах.
8. Співпраця позашкільного навчального закладу з науково-дослідними установами НАН України, Аграрної академії наук України, сільськогосподарських дослідних станцій щодо проведення дослідництва та його впливу на формування творчої особистості (з досвіду роботи).

Навчально-тематичний план курсів підвищення кваліфікації

№	Назва теми	Очна форма			Дистанційна форма	Всього годин
		лекції	практичні заняття	семінарські заняття, конференції		
I	Гуманітарно-соціальний цикл	6	2	2	20	30
1	Філософські засади модернізації освіти	2				2
2	Національне виховання підростаючого покоління в умовах сьогодення. Умови та основні напрями національного виховання	2			2	4
3	Ділова українська мова за професійним спрямуванням. Ведення ділової документації. Культура мовлення як засіб педагогічної праці. Майстерність педагогічного спілкування. Комунікативні якості професійного мовлення педагогів.				2	2
4	Сталий збалансований розвиток. Освіта в інтересах сталого збалансованого розвитку. Реалізація освіти для сталого розвитку в системі позашкільних навчальних закладів.				2	2
5	Здоров'язберігаючі технології в діяльності ПНЗ. Формування здоров'язберігаючого середовища в навчальному закладі.			2		2

6	<p>Техніка безпеки та санітарно-гігієнічні аспекти діяльності позашкільних навчальних закладів. Типові інструкції з ТБ під час виконання польових робіт, робіт на навчальних тваринницьких фермах, проведення практичних робіт, демонстраційних дослідів у кабінеті (лабораторії) біології. Загальні положення про організацію діяльності трудових об'єднань учнівської молоді при позашкільному навчальному закладі.</p>	2				2
6	<p><i>Модуль 1 Інформаційно-комунікаційні технології в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів.</i></p> <p>Питання ефективного використання ІКТ в освітній діяльності</p> <p>Метод проектів та сучасні ІКТ. Портфоліо навчального проекту та його структура</p> <p>Ознайомлення з можливостями програмного середовища Microsoft Office, провідником інтернет Internet Explorer</p> <p>Можливості пошукових систем середовища Інтернет для наповнення Портфоліо проекту</p> <p>Використання окремих програмних засобів під час роботи над проектом. Ресурси програми Microsoft Office Power Point для створення мультимедійної презентації</p> <p>Використання Microsoft Office Publisher для роботи над інформаційним буклетом, візитною картою, ВЕБ-вузлом ІКТ та розробка сучасних форм та критеріїв оцінювання діяльності учнів</p> <p>Робота з програмою Microsoft Office Word для створення форм тестів і опитувальників</p> <p>Програма Microsoft Office Excel для створення табличних</p>	2	2	14		16

	форм з подальшою обробкою отриманих даних Секрети успішного завершення побудови проектів. Презентація та захист власного проекту. Сучасні ІКТ та їх використання в умовах позашкільного навчального закладу.							
II	Професійно-орієнтовний цикл	6	6	6	6	6	54	66
1	<i>Модуль 2. Сутність та зміст діяльності позашкільного навчального закладу</i> Нормативно-правове забезпечення функціонування позашкільного навчального закладу в умовах модернізації освіти. Механізм формування позитивного іміджу сучасного позашкільного навчального закладу. Педагогічний менеджмент. Психологічні умови попередження та розв'язання конфліктів у закладах освіти	2	2	2	2	2	24	28
2.	<i>Модуль 3. Роль інноваційних процесів у системному розвитку позашкільної освіти.</i> Інноваційні процеси в системі позашкільної освіти України. Проблеми та перспективи впровадження компетентнісного підходу в позашкільній освіті. Соціально-педагогічні та психолого-педагогічні аспекти оптимізації освітньо-виховного процесу в системі позашкільної освіти. Науково-методична робота в забезпеченні процесів	2	2	2	2	2	18	22

	розвитку в позашкільній освіті. Методика вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду.							
3	<p><i>Модуль: Формування ціннісних орієнтацій вихованця позашкільного навчального закладу.</i></p> <p>Виховання учнівського колективу</p> <p>Проектування особистісного розвитку дитини в діяльності закладів позашкільної освіти</p> <p>Організаційно-педагогічні основи роботи з обдарованими дітьми та талановитою молоддю. Система роботи з обдарованими та талановитими дітьми в ПНЗ.</p> <p>Психолого-педагогічні аспекти допрофесійної підготовки учнівської молоді в системі ПО.</p> <p>Організація науково-дослідницької роботи в ПНЗ</p> <p>Професійна діяльність керівника гурткової роботи</p> <p>Особливості навчання дорослих. Засоби формування мотивів перебудови професійної діяльності. Осмислення важливості зв'язку форм підвищення кваліфікації і самостійної роботи педагогів по апробації нових прийомів та методів навчання</p> <p>Соціально-педагогічна робота педагогів позашкільного навчального закладу з батьками. Провідні напрями родинно-сімейного виховання</p>	2	2	8	2	12	16	
ІІІ	Діагностично-аналітичний модуль							
1	Тестування		2		2		4	

2	Індивідуальні консультації при відділах та лабораторіях Центру.				2		2
2	Захист творчих випускних робіт				4		4
3	Науково-практичні конференції з обміну досвідом				2		2
	Всього						108

**Завідуючий кафедрою методики
позакласної та позашкільної роботи НЕНЦ**
(на громадських засадах)

В.В. Мачуський
кандидат педагогічних наук

**Навчальна програма
з позашкільної освіти фізкультурно-спортивного напрямку
«Черліденг»**

Розробники: Кречотіна Тетяна Миколаївна, методист; Безрядіна Неля Леонідівна, керівник гуртка Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Виховання фізично та морально здорового підростаючого покоління є актуальною соціально-освітньою проблемою, розв'язання якої забезпечує оволодіння дітьми та учнівською молоддю навичками здорового способу життя; зміцнення їх здоров'я; гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей; задоволення духовних потреб; готує до життя і праці.

Залучення дітей та учнівської молоді до занять у гуртках фізкультурно-спортивного напрямку забезпечує розвиток їхніх фізичних якостей, емоційно-вольової сфери, вибір ідеалів духовності.

Актуальність і новизна навчальної програми з позашкільної освіти фізкультурно-спортивного напрямку «Черліденг» визначаються її спрямованістю на створення умов для гармонійного психічного, духовного і фізичного розвитку вихованців гуртка. Поєднання елементів шоу та видовищних видів спорту (танці, гімнастика, акробатика) забезпечує підвищення рівня їхнього фізичного здоров'я за рахунок динамічності, широкого спектру дії та привабливості; сприяє формуванню умінь і навичок здорового способу життя, вихованню соціально активної особисті в процесі колективної творчої діяльності. Ознайомлення вихованців з основами науково-дослідницької роботи сприяє їхньому інтелектуальному розвитку, активізації пізнавальної діяльності; формуванню дослідницької культури – здійсненню пошукової роботи на наукових засадах.

Навчальна програма розроблена з урахуванням принципів науковості, інтеграції, індивідуалізації; вікових особливостей; гармонізації системи ціннісних орієнтацій вихованців; корегування теоретичних концепцій і практики функціонування черліденгу як виду спорту.

Мета гуртка: формування фізично та духовно розвиненої творчої особистості.

Завдання гуртка:

- формування у вихованців потреби займатися фізичними вправами, зміцнювати здоров'я, підтримувати належний рівень фізичної підготовки протягом усього життя;
- оволодіння етапами фізкультурної і спортивної підготовки черлідерів;
- розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей особистості для її гармонійного виховання;
- створення умов для задоволення моральних, естетичних і творчих запитів вихованців, потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків для особистісної самореалізації та самовизначення.

Досягнення мети та реалізація завдань забезпечують формування у вихованців таких компетентностей:

- *пізнавальної*: поглиблення знань про черліденг як вид спорту та значення його для зміцнення здоров'я; ознайомлення із загальними та найбільш важливими закономірностями функціонування організму людини, гігієнічними факторами для її оздоровлення; формування поняття про красу тіла;
- *практичної*: формування життєво важливих рухових умінь і навичок (прикладні й спортивні); оволодіння технікою виконання елементів черліденгу, синхронно-груповою діяльністю (узаємодія, переміщення); оволодіння навичками композиційної побудови виступів; розвиток музичного слуху, відчуття ритму, удосконалення рухових якостей;
- *творчої*: набуття досвіду творчої діяльності; емоційний, фізичний та інтелектуальний розвиток; задоволення потреб особистості у творчій самореалізації;
- *соціальної*: формування моральних і вольових якостей; розширення можливостей вихованців у виборі власного життєвого шляху, досягнення особистісного успіху.

Програма складена на основі суміжних до черліденгу видів спорту програм, затверджених Міністерством освіти і науки України, а саме аеробіки, спортивної акробатики та художньої гімнастики, а також з урахуванням особливостей черліденгу (базові рухи, обов'язкові елементи, танцювальні черданс-рухи, специфічні стрибки тощо).

Програма навчання розрахована на 3 роки навчання:

1-й рік – початковий рівень – 144 год. на рік, 4 год. на тиждень;

2-й рік – основний рівень – 216 год. на рік, 6 год. на тиждень;

3-й рік – вищий рівень – 216 год. на рік, 6 год. на тиждень.

Початковий рівень навчання – вікова категорія: діти 6–8 років;

Основний рівень навчання – вікова категорія: діти 8–12 років;

Вищий рівень навчання – вікова категорія: діти 12–16 років.

Програма поділена на два блоки: 1) практико-теоретичний (базова фізична, валеологічна підготовка; підготовка до змагань різних організаційних рівнів); 2) виховний (формування гармонійно розвиненої творчої особистості).

Програма першого року навчання передбачає розширення у вихованців обсягу знань із теоретичних основ фізичної культури та ознайомлення з теорією черліденгу; прищеплення гігієнічних навичок; удосконалення рухових умінь і навичок; формування уміння самостійно використовувати фізичні вправи як основний засіб фізичного виховання для зміцнення і забезпечення гармонійного фізичного розвитку, покращення діяльності центральної нервової системи, загартовування організму; формування умінь виконувати базові елементи програм ЧИР і ДАНС, розробляти фрагменти програм виступів; створення умов для виявлення і розвитку здібностей вихованців до занять черліденгом; формування колективізму; сприяння соціальній їхній адаптації. Контроль за здобутими знаннями здійснюється під час проведення практичних і підсумкових занять.

Програма другого року навчання спрямовує діяльність гуртка на удосконалення техніки виконання загальнопідготовчих і спеціальнопідготовчих вправ; формування вмінь створення елементів програм ЧИР і ДАНС для виступів; виховання відповідальності за результати власної діяльності; формування естетичних смаків. Здобуті гуртківцями знання перевіряються під час проведення практичних і підсумкових занять, на які відводяться окремі години. Рівень володіння практичними навичками і вміннями також визначається в процесі виконання практичних завдань, підготовки та участі в змаганнях.

Програма третього року навчання має на меті умотивування до регулярних занять фізичними вправами і обраним видом спорту для фізичної та духовної досконалості; удосконалення вмінь і навичок створення програм ЧИР і ДАНС для змагань; формування цілеспрямованості, витримки, самоконтролю, патріотичних почуттів; створення умов для максимальної реалізації творчих здібностей вихованців. Рівень володіння гуртківцями знаннями та практичними вміннями і навичками визначається під час проведення практичних і підсумкових занять; підготовки та участі в змаганнях різних організаційних рівнів.

Основна *форма навчання* – тренування, що розвивають такі психофізичні якості організму, як координація, гнучкість, силу, витривалість, почуття рівноваги; підвищують розумову та фізичну працездатність. Під час тренувань засвоюються способи володіння простором.

Режим тренувань залежить від основних параметрів занять (ЧІЧТ: Ч –

частота занять, І – інтенсивність, Ч – час / тривалість одного заняття, Т – тип тренування). Найбільш оптимальна частота занять – три рази на тиждень, що дає можливість організму повністю відновитися та зберегти досягнутий рівень тренуваності, витривалості. Більша кількість тренувань може призвести до перевтоми, а зниження їх до двох разів на тиждень не дозволить забезпечити підвищення рівня результативності.

Ступінь напруженості тренувального процесу визначається витратою кількості енергії за одиницю часу. Її основним показником є індивідуальний пульсовий режим, що розраховується за формою Кервонена. Перевищувати межу не рекомендується. Заняття має низьку інтенсивність, якщо частота серцевих скорочень в процесі тренування не перевищує 60% від максимального показника, 60–80% від максимального показника відповідають режиму середньої інтенсивності, 80–90% – режиму високої інтенсивності, 90% і вище – поза межний показник.

Форми роботи: індивідуальні: відпрацювання елементів і рухів з вихованцями, які відстають від основної групи, та індивідуальні заняття з обдарованими дітьми за окремим розкладом, складання для них індивідуальних (сольних або дуетних) композицій; групові для відпрацювання командних виступів або виконання необхідних групових елементів.

Методи опрацювання навчального матеріалу:

- пояснювально-ілюстративні (розповідь, пояснення, бесіда, демонстрація наочного навчання, коментар, організація сприймання, стимулювання оцінної діяльності вихованців, спостереження);
- репродуктивні (відтворювальні вправи);
- частково-пошукові (виконання за зразком, під керівництвом педагога);
- пошукові (обговорення конструктивних рішень, вибір власного варіанту виконання);
- дослідницький (пошук інформації, зразків для роботи, власні спостереження, аналіз);
- практичні (пробні вправи, тренувальні вправи, індивідуальні завдання);
- інноваційні (порівняльний аналіз, моделювання очікуваного результату, метод проблемних та експериментальних ситуацій, колективна творча діяльність);
- педагогічні технології (співробітництво, створення ситуації успіху, колективного творчого виховання).

Залежно від рівня навчання програма передбачає варіативність методів і форм навчання.

Особистісно орієнтоване навчання руховим діям відбувається в розподіленій співпраці:

- парах («знайко» і «незнайко», майстер і новачок, спортсмен і партнер);
- трійках (спортсмен–тренер–суддя, спортсмен–тренер–глядач, спортсмен–партнер–суддя тощо).

Накази та команди черлідерам: словесні (вербальні): позначення (терміни), вказівки (початок і закінчення рухів, напрям, осанка і техніка рухів), цифрові (число повторень вправ – рахунок прямий і зворотний), мотивація (заохочення); візуальні (невербальні): мова рухів (тіла) – показ вправ із дотриманням вимог до їх техніки виконання; спеціальні жести (напрямок рухів, «пальцевий» рахунок, спеціальні позначення); міміка і пантоміміка (посмішка, кивок головою тощо).

Методи розвитку фізичних якостей:

- рівномірний – тривала робота з однаковою інтенсивністю;
- змінний – робота з різною інтенсивністю;
- інтервальний – робота з високою інтенсивністю та інтервалами відпочинку до неповного відновлення.

Ефективність навчально-виховного процесу в гуртку забезпечується впровадженням інноваційних педагогічних технологій: інтерактивних (вихованці є суб'єктами навчання), особистісно орієнтованого навчання (розвиток у суб'єктів навчання особистісного ставлення до світу, до себе; формування цілісної єдності особистості, її пізнавальних якостей, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, індивідуалізація навчально-виховного процесу – створення умов для формування особистості кожного вихованця); інформаційних (використання ІКТ для створення програмового забезпечення навчально-виховного процесу).

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові заняття, опитування, тестування, педагогічне спостереження, виконання контрольних вправ, показові виступи, участь у змаганнях різного організаційного рівня, показники загального стану фізичного здоров'я, ступінь адаптації до навчально-виховної діяльності в гуртку тощо.

Із метою розвитку та підтримки обдарованих і талановитих вихованців, здобуття ними практичних навичок і для задоволення їхніх потреб у професійному самовизначенні програма передбачає індивідуальне навчання. Кількісний склад груп, у яких проводиться індивідуальне навчання, становить від одного до п'яти учнів (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 11.08.2004 № 651 «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах» (із

змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки № 1123 (з1322-08) від 10.12.2008).

Теми та розподіл годин навчально-тематичного плану вказано орієнтовно. За необхідності в установленому порядку керівник гуртка може внести зміни до кількості годин у межах кожного змістовного розділу. Ураховуючи інтереси вихованців, їх кількість у групі, стан матеріально-технічного забезпечення, керівник може змінювати кількість теоретичних і практичних занять (залежно від того, як швидко та якісно вихованці набувають практичних навичок), а також самостійно обирати один або кілька напрямів роботи гуртків основного та вищого рівнів.

Початковий рівень, перший рік навчання

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Розділ, тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	1	1	2
	Черліденг	1	2	3
3.	Черлідери	2	4	6
4.	Художній рух	2	20	22
5.	Програма ЧИР	2	46	48
6.	Програма ДАНС	2	42	44
7.	Психологічна підготовка черлідерів	1	7	8
8.	Фізична підготовка черлідерів	1	9	10
	Підсумок	-	1	1
	Разом	12	132	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Ознайомлення з діяльністю гуртка «Черліденг». Мета та завдання. Зовнішній вигляд вихованців. Вимоги до поведінки під час занять і тренувань. Черлідери. Права та обов'язки черлідерів. Заняття в гуртку як засіб зміцнення здоров'я. Термінологія черліденгу.

Практична частина. Робота з літературою з черліденгу для оволодіння термінологією.

2. Черліденг (3 год.)

Теоретична частина. Фізична культура і спорт, їх роль для зміцнення здоров'я. Інтелектуальний вектор фізичної культури особистості.

Черліденг. Історія виникнення і розвитку черліденгу. Черліденг в Україні.

Федерація черліденгу України. Федерація черлідінгу Росії. Міжнародна Федерація черлідінгу. Правила змагань. Прості кричалки.

Практична частина. Перегляд відеозаписів показових виступів, змагань різного організаційного рівня, їх обговорення. Виконання творчих завдань (складання простих кричалок).

3. Черлідери (6 год.)

Теоретична частина. Кодекс Черлідерів, затверджений Європейською асоціацією черлідінгу.

Зовнішній вигляд черлідера. Постава. Хода. Костюми черлідерів. Вимоги до одягу та взуття.

Режим дня, його значення для розвитку організму людини. Загартування. Особливості харчування спортсмена.

Фізичне виховання. Фізичні вправи. Вимоги до виконання фізичних вправ.

Практична частина. Перегляд та обговорення записів показових виступів із сайту федерації черліденгу України. Складання режиму дня, раціону харчування. Розроблення та виконання комплексу фізичних вправ.

4. Художній рух (22 год.)

Теоретична частина. Музика. Музичні стилі (джаз, фанк, поп, реп, ліричний стиль тощо). Поєднання музичних стилів. Музика як засіб вираження емоцій. Координація рухів.

Практична частина. Виконання ігрових вправ: «Прання» (гнучкість), «Розвішування білизни» (стрибки), «Пальма» (напруга і розслаблення рук), «Жирафа» (розтягування), «Метелики» (дихальні вправи, підскоки), «М'ячик і жабенята» (стрибки), «Гноми з ліхтариками над головою», «Полювання», «Тигри», «Парашути» (танцювальні рухи, розтягування, гнучкість) «Паровоз», «Тачка», «Таксі» (розвиток сили) тощо.

Імпровізації під музику. Танцювальні композиції.

5. Програма ЧИР (48 год.)

Теоретична частина. Фізична культура і здоров'я. Фізичні вправи для зміцнення здоров'я.

Програма ЧИР. Обов'язкові елементи програми. Акробатичні елементи. Страхівка під час виконання елементів програми.

Ходьба. Вимоги до виконання вправ на дихання, гнучкість, розтягування, зміцнення м'язів, розслаблення. Базові положення кистей рук, ніг.

Стрибки. Техніка виконання стрибка. Приземлення.

Піраміди.

Рухи під музику.

Кричалки для програм ЧИР.

Використання засобів агітації.

Практична частина. Ходьба (повільно, швидко). Підскоки, стрибки.

Виконання вправ на гнучкість, розтягування, зміцнення м'язів живота та спини. Виконання вправ для шиї, рук, плечового поясу, тулуба, ніг.

Виконання вправ на дихання. Виконання вправ для розслаблення м'язів.

Ігрові вправи для розвитку витривалості, гнучкості, координації рухів.

Вправи для оволодіння правильними базовими положеннями кистей рук – «клинок», «свічник», «відра», «кинджали». Плескання в долоні: класп і клеп.

Базові положення ніг: ноги разом або нарізно, коліна зігнуті, перехреснення ніг. Положення поп-ту.

Випади: стоячи вперед, стоячи в бік, стоячи назад.

Стійки: на двох колінах; на лівому коліні з відведеною в бік правою ногою та на правому коліні з відведеною в бік лівою ногою.

Чир-стрибки: аппроуч, тук (угруповання), стредл, хоркі, хедлер (бар'єрист), абстракт, подвійна дев'ятка, пайп, той тач. Стрибки: на правій нозі з просуванням вперед; те ж на лівій нозі; поштовхом двох ніг з просуванням вперед, групування «тук».

Вправи з помпонами. Прості кричалки.

Рухи під музику. Створення елементів композицій.

6. Програма ДАНС (44 год.)

Теоретична частина. Фізична активність, її значення для зміцнення здоров'я. Фізичні вправи для зміцнення здоров'я. Види фізичних вправ.

Пасивні вправи на гнучкість і розтягування. Статичні вправи. Вправи на активні рухи.

Піруети. Прості піруети. Поєднання піруету з чир-рухами.

Обов'язкові елементи: піруети, шпагати, ліп-стрибки, чир-стрибки. Використання помпонів.

Синхронність виконання елементу.

Танцювальні кроки.

Практична частина. Виконання пасивних вправ на гнучкість і розтягування; статичних вправ (виконуються за допомогою партнера, власної ваги тіла, потребують нерухомого положення з найбільшою амплітудою протягом 1–2 хвилин.

Виконання вправ на активні рухи з повною амплітудою).

Виконання піруетів (перехресний поворот на 360°; повороти с переступанням на носках; поворот на 180° та 360° шагом на носок; поворот тур лян – повільний поворот переміщенням п'ятки опорної ноги);

Виконання обов'язкових елементів; танцювальних кроків.

Поєднання піруету з чир-рухами.

Виконання вправ під музику. Створення елементів композицій.

7. Психологічна підготовка черлідерів (8 год.)

Теоретична частина. Психологія як наука. Психологічний стан людини. Емоції. Емпатія як емоційне явище. Компоненти емпатії як процесу відображення: когнітивний (відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, мислення, уява); емоційний (співпереживання, співчуття); поведінковий (дієвий). Контроль під час виступів та змагань. Фізичні навантаження, їх вплив на психологічний стан спортсмена.

Практична частина. Перегляд відеоматеріалів змагань різних організаційних рівнів. Обговорення поведінки черлідерів під час змагань. Участь у психологічних тренінгах для розвитку психологічних якостей черлідерів.

8. Фізична підготовка черлідерів (10 год.)

Теоретична частина. Фізична підготовка людини, її значення для здоров'я. Загальна і спеціальна фізична підготовка черлідера.

Практична частина. Виконання вправ для розвитку спритності, швидкості реакції.

Підйом тулуба з положення лежачи на спині.

Стрибки зі скакалкою. Стрибки через лавку боком.

Згинання та розгинання рук у положенні «упор лежачи».

Присідання на одній нозі, стоячи боком до гімнастичної стінки.

Базові рухи рук і ніг.

9. Підсумок (1 год.)

Підбиття підсумків. Показовий виступ «Ми – черлідери» для вихованців позашкільного навчального закладу та батьків.

ПРОГНОЗОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Вихованці мають знати:

- вимоги до поведінки під час занять;
- вимоги щодо техніки безпеки під час тренувань і виступів;
- правила гігієни для черлідерів;
- поняття «черліденг»;
- термінологію рухів і стрибків;
- прості кричалки;
- комплекс вправ на гнучкість, розтягнення, зміцнення м'язів;
- комплекс чир-стрибків, базові положення рук, випади, стійки;
- комплекс вправ під музику на координацію рухів.

Вихованці мають уміти:

- виконувати правила техніки безпеки на заняттях, під час тренувань і

- виступів;
- дотримуватися гігієнічних вимог для черлідерів;
- складати прості кричалки;
- використовувати вправи, що розвивають фізичні якості черлідерів;
- володіти навичками виконувати стрибки чир і ліп, базові положення рук, випади, стійки для створення композицій;
- виконувати вправи на координацію рухів під музику.

Вихованці мають набути досвід:

- створення елементів програм для виступів і змагань;
- дотримання вимог до поведінки черлідерів під час участі у виховних заходах, спортивних змаганнях;
- взаємодії з ровесниками та старшими для задоволення потреб у самореалізації.

Навчання за програмою першого року навчання забезпечує формування у вихованців таких компетентностей:

- *пізнавальної*: оволодіння знаннями про значення фізичної культури і спорту для фізичного та інтелектуального розвитку особистості; ознайомлення з черліденгом, його історією, обов'язковими елементами програм ЧИР і ДАНС; технікою безпеки під час занять і виступів; оволодіння знаннями про вплив фізичних навантажень на психологічний стан спортсмена;
- *практичної*: розвиток фізичних якостей; уміння правильно використовувати фізичний потенціал; дотримання техніки виконання обов'язкових елементів;
- *творчої*: набуття досвіду власної творчої діяльності в процесі створення елементів програм для виступів і змагань; задоволення потреб особистості у творчій самореалізації; формування навичок творчої взаємодії в команді та толерантної взаємодії протидії команді суперника;
- *соціальної*: соціальна адаптація в мікросоціумі; формування етично-моральних рис, що сприяють забезпеченню позитивної установки під час занять, тренувань і змагань.

Основний рівень, другий рік навчання

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Розділ, тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	1	1	2
2.	Черліденг	1	2	3

3.	Зовнішній вигляд черлідерів	2	10	12
4.	Програма ЧИР	10	64	74
5.	Програма ДАНС	4	46	50
6.	Художній рух	4	30	34
7.	Психологічна підготовка черлідерів	4	10	14
8.	Підготовка до участі в змаганнях	-	26	26
9.	Підсумок	-	1	1
Разом		47	169	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Ознайомлення з діяльністю гуртка «Черліденг». Мета і завдання гуртка. Зовнішній вигляд вихованців гуртка. Вимоги до проведення занять і тренувань. Права та обов'язки черлідерів. Техніка безпеки під час тренувань, показових виступів, змагань. Види страховок під час виконання програм.

Практична частина. Перегляд та обговорення фрагментів виступів вихованців гуртка. Робота над виконанням страховок.

2. Черліденг (3 год.)

Теоретична частина. Здоровий спосіб життя. Заняття спортом, його значення для життєдіяльності людини.

Черліденг в Україні. Історія розвитку черліденгу в Україні. Команди черлідерів України, інших держав. Організація змагань в Україні, інших державах. Види змагань. Суддівство. Роль суддів змагань. Розряди нормативів.

Практична частина. Перегляд та обговорення фрагментів відеоматеріалів змагань з черліденгу різних організаційних рівнів. Виявлення помилок у виконанні елементів виступу, визначення способів їх запобігання.

3. Зовнішній вигляд черлідерів (6 год.)

Теоретична частина. Макіяж. Естетика макіяжу. Костюм черлідера, вимоги до нього.

Навчання та заняття спортом. Дотримання гігієнічного режиму занять і побуту. Загартовування організму. Використання оздоровчих сил природи.

Практична частина. Перегляд та обговорення записів показових виступів і змагань із сайту федерації.

Підбір, розроблення костюмів та аксесуарів для показових виступів і змагань.

Розроблення ескізів костюмів.

Створення власних образів макіяжу.

4. Програма ЧИР (50 год.)

Теоретична частина. Фізична досконалість. Значення занять фізичними вправами для зміцнення здоров'я. Силові вправи. Використання предметів (обруч, м'яч тощо). Використання помпонів.

Піраміди. Акробатичні елементи.

Чант-кричалки і чир-кричалки.

Критерії оцінювання елементів програми ЧИР.

Практична частина. Виконання вправ з обручем, скакалкою. Жонгливання помпонами. Створення пірамід. Стант. Чир-данс.

Виконання акробатичних елементів (шпагати, перекиди, колеса, стійка на руках тощо). Виконання піруетів. Стрибки (високий ліп уперед, стредл).

Силові вправи для спини, рук. Вправи на витривалість, гнучкість, координацію. Виконання шпагатів.

Побудови в шеренгу.

Рухливі ігри для розвитку фізичних якостей.

Розроблення програм виступів. Виконання елементів програми. Підготовка виступу за програмою.

Складання та розучування чант-кричалок із повторюваними словами або фразами. Складання та розучування чир-кричалок із заданою інформацією про команду черлідерів, гру команди, дії команди тощо.

5. Програма ДАНС (44 год.)

Теоретична частина. Програма ДАНС. Побудова ДАНС програм.

Пасивні вправи для переборювання опору м'язів. Статичні вправи, що пов'язані з утриманням різних поз. Використання предметів (помпони, обруч, м'яч тощо).

Комплекси стрибків.

Хореографія, динаміка, переходи від одного елемента до іншого. Синхронність виконання всіх складових частин програми.

Практична частина. Виконання вправ на гнучкість (виконання самостійне, з еспандером, за допомогою партнера).

Виконання статичних вправ за допомогою партнера, власної ваги тіла.

Виконання вправ на активні рухи без предметів і з предметами з повною амплітудою (махи руками й ногами, ривки, нахили, рухи тулубом).

Виконання вправ на шведській стінці.

Виконання комплексу стрибків.

Виконання обов'язкових елементів програми з помпонами.

побудова програм на основі базових рухів черлідінгу.

Робота над хореографією, динамікою, переходами від одного елемента до іншого, синхронністю виконання всіх частин програми.

6. Художній рух (22 год.)

Теоретична частина. Рух і музика. Пластика руху, почуття гармонії. Пластичність рухів. Обсяг та інтенсивність рухового навантаження.

Міміка, пантоміміка.

Практична частина. Вправи зі скакалкою. Вправи на потягування, обертання головою; нахили, повороти корпусу; для розвитку сили ніг на стійкість.

Підскоки зі складною координацією.

Супровід рухів мімікою, пантомімікою.

Виконання вправ на розвиток пластичності, точності, гармонії рухів.

Вправи на наростання обсягу й інтенсивності рухового навантаження.

Вправи для розвитку сили ніг і рук.

Виконання підскоків.

Створення танцювальних етюдів.

7. Психологічна підготовка черлідерів (14 год.)

Теоретична частина. Особистість. Якості особистості. Співпраця. Толерантність.

Практична частина. Перегляд відеоматеріалів змагань різних організаційних рівнів. Обговорення поведінки черлідерів під час змагань. Участь у підготовлених психологом тренінгах для розвитку психологічних якостей черлідерів.

8. Підготовка до участі в змаганнях (26 год.)

Практична частина. Розроблення ескізів костюмів. Робота над танцювальними етюдами. Підбір музики до програм виступів.

9. Підсумок (1 год.)

Практична частина. Підбиття підсумків. Виховний захід «Ми – переможці».

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- вимоги щодо техніки безпеки під час тренувань, показових виступів, змагань;
- особливості програмних постановок та їх відображення в зовнішньому вигляді черлідерів;
- комплекс силових вправ із предметами для зміцнення м'язів;
- основні чир-рухи;
- елементи програм ЧИР і ДАНС;

- вимоги до створення художніх образів під музику;
- чант- і чир-кричалки.

Вихованці мають уміти:

- дотримуватися правил техніки безпеки під час тренувань, показових виступів, змагань;
- використовувати предмети під час виконання вправ для зміцнення м'язів;
- володіти основними чир-рухами;
- розробляти елементи програмних постановок з елементи програм ЧИР і ДАНС;
- використовувати музику для створення художніх образів;
- складати чант- і чир-кричалки.

Вихованці мають набути досвід:

- створення програм виступів;
- емоційної стійкості до стресів під час змагань;
- уміння співпрацювати в команді;
- задоволення потреб у самореалізації.

Навчання за програмою другого року навчання забезпечує формування у вихованців таких компетентностей:

- *пізнавальної* : оволодіння знаннями про розвиток черліденгу в різних країнах; значення здорового способу життя; ознайомлення з обсягами та інтенсивністю рухового навантаження, вправами для розвитку фізичних і психологічних якостей черлідерів;
- *практичної*: розвиток ритмічності, пластичності рухів під час виконання танцювальних і ритмічних композицій; поєднання рухів із музичним темпом; оволодіння технікою виконання акробатичних елементів і фізичних вправ;
- *творчої*: розвиток фантазії, уяви під час виконання творчих завдань; набуття досвіду власної творчої діяльності; створення програм виступів і змагань;
- *соціальної*: висока мотивація до занять спортом; емоційна стійкість до стресів; використання досвіду навчально-творчої діяльності в гуртку для досягнення власних життєвих цілей; уміння співпрацювати; задоволення потреб у самореалізації.

Вищий рівень, третій рік навчання

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Розділ, тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	1	1	2
2.	Основи науково-дослідницької роботи	2	6	8
3.	Стиль життя черлідера	2	4	6
4.	Черліденг і особистість	1	3	3
5.	Програма ЧИР	4	70	74
6.	Програма ДАНС	4	56	60
7.	Художній рух	6	26	28
8.	Психологічна підготовка черлідерів	2	12	14
9.	Фізична підготовка черлідерів	2	8	10
10	Підготовка до участі в змаганнях	-	23	23
	Підсумок	-	1	1
	Разом	22	194	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Ознайомлення з діяльністю гуртка «Черліденг», завданнями, календарем участі в організаційно-масових заходах, змаганнях. Правила поведінки під час занять, тренувань і змагань. Техніка безпеки.

Практична частина. Перегляд та обговорення презентацій вихованців про відпочинок і виконання літніх завдань.

2. Основи науково-дослідницької роботи (8 год.)

Теоретична частина. Організація наукового дослідження. Вибір теми дослідження. Визначення мети, завдань дослідження. Розроблення структури дослідження. Загальні та спеціальні методи дослідження. Ознайомлення з науковою літературою. Можливості Інтернет-мережі. Бібліографічний опис. Конспект. Тематичні виписки, тези, плани.

Практична робота. Складання індивідуальних планів роботи. Визначення теми, мети, завдань наукового дослідження. Розроблення плану-проспекту, структури наукового дослідження. Складання виписок, тез. Написання дослідницької роботи.

3. Стиль життя черлідера (6 год.)

Теоретична частина. Спеціальні знання та навички особистої та громадської гігієни. Агресивність, наркоманія – засоби десоціалізації особистості. Навчання і фізична культура. Мотивація до перемоги. Психологічна гігієна. Естетика костюмів черлідерів – учасників змагань.

Практична частина. Підготовка усних повідомлень про важливість поєднання розумової і фізичної діяльності. Перегляд та обговорення поведінки вихованців гуртка під час показових виступів і змагань.

4. Черліденг і особистість (3 год.)

Теоретична частина. Заняття спортом як соціальна діяльність. Спортивна культура як засіб успішної соціалізації. Самореалізація спортсмена. Видатні особистості-черлідери.

Практична частина. Перегляд та обговорення відеоматеріалів про видатних особистостей – колишніх черлідерів. Виконання творчого завдання (презентація «Мій кумир черліденгу»).

5. Програма ЧИР (74 год.)

Теоретична частина. Спортивна спрямованість програми. Акробатичні елементи. Страхівка під час виконання складних елементів програми. Чант- і чир-кричалки. Засоби агітації: плакати, мегафони, прапори, знамена, помпони тощо. Правила побудови пірамід.

Практична частина. Ліп-стрибки (високий вперед, високий убік, перемінний із переходом у шпагат у повітрі, перемінний із переходом в той-тач). Акробатичні вправи: колесо рандат, перекидка, фляк, рандат-фляк, рандат-фляк-фляк, сальто назад. Вправи з помпонами: жонгливання зі зміною місць. Стант: споттер, фантер, база. Чотири правила Споттер. Положення «флайери в станті», «спуск флайера зі станту». Чир-рухи. Піруети: олівець, джаз-пірует, тур-пік пірует, «сонечко», грант пірует, пірует-прапорець тощо. Поєднання піруетів з чир-рухами та стрибками. Шпагати та махи: поперечний, правий, і лівий шпагати; мах уперед, убік, назад. Відпрацювання розроблених програм ЧИР. Розроблення та виконання оригінальних програм. Чант і чир-кричалки. Пересування на майданчику, що включає в себе елементи танцю (чир-данс), міміки, пантоміміки, елементи складної та спрощеної стилізованої акробатики, що допускаються правилами змагань. Страхівки під час виконання програми. Рухливі ігри (за вибором керівника гуртка).

6. Програма ДАНС (60 год.)

Теоретична частина. Поєднання різноманітних стилів (джаз, фанк, поп, реп, ліричний стиль тощо). Фізичні вправи для розвитку швидкості (способу виконання рухів і дій) та силові вправи (вправи для підвищення рівня фізичної витривалості). Помилки під час виконання піруетів, їх запобігання, виправлення. Використання помпонів.

Практична частина. Підготовчі вправи. Пасивні, активні, статичні вправи. Підходи перед піруетами: з кроку, випаду, 4-ї позиції, напівприсяду тощо. Силкові вправи. Складні піруети: атитюд, фуєте, гранд-пірует. Шпагати, стрибки і махи. Комплекси стрибків. Розроблення та виконання елементів програми. Перегляд та обговорення відеозаписів показових виступів, змагань різного організаційного рівня.

7. Художній рух (28 год.)

Теоретична частина. Музика і рух. Музичні твори для формування координації рухів. Вправи на координацію, вправи з одним або двома тенісними м'ячами. Ритмічність, пластичність, виразність, витонченість рухів. Прості і складні комбінації рухів. Етюди. Фізичні вправи танцювального характеру.

Практична частина. Вправи з музичним супроводом для розвитку координації рухів. Вправи на координацію з одним або двома тенісними м'ячами. Вправи на більш складні комбінації рухів. Вправи зі скакалкою. Вправи на фізичне навантаження. Вправи на ритмічний біг. Вправи на гнучкість і пластичність. Вправи для ніг: пліє, тандем, батмани, широкі вісімки тощо. Підскоки танцювального характеру. Складні етюди для рук (рухи м'які, безперервні, виразні, відповідно до мелодії). Динамічні вправи зі складною координацією змінюються вправами на ходьбу. Вправи, що супроводжуються музикою різних стилів. Музично-пластичні етюди.

8. Психологічна підготовка черлідерів (14 год.)

Теоретична частина. Життя в соціумі. Життєві ситуації. Поведінка у важких життєвих ситуаціях за відсутності готових способів вирішення проблем. Регулювання емоційного стану. Критерії ефективності поведінки. Стратегії поведінки. Особливості поведінки черлідерів. Виконання тренувальних вправ, етюдів, розроблення виступів. Підготовка до участі в змаганнях. Фізичні вправи, їх значення для формування рис характеру, особистісних якостей.

Практична частина. Робота зі спеціально літературою. Перегляд відеоматеріалів власних виступів і виступів інших команд під час змагань різних організаційних рівнів. Обговорення поведінки черлідерів під час змагань. Участь у підготовлених психологом позашкільного навчального закладу психологічних тренінгах. Виконання вправ для розвитку психологічних якостей черлідерів.

9. Фізична підготовка черлідерів (10 год.)

Теоретична частина. Оздоровча і рекреаційно-культурна функції черліденгу. Фізичні вправи в тренажерному залі. Вправи з навантаженням.

Практична частина. Виконання фізичних вправ в тренажерному залі. Вправи для пресу з великим навантаженням. Виконання фізичних вправ для підвищення рівня фізичної підготовки вихованців.

10. Підготовка до участі в змаганнях (23 год.)

Практична частина. Розроблення оригінальних програм за номінаціями черліденгу. Підготовка до участі в змаганнях за програмами Федерації черліденгу в Україні, міжнародних змаганнях з черлідінгу.

11. Підсумок (1 год.)

Практична частина. Підбиття підсумків. Виховний захід «Ми – чемпіони».

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- види страховок під час виконання програм;
- вимоги до психологічної гігієни черлідера;
- особливості проведення змагань з черліденгу;
- комплекс спеціальних вправ на силове навантаження в тренажерному залі;
- складні елементи черліденгу, їх поєднання;
- комплекс вправ з використанням складних комбінацій рухів;
- комплекс вправ для формування координації рухів
- вимоги до поведінки черлідерів на змаганнях.

Вихованці мають уміти:

- дотримуватися правил техніки безпеки та виконувати страховки під час тренувань і змагань;
- дотримуватися правил проведення змагань з черліденгу;
- виконувати умови психологічної гігієни черлідера;
- виконувати спеціальні вправи на фізичний розвиток, силове навантаження в тренажерному залі;
- використовувати навички виконання складних елементів черліденгу, їх поєднання;
- виконувати складні комбінації рухів для розроблення елементів виступів;
- підбирати музичний супровід до виступів;
- розробляти елементи програм виступів.

Вихованці мають набути досвід:

- використання знань із різних навчальних предметів для виконання завдань науково-дослідницької роботи;

- соціальної активності;
- відповідальності за результати власної діяльності.

Навчання за програмою третього року навчання забезпечує формування у вихованців таких компетентностей:

- *пізнавальної*: ознайомлення з основами науково-дослідницької роботи; поглиблення знань про фізичну культуру, її значення в житті; формування інтересу до фізичних вправ як чинника здорового способу життя; засвоєння вихованцями теоретичних основ із черліденгу; формування вміння аналізувати інформацію, отриману в навчально-виховному процесі в гуртку, та використовувати її під час змагань;
- *практичної*: оволодіння вміннями та навичками виконувати фізичні вправи, що розвивають психофізичні якості організму, зміцнюють здоров'я, підтримують належний рівень фізичної підготовки, забезпечують участь у змаганнях із черліденгу; формування вмінь дотримуватися правил і норм безпеки під час тренувань і змагань; високий рівень володіння сучасними технологіями показових виступів;
- *творчої*: розвиток творчої фантазії, уяви у процесі створення образу кінцевого продукту; творчий підхід до використання знань із різних навчальних предметів для виконання завдань науково-дослідницької роботи; оволодіння продуктивним оперуванням фізичних, морально-вольових та інтелектуальних навичок у процесі навчально-творчої діяльності;
- *соціальної*: формування соціального та емоціонального інтелекту; самореалізація; розвиток наполегливості в досягненні мети, відповідальності за результати власної діяльності, соціальної активності; виховання культури спілкування.

ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ

№ з/п	Найменування обладнання	Кількість
1.	Комп'ютер	1
2.	Мультимедійний проектор	1
3.	Накопичувач USB Flash-drive	1
4.	Скакалки	За потребою
5.	Обручі	
6.	Помпони	
7.	М'ячі	

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту : Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-ХІІ зі змінами і допов. // Освіта в Україні. – К., 2006. – С. 8–40.
2. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-ІІІ із змінами і допов. // Освіта в Україні. – К., 2006. – С. 170–192.
3. Детская аэробика: Методика, базовые комплексы / С.В. Колесникова. – Р. «Феникс», 2005г.
4. Драйв. Образовательная программа дополнительного образования детей. <http://dor-obrazovanie.com>
5. Жестерьев, С. Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу в позашкільних закладах / С. Жестерьев // Рід. шк. – 2006. – № 8. – С. 15–17.
6. Жукотинський К. Управління процесом формування фізичної культури учнів у позашкільному навчальному закладі / К. Жукотинський // Освіта і упр. – 2006. – № 3-4. – С. 129–137.
7. Програма факультативу (гуртка, секції) фізкультурно-оздоровчої спрямованості для 5–9 класів (авт. Філенко С.А.)
8. Програма діяльності гуртка «Акробатика та музична ритміка» mon.gov.ua
9. Физическая культура «Гармоничное развитие детей средствами гимнастики» / И.А.Винер, Н.М.Горбулина, О.Д.Циганкова. – М. : «Просвещение», 2012.
10. Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10–11 класи» (авт. В. М. Єрмолова та ін., сайт mon.gov.ua).
11. Linda Rae Chapell. Coaching cheerleading successfully/ Human Kinetics, - USA, - 2005.

**Конспект заняття
для вихованців середнього шкільного віку
за навчальною програмою «Паперова пластика»**

Автор: Ткаченко Вікторія Володимирівна, керівник гуртка Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Тема. Квілінг. Виготовлення базової форми «туга спіраль».

Мета:

навчальна: ознайомити дітей з технікою рукоділля – квілінг, навчити виготовляти базову форму «туга спіраль»;

розвивальна: розвивати зорову та рухову пам'ять, дрібну моторику рук, окомір, самостійність, уміння працювати за зразком, стимулювати творчу думку, розвивати асоціативне мислення, уміння висловлювати свою точку зору, оцінювати роботу;

виховна: виховувати охайність, естетичний смак; формувати інтерес до художнього бачення краси довкілля, екологічну самосвідомість.

Обладнання: паперові смужки червоного та зеленого кольору, голка для квілінгу, клей, пензлики для клею, підставки під пензлики, вироби, виконані в техніці квілінг, кольоровий картон, ножиці, «Мобілка», уявний мікрофон, творча композиція керівника, виконана в техніці квілінг.

Методи та прийоми:

словесні (бесіда, розповідь, інструктаж, пояснення);

наочні (демонстрація, показ, розгляд);

практичні (вправляння, оцінка, аналіз, вказівка).

План заняття

№	Етап заняття	Вид діяльності	Тривалість
1.	Організаційний момент	Привітання-побажання.	2 хв.
2.	Актуалізація опорних знань	Бесіда.	3 хв.
3.	Оголошення теми та мети заняття	Вправа «Дешифрувальник». Оголошення керівником гуртка.	7 хв.
4.	Теоретичне викладення матеріалу	Вправа «Прес-конференція». Робота з прислів'ями. Творче завдання «Загадки про рослини».	7 хв. 6 хв. 7 хв.
5.	Інструктаж із техніки	Розповідь керівника гуртка.	3 хв.

	безпеки		
6.	Практична діяльність вихованців	Виготовлення міні-картини. Фізкультхвилинки	65 хв. 7 хв.
7.	Підсумок заняття	Рефлексія. «Кросворд». Прибирання робочих місць	8 хв. 5 хв.

Хід заняття

1. Вступна частина

1.1. Організаційний момент (2 хв.).

Керівник гуртка: діти, давайте сьогоднішню зустріч розпочнемо з побажань.

- Доброго дня, Оленко, я бажаю тобі веселого дня!

- Доброго ранку, Ігоре, я дуже радий тебе бачити!

1.2. Актуалізація опорних знань (3 хв.).

Бесіда за запитаннями:

- Які види декоративно – ужиткового мистецтва ви знаєте?

- Якими техніками займалися, а можливо займаєтесь і сьогодні?

- Як ви думаєте, що означає слово «рукоділья»?

- Які види роботи з папером вам відомі?

1.3. Оголошення теми та мети заняття (7 хв.).

Керівник гуртка: сьогодні ми ознайомимося ще з одним, новим для вас, видом мистецтва. А з яким саме, ви дізнаєтесь, виконавши вправу «Дешифрувальник».

Вправа «Дешифрувальник»

Завдання: літери в мобільному телефоні розташовані під цифрами на кнопках. Кожній цифрі відповідає кілька літер. Щоб відгадати зашифроване слово, потрібно вибрати лише одну літеру. Номер: 5145462.

1	2	3	4	5
АБВ	ГДЕ	ЄЖЗИ	ІЙ	КЛМ
6	7	8	9	0
НОП	РСТ	УФХ	ЦЧШЩ	ЬЮЯ

Відповідь: К В І Л І Н Г.

Тема нашого заняття – «Квілінг. Виготовлення базової форми «туга спіраль». Сьогодні ми ознайомимося з основами квілінгу, навчимося скручувати основну базову форму – «тугу спіраль». Для того, щоб ви краще засвоїли дану форму, ми зробимо міні-картину «Калина» (див. мал. 1).

Рис. 1

Керівник гуртка: подумайте і скажіть, якими ви повинні бути на занятті, щоб гарно викотати роботу? *(Відповіді дітей: дисциплінованими, уважними, зібраними, активними, вправними, наполегливими...)*

- А працювати ми будемо під гаслом:

Щоб робота в нас кипіла,

Працювати будемо:

Швидко! Дружно! Вміло! *(Діти повторюють гасло).*

2. Основна частина

2.1. Теоретичне викладення матеріалу (20 хв.).

Керівник гуртка: а зараз давайте ознайомимося з технікою «квілінг», і виконаємо вправу «Прес-конференція». Ви будете журналістами, ставитимете мені запитання про квілінг, а я буду відповідати.

Вправа «Прес-конференція» (7 хв.).

«Журналісти» (діти) ставлять запитання, на кожне з яких відповідає «фахівець» (керівник гуртка).

Орієнтовні запитання:

- Що таке мистецтво квілінг?
- Чому він відноситься до рукоділля?
- Який матеріал використовується в роботі?
- Яка повинна бути ширина смужок?
- Як правильно слід скручувати смужку?
- Де і як застосовується квілінг?

Керівник гуртка: на сьогоднішньому занятті ми будемо робити міні-картину «Калина». Калина – це символ українського народу, про неї складено багато легенд, прислів'їв, загадок. Наступне наше завдання: скласти прислів'я про калину з двох частин. Діти працюють у парах.

Картка № 1

Заливається,	як соловейко на калині.
Дівчина,	як у лузі калина.
Вибери собі дівку,	як калинову гілку.

Який кущ, така й калина,	яка мати, така й дитина.
Весною калина білим цвітом квітує,	а восени червоним.
У лузі калина з квіточками,	неначе мати з діточками.
Нема цвіту білішого, як цвіт на калині,	нема в світі ріднішого, як мати дитині.
Без верби і калини	нема України.

Творче завдання «Загадки про рослини» (7 хв.).

Діти об'єднуються у 2-3 групи й отримують завдання. Скласти загадку про калину, використовуючи схеми-опори.

Схема-опора

Що за рослина, відгадай!

Ягідки ...,

Стебельце ..., ...,

Листочки ...,

(Слова можна змінювати.)

2.4. Інструктаж із техніки безпеки (3 хв.).

(Розповідь керівника гуртка).

2.5. Практична діяльність вихованців (65 хв.).

Послідовність виконання базової форми «туга спіраль».

Етапи роботи:

а) відміряти та відрізати паперову смужку завширшки 5мм;

б) скрутити її «равликом» та приклеїти кінчик, щоб смужка не розкрутилася. *(Вправління дітей)* (рис. 2).

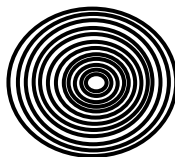

Рис. 2

Фізкультхвилинка 1 (3 хв.).

Раз – підняли руки вгору,

Два – схилилися додолу.

Не згинайте, діти, ноги,

Як торкаєтесь підлоги.

Три, чотири – рівно стати,

Будемо знов розпочинати.

Послідовність виготовлення міні-картини.

Послідовність виготовлення кетягів калини.

Етапи роботи:

- а) взяти нарізані смужки шириною 5 мм червоного кольору;
- б) скрутити смужки «равликом»;
- в) кінчик намазати клеєм, щоб смужка не розкрутилася –отримаємо базову форму «тугу спіраль».

г) ягідка готова. *(кількість необмежена, за вибором дітей)*

(Діти працюють, керівник гуртка надає допомогу при необхідності).

Послідовність виготовлення листочків калини:

Керівник гуртка: Ягідки ми зробили. А чого не вистачає? (листочків).

Давайте спробуємо їх виготовити.

Етапи роботи:

- а) вирізати листочок за шаблоном;
- б) скласти навпіл і загладити пальцем лінію згину;
- в) відігнути від себе нижню частину листка;
- г) повторити цей рух до себе і загладити згин;
- д) знову відігнути до себе й загладити згин;
- е) відігнути від себе й загладити згин;
- є) розігнути – листочок готовий. *(тут також використано спосіб складання гармошки) (рис. 3)*

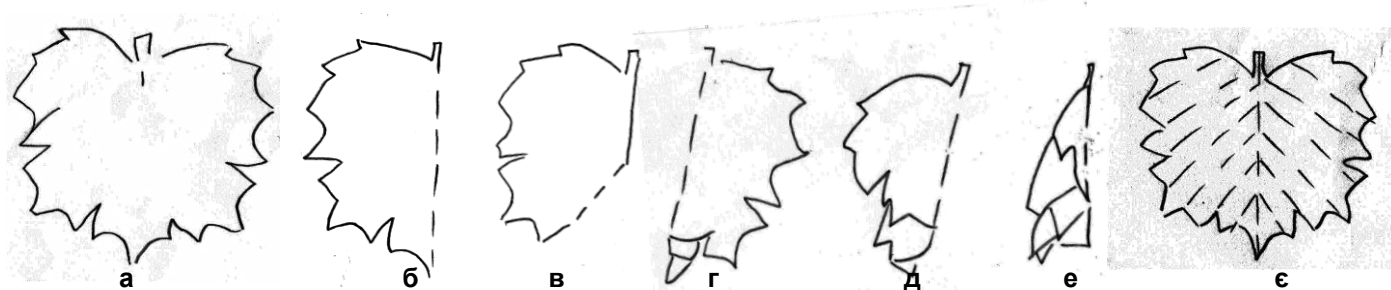

Рис. 3

Фізкультхвилинка 2 (4 хв.).

Зупиняємо заняття –

Робимо зарядку.

Руки вгору, руки вниз –

Все в нас по порядку.

Руки в боки – нахилийтесь,

Наче маятник – хитайтесь,

Ми хвилинку відпочили –

За столи тихенько сіли.

Наклеювання готових елементів на фон.

Діти викладають композиційно правильно майбутню картинку, а потім її приклеюють.

3. Заключна частина

3. 1. Підсумок заняття (8 хв.).

Рефлексія

- Які нові поняття ми застосовували на занятті?
- Що найбільше сподобалося на занятті?
- Що нового дізналися?
- Що було робити складно?

Керівник гуртка: до нас на заняття завітали мишенята, які врятувалися від кота-розбишаки. Ви дізнаєтеся, що сказала мати мишеняткові, якщо знайдете у кожному рядочку слово і впишете його у сітку кросворду.

«Кросворд»

1	ТІЧ	НУТ	РАМ	ХАР	НАГ	<i>МЕД</i>
2	ГУР	МЕК	ВИЗ	БИД	<i>ДОЩ</i>	ЗАБ
3	ФЕС	МОЧ	КЕТ	ДИВ	ЗЕМ	<i>ЛАК</i>
4	БЕЗ	ВІС	ХИЩ	БЯЗ	<i>СОМ</i>	ГЕР
5	ЦИР	ДЕЛ	ЛИМ	МЮЗ	ЖИМ	<i>ДИД</i>
6	КИН	НИК	ГИТ	РЕЧ	<i>ЛЕВ</i>	ПУЛ
7	ГУС	ТАН	РІН	ВИС	ФУТ	<i>ЦАП</i>
8	ПАР	ГОЗ	ЗИК	МИ	<i>ЛЬОН</i>	РУН

		М		
О		О		
		Л		
		О		
		Д		
		Е		
		Ц		
		Ь		

Керівник гуртка: прочитали слово? Я теж хочу сказати вам: «Молодці!» Дійсно, добре того навчати, хто хоче все знати! Поаплодуємо собі за гарну роботу!

3. 2. Прибирання робочих місць (5 хв.).

Вихованці прибирають свої робочі місця. Керівник гурткової роботи перевіряє стан робочих місць

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцева А. Квілінг. Нові ідеї для творчості / А. Зайцева. – М, 2010. – 96с.
2. Букіна С., Букін М. Квілінг. Чари паперових завитків / С. Букіна, М. Букін. – Ростов-на-Дону, 2011. – 271с.

**Мовознавчий турнір
Інтелектуальна гра
для дітей середнього та старшого шкільного віку**

Автор: Люта Наталія Сергіївна, культорганізатор Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Мета: розвивати розумові, мовленнєві здібності, пізнавальні та пошукові інтереси, формувати комунікативну компетентність; виховувати почуття любові до рідної мови.

Обладнання: різнокольорові картки, конверти з завданнями, «квітка» з завданнями, фломастери, оціночне табло (фліп-чарт), ватман, маркери.

Хід гри

(Учасники гри об'єднуються в 3 команди за кольорами. Склад команди – 6 осіб. Кожна займає своє місце за окремим столом. Визначається капітан команди. Інтелектуальна гра проходить у 6 турів. Кожне завдання оцінює журі, до складу якого входять педагоги та вихованці. Для підрахунку балів обирається рахункова комісія. Бали виставляються після конкурсу і виносяться на оціночне табло (фліп-чарт).

Лунають фанфари.

Ведучий. Увага! Увага! Вітаємо всіх учасників інтелектуальної гри «Мовознавчий турнір».

Над усі багатства і припливи мод
Шануймо мову серцем і вустами.
Народ без мови – це вже не народ,
Без мови всі б ми сиротами стали.
Шануймо мову над усі скарби,
Якщо ми хочем зватися народом.

Цими чудовими словами ми вітаємо у цій залі шанувальників рідної мови та літератури.

У мовознавчому турнірі беруть участь 3 команди. Учасники люб'язно погодилися продемонструвати свої вміння, показати набуті знання. Тож привітаємо їх і бажаємо завзяття.

(Знайомство з командами. Кожна команда оголошує назву, девіз, демонструє емблему. Представлення команд не оцінюється журі).

Ведучий.

Дозвольте всім журі представити,

Хоч і серйозним воно є,
Але любов свою і ласку
Всім у цій залі віддає.

(Представлення журі інтелектуальної гри).

Ведучий. Познайомимося з нашою рахунковою комісією, яка швидко буде підраховувати бали за кожний конкурс та висвітлювати їх на табло.

(Представлення рахункової комісії).

I тур «Інтелектуальна розминка»

Ведучий: «Мовознавчий турнір» відкриває конкурс «Інтелектуальна розминка». Кожна команда повинна відповісти на п'ять запитань за 1 хвилину. За кожну правильну відповідь – 1 бал.

Запитання для команди № 1.

1. Чи може словосполучення складатися з одного слова? (Не може)
2. «Жовтіє лист» – це словосполучення чи речення? (Речення)
3. Що таке граматична основа речення? (Підмет і присудок)
4. Чи правильне твердження: «Підмет відповідає на питання, що робити, що зробити?» (Неправильно)
5. Які розділові знаки закінчують речення? (Крапка, знак оклику, знак питання)

Запитання для команди № 2

1. Які другорядні члени речення ви знаєте? (Додаток, обставина, означення)
2. Як підкреслюється означення? (Хвилястою лінією)
3. Чи може бути іменник у називному відмінку обставиною? (Не може)
4. На які питання відповідає означення? (Який? яка? ...)
5. Речення, у якому дві або більше граматичні основи – це ... (складне речення)

Запитання для команди № 3

1. Чи ставиться інколи між підметом і присудком тире? (Ставиться)
2. Як називається присудок, виражений одним словом? (Простим)
3. Як називається присудок, виражений двома і більше словами? (Складеним)
4. Який розділовий знак закінчує питальне речення? (Знак питання)
5. Чи може речення складатися з одного слова? (Може)

(Підбиття підсумків. Журі оголошує кількість балів, отриманих кожною командою. Результати висвітлюють на табло).

Ведучий. Переходимо до конкурсу «Склади слово». Вам потрібно

утворити якомога більше нових слів зі слова «РОЗМИНКА» і записати їх на фліп-чарті.

(Час на виконання завдання – 3 хвилини. Кожне слово оцінюється в 1 бал).

Ведучий. За нашою командою: один, два, три – почали.

Приклад утворених слів: мак, мир, коза, рак, низ, кора, норма тощо.

Ведучий. Молодці! І з цим завдання ви вправно впоралися.

(Підбиття підсумків. Журі оголошує кількість балів. Результати висвітлюють на табло).

II тур «Аукціон прислів'їв»

Ведучий. Збереження та зміцнення здоров'я як найбільшого багатства людини – це завдання, бажання і прагнення кожного. Будь здоровий, як вода, красивий, як весна, багатий, як земля, щедрий, як осінь! Більше двох тисяч років існує приказка «У здоровому тілі – здоровий дух». Тож пропоную вам завдання в наступному турі «Аукціон прислів'їв». Перевіремо ваші знання з народної творчості.

(Кожна команда отримує конверти із завданням. Учасникам потрібно дописати прислів'я про здоров'я та здоровий спосіб життя. Час на виконання завдання – 3 хвилини. Кожне прислів'я оцінюється в 1 бал).

Картки із завданнями:

1. Здоровому... *(все здорово)*
2. Доки здоров'я служить, ... *(то чоловік не тужить)*
3. Бережи одяг поки новий, а здоров'я... *(доки молодий)*
4. Здоров'я – ... *(усьому голова)*
5. У здоровому тілі – ... *(здоровий дух)*
6. Хто день починає із зарядки, ... *(у того всі справи в порядку)*
7. Чиста вода – ... *(для хвороби біда)*
8. Без уроків фізкультури ... *(не зміцнити мускулатуру)*
9. Держи голову в холоді, ноги в теплі – ... *(проживеш довгий вік на землі)*

(Рахункова комісія збирає конверти з відповідями для журі).

Ведучий. Доки наше журі підраховує бали, проведемо невеличке бліц-опитування вболівальників. Пригадайте, будь ласка, лікарські рослини, що допомагають людям зміцнити своє здоров'я.

Приклади відповідей: м'ята, журавлина, алое, береза, бузина, валеріана, волошка синя, кропива, женьшень, звіробій, імбир, каланхое, кульбаба, лаванда, лобода, меліса, овес, ожина, полин тощо.

(Учасники піднімають руку, ведучий надає слово для відповіді. Учасник, який останнім називає слово, отримує приз).

Ведучий. Настав час дізнатися командам оцінки журі в конкурсі «Аукціон прислів'їв».

(Підбиття підсумків. Журі оголошує кількість балів та команду-лідера за результатами 2 турів).

III тур «Мовні загадки»

Ведучий. У народі кажуть, що «мова – душа народу», а знання рідної мови свідчить про світогляд людини. Переходимо до III туру інтелектуальної гри, що має назву «Мовні загадки».

Завдання учасників: перекласти слова з російської мови на українську.

Слова для гри:

Взнос – внесок.

Дерзкий – зухвалий, нахабний.

Заметка – позначка, замітка.

Оранжевый – помаранчевий.

Здание – будинок, будівля.

Карманный – кишеньковий.

Сапоги – чоботи.

Глаз – око.

Котёл – котел.

Шлем – шолом.

Сорняк – бур'ян.

Ива – верба.

Печаль – смуток, туга, Журба.

Отчаянный – відчайдушний, шалений.

Бездельничать – байдики бити.

(Ведучий зачитує слова, що потрібно перекласти. Команда, яка готова дати відповідь, піднімає катку зі своїм кольором вгору. Кожна правильна відповідь оцінюється у 1 бал. Підбиття підсумків. Журі оголошує кількість отриманих кожною командою балів).

Ведучий. Наступний конкурс «Мовними загадками – жартами». Кожен учасник має змогу принести в копилку своєї для команди 1 бал.

(Ведучий по-черзі задає питання кожному учаснику. Якщо учасник швидко й правильно відповідає, команда отримує 1 бал).

Питання для команди №1.

1. Скільки букв в українському алфавіті? (33).

2. Чим закінчується і вечір, і ніч? (Приголосним звуком).
3. Як записати в чотирьох клітинках словосполучення «суха трава»? (сіно).
4. Що стоїть між підлогою і стелею (Літера «і»).
5. Скільки голосних в українській мові? (6).
6. Які знаки в українській мові не є розділовими? (Дефіс, апостроф).

Питання для команди №2.

1. Які алфавіти складаються з 6 літер? (Азбука, абетка).
2. Який займенник складається з двох звуків, але однієї букви? (Я).
3. У якому слові сорок голосних? (Сорок-а).
1. Чим закінчується і весна, і зима? (Літерою «А»).
2. Що треба зробити, щоб майка злетіла? (Змінити букву «м» на букву «ч»).
3. Чого немає в капусті та цибулі, але є в помідорах та огірках? (Букви «о»).

Питання для команди №3.

1. Як записати слово «робота» п'ятьма літерами? (праця).
2. З чого починається день? (З букви «д»).
3. Які ключі до неба добирають? (Журавлині).
4. Що знаходиться в середині школи? (Буква «О»).
5. З якого крана не набереш води? (З підйомного).
6. Назвіть слово, у якому сім займенників (Сім'я).

(Підбиття підсумків. Ведучий оголошує кількість балів. Результати висвітлюють на табло).

IV тур «Походження слова»

Ведучий. Пропоную вам прослухати інформацію про історію походження слова, а ваше завдання дізнатися, про що йде мова. На обміркування 20 секунд. За правильну відповідь команда отримає 1 бал. Право дати відповідь отримує команді, яка першою підніме сигнальну картку.

1. Це слово запозичене з латинської мови і означає «собачка». Цим словом стародавні римляни називали Сіріус – найяскравішу зірку в сузір'ї Пса. Люди помітили, що з'являється вона на небі у період з 22 липня по 23 серпня. Саме у цей час у Римі починалася найбільша спека («собачі дні»), тому римський сенат робив перерву у своїх засіданнях. Пізніше почали робити перерву в заняттях навчальні заклади (Канікули).

2. Перші відомості про цю модель з'являються у творах письменників Давньої Греції. Згадують прізвище Кратеса, який виготовив цю модель понад

дві тисячі років тому. Проте ніяких зображень її не збереглося. Перша модель, що дійшла до нашого часу (так зване «земне яблуко»), виготовив німецький географ Мартин Бехайм (1492 рік). Колись давно мореплавці брали цю модель із собою в далеке плавання. «Моделі-моряки» всього надивилися на своєму довгому шляху. Були і так звані «моделі-чепурухи». Їхнє життя проходило в розкішних королівських палацах, часто їх прикрашали золотом-сріблом.

На сьогодні теж існує чимало видів моделей: одні з них зображають країни світу, інші – гори, долини, виготовлені моделі Місяця, Марса та інших планет. (Глобус)

3. У перекладі з латинської мови це слово означає «білий». На столах з вибіленою поверхнею, що розміщувалися на великих площах, стародавні римляни писали різні повідомлення. Таку «дошку оголошень» називали «альбум». В Англії у середні віки слово *album* означало журнал або список, і ця назва була пов'язана з білим кольором сторінок.

Тепер це слово не завжди асоціюється з білим папером, адже сторінки в ньому не обов'язково білі: вони можуть бути будь-якого іншого кольору. (Альбом)

(Підбиття підсумків. Журі оголошує кількість балів, команду-лідера за підсумками IV турів).

V тур «Конкурс капітанів»

Ведучий. Для наступного конкурсу на центр зали запрошуються капітани команд. Кожен капітан повинен висловити свою думку щодо твердження: «Людина, яка байдужа до рідної мови, – дикун». На обміркування – 20 секунд, на відповідь – 10 секунд. Капітан, який найкраще обґрунтує відповідь, отримає 3 бали для своєї команди.

(Кожен капітан по-черзі висловлює свою думку. Підбиття підсумків. Журі оголошує кількість балів).

VI тур «Склади вірш»

Ведучий. Творчість – це природна потреба людини. Відомі факти про те, що видатні музичні, художні й літературні таланти часом виявляються в ранньому дитинстві.

Першу свою поезію Леся Українка написала у дев'ять років, Максим Рильський – у сім. Ви також у такому віці, що час творити. Тому наш наступний конкурс називається «Склади вірш». Завдання: заримувати слова у вірш. Час на виконання завдання – 3 хвилини. Максимальна оцінка за конкурс:

3 бали.

Капітани команд обирають картку з завданням.

Картка 1. Перлина, країна, дорожить, любить.

Картка 2. Буває, забуває, мова, основа.

Картка 3. Сміх, сніг, весна красна.

(Підбиття підсумків. Оголошення переможців інтелектуальної гри «Мовознавчий турнір». Нагородження учасників і переможців).

Ведучий: Любіть і вивчайте нашу мову. Будьте гідними своїх предків, любіть рідну землю так, як заповідав Тарас Шевченко, бережіть волю і незалежність України, поважайте свій народ і його мелодійну мову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кращі позакласні заходи. Випуск 1. – Харків, Видавнича група «Основа», 2008.
2. Кращі позакласні заходи. Випуск 2. – Харків, Видавнича група «Основа», 2008.
3. Олійник О.Б. Мова моя калинова / О.Б. Олійник. – К., 1993.
4. Стріха А.Д., Гуревич А.Ю. Цікава грамати́ка: Посібник для вчителя. / А.Д.Стріха, А.Ю.Гуревич – К., 1991.

Технічна гра-вікторина «Ерудит» для дітей середнього та старшого шкільного віку

Автор: Яценко Микола Миколайович, методист Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Мета: поглибити знання з фізики, математики та інформатики; сформувати зацікавленість до вивчення технічних дисциплін; сприяти розвитку життєвих компетентностей у процесі пізнавальної активності; показати зв'язок техніки з повсякденним життям.

Обладнання та матеріали: 2 столи, 14 стільців, 2 скриньки, ластик, повітряна кулька, мило, лінійка, 4 малюнки для конкурсу із зображенням автомобіля, ракети, еkleктичної лампи, морозива, 6 аркушів паперу формату А4, 2 аркуші паперу формату А3.

Хід гри-вікторини

Ведучий. Шановні друзі! Запрошуємо вас взяти участь у технічній гри-вікторині «Ерудит», присвяченій гумору і, звичайно, техніці.

Ом, Ампер, Ньютон, Паскаль,
Лебедев, Попов, Столетов.
Не полічити всіх нажаль,
Хто відкрив усі секрети.
Тут Ейнштейн і Фарадей,
Резерфорд і Бор, й Гальвані.
Скільки вже було ідей!
Вір: це ще не останні.
Галілей у цім ряду,
Архімед, Ферма, Курчатов,
Що на щастя чи біду
Приручили дикий атом.
Непроста наука ця,
Відкриттям нема кінця.

Просимо відігнати геть заряди негативних емоцій, налаштувати свої звукоприймачі на мажорний лад і веселі хвилі. За таких умов настане резонанс, і амплітуди радості зростуть максимально.

Оголошуємо вам 3 закони гри:

1. Техніка + гумор = const. Чим більше гумору, тим менше техніки і навпаки. Тож нехай на нашому святі буде баланс між технікою і гумором.

2. Сили взаємодії команд протилежні за напрямком, але не рівні за величиною. Рівнодійна цих сил завжди спрямована в бік команди, яка перемагає.

3. Стосується гравців: якщо у замкненому колі залу гравець тягне час, то глядачів тягне до виходу. Тож не гаймо часу, вперед, за знаннями!!!

А зараз ми пропонуємо вам взяти участь у вікторині. Хто дасть правильну відповідь на запитання, той проходить у наступний етап гри.

Запитання вікторини:

1. Яка подія сталася у 1961 році? (політ людини в космос).
2. Яка частота промислового струму? (50 Гц).
3. Яке з чотирьох слів зайве, логічно не пов'язане з іншими – електрон, протон, молекула, нейтрон? (молекула).
4. У якому законі стверджується, що дія одного тіла на інше носить взаємний характер? 1, 2 або 3 закон Ньютона? (третій закон).
5. Яку цифру можна передати, схрестивши руки? (римська 10, X).
6. Яка планета знаходиться найближче до сонця? (Меркурій).
7. Хто ввів в мову слово «ФІЗИКА»? (Ломоносов).
8. Скільки років може пролежати на смітнику целофановий пакет? (200 років).
9. На будь який поклик даю відповідь, але ні душі, ні тіла не маю (ехо).
10. Як називається твердження, що не потребує доказу? (аксіома).
11. Французький океанограф, засновник підводних зйомок? (Кусто).
12. Яким небесним тілом є сонце? (зірка).
13. Найдревніший сплав? (бронза).
14. Вітер, що змінює напрям 2 рази на добу? (бриз).
15. За доказ якої теореми можна отримати Нобелівську премію? (теорема Ферма).

16. Що вимірюють за допомогою динамометра? (силу).
17. Як називається шлях, яким рухається небесне тіло? (орбіта).
18. Хвостата зірка? (комета).
19. Що вирощував на своїй планеті маленький принц? (троянду).
- 20 «Молоко», розлите в небі? (Чумацький шлях).
21. Перший дослідник космосу, який літав на ядрі? (барон Мюнхаузен).
22. Якого кольору планета Марс? (червоного).
23. Уламки, що іноді падають на землю? (метеорити).
24. Які планети мають назву древніх богів? (Нептун, Марс, Юпітер, Венера).

(Діти, які стали переможцями вікторини, об'єднуються у дві команди та беруть участь у наступних конкурсах).

Творчий конкурс «Візитна картка команди».

Гравцям потрібно придумати назву, девіз команди, намалювати емблему. Максимальна оцінка за конкурс – 5 балів.

(Доки команди працюють над виконанням завдання, проводиться гра з глядачами та вболівальниками).

Гра з глядачами

За кожну правильну відповідь на поставлене запитання глядачі отримують приз – оплески.

1. Кожен із семи братів має по одній сестрі. Скільки дітей у родині? (8).
2. Хто розмовляє на різних мовах світу? (радіо, телевізор).
3. Скільки горошин увійде в стакан? (жодної, вони не ходять).
4. Назвіть планету, яка співзвучна назві простої речовини (Уран).
5. Яка домашня тварина допомогла відкрити один з перших законів електротехніки? (кішка).
6. Назвіть прізвище архітектора знаменитої Пізанської башти? (Прізвище його співзвучне назві тропічного фрукту) (сеньйор Банано).

7. Хто був найкращим теоретичним експериментатором? (Ейнштейн).
8. Що не можна підняти зі землі? (тінь).
9. Найменша одиниця комп'ютерної інформації (біт).
10. Переклад інформації в цифровий комп'ютерний вигляд (сканування).
11. Хто може швидко розмножуватися в комп'ютері? (віруси).
12. Хто і в якому році винайшов телефон? (1876, Олександр Белл).
13. Всесвітня інформаційна павутина? (WWW, Інтернет).
14. Всесвітній день системного адміністратора? (остання п'ятниця липня).

Конкурс «Розминка»

Завдання: дати відповідь у жартівливій формі на поставлене запитання.

Максимальна оцінка конкурсу – 5 балів.

1. Чим відрізняється електрика від блискавки? (блискавка безкоштовна).
2. Що таке літр? (це теж саме що і метр, тільки в мокрому вигляді).

Конкурс «Чорна скринька»

Завдання командам: за описом потрібно назвати предмет, що знаходиться в скриньці.

За кожний правильно вгаданий предмет команда отримує максимум 3 бали. Максимальна кількість отриманих балів – 6.

1. Тверде тіло, зроблене з гуми, здатне змінювати свою форму, при наповненні газом приймає форму сфери (повітряна кулька).
2. Тверде тіло, гарно розчиняється у воді, має складну будову, приємний запах (мило).
3. Тверде тіло, вимірювальний прилад, ділення якого нанесені фарбою, зроблене з дерева або пластмаси (лінійка).
4. Тверде тіло, має гарну пружність, зроблене з гуми, очищує папір за рахунок тертя (ластик).

Брейн-ринг

Завдання: підібрати до названих прислів'їв фізичні явища або закони. Команда, що має відповідь, піднімає сигнальну картку. За кожну правильну відповідь – 1 бал.

Наприклад, усе йде, як по маслу (сила тертя).

1. Великому кораблю – велике плавання (закон Архімеда).
2. Якщо б знав де впасти, то соломинку б підстелив (2 закон Ньютона).
3. Не підмажеш – не під'їдеш (сила тертя).
4. Шубу носять не для краси, а щоб зігрітись (теплопередача).
5. Як гукнеться, так і відкликнеться (відбивання звуку).
6. Відрізаний кусок до хліба не пристане (молекулярна взаємодія).

Конкурс «Відгадай»

Завдання: за допомогою міміки та жестів показати предмет. Членам іншої команди потрібно його відгадати. За кожний вгаданий предмет команда отримує 3 бали, максимальна кількість балів – 6.

Автомобіль, електрична лампа – для 1 команди.

Ракета, тале морозиво – для 2 команди.

Конкурс капітанів

Завдання: намалювати лівою рукою 3 трикутники, а правою – 3 кола одночасно. Перемагає той, хто швидше і краще зобразить фігури. Максимальна кількість балів – 3.

Конкурс «Поетичний»

Завдання: заримувати слова – техніка, лірика, перемога, кохання. Оцінювання конкурсу – 5 балів.

Конкурс «Так чи ні»

Завдання: кожному гравцю команди по черзі задається запитання, на яке

він відповідає – ТАК чи НІ. За кожну правильну відповідь гравець отримує 1 бал, а команда відповідно – 7 балів.

1. Чи віриш ти, що Шарль Перо, автор «Червоної шапочки», написав казку «Кохання циркуля та лінійки»? (так).

2. Чи віриш ти, що Наполеон Бонапарт писав математичні роботи? (так, один геометричний факт має назву «Задача Наполеона»).

3. Чи віриш ти, що одна з кривих ліній називається «Локон Аньези», на честь першої у світі жінки – професора? математика Марії Гастани Аньези? (так).

4. Чи віриш ти, що Нобелівська премія не надається дослідженням в області математики, тому що жінка Нобеля втекла з математиком? (так).

5. Чи віриш ти, що англійський математик Сільвестер написав сонет «Небесна муза», і присвятив його першій російській жінці – математику Софії Ковалевській? (так).

6. Чи віриш ти, що О.С. Пушкін написав рядки «Вдохновение нужно в геометрии, как и в поэзии»? (так).

7. Чи віриш ти, що в основу всіх сучасних підручників з геометрії покладено знамениті «Начала» Евкліда, написані в IV ст. до нашої ери? (так).

8. Чи віриш ти, що великий Евклід сказав царю Птоломею: «У геометрії немає царської дороги»? (так).

9. Чи віриш ти, що великий Лермонтов захоплювався математикою і міг до пізньої ночі розв'язувати яку-небудь математичну задачу? (так).

10. Чи віриш ти, що вірш «О сколько нам открытий чудных» написав Лермонтов? (ні, Пушкін).

11. Чи віриш ти, що Піфагор брав участь у кулачних боях на 58 олімпіаді, що відбувалася в 548 році до н.е.? (так, він був чемпіоном з цього виду спорту).

12. Чи віриш ти, що відомий Фалес був вболівальником і помер на трибуні Олімпіаді під час бою Піфагора? (так, на 58 олімпіаді).

13. Чи віриш ти, що є книга, у якій міститься 370 способів доведення теореми Піфагора, і в ній є доведення, запропоноване президентом США

Гарфильдом? (так, ця книга була надрукована в 1940 році).

14. Чи віриш ти, що англійська королева, коли прочитала казку Керола «Аліса в країні чудес» так захопилася, що наказала доставити їй усі його книжки? (так, але була сильно розчарована, оскільки в усіх інших книгах йшлося лише про математичні викладки).

Ведучий. За підрахунками членів журі команда _____ набрала _____ балів, команда _____ набрала _____ балів. Отже, перемогла команда _____. Вона виявила себе найерудованішою і найспритнішою під час виконання завдань нашої технічної вікторини «Ерудит».

Друзі! Сьогодні ми впевнилися в тому, що техніка і гумор – брати-близнюки. Що людина, яка знає технічні науки, краще відчуває навколишній світ, спостерігає і помічає те, що здається несуттєвим, помічає недоречності, сміється з цього приводу. Отже, техніки – найбільші лірики та гумористи. До нових зустрічей! Любіть технічні науки! Посміхайтесь частіше!

ЛІТЕРАТУРА

1. Коханов К.А. Фізичні загадки: експерименти та спостереження / К.А. Коханов. – Харків: Видавнича група «Основа», 2009. – 64 с.
2. Суценко С.С. Фізична картина світу / С.С. Суценко. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012. – 123 с.
3. Кабановський О.В. Фізика: Астрономія: Початкові відомості / О.В. Кабановський. – Харків: Видавнича група «Основа», 2011. – 128 с.
4. Фейгін О.О. Неймовірно цікава наука / О.О. Фейгін. – Харків: Видавнича група «Основа», 2010. – 160 с.

Туристичні канікули
Спортивно-розважальна гра
для дітей середнього шкільного віку

Автор: Кучмиста Юлія Миколаївна, керівник гуртка Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Мета: формувати здоров'язбережувальну компетентність, пізнавальну активність та інтерес до туризму; розвивати пам'ять, увагу, мислення; виховувати почуття колективізму, взаємодопомоги.

Обладнання: картки із завданнями та загадками, туристичне та спортивне спорядження.

Хід заходу

(Виходять ведучі у спортивних костюмах із туристичними рюкзаками за плечима).

Ведучий.

Канікули! Канікули!
Співає все навколо!
Канікули! Канікули!
Чекають ліс і гори.

Ведуча.

Рано-вранці всі ми встали
Сонце й небо привітали
В подорож рушати час
То приєднуйся до нас.

Ведучий.

Якщо мрію маєш ти,
То часу цінного не гай,
Канікули, канікули –
У похід мерщій рушай!

Ведуча.

Хто походи з нас не любить?
Мабуть, люблять їх усі!
Але є на світі люди,
Що в похід – і не проси!

Ведучий.

І таким, скажу я вам
Є товариш наш Іван.
Хоч всіма вважався, звісно,

Найзапеклішим туристом!

Ведуча.

Знав теорію – на «5»,
Міг усе вам розказати,
Хоч у справжньому поході
Не вдалось йому бувати.

Ведучий.

І про це ми хочемо
Вам на користь розказати.

Сценка «Як Іван Бобир до походу готувався»

(Дійові особи: Іван Бобир, мама, тато, дід, баба, тренер).

Ведучий.

Вчив Івана мудрий тренер:

Тренер.

Щоби вдалим був похід,
То за день – не менше! – треба
Все продумати як слід.
Брати – тільки необхідне,
Зайве – геть без зайвих слів!

Ведуча. Що ж, Бобир наш – учень здібний: усе чудово зрозумів.

Іван Бобир.

Та-ак... Ітимуть у похід *(загинає пальці)*

Мама, тато, бабця й дід! О...

Ведучий.

Став Іванко рахувати

Необхідне – як і слід.

Іван Бобир. *(Задумливо зводить очі, щось наче підраховує)*

Мама... Буде готувати!

Тато?... Нестиме рюкзак!

Дід?... Ді-і-ід... О!

Дід – намети розбивати:

У цьому ділі він мастак!

Та-ак... А бабуся? Хе-хе!

Бабуся рідна теж мені вкрай потрібна:

У поході на привалі колискові хай співає.

(Бобир задоволено потирає руки – мовляв, усе вирішено чудово-пречудово).

Ведуча.

Так Бобир і вирішив,

І до рідних заспішив.

Усі зраділи! Тільки дід

Не захотів іти в похід,

Хоч умів намети ставити,

За якусь мізерну мить.

Дід. Не похід це – а гулянка!

Ведучий. Відмахнувся вредний дід. *(Махнувши рукою, відвертається)*

Іван Бобир.

Що ж, дід – зайвий,

Час і вирушати!

Інше все – батьки візьмуть...

Ведучий.

Ось і ранок: час рушати

За Іваном у похід

Бабуся рідна, мама й тато

Йдуть, як треба, – слід у слід...

(Перед аудиторією підтюпцем проходять «туристи», навантажені речами, зовсім непотрібними в поході.)

Ведуча. *(показує на глядачів)*

Уже туристи-голосисті

Зібралися усі –

Ждуть Івана. Як навмисне,

Забарився десь Бобир.

(Здивовано дивляться на «туристів», які підходять)

Раптом зирк! Немає слів!

Уся родина Бобирів

До туристів крокує.

Тренер де стояв, там і сів! *(Падає на підлогу)*

Тренер. «Що-о-о це-е?! *(Тремтячим голосом, показує на Бобирів).*

Ведучий. І Бобир йому сказав:

Іван Бобир.

Те, що треба у поході! –

Ведуча.

Словом, що там говорить,

Не пішов Іван в похід...

А чому? Самі міркуйте,

І по-іншому робіть!

Ведучий. Справді, можна лише уявити, що б то за похід був у Івана. Сподіваюся, серед вас таких, як наш товариш, немає? Чи я помиляюся? *(Діти відповідають).* Що ж, тоді перевіримо!

Ведуча. Продовжимо наше свято цікавою та веселою конкурсною програмою. *(Діти об'єднуються у дві команди).*

Конкурс «Представлення команд»

Завдання: гравцям потрібно придумати назву, девіз команди, намалювати емблему. Максимальна оцінка за конкурс – 5 балів.

Наприклад:

Команда «**Дружба**».

Девіз: Як будеш сміливим

І вправним усюди,

Тебе шануватимуть,

Знатимуть люди!

Команда «**Горизонт**».

Девіз: Горизонтом ми звемося –
До усіх висот рвемося.

Ведучий.

Ось настав чудовий час.
Капітанів чекаємо до нас.
Подивимося залюбки
Чи це справжні ватажки?!

«Конкурс капітанів»

Ведучий роздає капітанам команд картки із запитаннями. Завдання для учасників дати на них відповідь протягом однієї хвилини. Максимальна кількість балів – 5.

Запитання:

1. Коли винайдено компас? Основна причина направлення стрілки компаса південь – північ ? (Команда «Горизонт»).
2. У якому напрямку рухалася група туристів, якщо в південь тінь від них була направлена в бік руху? (Команда «Дружба»)

Ведучий. Дякуємо вам за відповіді гарні та час перейти до наступного конкурсного завдання.

Конкурс-гра «Необхідні речі в поході»

Завдання: із запропонованих речей вибрати необхідні для походу. Максимальна кількість балів – 5.

Ведучий. під керівництвом досвідченого тренера пропонуємо зробити невеличку зарядку. *(На мелодію пісні В. Висоцького «Зарядка»)*

Тренер.

Починаємо зарядку
Робимо вправи по порядку
Руки підняли всі вище,
Потім – вниз – вдихаємо глибше.
Друга вправа, усі зі мною,
Руки в нас над головою

Як метелики літаєм,
Крила зводим – розправляєм!
Раз, два, раз ще раз
Ось яка сім'я у нас!
Потім вправа номер три:
Угору очі підніми,
Руки в боки, ноги вшир
Ти неначе дикий звір.
Фізкультура кожен день
Дуже добре для легень.
Три разочки нахилися
На чотири – піднімися!
Пригадаємо таночок гусенят:
Лікті зігнули, пальчики висять,
Всім вам знайомі рухи оці
Зробимо вправи – усі молодці!
На останок, в добрий час,
Пострибаємо якраз.
Раз, два, три, чотири,
Три, чотири, раз, два
Любить вправи дітвора!
Бо туризм – цікава гра!
Зробимо вправи – усі молодці!
Ведуча. Молодці! Ви дійсно вправні юні туристи!

Ведучий.

Ну, а зараз, друзі, час!
Туристична вікторина!
Розірвемо спільно, враз
Запитальну павутину!

Туристично – краєзнавча вікторина: «Коротко про туризм»

Завдання: дати відповідь на запитання. За кожну правилу відповідь команда отримує 1 бал.

1. Що є першоосновою туризму? (Першоосновою туризму є походи вихідного дня).
2. Які види туризму ви знаєте? (Пішохідний, лижний, водний, велосипедний, спелеотуризм).
3. Які види орієнтування на місцевості ви знаєте? (Орієнтування за компасом, місяцем, зірками, сонцем).

4. Що таке азимут? (Азимут – це кут між напрямом на північ і заданим напрямом).
5. Що таке туристичний бівак? (Туристичний бівак – це місце відпочинку учасників походу).
6. Що таке горизонт? (Горизонт – це умовна лінія торкання небосхилу та земної поверхні).
7. Що таке спелеотуризм? (Спелеотуризм – це різновид спортивного туризму, зміст якого полягає в подорожах по природних підземних порожнинах (печерах) і подоланням у них різних перешкод).
8. Яка найдовша річка в Україні? (Дніпро).
9. Яка найвища вершина української частини Карпат? (Говерла).
10. Назви яких областей не співпадають з назвами обласних центрів? (Закарпатської та Волинської).

Конкурс вболівальників «Ерудит»

Завдання: відгадати загадку на туристичну тематику.

Дружний це і теплий дім,
Усім туристам добре в нім (намет)

Що за диво цей мішок,
Збоку є якийсь шнурок,
Не подушка і не ковдра,
Має він довгасту форму.
Всякий, хто в нього ляже –
«На добраніч» усім каже (спальник).

Аби не заблукати
У незнайомому місці,
Візьміть із собою друга –
Дороговказ туриста (карта).

Вправо, вліво все кручуся
Та ніколи не зіб'юся (компас).

Конкурс «Туристична пісня»

Завдання: виконати пісню на туриську тематику. Максимальна кількість балів – 5.

(Ведучі оголошують результати конкурсних змагань, нагороджують переможців).

Ведуча.

Змагалися весело туристи

І вправність довели свою.

Ведучий. Бажаємо усім вам набратися сил і снаги впродовж чудових літніх канікул. Нехай літо буде для вас щедрим і сонячним.

Ведуча.

Закінчилося свято,

Закінчилася зустріч.

Настав прощавання час,

Та ви не сумуйте,

Ви всі зрозумійте,

Що свято ще буде не раз!

ЛІТЕРАТУРА

1. Дозвілля школярів: ігри, конкурси, розваги / упор.: Л. Шелестов, Н. Чиренко, Н. Черняков. – К.: Шк. світ, 2012. – 128 с.

2. Чєпа В.І. Децик Р.А. Туризм – це здоров'я. Методичний посібник на допомогу керівнику гуртка з підготовки юних туристів. / В.І. Чєпа, Р.А. Децик. – Ужгород, 2006. – С. 22.

«Стежками Слобожанського краю» Навчально-виховний проект

Розробники: Мишкова Тетяна Вікторівна, завідувача туристсько-краєзнавчим відділом; Сліпченко Тетяна Володимирівна, методист Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Актуальність проекту

Вивчення історико-культурної та духовної спадщини українського народу, закономірностей розвитку навколишнього світу сприяє вихованню всебічно розвиненої особистості. З огляду на це педагогами туристсько-краєзнавчого відділу Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю започатковано навчально-виховний мультимедійний проект «Стежками Слобожанського краю». Проект розроблено на виконання завдань обласного соціально-освітнього проекту «Дійти до кожного, зацікавити всіх».

Дидактична характеристика проекту:

Тип за формами та результатами діяльності: навчально-виховний.

Тип за складом учасників: груповий.

Мета проекту виховання в дітей та учнівської молоді патріотизму, любові до рідного краю, поваги до народних звичаїв і традицій засобами краєзнавства.

Завдання проекту:

- ознайомлення з історико-культурною спадщиною рідного краю;
- формування пізнавальної, практичної, творчої, соціальної компетентностей дітей у процесі краєзнавчої пізнавальної діяльності;
- створення умов для оволодіння дітьми практичними навичками пошукової роботи;
- розширення форм співпраці з загальноосвітніми, професійно-технічними, вищими навчальними закладами.

Розробник проекту: комунальний заклад Сумської обласної ради – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.

Цільова аудиторія: учні, вихованці, студенти загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладів області.

Форми роботи в межах проекту: мультимедійні заняття, мультимедійні та пішохідні екскурсії.

Терміни реалізації проекту: 1 вересня 2012 року – 31 травня 2016 року.

Етапи реалізації проекту

Організаційний: розроблення проекту, підготовка мультимедійних презентацій за визначеними темами, проведення методико-педагогічних заходів з презентації проекту для учнів, вихованців, педагогів загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладів області.

*Сумський ОЦПО та РТМ,
вересень 2012 року*

Практичний: виконання завдань проекту, проведення мультимедійних занять та екскурсій. У межах проекту будуть проведені навчально-виховні заходи, з розрахунку 36 годин у кожному навчальному закладі.

*Сумський ОЦПО та РТМ,
загальноосвітні, позашкільні,
вищі навчальні заклади,
2012-2016 роки*

Підсумковий: проведення краєзнавчої конференції «Стежками рідного краю», підготовка електронного збірника мультимедійних екскурсій та занять.

*Сумський ОЦПО та РТМ,
травень 2016 року*

Форми реалізації проекту

1. Мультимедійні екскурсії:

«Музей скарбниці пам'яток»

«Сім чудес міста Суми»

«Сім чудес Сумщини»

«Сім природних чудес Сумщини»

«Священна пам'ять невмируща» (до Дня партизанської слави)

«Краєзнавчі можливості Сумщини»

2. Пішохідні екскурсії:

«Я розповім тобі про Суми»

«Покровська площа – серце міста Суми»

«Дендропарк І.О. Асмолова – природна перлина міста Суми»

«Дзвони пам'яті» (до меморіалу Вічної Слави м. Суми)

3. Мультимедійні заняття:

«Народне вбрання українців»

«Росте на Сумщині калина, ростеш на Сумщині і ти»

«Історія Нового року, а також подорож в історію ялинкових іграшок»

«Символіка і обереги українського народу»

«Від дідусевого горщика до бабусиної скрині»

«Купецький хист, дворянське благородство»

«Письменники Сумщини»

Очікувані результати

Реалізація проекту сприятиме:

- популяризації краєзнавства серед дітей та учнівської молоді міста Суми та Сумської області;
- формуванню пізнавальної, практичної, творчої, соціальної компетентностей особистості засобами краєзнавства;
- підготовці дітей до участі у всеукраїнських експедиціях та конкурсах;

- залученню вихованців гуртків до навчання у наукових секціях Сумського територіального відділення МАН;
- збагаченню форм і методів роботи з дітьми та учнівською молоддю за туристсько-краєзнавчим напрямом.

Наукове видання

Вербицький Володимир Валентинович

Мачуський Валерій Віталійович

Литовченко Олена Віталіївна та ін.

**ФОРМУВАННЯ У ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ**

Монографія

Підписано до друку 10.06.2015 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 19,18.

Наклад 300 прим. Зам. № 27131

Видавець і виготовлювач:

ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»

61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 11

Тел.: (057) 756-53-25

www.madrid.in.ua

info@madrid.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК №4399 від 27.08.2012 року